

THE
K A Ç M Ī R A Ç A B D Ā M R T A

Δ
K Ā Ç M Ī R Ī G R A M M A R

WRITTEN IN THE SANSKRIT LANGUAGE

BY

Ī Ç V A R A - K A U L A .

EDITED

WITH NOTES AND ADDITIONS

BY

G. A. GRIERSON, C.I.E., PH.D., I.C.S.

CALCUTTA:

PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1898.

33
C34
JAN 2004

891-494

~~2~~ 79 K

4331

PRINTED BY SĀHIB PRASĀD SINGH AT THE KHADGA VILĀSA PRESS, BANKIPUR (PATNA).

PREFACE.

This edition of the Kaçmīraçabdāmṛta of Īçvara-kaula has been prepared from a single MS. the possession of which I owe to the courtesy of Bābū Nilāmbara Mukarjī. The MS. was presented to that gentleman by the author himself, and has been carefully revised by him in his own handwriting. It may therefore be taken as the author's final statement of his views on Kaçmīrī Grammar. Considering the authoritative nature of the MS. I have not felt justified in making any alterations when preparing it for the Press. All that I have done has been to correct obvious slips of the pen. In most cases, when the author, in the course of his revision, altered a rule, he made the necessary corrections in other portions of the work to which the rule incidentally applied. Here and there he has omitted to do so, and I have exercised my discretion in making them myself or not. When it has been merely a question of spelling, I have usually done so, so as to secure uniformity in this most important particular. In more serious points, even when the author is clearly wrong, *e.g.*, when he marks the first उ u in गुर् gur^a, a horse, as modified when it is certainly not modified (thus गुर् gur^a), I have left the text unaltered, and have contented myself with adding a footnote. Any additions made by me, which are principally cross-references and a few rules added to make the work more accurate and more complete, are enclosed in round or in square brackets. The reader can thus at once see what is the Author's and what is the Editor's.

I am indebted to the kindness of Mr. Rishibar Mukherji, Chief Justice of Kaçmīr, for the following information regarding Īçvara-kaula, the author of this work. He was born on 2nd Çrāvaṇa, *kṛṣṇa-pakṣa*, 1890 V.S., corresponding to Thursday, July 4th, 1833 A.D., and died on 2nd Bhādrapada, *kṛṣṇa-pakṣa*, 1950 V.S., corresponding to Tuesday, August 29th, 1893 A.D., of heart disease, at the age of sixty or, according to Hindū reckoning, fifty-nine years. He came of a family which was learned in Sanskrit, and his father was Paṇḍit Ganēça-kaula, who died when his son was only three years old. Īçvara-kaula first studied under Paṇḍit Tikārāma Rāzdān, who was at the time one of the most renowned paṇḍits of Kaçmīr, and subsequently under Paṇḍit Dēva-kṛṣṇa Jyautiṣi, of Benares, who had come to Jammū in the service of the late Mahārāja Raṇa-vira Sirmha of Kaçmīr. He was also a good Persian scholar, and had a fair knowledge of Arabic. In the year 1861 A.D., he was employed by the Mahārāja in translating Persian and Arabic books into Sanskrit and Bhāṣā, and ten years later, in 1871 A.D., he was appointed Head Teacher of the Sanskrit School which was then opened by the Mahārāja in Çrīnagar on the suggestion of

Bābū Nilāmbara Mukarji, the Prime Minister of the State. According to the Preface to his Grammar it was composed in 1932 V.S., corresponding to 1875 A.D., but his son, Paṇḍit Ānanda-kaula informs me that it was composed in 1931 V.S., and revised and added to in 1936 V.S. (1879 A.D.). In the year 1881 A.D., Mahārāja Raṇa-vīra Siṃha started a Translation Department in which books of various languages were translated into Sanskrit and Bhāṣā, and Īçvara-kaula was appointed its Director. The Mahārāja died in the year 1884, and fifteen days after his death the department was abolished, and Īçvara-kaula was appointed Jyautiṣī to the present Mahārāja Pratāpa Siṃha, which appointment he held till his death in the year 1893 A.D. Besides the Grammar which is now edited, he was author of several other works, including a Kōṣa, or Dictionary, of the Kāçmīrī language. None of these have been seen by me.

The present book is a Grammar of the Kāçmīrī language written in Sanskrit, on the model of an ordinary *vyākaraṇa*. It is an excellent work, and might have been composed by Hēma-candra himself. Kāçmīrī is a language which is very little known, but which is of great importance for the purposes of comparative philology. Existing Grammars of it have been made by foreigners, and are imperfect. They all suffer from at least one grave fault, *viz.*, that they are based on the representation of the language which is displayed to them by the Persian alphabet, a system of characters which is quite unable to express the many broken vowel sounds in the language. Īçvara-kaula has adopted the Dēva-nūgarī character, ingeniously modified to suit his purpose. With his system, there is no doubt whatever as to what is the exact sound of each word in the language. The phase of the language which is illustrated by him is that spoken by Hindūs of the City of Çrinagar. It differs slightly from the dialect used by Musalmāns and from that used in the rest of the valley. Former Grammars have been based on the Musalmān language, which is that used by 90 per cent. of the population of the Happy Valley. The Hindū dialect has, however, its value. It is the language of the educated ruling class, and its contamination with Persian has been prevented by a wholesome tradition, which had no hold on the Muḥammadan inhabitants. It is hence much the purest form of the tongue.

Īçvara-kaula is not always consistent in his spelling. At least in two cases, he represents the same sound by various modes of spelling. It is important to note these in order to understand his Grammar. In the first place, he treats ञ् ण् and ञ् ण् as convertible terms. He nowhere says this, and unless the reader is forewarned he will find himself puzzled more than once. Thus on p. 14 he writes चामञ् *tsāmañ*, but on p. 24 कपरामञ् *krpārāmañ*, and again on p. 103, he writes words like वञ् *vañ*, although he has, only a page or two back, said that these feminines must end in *ñ-mātrā*, and we should hence expect वञ् *vañ*. In the second place, he is not consistent in his spelling of words which etymologically

end in *i* followed by a consonant followed by *u-mātrā*. Take, for instance, the word किन् *kit^a*. This is no doubt the correct etymological spelling, but the word is pronounced क्युन् *kyut*, and he occasionally writes similar words in this way, as in the case of मङ्गुम् *manzyum*, on p. 64. He generally, however, spells it क्युन् *kyut^a*, which is no doubt the best way of dealing with the problem; for to omit the *u-mātrā* would be to play havoc with his rules of declension. Sometimes Īçvara-kaula uses one system of spelling, and sometimes another, and, in this case, I have not felt myself at liberty to choose only one method, as it would entail too free a treatment of the text.

It is unnecessary to give here an account of the rules of the Kāçmīrī language as developed by the author in this Grammar. This has already been done by me in the pages of the *Journal* of the Asiatic Society of Bengal for the years 1896-1898, and the series of articles will shortly be republished in book form. Suffice it to say that the author commences his Grammar with a chapter on the rules of Sandhi or Combination of Vowels only. Then follows a chapter on Declension, divided into three sections, the first describing the declension of Nouns, Substantive and Adjective, the second the luxuriant varieties of the Vocative Case, and the third the declension of Pronouns. We next have a short chapter on Concordance and Composition of Nouns, and a long one on Secondary Suffixes, or the Formation of Nouns and Adjectives from other nouns and adjectives. The portion dealing with the Noun concludes with a chapter on Indeclinables and another on the Formation of Feminines. The latter half of the work, dealing with the Verb contains a *Dhātupāṭha*, a chapter on Conjugation, and a chapter on Primary Suffixes, or the formation of Substantives, Adjectives, and various Verbal Forms from Roots. To the Grammar Proper, I have added an Index of Verbal Roots arranged according to their final letters, an Index of Sūtras, an Index of all Kāçmīrī words and sentences quoted, and a list of *gaṇas*. I trust that these will make the work more useful to the student.

An exposition of the peculiarities of Kāçmīrī pronunciation will be found in my article on the Kāçmīrī vowel system which has appeared in the *Journal* of the Bengal Asiatic Society for 1896, pp. 280 & ff. This will be found to give all the necessary information, and to explain the system of spelling adopted by Īçvara-kaula.

I have read the Grammar through with Paṇḍit Mukunda Rāma Çāstrī, a Kāçmīrī born and bred in Çrīnagar, who came down to Patna for the purpose. The Paṇḍit has also read the proof sheets with me and has elucidated many doubtful points. I am glad to have an opportunity of acknowledging the assistance which I have received from so learned and intelligent a co-worker.

The printing, which was a more complicated business than ordinary, has been carried out at Patna, under my personal supervision, and my thanks are due to the printers, Bābū Rām Dīn Singh and Bābū Sāhib Prasād Singh for the care with which the work has been accomplished.

कश्मीरशब्दामृते सूचीपत्रम् ।

	विषयः	पृष्ठम्
	अक्षरसंकेतपरिपाटी	३
१ ।	संधिप्रकरणम्	५
२ ।	लिट्प्रकरणे	
	१ । लिट्पादः	८
	२ । संबुद्धिपादः	३४
	३ । सर्वनामपादः	४०
३ ।	समासप्रक्रिया	५३
४ ।	तद्धितप्रक्रिया	५९
५ ।	अव्ययप्रक्रिया	९९
६ ।	स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम्	१०१
७ ।	आख्यातप्रक्रियायाम्	
	१ । धातुपाठः	१०८
	२ । परिशिष्ट-नाम-धातवः	१६२
८ ।	आख्यातप्रक्रियायाम्	
	१ । वर्तमानपादः	१६७
	२ । भविष्यत्पादः	१८३
	३ । भूतपादः	१९३
	४ । हेतुपादः	२३२

विषयः		पृष्ठम्
९ । कृदन्तप्रक्रियायाम्
१ । कृत्क्रियादिपादः	२४३
२ । भावपादः	२५८
अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठसूची	२७९
अकारादिक्रमेण सूत्रसूची	२८५
अकारादिक्रमेणोदाहरणसूची	३०६
गणपाठः	३७८

NOTE.

(PRELIMINARY.)

This edition of the Kaçmīraçabdāmṛta of Īçvara-kaula has been prepared from a single MS. which the Editor owes to the courtesy of Bābū Nilāmbara Mukarji. The MS. was presented to that gentleman by the Author himself, and has been carefully revised by him in his own handwriting. It may therefore be taken as the Author's final statement of his views on Kāçmīrī Grammar. Considering the authoritative nature of the MS. the Editor has not felt justified in making any alterations when preparing it for the Press. All that he has done has been to correct obvious slips of the pen. In most cases, when the Author in the course of his revision, altered a rule, he carefully made the necessary corrections in other portions of the work to which the rule incidentally applied. Here and there he has omitted to do so, and the Editor has exercised his discretion in making the necessary corrections or not. When it has been merely a question of spelling, he has usually done so, so as to secure uniformity in this most important particular. In more serious points, even when the Author is clearly wrong, *e.g.*, when he marks the first ॐ *u* in गुरु *gur^u*, a horse, as modified when it is certainly not modified (thus, गुरु *gur^u*), the Editor has left the text unaltered, and has contented himself with adding a footnote. Any additions made by the Editor, which are principally cross-references and a few rules added to make the work more accurate and more complete, are enclosed in square brackets. The reader can thus at once see what is the Author's and what is the Editor's.

Īçvara-kaula's work is a Grammar of the Kāçmīrī language written in Sanskrit, on the model of an ordinary *vyākaraṇa*. It is an excellent work, and might have been composed by Hēmacandra himself. Kāçmīrī is a language which is very little known, but which is of great importance for the purposes of comparative philology. Existing Grammars of it have been made by foreigners, and are imperfect. They all suffer from at least one grave fault, *viz.*, that they are based on the representation of the language which is displayed to them by the Persian alphabet, a system of characters which is quite unable to express the many broken vowel sounds in the language. Īçvara-kaula has adopted the Dēvanāgarī character, ingeniously modified to suit his purpose. With his system, there is no doubt, whatever, as to what is the exact sound of each word in the language. The phase

of the language which is illustrated by him is that spoken by Hindūs of the City of Çrīnagar. It differs slightly from the dialect used by Musalmāns and from that used in the rest of the valley. Former Grammars have been based on the Musalmān language, which is that used by 90 per cent. of the population of the Happy Valley. The Hindū dialect has, however, its value. It is the language of the educated ruling class, and its contamination with Persian has been prevented by a wholesome tradition, which had no hold on the Muḥammadan inhabitants. It is hence much the purest form of the tongue.

Īçvara-kaula is not always consistent in his spelling. At least in two cases, he represents the same sound by various modes of spelling. It is important to note these in order to understand his Grammar. In the first place, he treats ञ् \tilde{n} and ञ् \tilde{n}^a as convertible terms. He nowhere says this, and unless the reader is forewarned he will find himself puzzled more than once. Thus on p. 14 he writes चामञ् tsāmañ^a , but on p. 24 हपरामञ् kypārāmañ , and again, on p. 103, he writes words like वञ् wañ , although he has, only a page or two back, said that these feminines must end in \tilde{u} - $mātrā$, and we should hence expect वञ् wañ^a . In the second place, he is not consistent in his spelling of words which etymologically end in i followed by a consonant followed by u - $mātrā$. Take, for instance, the word किन् kit^a . This is no doubt the correct etymological spelling, but the word is pronounced क्युन् kyut , and thus he occasionally writes similar words, as in the case of मङ्गुम् maṅgyum , on p. 64. He generally, however, spells it क्युन् kyut^a , which is no doubt the best way of dealing with the problem; for to omit the u - $mātrā$ would be to play havoc with all the Author's rules of declension. Sometimes Īçvara-kaula uses one system of spelling, and sometimes another, and, in this case, the Editor has not felt himself at liberty to choose only one method, as it would entail too free a treatment of the text.

The Editor had intended to prefix to the present instalment of the Grammar, an account of the rules of the Kāçmīrī language, as given by the Author; but an affection of the eyes has put a stop for the present to his studies, and he must postpone a formal introduction to the completion of the work. The part now issued takes the student down to the end of Declension. The work will be completed in one more instalment which will deal with the Verb. The Author commences his Grammar with a chapter on the rules of Sandhi or Combination of Vowels only. Then follows a chapter on Declension, divided into three sections, the first describing the declension of Nouns, Substantive and Adjective, the second the luxuriant varieties of the Vocative Case, and the third the declension of

Pronouns. We next have a short chapter on Concordance and Composition of Nouns, and a long one on Secondary Suffixes, or the Formation of Nouns and Adjectives from other nouns and adjectives. The first part, now issued, concludes with a chapter on Indeclinables and another on the Formation of Femines. The second part will contain a *Dhātupātha*, a chapter on Conjugation, and a chapter on Primary Suffixes, or the formation of Substantives, Adjectives, and various Verbal Forms from Roots.

In default of an exposition of the peculiarities of Kāçmirī pronunciation, which for the reason above stated the Editor is unable at present to give, he would refer the reader to his article on the Kāçmirī vowel system which has appeared in the *Journal of the Bengal Asiatic Society* for 1896, pp. 280 & ff. This will be found to give all the necessary information, and to explain the system of spelling adopted by Īçvara-kaula.

The Editor has read the Grammar carefully through with Pandit Mukunda Rāma Çastri, a Kāçmirī born and bred in Çīmagar, who came down to Patna for the purpose. The Pandit has also read the proof sheets with him and has elucidated many doubtful points. The Editor is glad to have an opportunity of acknowledging the assistance which he has received from so learned and intelligent a co-worker.

The printing, which was a more complicated business than ordinary, has been carried out at Patna, under the Editor's personal supervision, and his thanks are due to the printers, Babu Rām Dīn Singh and Babu Sālub Prasād Singh for the care with which the work has been carried out.

BANKIPUR : }
17th March, 1897. }

ॐ श्रीगणेशाय नमः ।

अथ

कश्मीरशब्दामृतं लिख्यते ॥

यत्प्रसादाहना विघ्नगणा यान्ति ह्यगण्यताम् ।
अभीप्सिताय तं वन्दे शरदीव घनाघनाः ॥ १ ॥
तां वन्दे या चतुष्पष्टिवर्णरूपेण भारती ।
वागर्थरूपवन्यायां कीडयत्यखिलान्कृतीन् ॥ २ ॥
कश्मीरे संस्कृता भाषा ह्यभूदित्यनुमीयते ।
पूर्वं सैवाधुना कालवशात्संकरतामिता ॥ ३ ॥
मूत्रधानुनिबन्धेन शब्दाश्चाधुनिकाः क्रियाः ।
व्याक्रियन्ते तथा नोपभ्रष्टाः स्युस्ते पुनर्यथा ॥ ४ ॥
यस्य हृत्सदने वाङ्मे प्रभातो ऽच्छप्रष्टरिते ।
इवाभीक्षणमसापत्न्यसूचके धरणीपतेः ॥ ५ ॥
तस्य राजाधिराजस्य जम्बूकश्मीरभूभुजः ।
श्रीमच्छ्रीरणवीराख्यसिंहस्यामितनेजसः ।
अतिबेलप्रसादासृष्टिना क्रियते त्विदम् ॥ ६ ॥
संवीक्ष्य कल्पनाभोगं हृत्पन्त्वस्मिन्सुपूरुषाः ।
स्वात्पादने पितृद्रेपी कुरानो ऽन्यस्य का. कथा ॥ ७ ॥

वेदव्याकरणे किल त्रिनयनाभ्यस्ते च सारस्वत
 ऐन्द्रे सादर ऐन्दवे सुमनसां यो बाहुलेये ऽपि च ।
 प्रीत्या इश्वरकौल ईशनिरतः कश्मीरशब्दामृतं
 सदूर्पे मुतिथौ शुभोडुनि शुभे घस्त्रे च मासे व्यधात् ॥ ८ ॥

[८ । अस्य श्लोकस्य श्लिष्टार्थपदेभ्यो ऽयमर्थान्तरो व्यज्यते, वेदव्याकरणे वेदा इति संख्यायै चत्वारि, व्याकरणानि अष्टौ, अङ्कानां वामतो गतिरिति नयेन तच्चतुरष्टरूपं संख्यानां चतुरशीतिर्भवति तस्मिंश्चतुरशीत्यात्मके ८४ संख्याने त्रिनयनाभ्यस्ते त्रिभिर्नयनाभ्यां द्वाभ्यां पूर्वरीत्या त्रयोविंशत्या अभ्यस्ते गुणिते सति द्विंशत्रिंशत्तन्वैकास्मिका संख्या अर्धत एकोनविंशतिः शतं द्वाविंशच्च जायते, तत्संख्यात्मके सदूर्पे एकोनविंशतिशताधिकद्वाविंशो वैक्रमे संवत्सरे इत्यन्वयः, तथा सारस्वते मुतिथौ सरस्वतीदेवतायां तिथौ पञ्चम्यामिति यावत्, पुनश्च ऐन्द्रे शुभोडुनि सति इन्द्रदेवतात्मके अष्टानक्षत्रे, घस्त्रे च शुभे ऐन्दवे इन्दुर्देवता-
 स्येऽप्येन्दवः सोमवासरे इत्यर्थः, मासे च बाहुलेये बहुलाः कृत्तिकाः तद्युता पौर्णमासी यस्मिन्-
 मासे कार्तिके इत्यर्थः. शुभपदेन अवशिष्टः शुक्लपक्षो ऽवगम्यते इति भावः ॥ तथाकृते ।
 संवत् १९१२ कार्तिकशुक्लपञ्चम्यां सोमवासरे अष्टानक्षत्रे ईशनिरतः शिवभक्त ईश्वरकौलः
 सुमनसां सदृशानां देवानां च प्रीत्यै कश्मीरशब्दामृतम् नाम इदं कश्मीरभाषाव्याकरणं
 व्यधात् निरमादिति ॥]

३० अक्षरसंकेतपरिपाटीयम् ।

तत्रादौ काश्मीरभाषायां वर्गचतुर्धाक्षराणि क्वचिन्नोच्चार्यन्ते चकारश्च
प्रसिद्धोच्चारणतया न शब्दायत इति बोध्यम् ॥

प्रसिद्धा वर्णाः ।

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐ ओ औ अं अः क ख ग ङ च छ
ज ट ठ ड न थ द न प फ ब म य र ल व श ष स ह क्ष ॥

अप्रसिद्धानां संकेतः ।

	अं	आं	इं	ऊं	ॠं	ॡं	ॢं	ॣं	।ं	॥
भाषाशब्दाः ।	अंगत् ।	अलत् ।	आशित् ।	उजुत् ।	ॠत् ।					
संस्कृताः शब्दाः ।	अग्निः ।	अलक्तः ।	आश्विनः ।	उज्ज्वलः ।	ॠतुः ।					
भाषाशब्दाः ।	पंगु ।	तनु ।	दाह ।	गुरुं [?] ।	तुरु ।	कृपु ।				
संस्कृताः शब्दाः ।	पकः ।	तनु ।	उपश्रु ।	अश्वः ।	शीतम् ।	कृपः ।				
भाषाशब्दाः ।	पंगि ।	पंगि ।	दंगि ॥	कंगु ।	पंगु ।	दंगु ॥				
संस्कृताः शब्दाः ।	वलयाः ।	पकाः ।	दृढाः ॥	वलयाः ।	पकः ।	दृढः ॥				
भाषाशब्दाः ।	दंगु ।	पंगु ।	कंगु ॥	चंगु ।	दंगु ।	जंगु ।	पंगु ॥			
संस्कृताः शब्दाः ।	दृढा ।	पका ।	अपमृता ॥	बहु ।	रिक्तम् ।	बधिरः ।	पानीयम् ॥			

अत्रोर्ध्वचिह्नं स्वरस्याधोविन्दुवर्षजनस्य ज्ञेया । तथा उकारमात्रा (पृ)
इकारमात्रा (रि) उकारस्य (रु) ज्ञेया ॥

[' वृजुत् इत्यपि ॥]

[' सर्वदा हि गुरुत्वं गकाराश्रिते उकारः प्रसिद्धतयोच्चार्यते ॥]

कश्मीरशब्दावृतम् ।

तत्रादौ ।

संधिप्रकरणम् ॥ १ ॥

सांधिसिद्धिः पदेषु ॥ १ ॥

अत्र वक्ष्यमाणशब्दशब्दे संधेः (अक्षरसंयोगस्य) सिद्धिः (विधानं)
पदेषु (लिङ्गस्वरूपेषु धातुस्वरूपेषु च) विज्ञेया ॥

॥ न वाक्येषु ॥ २ ॥

अत्र तिङन्तसुबन्तसमुदायरूपेषु वाक्येषु संधिर्नावधार्यः ॥

॥ व्यञ्जनं परेण संधेयम् ॥ ३ ॥

ताप उक् । अनेन संधौ कृते । ताश्कु । आतपस्य ॥ इति सिद्धम् ॥ कर
यान् । अनेन संयोगे कृते कर्यान् । चकार । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम् । तिस्र
भाय् । त आयाताः । अत्रोभयोः सुबन्ततिङन्तयोर्विद्यमानत्वान्संधिनिषेधः ॥

॥ असवर्णे ऽकारस्य लोपः ॥ ४ ॥

ड्यक् उक् । गाट उलु । अनेन अकारस्य लोपे कृते । ड्यक्कु । ललाटस्य ॥
गाटुलु । शुद्धिमान् । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम् । अह वल । नम एहि । अत्र

संधिर्न भवति ॥ [काचित्को ऽयं विधिरुकारादिष्वसवर्णेषु विध्यन्तरस्य वक्ष्य-
माणत्वात्] ॥

॥ स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपो ॥ ५ ॥

करान् छ्य आ । अञ्छि इट् । अनेन दीर्घे परलोपे च कृते । करान् छ्या ।
[सा किं नु करोति] । अञ्छीट् । [दृष्टिः] [सू० ४।३६] । इति सिद्धम् ॥ पदेषु
किम् । पञ्छि इम् । अतिथय एतं । इत्यत्र संधिर्न भवति ॥

[॥ अकारे ऽकारलोपः ॥ ५ क ॥

गर अन् । अनेन अकारस्य लोपः । गरन् । गृहाणि । इति सिद्धम् ॥]

॥ अकार इकार ए ॥ ६ ॥

अकार इकारे परे एकारो भवति परलोपश्च ॥ च्य इन् । [च्येन् । तेन
पीतानि] ॥ च्यकारादकारविश्लेषं कृत्वानेनाकारस्यैकारे कृते च्येन् इति
सिद्धम् ॥

॥ उकार ओ ॥ ७ ॥

अकार उकारे परे ओकारो भवति परलोपश्च ॥ ख्य उन् । ख्योन् । तेन
खादितम्] ॥ च्य उन् च्योन् । [तेन पीतम्] ॥ अत्राकारोकारयोः संधां
कृते अनेन ओकारपरलोपो ॥

॥ एकार ऐ ॥ ८ ॥

अकार एकारे परे ऐ संपद्यते ॥ ग एय् । [गैय् । ते गताः] ॥ प्य एय् ।
[प्यैय् । ते पतिताः] ॥ अनेन संधां कृते गैय् प्यैय् इति भवति ॥

[क । इदं सूत्रं ग्रन्थकृताव लिखितं नास्ति लिङ्गपादस्थ ५२ सूत्रमध्ये त्वनुकृष्टम् ।
तस्माद्वश्योऽयोग्यत्वं मध्ये प्रक्षिप्तम् ॥]

॥ ओकार ओ ॥९॥

अकार ओकारे परे औ भवति ॥ ग ओन् । ए ओन् ॥ अनेन संधौ कृते ।
गौव [। स गतः] ॥ प्यौव् [। स पतितः] ॥

॥ इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोपः ॥ १०॥

इकारो ऽसवर्णे स्वरे न परलोपो यस्य तथाविधो यः संपद्यते ॥ करि
उकु । इकारस्य यत्वे परलोपाभावे च व्यञ्जनं परेण संधेयमिति (सू० ३) ।
कर्णुकु । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम् । कति आय् । कुत आगताः । इत्यत्र वाक्य-
योर्विद्यमानत्वात्संधिनिषेधः ॥

॥ उकारो वः ॥ ११ ॥

उकारो ऽसवर्णे स्वरे परे वकारो भवति परलोपाभावश्च ॥ करान् लु आ ।
अनेन वत्वे कृते । करान् ल्या [। स किं नु करोति] । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम्
पट्टु अन् । और्णमानय । अत्र संधिनिषेधः ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे
कश्मीरशब्दामृते संधिप्रकरणम् ॥१॥

अथ लिङ्गप्रकरणे ॥२॥

लिङ्गपादः ॥१॥

॥ अकारान्तानां प्रथमैकबहुत्वे लिङ्गवत् ॥ १ ॥

अकारान्तानां लिङ्गानामेकवचनं बहुवचनं च स्त्रीपुंसोर्लिङ्गवद्विज्ञेयम् ॥
ड्यक । ललाटम् ॥ ड्यह । ललाटानि ॥ व्यत्र । भगिनी ॥ व्यत्र । भगिन्यः ॥

॥ ऊदन्तानां पुंसि ॥ २ ॥

ऊकारान्तानां च लिङ्गानां प्रथमाया एकवचनं बहुवचनं च लिङ्गवद्विज्ञेयं
पुंलिङ्ग एव ॥ अत्र शारदाक्षेत्रभापाशब्दशास्त्रे इकारान्तं लिङ्गमुवर्णान्तं च लिङ्गं
तत्तन्मात्रिकान्तमेव बोध्यम् । न तु संपूर्णम् । किंतु तेषु पूर्ववर्णसंबन्धिनः स्वरस्या-
प्रसिद्धता विज्ञेया । [७० सूत्रोक्तो विधिरयम्] । सा च आकारस्य अकारप्लुत-
त्वशब्दवद्भवतीति परिभाष्यते ॥ दानू । करकः । अनार ॥ दानू । करकाः ।
बहुत अनार ॥ पुंसि किम् । बहू । महती । बडी ॥ वज्य । महत्यः । बडियाँ ॥

॥ व्यञ्जनान्तानां च ॥ ३ ॥

व्यञ्जनान्तानां पुंलिङ्गानां प्रथमैकबहुत्वे लिङ्गवद्भवतः ॥ दय् । ईश्वरः ।
ईश्वर ॥ दय् । ईश्वराः । एहुत ईश्वरै ॥

॥ इप्रत्ययस्याकारो व्यञ्जने ॥ ४ ॥

व्यञ्जनान्तानां पुलिङ्गानामकारान्तानां च व्यञ्जने परे इप्रत्ययस्य अकारो भवति ॥ गर सृतिन् । गृहेण । घर कर के ॥ बाल सृतिन् । बालेन । बाल कर के ॥ गर शब्दात् बाल् शब्दात् च । हेतौ सृतिन्नन्तौ सृत्यन्तौ वा (सू० ५०) इत्यनेन इ सृतिन्प्रत्ययः । अनेन इकारस्य अकारः । अकारव्यञ्जनान्तानां किम् । गुरि सृतिन् । अश्वेन । घोडे कर के ॥ व्यञ्जने किम् । गुरि लोयु । अश्वेन हतः । घोडे ने मारा ॥ पुंसि किम् । मालि सृतिन् । मालया । माला कर के ॥

॥ न संख्यावाचिभ्यः ॥ ५ ॥

संख्यावाचिभ्यो व्यञ्जनान्तेभ्यो लिङ्गेभ्यः इप्रत्ययस्य अकारो न भवति ॥ सति सृतिन् । सप्तभिः । सात कर के ॥ ऐठि सृतिन् । अष्टाभिः । आठ कर के ॥ सत् शब्दात् ऐठ् शब्दात् इ सृतिन् प्रत्ययः ॥

॥ इतो लोपः ॥ ६ ॥

इकारात् इप्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ पंथि सृतिन् । पुस्तिकया । पंथी कर के ॥ पृथि शब्दात् इ सृतिन् प्रत्ययः । पूर्ववर्णोकारस्यौकारः स्त्रियाम् (सू० ३३) इत्यनेन उपधाया ऊकारस्य ओकारः । अनेन इकारलोपः ॥

॥ यडाव्थर्कट्वड्भ्य ऊकारमात्रादेशः ॥ ७ ॥

एभ्यः शब्देभ्यः इप्रत्ययस्य ऊकारमात्रादेशो भवति ॥ यद् सृतिन् । उदरेण । पेट कर के ॥ यड् शब्दात् इ सृतिन् प्रत्ययः । अनेन इकारस्य ऊकारमात्रादेशः । ऊदन्तत्वे सिद्धे पूर्वस्वरस्याख्यातता ज्ञेया । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) यद् सृतिन् । इति सिद्धम् ॥ एवं । गोवृ (सू० ७२) सृतिन् । गवा । गऊ कर के ॥ थरु सृतिन् । पृष्ठेन । पीरु कर के ॥ कट्वु सृतिन् । कुष्ठेन । कुठ कर के ॥ वड् सृतिन् । व्याजेन । व्याज कर के ॥

॥ उदन्तानां लिङ्गवदेकत्वमेव ॥ ८ ॥

स्पष्टम् ॥ कंहु । कटकः । कडा ॥

॥ स्त्रियामिदूदन्तानाम् ॥ ९ ॥

इकारान्तानामूकारान्तानां च स्त्रियामेकवचनमेव लिङ्गवद्भवति ॥ पूथे । पुस्तिका । पोथी ॥ पट्टू । पट्टिका । फट्टी ॥ एकवचनं किम् । पोथ्य । पुस्तिकाः । पोथियाँ ॥ पच्य । पट्टिकाः । फट्टियाँ ॥ स्त्रियां किम् । वांचू । कुटुम्बजनाः । टब्बर ॥

॥ व्यञ्जनान्तानां च ॥ १० ॥

व्यञ्जनान्तानां स्त्रीलिङ्गानामेकवचनमेव लिङ्गवद्भवति ॥ क्रक् । कोलाहलः । ऊँचा शब्द ॥ क्रक्शब्दस्य । वर्गप्रथमान्तानां प्रथमायां द्वितीय (सू० ६६) इत्यनेन कस्य खः ॥ एकवचनं किम् । क्रक । कोलाहलाः । ऊँचे शब्द ॥

॥ बहुत्वे ऽकारागमः ॥ ११ ॥

व्यञ्जनान्तानाम् [इद्] उदन्तानां च स्त्रीलिङ्गानां बहुवचने अकारागमो भवति ॥ [पोथ्य । पुस्तकानि । पोथियाँ ॥] पच्य । पट्टिकाः । फट्टियाँ ॥ क्रक । कोलाहलाः । ऊँचे शब्द ॥ पट्टू शब्दात् अनेन अकारागमे कृते । उदन्त-टवर्गस्य चवर्गः प्रथमाबहुत्वादिषु स्त्रियाम् (सू० २२) इत्यनेन सूत्रेण टकारस्य चकारे कृते । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इति ऊमात्राया इकारः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । अन्यत् स्पष्टम् ॥

॥ न्प्रत्यये सर्वत्र ॥ १२ ॥

सर्वत्र स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे च न् प्रत्ययेऽपर अकारागमो भवति ॥ गुर्यन् लुह् खसान् । अश्वानामेहति । घोडियों को चढता है ॥ कोर्यन् लुह् रछान् । कन्याः पाति । कूडियों को पालता है ॥ कट्टन् लुह् मारान् । मेषान्हन्ति । भेडुओं को

मारता है ॥ गृह् शब्दात् । द्वितीयायां स्नात् (सू० ३८) इति न् प्रत्ययः । अनेना-
कारागमः । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इतीकारः ॥ कृह् शब्दस्य । पूर्ववर्णो-
कारस्यौकारः स्त्रियाप् (सू० ३३) इत्यनेनोपधाया ऊकारस्यौकारः । यन्वम् ।
शेषं पूर्ववत् ॥

॥ नोदन्तानां पुंसि ॥१३॥

ऊकारमात्रान्तानां पुंलिङ्गानां न् प्रत्यये परे अकारागमो न भवति ॥ दात्तुन्
छृह् ख्यवान् । करकान् खादति । अनारों को खाता है ॥ लात्तुन् । इन्द्रवाग्णीः ।
खीरों को ॥ कान्जुन् । काञ्चिकानि [। काँजी] ॥

॥ कृतादेशव्यञ्जनान्तेभ्यश्च ॥ १४ ॥

येषां व्यञ्जनान्तानां लिङ्गानामादेशः कृतो भवति न तु ऊमात्रान्तानां
तेषां न् प्रत्यये परे अकारागमो न भवति ॥ रात् । ग्रन्द् । कथ् । इति शब्दाः
(सू० २३) ॥ रात्तुन् छृह् परान् । रात्रीः पठति । रात्रियों को पठता है ॥ ग्रन्जुन्
छृह् बुजान् । संख्याः पश्यति । गिनतियों को देखता है ॥ कन्जुन् छृह् बुजान् ।
[सूत्रतन्तुराशीन् वेष्टयति । लच्छे के सूत बाढता है] ॥ कृतादेशव्यञ्जना-
न्तेभ्यः किम् । पच्यन् छृह् गरान् । पट्टिका घटयति । फट्टियों को गडता है ॥

॥ वा गन्जुगांसूवाच्चूहान्जुभ्यः ॥ १५ ॥

एभ्यः शब्देभ्यः पुंस्त्वादकारागमो वा विकल्पेन भवति ॥ गन्जुन् छृह्
मारान् । चर्षकारान्मारयति । चर्षिआरों को मारता है ॥ गांसुन् । [तृणवि-
क्रेतुन् । घसियारों को] ॥ वात्तुन् छृह् प्यतरान् । कुटुम्बजनान्पानि । कुटुम्ब
को पालता है ॥ हान्जुन् छृह् रछान् । नाविकान्पानि । हाँजियों को
पालता है ॥ वा ॥ गन्जन् । गासन् । हान्जन् । वात्तन् ॥

॥ कृतादेशानामूमात्रा आगमः ॥ १६ ॥

कृतादेशशब्दस्य पुनर्ग्रहणम् । यत्र यत्र वचने व्यञ्जनान्तानां लिङ्गानामादेशः कृतः स्यात्तत्र ऊमात्रा आगमो भवति ॥ रात् । सत् । कथ् । ग्रन्द् । हान् । इति लिङ्गानि (सू० २३) । राच् । रात्रयः । रातियाँ ॥ सच् । आशाः । आशाअँ ॥ कच् । [सूत्रतन्तुराशयः । लच्छे] ॥ ग्रन्ज् । संख्याः । गिन्तियाँ ॥ हाञ् । हानयः । हानियाँ ॥ ऊमात्रान्तत्वे पूर्वस्वरस्याप्रसिद्धता ॥

॥ यडाव्कठ्थर्वडां च कृतादेशविधिः ॥ १७ ॥

एषां शब्दानां च कृतादेशलिङ्गवद्विधिरागमनिषेधौ भवतः । अकारागमस्य निषेधः ऊमात्रागमस्य विधिः स्यात् ॥ यद् । उदराणि । पेटाँ ॥ गोवू (सू० ७२) । गात्रः । गऊअँ । कच् ॥ कुष्ठानि [औषधविशेषः] । कुठाँ ॥ थ्रू । पृष्ठानि पीठाँ ॥ वद् । कलान्तराणि । व्याजाँ ॥

॥ खार्मासार्शादीनां च ॥ १८ ॥

एतदादीनां व्यञ्जनान्तानां स्त्रीलिङ्गानां चाऽकारागमनिषेध ऊमात्रागमश्च भवति ॥ खार् । खारी । खारू । खार्यः ॥ मार । नाम नदी । मारू । नद्यः ॥ सार । पट्टीभेदः । सारू । पट्ट्यः ॥ राश् । वणिग्धनम् । राशू । धनानि ॥

॥ हान्तानां शश्च ॥ १९ ॥

हकारान्तानां स्त्रीलिङ्गानां प्रथमावहुत्वादिष्वऽकारागमनिषेध ऊमात्रागमाप्तिर्भवति अन्त्यस्य हकारस्य च शकारो भवति ॥ काह् । एकादशी । काशू । एकादश्यः ॥ बाह् । द्वादशी । बाशू । द्वादश्यः ॥ पाह् । त्रिष्टा । पाशू । त्रिष्टाः ॥ एवं । काशून् सूतिन् । एकादशीभिरित्यादि ॥

॥ ऊकारादौकारस्य वत्वम् ॥ २० ॥

ऊमात्रायाः परस्य औकारस्य सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च वकारः स्यात् ॥
 राचूव् सूतिन् । रात्रिभिः । रातियोँ कर के ॥ यदूव् पुञ्ज्य् । उदरेभ्यः । पेटोँ
 वास्ते ॥ दानूव् सूतिन् । करकैः । अनारोँ कर के ॥ वाचूव् सूत्य् । कुटुम्बैः ।
 टवरोँ कर के ॥

॥ ऊदितोरकारागमः स्त्रियां सकारे ॥ २१ ॥

ऊकारान्तस्यकारान्तस्य च लिङ्गस्य सकारे परे ऽकारागमो भवति स्त्रियाम् ॥
 पेटू । तञ्जू । इटू । पृथि । शब्दाः ॥ पच्य । पट्टिकाम् । फट्टी ॥ तज्य । तन्वीम् ।
 पतली ॥ हच्य । काष्ठम् । लकडी ॥ पोथ्य । पुस्तिकाम् । पोथी ॥ द्वितीयायां
 स्नात् (सू० ३८) इति स् प्रत्ययः [। स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र (सू० ४०) इति सकार-
 रस्य । लोपः] । ऊदन्तटवर्गस्य (सू० २२) इति टस्य चः । उवर्णान्तानामिकार
 (सू० ३०) इति ऊमात्राया इकारः । इकारो ऽसवर्णे योऽपरलोप (सू० १।१०) इति
 यन्वम् । अनेनाकारागमः ॥ पृथि शब्दस्य चानेनाकारागमः । इकारो ऽसवर्णे
 योऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ।
 पूर्ववर्णोकारस्यौकार (सू० ३३) इत्युकारस्यौत्वम् ॥

॥ ऊदन्तटवर्गस्य चवर्गः प्रथमावहुत्वादिषु ॥ २२ ॥

प्रथमाया बहुवचनादिषु ऊमात्रायुतस्य टवर्गस्य चवर्गादेशो भवति स्त्रीलिङ्गे ॥
 पेट् । काट्ट् । बेट्ट् । इति शब्दाः ॥ पच्य छ्यह् । पट्टिकाः सन्ति । फट्टियाँ हैं ॥ पच्यन्
 लुह् गगान् । पट्टिका घटयति । फट्टियोँ को गडता है ॥ पच्य सूतिन् । पट्टिकया ।
 फट्टी कर के ॥ काछ्य छ्यह् । शाकादिकाष्ठानि सन्ति । सागों की लकडियाँ हैं ॥
 काछ्यन् लुह् फुटरान् । काष्ठानि भनक्ति । सागों की लकडियोँ को तोडता है ॥
 काछि सूतिन् । शाककाष्ठेन । सागों की लकडी कर के ॥ बज्य छ्यह् । महत्यः

सन्ति । बडियाँ हैं ॥ बज्यन् छुह् दपान् । महतीर्वदति । बडी इस्त्रियों को कहता है ॥ बज्यो मूतिन् । महतीभिः । बडी स्त्रियों कर के ॥

॥ तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ॥ २३ ॥

तवर्गान्तानां स्त्रीलिङ्गानां क्रमेण अप्रसिद्धः चवर्गादेशो भवति अप्रसिद्धां दन्त्यः ॥ रात् । कथ् । ग्रन्द् । ईरन् । चामन् । इति शब्दाः ॥ राचू छ्यह् । रात्रयः सन्ति । रात्रियाँ हैं ॥ राचून् छुह् निवान् । रात्रोर्हरति । रात्रियों को लेता है ॥ राचून् मूतिन् । रात्रिभिः । रात्रियों कर के ॥ कंछू छ्यह् [। मूत्रतन्तुराशयः सन्ति । लच्छे हैं] ॥ कंछून् छुह् वुठान् [। मूत्रतन्तुराशीन् वेष्टयति । लच्छों को बाटता है] ॥ कंछून् मूतिन् [। मूत्रतन्तुराशिभिः । लच्छों कर के] ॥ ग्रन्जू छ्यह् । संख्याः सन्ति । गिनितियाँ हैं ॥ ग्रन्जून् छुह् गन्ज्रान् । संख्या गणयति । गिनितियों को गिनता है ॥ एवं । ईरञ्जू [। स्थूणाः । निहाइयाँ] ॥ ईरञ्जून् मूतिन् [। स्थूणाभिः । निहाइयों कर के] ॥ चामञ्जू [। आमिक्षाः । पनीर] ॥ चामञ्जून् मूतिन् [। आमिक्षाभिः । पनीरों कर के] ॥ (सू० १४, १६, २०) ॥

॥ न ख्वन्तन्नान्स्वन्हन्वनादीनाम् ॥ २४ ॥

एषां शब्दानां चर्गाक्षरादेशो न भवति ॥ ख्वन् । कफोणिः । आरकी ॥ ख्वन । कफोणयः । आरकियाँ ॥ तन् । तनुः । देह ॥ तन । तन्वः ॥ तनौ मूत्य् ॥ नान् । नाभिः । नाभि ॥ नान । नाभयः ॥ नानौ मूतिन् ॥ स्वन् । सपत्नी । साकन् ॥ स्वन । सपत्न्यः । स्वनौ मूतिन् ॥ हनि मूतिन् । अल्पेन ॥ वनि मूतिन् । पुञ्जेन ॥

॥ कथादीनां च ॥ २५ ॥

कथ् [। कथा] ॥ वथ् [। मार्गः] ॥ व्यथ् । [वितस्ता नाम नदी] ॥ लथ् [। लत्ताप्रहारः] ॥ दथ् [। लोष्टम्] ॥ थ्यथ् [। अन्तरायः] ॥ च्वथ् [। गुदम्] ॥ च्चित्थ् [। नाडीस्तम्भः] ॥ चेंथ् [। शरीरपरिवर्तनेन क्रीडाविशेषः] ॥ गथ् [। नदीप्रवाह]

वेगः] ॥ पीथ् [। लेशः] ॥ तौथ् [। चञ्चुः] ॥ इति कथादयः ॥ एषां
शब्दानां च वर्गाक्षरादेशो न भवति ॥ कथ । कथाः । बान्ता ॥ लत । लताः ।
लताँ ॥ दत । लोष्ठानि [। ढंले] ॥ ध्वत । अन्तरायाः [। विघ्न] ॥ च्वत । गुदानि ।
गाँडाँ ॥ चित । नाडीस्तम्भनानि । थंभना ॥ कथौ सृतिन् । कथाभिः ॥ लताँ
सृत्य । लताभिः ॥ दतौ पुङ्ग्य् । लोष्ठेभ्यः ॥ ध्वति सृतिन् । अन्तरायेण ॥
च्वतन् प्यट् । गुदेषु ॥ चिति सृतिन् । नाडीस्तम्भनेन ॥ चैति सृतिन् ॥ गति
सृत्य । प्रवाहेन ॥ पीति सृत्य । अल्पेन ॥ तौति सृतिन् । चञ्चवा ॥

॥ टवर्गान्तानां च ॥ २६ ॥

टवर्गान्तानां ऊमात्रारहितानां स्त्रीलिङ्गानां च वर्गादेशो न भवति ॥ नट ।
गर्वेट् । हट् । इति शब्दाः ॥ नटि सृतिन् । कम्पेन ॥ गर्वेठि पुङ्ग्य् । गृहोपकरणाय ॥
हटि सृतिन् । हटेन ॥ ऊमात्रारहितानां किम् । च्वट् । अपूपः ॥ च्वच्य लुह ग्ययान् ।
पूयान् खादति ॥ च्वच्यौ सृतिन् । अपूर्पः ॥

॥ वाल्सालजालकलां जः ॥ २७ ॥

एषां शब्दानां अन्त्यस्य जकारो भवति स्त्रियाम् ॥ वाल् । सर्पादिविलम् ॥ साल् ।
स्याली ॥ जाल् । जालिका ॥ कल् । चिन्ता ॥ वाञ्जू । विलानि ॥ साञ्जू । स्याल्यः ॥
जाञ्जू । जालिकाः ॥ कञ्जू । चिन्ताः ॥ वाञ्जूव् सृतिन् ॥ साञ्जूव् सृतिन् ॥ जाञ्जूव् सृत्य ॥
कञ्जूव् सृतिन् ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ स्त्रियां किम् । वाल् सृतिन् ॥ एषां शब्दानां
किम् । गल् । कपोलादयो गल्मङ्गः ॥ गलौ सृतिन् ॥ जालि सृत्य । कम्पेन ॥

॥ हाल्शब्दस्य स्त्रियां समासे ऽपि ॥ २८ ॥

हाल् शब्दस्य लकारस्य जकारो भवति स्त्रीलिङ्गवर्तमानसमासपदान्ते ऽपि ॥
हाल् । शाला । हाञ्जू किन्त्य् । शालातः । हाञ्जू प्यट् । शालोपरि ॥ समासान्ते यथा ।
स्वरहाञ्जू अंदर् । महानसे ॥ हस्तिहाञ्जू अंदर् । हस्तिशालायां ॥ स्त्रीलिङ्गे किम् ।
चाटहालम् अंदर् । पाठशालायाम् ॥

॥ वा कुंडल्कर्तलोः ॥ २९ ॥

कुंडल् कर्तल् इत्यनयोः शब्दयोर्वा विकल्पेन लकारस्य जकारो भवति ॥
कुंडल् । कपालिका । कुंडलि सूतिन् । कुंडजू सूतिन् ॥ कर्तल् । खड्गः । कर्तलि
सूतिन् । कर्तजू सूतिन् ॥

॥ उवर्णान्तानामिकारः ॥ ३० ॥

उकागन्तानां ऊकारान्तानां च लिङ्गानां प्रथमावहुत्वादिविभक्तिगणे
अन्त्यस्वरस्य इकारो भवति ॥ गुरु । घोटकः ॥ गुरिस् लुह् खसान् । अश्वमारो-
हति ॥ एवं । गुर्यन् । गुरि सूतिन् । इत्यादि । गुरु शब्दात् द्वितीयायां स्त्राव्
(सू० ३८) इति स् न् प्रत्ययौ । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १३) इति अकारा-
गमः । अनेन उकारस्य इकारः । यत्वम् ॥ पट्टू । पट्टिका । पच्य ।
पच्यन् । पचि सूतिन् ॥ प्रथमे । बहुत्वे ऽकारागमः (सू० ११) इति । अपरत्र
न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः । ऊदन्तवर्गस्य (सू० २२)
इति टकारस्य चकारः । अनेन ऊकारस्य इकारः । तृतीये । इतो लोप
(सू० ६) इति इप्रत्ययस्य लोपः ॥

॥ नोदन्तानां पुंसि ॥ ३१ ॥

ऊकारान्तानां लिङ्गानां पुंसिङ्गे अन्त्यस्वरस्य इकारो न भवति ॥
दानृ । करकः ॥ दानृ । दाडिमान् । दानृ सूतिन् । दाडिमैः ॥ हान्जृव्
सूत्य् । नाविकैः ॥ बाञ्जूव् सूत्य् ॥ कुटुम्बैः ॥ गन्जृव् सूत्य् । चर्मकारैः ॥
ऊदन्तानां पुंसि (सू० २) इति बहुवचनं लिङ्गवत् । द्वितीयायां स्त्राव् (सू०
३८) इति न् प्रत्ययः । ऊकारादौकारस्य वत्वम् (सू० २०) इति सूत्रेण
औ सूतिन् औ सूत्य् प्रत्यययोः औकारस्य वत्वम् । पुंसि किम् । व्यञ्ज्यौ
सूतिन् । स्थूलाभिः ॥

॥ व्यञ्जनान्तस्योकारोपधाया अन् ॥३२॥

व्यञ्जनान्तस्य शब्दस्य उपधाभूतस्य उकारस्य प्रथमावहुत्वादिषु अकारो भवति ॥ वाँदुर् शब्दः । वाँदुर् । वानराः ॥ वाँदुर् सृत्य । वानरैः ॥

॥ पूर्ववर्णोकारस्योकारः स्त्रियाम् ॥ ३३ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्य पूर्ववर्णसंबन्धिन उकारस्य ओकारो भवति प्रथमावहुत्वादिषु भक्तिगणे ॥ पृथि (प्र० ए०) । पुस्तकम् ॥ कृत् (प्र० ए०) । कन्या ॥ पोथ्य (प्र० व०) । पोथ्य (द्वि० ए०) लुह पमान् । पोथि सृतिन् (तृ० ए०) । पांथ्या पृथ्य (च० व०) । इत्यादि ॥ कोर्य (प्र० व०) । कन्याः । कोर्य (द्वि० ए०) लुह रजान् । कोर्यन् (द्वि० व०) । कोर्या सृत्य (तृ० व०) । इत्यादि ॥ अनेन पूर्ववर्णोकारस्य ओकारः । साधनं पूर्ववत् ॥

अत्र स्थाने ऽन्तरतम [पा० १.१५०] इति वचनाद्यथा पूर्ववर्णसंबन्धिन उकारस्य ओकारो भवति तथैव ईकारस्य एकारो भवतीति बोध्यम् ॥ सीरु । इष्टिका । सेर्य । इष्टिकाः ॥ स्त्रीनि । क्षेत्रम् । खेत्य । क्षेत्राणि ॥ इत्यादि ॥ गीरादीनां तु न ॥ गीरादयस्तु । गीरु [गैरिकम्] ॥ गीदु [अर्भकविष्टा] ॥ चीरि [चीरिका] ॥ टीरु [अहंकारः] ॥ टीरु [शीतस्थौदनस्य घनीभूतो राशिः] ॥ पीरु [पीठकम्] ॥ इत्यादयः प्रायशो ज्ञेयाः । गीरु । गैरिकम् । गीरि सृतिन् । गैरिकेण ॥ इत्यादीनि स्वरूपाणि भवन्ति ॥

॥ बहुषु पुंस्यप्रथमायाम् ॥ ३४ ॥

प्रथमावहुवचनं वर्जयित्वा पुल्लिङ्गे विद्यमानस्य पूर्ववर्णसंबन्धिन उकारस्य बहुवचनेषु ओकारो भवति ॥ गृह् । गोपः ॥ गृह् । फलमारः ॥ गोर्षन् (द्वि० व०) । गोल्यन् । गोर्षा सृतिन् । इत्यादि ॥ द्वितीयायां न प्रत्ययः । तृतीयायां औ सृतिन् प्रत्ययः ॥ उवर्णान्तानामिकारः (सृ० ३०) न प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इत्यकारागमः । अनेनोपधाया उकारस्य ओकारः । यत्वम् ॥ बहुषु किम् । गूरिस् ।

गोपम् ॥ गूलिम् । फलसारम् ॥ अप्रथमायां किम् । गूरि । गोपाः ॥ गूलि ।
फलसाराः ॥ पुंसि किम् । कोर्य । कन्याः ॥ पोध्य । पुस्तकानि ॥

॥ न मूलादीनाम् ॥ ३५ ॥

मूल् [। मूलम्] ॥ कस्तूरु [। पक्षि-विशेषः] ॥ कूटु [। वृक्षस्तम्भः] ॥ चूटु
[। पालीदतः, सेव् इति भाषायाम्] ॥ घृल् [। निर्झरः] ॥ दृह् [। पात्र-विशेषः,
स्त्रीभिर्यस्मिन्नन्नं भुज्यते] ॥ दूरु [। पुष्पादिलघुवाटिका] ॥ हूस् [। गदा विशेषः] ॥
तूरु [। शीतम्] ॥ दूरु [। अल्पमार्गः, गलीति भाषायाम्] ॥ नस्तूरु
[। नस्तितः] ॥ बूथ् [। भूतः] ॥ मूरु [। अल्पशाखा] ॥ रूद् [। वृष्टिः ॥
लूख् [। लोकाः, लोग् इति भाषायाम्] ॥ लूद् [। लोलुभः] ॥ लूर् [।
लोलुभः] ॥ वूर् [। उप्द्रः] ॥ सूर् [। भस्म] ॥ हूस् [। कोलाहलः] ॥
इत्यादयः प्रायशो बोध्याः ॥ एषां शब्दानां पूर्ववर्णोकारस्य ओकारो न भवति ॥

मूल् शब्दः ।

	प्र०	द्वि०	तृ०	च०
ए०	मूल् । मूलम् वा मूल् ।	मूल सूतिन् ।	मूल पुञ्च्य् ।	
ष०	मूल् । मूलन् वा मूल् ।	मूलौ सूतिन् ।	मूलौ पुञ्च्य् ।	
	पं०	ष०	स०	आ०
ए०	मूल निश । मूलुकु	। मूलस् प्यट् ।	हा मूल ॥	
ष०	मूलौ निश । मूलन् ह्नु	। मूलन् प्यट् ।	हा मूलौ ॥	

॥ व्यञ्जनान्तादकारागमो व्यञ्जने ॥ ३६ ॥

व्यञ्जनान्तात्पुंलिङ्गात् व्यञ्जने परे अकारागमो भवति ॥ काव् । काकः ।
काव् सन्हु ॥ काव् शब्दात् । स्त्रीसंबन्धकानेकत्वे स्त्री ह्नु (सू० ४२) इति
स् ह्नु प्रत्ययः । पुंसाणिन (सू० ४६) इति हस्य सः ॥ पुंसि संबन्धपठ्यां च
(सू० ४१) इति आदिसकारस्य लोपः । अनेन अकारागमः ॥ पुंसि किम् ।

मालि इन्दु ॥ व्यञ्जनान्तानां किम् । गुरि संन्दु । अश्वस्य ॥ व्यञ्जने किम् ।
कावौ मूर्तिन् । काकैः ॥

॥ स्त्रियामिकारः ॥ ३७ ॥

व्यञ्जनान्तात् स्त्रियां वर्तमानान् लिङ्गात् व्यञ्जने परे इकारागमो भवति ।
माल् । माला ॥ मालि इन्दु । मालायाः ॥ माल् शब्दात् । स्त्रीसंबन्धैकानेकत्वे स्त्री
इन्दु (सू० ४२) इत्यादिना स् इन्दु प्रत्ययः । स्त्रोपः स्त्रियां (सू० ४०) इति स्त्रोपः ।
अनेन इकारागमः । व्यञ्जनान्तात् किम् । पच्य इन्दु । पट्टिकायाः ॥ व्यञ्जने
किम् मालौ मूर्तिन् । मालाभिः ॥

॥ द्वितीयायां स्नावसंबन्धपठ्यां च ॥ ३८ ॥

स्न् इत्येतौ द्वितीयायाः एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः । संबन्धपठ्यां वर्जयि-
त्वा पठ्याश्च क्रमेण प्रत्ययौ भवतः ॥ गुरु । घोटकः ॥ गुरिस् छुर् खसान् ।
अश्वमारोहति ॥ गुर्यन् छुह रछान् । अश्वान्पालयति ॥ गुरु शब्दात् अनेन
स् न् प्रत्ययौ । बहुत्वे । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः ॥ उव-
र्णान्तानामिकार (सू० ३०) इति उदात्तस्य इकारः । यत्वम् ॥ पठ्यां
यथा । ग्वरस् करिजि नमस्कार् । गुरोर्नमस्कुर्यात् ॥ दृव्यन् दिजि चादर् ।
रजकानां वृहतिकं दद्यात् ॥ ग्वर् शब्दात् अनेन स प्रत्ययः । व्यञ्जनान्तादका-
रागमो व्यञ्जने (सू० ३६) इति अकारागमः ॥ दृष्टु शब्दात् अनेन न् प्रत्ययः ।
न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः । उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) ।
यत्वम् ॥

॥ वा प्रथमावदसर्वनाम्नः ॥ ३९ ॥

सर्वनामशब्दान् वर्जयित्वा द्वितीयायां एकत्वबहुत्वे प्रथमावदा विकल्पेन

भवतः । द्वितीयाषष्ठीसमुदायवाक्ये तु नित्यं प्रथमावद्भवत इति बोध्यम् ॥
 कृह् छुह् गरान् । वा । करिस् छुह् गरान् । वलयं घटयति ॥ छ्वच्य छुह्
 ख्यवान् । वा । छ्वच्यन् छुह् ख्यवान् । अपूपान्भक्षयति ॥ समुदायवाक्ये
 यथा ॥ द्विस् दिजि चादर् । रजकस्य वृद्धिकां दद्यात् ॥ अत्र द्विस् इति
 षष्ठी । चादर् इति द्वितीया । समुदायवाक्यत्वान्नित्यं प्रथमावदेव स्यात् न तु
 द्विस् दिजि चादरि इति संभवेत् ॥ असर्वनाम्नः किम् । तमिस् दपिजि ।
 तं वदेत् ॥ कमिस् वनि । कं वदेत् ॥ इत्यादि ॥

॥ स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र ॥ ४० ॥

सर्वेषां स्त्रीलिङ्गानां सर्वत्र द्वितीयायां पाठ्यां च स् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥
 मालि छुह् छुनान् । मालां पातयति ॥ मालि ह्नु पोष् । मालायाः पुण्यम् ॥
 माल् शब्दान् प्रथमे स् प्रत्ययः । स्त्रियामिकार (सू० ३७) इति इकारागमः ।
 अनेन स् प्रत्ययलोपः । अपरत्र स् ह्नु प्रत्ययः । शेषं प्रथमवत् सर्वेषां
 स्त्रीलिङ्गानां बोध्यम् ॥

॥ पुंसि संवन्धपठ्यां च ॥ ४१ ॥

सर्वेषां पुल्लिङ्गानां संवन्धपाठ्यां च प्रत्ययस्य लोपो भवति । ग्वर संन्दु चाद ।
 गुरोः शिष्यः ॥ ग्वर् शब्दान् । स्त्रीसंवन्ध (सू० ४२) इति स ह्नु प्रत्ययः ।
 अनेन स्कारलोपः । पुंप्राणिन (सू० ४६) इति हस्य सः । व्यञ्जनान्ताद्
 (सू० ३६) इत्यकारागमः ॥ ड्यकुकु । ललाटस्य ॥ ड्यक शब्दान् । अप्राणिना
 (सू० ४८) इति स् उकु प्रत्ययः । अनेन स्लोपः । अमवर्णे ऽकारस्य
 लोपः (सू० १।५) । संवन्धपाठ्यां किम् । ग्वरस छुह् नमस्कार करान् ।
 गुगेर्नमस्कारं करोति । साधने पूर्ववत् ॥

॥ स्त्रीसंबन्धेकानेकत्वे स्त्री ह्यन्तान्तावेकत्वे ॥४२॥

पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गशब्दस्य एकत्वेन संबन्धे सति संबन्धलिङ्गादेकवचने स् ह्यन्तु प्रत्ययः स्यात् । बहुत्वेन संबन्धे सत्येकवचने न ह्यन्तु प्रत्ययः स्यात् ॥ माज्य ह्यन्तु न्यचिवृ । मातुः पुत्रः ॥ माज्यन् ह्यन्तु न्यचिवृ । मातृणां पुत्रः ॥ न्यचिवृ शब्दस्यैकस्य पुंलिङ्गस्य माजू शब्देन स्त्रीलिङ्गेन संबन्धात्संबन्धलिङ्गात् माजू शब्दात् स् ह्यन्तु प्रत्यय न ह्यन्तु प्रत्ययौ । [ऊदितोरकारागमः स्त्रियां सकार (सू० २१) इत्यकारागमः] । स्तोपः स्त्रियां सर्वत्र (सू० ४०) इति सकार-लापः । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इत्यनेन ऊपात्राया इकारः । न्यन्त्ये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः । यन्वम् ॥ •

॥ बहुत्वे ह्यन्त्यन्तो ॥ ४३ ॥

पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गस्यैकत्वेन संबन्धे सति संबन्धलिङ्गादेकवचने स् ह्यन्दि प्रत्ययः । बहुत्वेन संबन्धे न ह्यन्दि प्रत्ययो भवति ॥ माज्य ह्यन्दि न्यचिवि । मातुः पुत्राः ॥ माज्यन् ह्यन्दि न्यचिवि । मातृणां पुत्राः ॥ अत्र न्यचिवि शब्दस्य बहु-वचनत्वात् माजू शब्दात् स् ह्यन्दि न ह्यन्दि प्रत्ययौ । स्तोपः । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ स्त्रियां ह्यन्जू अन्तावेकत्वे ॥ ४४ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य स्त्रीलिङ्गैकत्वेन संबन्धे सति संबन्धलिङ्गादेकवचने स् ह्यन्जू प्रत्ययः स्त्रीलिङ्गानेकत्वेन संबन्धे सति न ह्यन्जू प्रत्ययो भवति ॥ माज्य ह्यन्जू कुरु । मातुः कन्या ॥ माज्यन् ह्यन्जू कुरु । मातृणां कन्या ॥ अत्रापि कुरु शब्दस्यैकत्वान्संबन्धलिङ्गात् माजू शब्दात् स् ह्यन्जू न ह्यन्जू प्रत्ययौ । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ बहुत्वे ह्यन्ज अन्तो ॥ ४५ ॥

स्त्रीलिङ्गानां बहुवचने स्त्रीलिङ्गैकानेकत्वानुसंबन्धतः संबन्धलिङ्गात् स् ह्यन्ज

न् हञ्ज मत्यपौ भवतः ॥ माज्य हञ्ज कोर्य । मातुः कन्याः ॥ माज्यन् हञ्ज कोर्य । मातृणां कन्याः ॥

॥ पुंप्राणिन एकत्वसंबन्धे हस्य सः सर्वत्र ॥४६॥

पुंलिङ्गस्य प्राणिन एकवचनेन सह संबन्धे सति सर्वत्र स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे च हकारस्य सकारो भवति ॥ मांलि संन्दु न्यचिबृ । पितुः पुत्रः ॥ मांलि सन्ज कोर्य । पितुः कन्याः ॥ दान्द संन्दु हंग् । वृषभस्य शृङ्गम् ॥ गुरि संन्दु लंदु । अश्वस्य पुच्छः ॥ प्राणिनः किम् । कनुकु वाल् । कर्णस्य वालः ॥ चांग्युकु तील् । दीपस्य तैलम् ॥ अथुकु माज् । हस्तस्य मांसम् ॥ अत्र अथ कन् शब्दयोः प्राणित्वसंबन्धे ऽपि खण्डप्राणित्वादप्राणित्वमेव । प्राणिनः कर्णे छिन्ने ऽपि न कर्णस्य प्राणिसंज्ञा । नापि छिन्नकर्णेन प्राणिनो ऽप्राणित्वम् ॥ पुंलिङ्गस्य किम् ॥ गोवू हन्दु वल्लु । गावो वत्सः ॥ गोवू हन्जु वल्लुरू । गावो वत्सा ॥ कञ्ज हन्दु प्यंतु । शिलाया अग्रम् ॥ कञ्ज हन्जु छल् । शिलायाः खण्डम् ॥ माज्य हन्दु मालु । मातुः पिता ॥ माज्य हन्जु माजू । मातुर्माता ॥

॥ स्वन् रूप् शब्दयोर्वा ॥ ४७ ॥

स्वन् शब्दस्य रूप् शब्दस्य चैकत्वेन संबन्धे सति सर्वत्र स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे च विकल्पेन पुंप्राणिवत्स्वरूपं भवति ॥ स्वन् संन्दु वरु । स्वर्णस्य कटकः ॥ रूप् संन्दु खास् । रौप्यस्य कंसः ॥ स्वन् संजु गंग्जु । स्वर्णस्य गलन्तिका ॥ रूप् संजु लूर् । रौप्यस्य दण्डः ॥ स्वन्कुं छथर् । स्वर्णस्य छत्रम् ॥ रूप्कुं थाल् । रौप्यस्य थालः ॥ स्वन्चू वाजू । स्वर्णस्योर्मिका ॥ रूप्चू रज् । रौप्यस्य रज्जुः ॥

[४७ अत्र मूलपुस्तके रूप् इति पाठः । शुद्धोच्चारणं तु र्वप् इत्यस्ति ॥]

[४७ स्वन्कुं छथर्, रूप्कुं थाल्, स्वन्चू वाजू, रूप्चू रज्, अस्मिन्वाक्यचतुष्टये

॥ अप्राणिना पुंसोऽकुवयो पुंसि ॥ ४८ ॥

प्राणिव्यतिरिक्तस्य पुलिङ्गस्य एकत्वेन संबन्धे सति पुलिङ्गात् उक्त्वा किं क्रमेण भवतः । एकवचने उक्त्वा प्रत्ययः बहुवचने किं प्रत्ययो भवति ॥ दाक्त्वा न्वमुत् । धान्यस्य तण्डुलः ॥ हारुकु मृगः । आपाठस्य मृदः ॥ कुलिकि वधूर् । वृक्षस्य पत्राणि ॥ मागकि द्वह् । माघस्य दिवसाः ॥ एकत्वेन किम् । कुल्यन् इन्द्रि वधूर् । वृक्षाणां पत्राणि ॥ कुल्यन् इन्द्रु वधूर् । वृक्षाणां पत्रम् ॥ अप्राणिना किम् ॥ काव सन्दु । काकस्य ॥ गोवू इन्द्रु । गोः ॥

॥ चूचौ च स्त्रियाम् ॥ ४९ ॥

स्त्रीलिङ्गानां प्राणिव्यतिरिक्तस्य पुलिङ्गस्य एकत्वेन संबन्धे संबन्धिपुलिङ्गादे-
कवचने चू प्रत्ययः बहुवचने च प्रत्ययो भवति ॥ कुलिचू लण्डु । वृक्षस्य शाखा ॥
कुलिच लञ्ज्य । वृक्षस्य शाखाः ॥ नागचू नारिज् । नागस्य प्रणालिका ॥ नागच
नारिज् । नागस्य प्रणालिकाः ॥ एकत्वेन किम् ॥ कुल्यन् इन्द्रु लञ्ज्य । वृक्षाणां
शाखाः ॥ नागन् इन्द्रु नारिज् । अखातानां प्रणालिकाः ॥ अप्राणिना किम् । गुरि
संजु जंग् । अश्वस्य जङ्गा ॥ कट सन्जु आर्य । मेषस्य खुराः ॥

॥ मनुष्यसंज्ञयोऽनुन्यौ पुंसि ॥ ५० ॥

मनुष्यनाम्ना संबन्धे सति पुलिङ्गे एकत्वबहुत्वयोः अनु नि प्रत्ययो भवतः ॥
गण इति संज्ञा । गणन् न्यचिबु । गणस्य पुत्रः ॥ राधाकृष्ण इति नाम ।

सुवर्णाद्विन्नं छत्रम्, रौप्यस्याधाराद्यर्थं धाली, स्वर्णाद्यर्थं तद्विन्नोर्मिका, रौप्यस्य बन्ध-
नार्थं तद्विन्नरूपा रज्जुरित्येवमर्थो विवक्षितश्चेत्तदा मूलपाठः संगच्छते—अन्यथा स्वर्ण-
मयं छत्रम्, रौप्यमयी धाली, स्वर्णमध्यूर्मिका, रौप्यमयी रज्जुरस्मिन्नर्थे, स्वन सन्दु छथूर्,
र्यप सन्दु धाल्, स्वन संजु वाज् । र्यप संजु रज्जु इत्येवं रूपाणि शुद्धानि सन्तीति ॥]

राधाकृष्णानि गुणौ । राधाकृष्णस्याम्बाः ॥ ड्यकुनु बत । ललाटस्य भक्तम् ॥
अत्र ड्यक शब्दस्य देवार्थकत्वात् उनु प्रत्ययः । अन्यत्र ड्यकु रथ् । लला-
टस्य रक्तम् ॥

॥ स्त्रियां ङ्ङो च ॥ ५१ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य मनुष्यनाम्ना संबन्धे सति संबन्धिलिङ्गादेकबहुवचनयोः ङ्
ङ् प्रत्ययौ भवतः ॥ मनु इति नाम । मनिञ् कुरू । मनु इत्यस्य कन्या ॥
मनिञ् कोर्य । मनु इत्यस्य कन्याः ॥ कृपाराम इति नाम । कृपारामञ् माजू ।
कृपारामस्य माता ॥ कृपारामञ् व्यञ् । कृपारामस्य भगिन्यः ॥

॥ सप्तम्यां स्नावन्दर्मन्ङ्प्यठन्तौ स्वार्थभेदतः ॥ ५२ ॥

स्नौ प्रत्ययौ । अन्दर् अन्तौ । मन्ङ् अन्तौ । प्यठ् अन्तौ । स्वस्वार्थभेदतः
सप्तम्यां प्रत्ययौ भवतः । अन्तरार्थे अन्दरन्तौ । मध्यार्थे मन्ङन्तौ । उपर्यर्थे प्यठन्ता
विति ॥ अन्तर्वाणिभाषायां तु वेषान्तावपि प्रयुज्येते इति निर्णयम् ॥ गरस्
अन्दर् । गृहस्यान्तरे ॥ नावि मन्ङ् । नौकाया मध्ये ॥ गरन् अन्दर् । गृहाणा-
मन्तरे ॥ नावन् मन्ङ् । नौकानां मध्ये ॥ गुरिस् प्यठ् । अश्वस्योपरि ॥ गुर्यन्
प्यठ् । अश्वानामुपरि ॥ गर शब्दात् स् अन्दर् न् अन्दर् प्रत्ययौ ॥ न्प्रत्यये सर्वत्र
(सू० १२) इत्यकारागमः । अकारे ङकारलोपः (सू० १ । ५ क) । नाव्
शब्दात् स् मन्ङ् न् मन्ङ् प्रत्ययौ । स्त्रोपः सर्वत्र (सू० ४०) इति सकारलोपः ।
स्त्रियामिकार (सू० ३७) इति इकारागमः ॥ गुरु शब्दात् स् प्यठ् न् प्यठ्
प्रत्ययौ । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इति उकारस्य इकारः । न्प्रत्यये
सर्वत्र (सू० १२) इत्यकारागमः । यत्वम् ॥

॥ अधिकरणे क्यथन्तो ॥ ५३ ॥

स् नौ प्रत्ययौ क्यथ् अन्तावाधारसप्तम्या एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः ॥
थालस् क्यथ् । थाले ॥ नावि क्यथ् । नौकायाम् ॥ थालन् क्यथ् । थालेषु ॥
नावन् क्यथ् । नौकासु ॥

॥ चतुर्थ्या कितुकिञ्चूअन्तो पुंस्त्रीकर्मकतः ॥ ५४ ॥

वाक्येषु पुंलिङ्गैकत्वे कर्मणि सति स् नौ प्रत्ययौ कितु अन्तौ स्त्रीलिङ्गै-
कत्वे कर्मणि स् नौ किञ्चू अन्तौ चतुर्थ्यामेकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः ॥
मालिस् कितु अन्तुन् पोशु । पित्रे [तेन] आनीतं पानीयम् ॥ मालिस् किञ्चू
अञ्चुन् गाव् । पित्रयानीता गौः ॥

॥ किति किचान्तौ कर्मबहुत्वतः ॥ ५५ ॥

वाक्ये पुंलिङ्गस्य बहुत्वे कर्मणि सति स् नौ प्रत्ययौ किति अन्तौ स्त्रीब-
हुत्वे कर्मणि सति स नौ किञ्च अन्तौ चतुर्थ्या प्रत्ययौ भवतः ॥ गुरिस् किति
अनिन रव । अभ्यायानीताः कम्बलाः ॥ गुर्यन् किति । अन्वेभ्यः ॥ ग्वरस् किञ्च
अञ्चन् पोथ्य । गुरवं आनीतानि पुस्तकानि ॥ ग्वरन् किञ्च । गुरुभ्यः ॥
अत्रेदं ध्येयम् । कर्मिधातूनां कर्मणः स्त्रीपुंरूपानुसारतः प्रोक्ताः प्रत्यया विशेषाः ।
कर्तृधातूनां तु कर्तुः स्त्रीपुंलिङ्गैकवचनबहुवचनानुसारतो बोध्याः ॥ यथा ।
व्यठनस् कितु आव् । स्थूलीभवनायागतः ॥ व्यठनस् किति आय् । स्थूली-
भवनायागताः ॥

॥ कर्तृतृतीयायामित्येतौ ॥ ५६ ॥

निगृप् कर्तृतृतीयाहेतुतृतीयासहाभ्युत्तीयासु मध्यात् इदौतौ इ औ

इत्येतौ प्रत्ययौ कर्तृतृतीयाया एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः । अत्रापि पुंलिङ्गे
इकारस्यार्थपात्रता बोध्या । स्त्रीलिङ्गे तु पूर्णता विज्ञेया ॥ गुरि मोरु । अश्वेन हतः ॥
तपि वनु । तेन वणितम् ॥ गुर्यां मोरु । अश्वेर्हतः ॥ तिमौ वनु । तैर्वणितम् ॥ कोरि
दंपु । कन्यया प्रोक्तम् ॥ कोर्यां दंपु । कन्याभिः प्रोक्तम् ॥

॥ अन्द्रान्तौ निर्धारणे च ॥ ५७ ॥

इ औ प्रत्ययौ अन्द्र अन्तौ निर्धारणे एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः ।
एकत्वे इ अन्द्र प्रत्ययः । बहुत्वे औ अन्द्र प्रत्ययो भवति ॥ गर अन्द्र लुह् जान्
लौक । गृहे ऽमुकः साधुमस्ति ॥ गरौ अन्द्र लुह् जान् आङ्गुन् । गृहाणां साध्व-
जनमस्ति ॥

॥ अकारव्यञ्जनान्तानां पुंस्येकवचने वा- ऽन ऽसर्वनाम्नाम् ॥ ५८ ॥

चानुकृष्टं नानुवर्तते इति निर्धारण इति निवृत्तम् । पुंलिङ्गानामकारव्यञ्ज-
नान्तानां कर्तृतृतीयाया एकत्वविषये विकल्पेन अन् भवति असर्वनाम्नाम्
सर्वनामशब्दान्बर्जयित्वा । तत्रेदानन्तिनभाषायामन्प्रत्यय एव साधृतयोच्चार्यते ।
इ प्रत्ययविकल्पः प्राचीनभाषयैवेति बोध्यम् ॥ ईश्वरन् दंपु । ईश्वरेणोक्तम् ।

[५७ । गर अन्द्र लुह् जान् लौक । ईदृशेषु वाक्येषु स्वरे परे ऽपि (मृ० ४)
उक्तो विधिरिप्रत्ययलोपो ऽवगन्तव्यः ॥ किं चैतद्वाक्यार्थे विवक्षिते प्रायशो गर गन्ज
लुह् जान् लौक इत्येवं रूपवाक्यमेवोच्चार्यते इति । एवं गाम अन्द्र इत्यादिष्वपि
ज्ञेयम् ॥]

[५८ । ऊनात्रान्तानामपि कश्चिन्प्रत्ययादिकोपश्लेषने ॥ कर्तृतृतीयाया एकत्वे अन्
प्रत्ययस्त्वशास्यस्यस्यस्यस्य न गो इत्यादि ॥ दान्तेन गन्तेन दन्तेन इत्यादि ॥]

द्वयि द्वेषु । ईश्वरेणांक्तम् ॥ ड्यकन् कंरु । ललाटेन कृतम् ॥ खरन नञ्चु । खरेण
नर्तितम् ॥ अकारव्यञ्जनान्तानां किम् । जगि वट्टु । बालेन रुदितम् ॥ पुंसि
किम् । जंगि लोयु । जङ्गया क्षिप्तम् ॥ एकवचने किम् । ईश्वरौ द्वेषु । ईश्वरः
प्रोक्तम् ॥

॥ हेतो सूतिन्नन्तो सूत्यन्तो वा ॥ ५९ ॥

इ औ प्रत्ययौ सूतिन् अन्तौ सूत्य् अन्तौ वा हेतुतृतीयायामेकत्वबहु-
त्वयोः प्रत्ययौ भवतः । अत्र इकारस्य पूर्णता बोध्या ॥ अथ सूतिन् ख्योन् ।
हस्तेन भुक्तम् ॥ अर्थो सूतिन् ख्योन् । हस्तैर्भुक्तम् ॥ श्राकि सूतिन् मोरुन् ।
छुरिकया हतः ॥ श्राकौ सूतिन् मोरुन् । छुरिकाभिर्हतः ॥ ख्वर सूत्य् आव् ।
पादेनागतः ॥ ख्वरौ सूत्य् गौव् । पादैर्गतः ॥

॥ सहार्थायां स्त्रौ ॥ ६० ॥

स्त्न प्रत्ययौ सूतिन् अन्तौ सूत्य् अन्तौ वा सहार्थतृतीयायामेकत्वबहुत्वयोः
प्रत्ययौ भवतः ॥ मालिस् सूतिन् आव् । पित्रा सहागतः ॥ वायिस् सूतिन्
म्युलु । भ्रात्रा साकं संगतः ॥

॥ हेतोः संबन्धपट्टीकर्तृतृतीययोः प्रयोगलिङ्गा-
त्प्रत्ययौ वा ॥ ६१ ॥

हेतुभूतस्याश्वादेर्यः संबन्धपट्टीप्रयोगः कर्तृतृतीयाप्रयोगो वा स एव लिङ्गं
तस्मात्प्रोक्तौ इ सूतिन् औ सूतिन् प्रत्ययौ वा इ सूत्य् औ सूत्य् प्रत्ययौ हेतु-
तृतीयाया एकत्वबहुत्वयोर्भवतः । लिङ्गग्रहणं तु तेषां प्रयोगानामागमादेशाद्य-
र्थम् ॥ गुरि सन्दि सूतिन् आव् । अश्वेऽगतः ॥ नावि हन्दि सूत्य् वातु ।
नौकया प्रामः ॥ महनिच्यन् हन्दि सूत्य् गौव् । पुरुषैर्गतः ॥ गुरि सूत्य् आव् ।

अश्वेनागतः ॥ नावि मृत्यु वीतु । नौकया प्राप्तः ॥ महानिव्यौ मृत्यु गौव् । पुरुषै-
र्यातः ॥ गुरि संन्दु शब्दात् इ मृतिन् प्रत्ययः । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०)
इत्यनेन संन्दु इत्यस्य उकारस्य इकारः । एवं सर्वेषाम् ॥

॥ खृत निश वा ऽपायपञ्चम्याम् ॥ ६२ ॥

तस्मादेव संबन्धपट्टीप्रयोगलिङ्गात्तृतीयाप्रयोगलिङ्गाद्वा खृत प्रत्ययो निश
प्रत्ययो वा अपायपञ्चम्याः स्वरूपं भवति । निशस्थाने निशिन् इति खृत-
स्थाने खृतन् इति च व्यवहियत इति बोध्यम् ॥ ग्वर सान्दि खृत छुद् गागुलु ।
गुरोः सकाशादक्षो ऽस्ति ॥ यद्वा । कञ्ज हन्दि खृत छुद् त्रकुरु । शिलायाः कठि-
नो ऽस्ति ॥ रूप निश छुद् ख्वन् जान् । रौप्यात्स्वर्णं साध्वस्ति ॥ यद्वा । रूपौ खृत
छिद् घाट् जान् । रौप्याद्धनं शुभमस्ति ॥

॥ सामान्यचतुर्थ्यां पुञ्च्य् ॥ ६३ ॥

संबन्धपट्टीप्रयोगलिङ्गात्तृतीयाप्रयोगलिङ्गाद्वा चतुर्थ्यां पुञ्च्य् प्रत्ययः
स्यात् । एकबहुत्वे लिङ्गादेव बोध्यते ॥ पुत्र पुञ्च्य् आन् । पुत्रायागतः ॥ यद्वा ।
पुत्र सान्दि पुञ्च्य् । पुत्राय ॥ पुत्रौ पुञ्च्य् आन् । पुत्रेभ्य आगतः ॥ यद्वा । पुत्रन्
हन्दि पुञ्च्य् । पुत्रेभ्यः ॥

॥ उकुप्रत्ययस्योकारस्याऽकारः ॥ ६४ ॥

पट्टीप्रयोगसंबन्धिन उकु प्रत्ययोकारस्य अकारः स्यात् ॥ पठ्यकि पुञ्च्य् ।
और्णवस्त्राय ॥ पठ्युकु प्रयोगलिङ्गात्पुञ्च्य् प्रत्ययः । अनेन उकारस्य अकारः ।
उवर्णान्तानाम् (सू० ३०) इति इकारागमः ॥

॥ पञ्चम्यामिदोतो प्यठान्तो निशान्तावन्द्रान्तो वा ॥६५॥

लिङ्गात् इ औ प्रत्ययौ प्यठ अन्तो वा निश अन्तो वा अन्द्र अन्तो पञ्च-
म्या एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः । ते च स्वस्वस्थानेषु प्रयुज्यन्ते ॥ गाम
प्यठ । ग्रामात् ॥ सर्प निश । सर्पात् ॥ गामौ प्यठ । ग्रामेभ्यः ॥ सर्पा निश । सर्पे-
भ्यः ॥ गर अन्द्र द्राव् । गृहान्निर्गतः ॥ नात्रि अन्द्र द्राव् । नावो निर्गतः ॥

॥ वर्गप्रथमान्तानां प्रथमायां द्वितीयः ॥६६॥

वर्गप्रथमान्तानां लिङ्गानां प्रथमाविभक्तौ स्वस्ववर्गसंबन्धी द्वितीयाक्षरो
भवति ॥ त्रस् । द्रोणः ॥ काळ् । काचः ॥ कट् । मेपः ॥ त्रस् । द्रोणाः ॥ काळ् ।
काचाः ॥ कट् । मेपाः ॥ इत् । शतम् ॥ इत् । शतानि ॥ ताप् । आतपः ॥
ताप् । आतपाः ॥ प्रथमायां किम् । त्रक सृतिन् । द्रोणेन ॥ काच सृतिन् ।
यक्ष्मणा ॥ कट् पुष्ट्य् । मेपाय ॥ इतुकु । शतस्य ॥ तापस् प्यट् । आतपोपरि ॥

॥ स्त्रियामेकवचन एव ॥ ६७ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्य वर्गप्रथमान्तस्य प्रथमाया एकवचने एव स्वस्ववर्ग-
द्वितीयाक्षरो भवति ॥ क्रस् । कोलाहलः ॥ रल् । गुञ्जा ॥ नट् । कम्पः ॥ वथ् ।
मार्गः ॥ त्राप् । भुक्तिः ॥ एकवचने किम् । क्रक । कोलाहलाः ॥ रल् । गुञ्जाः ॥
नट् । कम्पाः ॥ वत । मार्गाः ॥ त्राप । भुक्तयः ॥ एवं । द्वितीयादिविभक्तिषु
बोध्यम् ॥

॥ न संयोगे तचोः ॥ ६८ ॥

लिङ्गान्ते पूर्ववर्णसंयुक्तयोस्तकारचकारयोर्द्वितीयाक्षरादेशो न भवति ॥

[६९ । गर अन्द्र । अत्रापि (म० ९७) किञ्चित्संकेतो (नोट्) द्रष्टव्यः ॥

सञ् । सौचिकः ॥ वत्च । वर्तिका ॥ वक्त् । बाला शुनी ॥ मक्त् । परशुः ॥
मस्त् । शिरोरुहः ॥ नस्त् । नापिका ॥ तत्राः किम् । रेम् । अलार्थः ॥ चाम् ।
सान्त्वम् ॥ संयोगे किम् । रथ् । रक्तम् ॥ कृत् । उपजातिः ॥

॥ उदन्तानामोदुपधाया आत्वमप्रथमैकत्वे ॥६९॥

प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा उदन्तानामुकारान्तानां लिङ्गानामुपधाभूतो य ओका-
रस्तस्य आत्वं भवति शेषासु विभक्तिषु । तत्रादेशागमादिना इकारान्तीभूतस्थाने
उपधाया वक्ष्यमाणसूत्रेण (सू० ७०) अप्रसिद्धता विज्ञेया ॥ मालि । पितरः ॥
मालिस् । पितरम् ॥ मालि संन्हु । पितुः ॥ बालि । कुण्डलानि ॥ बालिस् । कुण्ड-
लम् ॥ बालि दंपु । कुण्डलेनोक्तम् ॥ बायि । भ्रातरः ॥ बायिस । भ्रातरम् ॥
बायि संन्हु । भ्रातुः ॥ मालु । बालु । बायु शब्देभ्यः । उवर्णान्तानामिकार
(सू० ३०) इति सूत्रेण उपात्राया इकारमात्रादेशः । अनेनापधाया ओकारस्य
आत्वम् । उदन्तानां किम् । पोप् । पुष्पाणि ॥ पोप सूतिन् । पुष्पेण ॥

॥ इदुदन्तानामवर्णाप्रसिद्धता ॥ ७० ॥

इपात्रान्तानामुपात्रान्तानामुपात्रान्तानां च लिङ्गानां शब्दानां चोपधाया अवर्ण-
स्याप्रसिद्धता निर्णय्या । उदाहरणानि पूर्वसूत्रोक्तानि (सू० ६९) । अन्यान्यपि यथा ॥
पंटु [। और्णवस्त्रम्] ॥ हंटु [। कण्ठः] ॥ तनु [। तनुः] ॥ इत्यादीनां शब्दानां स्वय-
मुकारमात्रान्तत्वादुपधाया अकारस्याऽप्रसिद्धता । एषामेव शब्दानाम् । उवर्णान्ता-
नाम् (सू० ३०) इत्यादिसूत्रेण बहुत्वविषये उकारस्य इकारे कृते इकारान्तीभूत-
त्वात्तत्राप्यप्रसिद्धता ॥ पंटि । हंटि । तनि ॥ उपात्रान्तानां यथा ॥ मालु

[७० । येषां शब्दानां पूर्वसूत्रेण (६९) उपधाभूतस्योकारस्याकारः कृतस्तेषा-
मेव तस्योपधाकारस्य द्वितीयैकत्वे ऽप्रसिद्धता विज्ञेया । यथा । मालिस् । बायिस् इत्यादि ।
नन्वन्येषामिदुदन्तानाम् । यथा । पटिस् । करिस् इत्यादि ॥]

[।माता] ॥ काट्ट [।काट्टम्] ॥ अत्र स्वयम्प्राचान्तन्वादप्रसिद्धता । बहुत्वे तु । बहुत्वे ऽकारागम (सू० ११) इति सूत्रेणाकारागमे कृते । उदन्तवर्गस्य (सू० २२) इत्यादिना ठकारस्य छकारे च कृते । उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) इत्यकारस्य इकारः यत्वे च कृते उपधाया अकारस्य प्रसिद्धता सिद्धा इति [।माज्य । काञ्च] ॥

॥ जाम ओत्वं परस्वरलोपश्च ॥ ७१ ॥

जाम् शब्दस्यापधाया ओत्वं भवति तस्मात्परस्य प्रत्ययागमादिजस्य स्वरस्य च लोपः स्यात् अथमैकत्वे ॥ जाम् । ननन्दः ॥ जाम् वत् । ननन्दरं वद् ॥ जाम् । ननन्दः ॥ जाम् दंष्ट्रु । ननन्द्राक्तम् ॥ जाम् । ननन्दभिः ॥ जाम् इन्दु । ननन्दुः ॥ इत्यादि ॥

॥ गाव् शब्दस्योकारः ॥ ७२ ॥

गाव् शब्दसंबन्धिन उपधाया आकारस्य ओकारो भवति प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा ॥ गाव् । गावः । गावून् । गावः ॥ गावू इन्दु । गाः ॥ गाव् शब्दान्मवर्तमानेनापधाया ओकारे कृते । यदावकथयवर्तां च कृतादेशविधि (सू० १७) इति सूत्रेण अकारागमनिषेधः ॥

॥ उदन्तव्यक्षराणामुकारस्याकारः ॥ ७३ ॥

उदन्तानां व्यक्षरादीनां लिङ्गानामुपधाभूतस्य उकारस्य अकारो भवति प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा ॥ गाट्टलिम् । दक्षम् ॥ गाट्टल्पन । दक्षान् ॥ गाट्टर्षो । दक्षैः ॥ गाट्टलिम् प्यठ । दक्षात् ॥ गाट्टु शब्दान् । द्वितीयायां ङौ (सू० ३८) स् न् प्रत्ययो । उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) अकारागमः । अनेनापधाया अकारः । व्यक्षराणां किम् । कुलिग । वृक्षम् ॥ कुल्पन् । वृक्षान् ॥

॥ न कृच्छलादीनां शेषं कर्म ॥ ७४ ॥

कच्छुल्लु । च्वतुल्लु । चकृल्लु । ग्वगुल्लु । वातुल्लु । वतुकु । गगुह् । म्वंगुह् ।
इत्यादयः ॥ एषां शब्दानामुक्तारान्तलिङ्गशेषक्रिया न भवति किंतु उपधाया
अकारादेशो भवति ॥ कच्छुल् । भारिकाः ॥ च्वतल् । स्वव्यभिचारकारयितारः ॥
चकृल् । चक्राकाराः ॥ ग्वगल् । वर्तुलाकाराः ॥ वातल् । चण्डालाः ॥ वतक्
वर्तकाः ॥ गगर् । मृपकाः ॥ म्वंगर् । छागपोताः ॥

॥ इकारे लोपः ॥ ७५ ॥

अक्षगधिकानामुक्तारान्तानाभिकारे परे उपधाया उकारस्य लोपो भवति ॥
गाट्त्लि । दक्षाः ॥ गाट्त्लि वन्तु । दक्षेणांक्तम् ॥ गाट्त्लि सन्दि पुञ्च्य । दक्षाय ॥
गाट्त्लि सन्तु । दक्षस्य ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ इकारे किम् । गाट्त्लिस् । दक्षम् ॥
साधितचरमेव ॥

॥ युकारोपधाया इत् ॥ ७६ ॥

उकारान्तानां लिङ्गानामुपधाभूतस्य युकारस्य इत् भवति । प्रथमैकवचनं
वर्जयित्वा ॥ जिठि । वृद्धाः ॥ जिठिस् । वृद्धम् ॥ इयुट्टु शब्दात् । उवर्णान्ता-
नाम् (सू० ३०) इत्यनेन इकारे कृते । अनेन यु उपधाया इत्वम् ॥

[७६।७९ ॥ महन्यु । महनियु ॥ न्यन्यु । निचियु ॥ क्युनु । कितु ॥ इयुट्टु ।
जिठु ॥ इत्यादयः शब्दा उभयहोणात्र लिङ्गिता अपि प्रयोगेणैव महन्यु इत्याद्या-
नाम्नेन शुद्धोच्चारणाः संगताश्चावगन्तव्याः ॥]

॥ यूकारस्येसोरीत् ॥ ७७ ॥

उकारान्तानां लिङ्गानाम् इ स् इत्येतयोः परयोरुपधाया यूकारस्य ईकारो भवति ॥ चीनि । भित्तयः ॥ चीनिस् । भित्तिम् ॥

॥ शेषेष्वेकारः ॥ ७८ ॥

उकारान्तानां यूकारोपधायाः शेषप्रत्ययेषु एकारो भवति ॥ च्चैन्यन् । भिप्तीः ॥ च्चैन्यौ सूतिन् । भित्तिभिः ॥ च्चैन्युक् । भित्तेः ॥ च्चैन्यन् प्वट् । भित्तिषु ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ न गुरुत्वं ह्रस्वस्य संयोगे ॥ ७९ ॥

संयोगे परे पूर्ववर्णसंबन्धिनो ह्रस्वस्य गुरुत्वं नोच्चार्यते इति परिभाष्यते ॥ मह्न्युक् । पुमान् ॥ अत्र हकारसंबन्धिनः अकारस्य न गुरुत्वम् । एवं सर्वत्र विज्ञेयम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
लिङ्गप्रकरणे लिङ्गपादः प्रथमः ॥ २।१ ॥

[७७ । न्युक् शब्दस्य सर्वत्र ॥ सर्वेषु प्रत्ययेषु परेषूपधाया ईकारो विधेय इत्यर्थः । नीत्यन् । नीत्यौ सूतिन् । इत्यादि ॥]

अथ लिङ्गप्रकरणे ॥२॥

संबुद्धिपादः ॥२॥

॥ आमन्त्रणे ॥१॥

इत्त उत्तरं ये प्रत्ययास्त आह्वाने विज्ञातव्याः ॥

॥ पुमादराज्ञाने विशिष्टान्नाम्नो वा पूर्वं हे ॥२॥

पुंसा पुरुषस्यादरेण संबोधने कर्तव्ये जात्यादिना जुञ् शब्दादिना विशि-
ष्टान्नाम्नो वा शब्देन केवलान्नाम्नो वा पूर्वं हे शब्दः प्रयोज्यः ॥ हे नारान् जुञ् ॥
हे गण कौळ् ॥

॥ अन्ते सां प्रत्ययश्च ॥३॥

तस्मादेव हे-शब्दपूर्वाद्विशिष्टात्केवलान्नाम्नो वा आदरसंबोधनविषये सां
प्रत्ययो भवति ॥ हे नारान् जुञ् सां ॥ हे राम कौळ् सां ॥ हे नारान् सां ॥

॥ हतसांहे पूर्वं वा ॥४॥

तस्मादेव विशिष्टान्केवलाद्वा नाम्नः हतसांहे शब्दः वा पूर्वं प्रयोज्यः ।
तकारः सर्वत्र विकल्पेन बोध्यः ॥ हतसांहे नारान् जुञ् ॥ हतसांहे राम कौळ् ॥
वा । हतसांहे नारान् जुञ् सां ॥ हतसांहे राम कौळ् सां ॥ विकल्पे तु ॥ हसांहे

नारान् जुब् । इत्यादि ॥ केवलान्नाम्नस्तु मां प्रत्ययो ऽवश्यं प्रयोज्यः ॥ हत-
साहे गण सां ॥ हतसाहे गण इति न भवति ॥

॥ वा प्रत्ययः पुरोहितसामान्यदासेषु ॥५॥

पुरोहितस्य श्राद्धादिकारयितुः सामान्यजनस्य दासस्य च संबोधने कर्तव्ये
केवलान्नाम्नो वा प्रत्ययो भवति हे शब्दश्च पूर्वं प्रयोज्यः ॥ हे नारान् वा ॥
केवलान्नाम्नः किम् ॥ हे गण व्रेट् वा । इति तु न भवति । व्रेट् अत्र जातिविज्ञेया ॥

॥ हतसाहे पूर्वं वा वृद्धेषु ॥६॥

तेषु पुरोहितादिषु वृद्धेषु सन्तु हतसाहे पूर्वं प्रयोज्यः । वा शब्दान् हत-
साहे च ॥ हतसाहे सहज् वा ॥ हतसाहे जन वा ॥

॥ आ प्रत्ययः कनिष्ठनीचयोः ॥७॥

कनिष्ठस्य नीचस्य च संबोधने कर्तव्ये विशिष्टात्केवलान्नाम्नो वा आ प्रत्ययः
स्यात् ॥

॥ हताशब्दः पूर्वं च ॥८॥

स्यष्टम् ॥ हता माना ॥ हता मान कौला ॥ हता गुल्या ॥ तृतीयस्यात्र
गुलु शब्दस्योकारान्त्वाद्बुधणान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इत्यनेन सूत्रेण
इकारः । यन्वम् ॥ व्यञ्जनं परेण संभेयम् (सू० १।३) । इत्थं पुल्लिङ्गानां स्त्रीलिङ्गानां
च यत्किञ्चिद्वितीयादिष्वागमादिकमभिहितं तत्सर्वं संबोधने चावधार्यम् ॥

॥ हा दूरविषादयोराप्रत्ययस्य चोकारः ॥९॥

स्यष्टम् ॥ हा नारानो ॥ हा काको ॥

॥ हतो वा ॥१०॥

नाम्नः पूर्वं दूरतो विपादतो वा संबोधने विधेये सति हतो शब्दः पूर्वं वा प्रयोज्यः ॥ हतो पर्यो ॥

॥ मांजू प्रत्ययो वृद्धस्त्रियो नाम्नः ॥११॥

पुरुषेण वृद्धाया ज्येष्ठायाः स्त्रियाः संबोधने कर्तव्ये केवलान्नाम्नो मांजू प्रत्ययो भवति ॥

॥ विञ् सामान्यायाः ॥१२॥

सामान्यायास्तुल्यायाश्च स्त्रिया आदाने विञ् प्रत्ययः अग्रे प्रयोज्यः ॥

॥ हतपूर्वो पूर्वे च ॥१३॥

तौ मांजू विञ् प्रत्ययौ हतशब्दः पूर्वो ययोस्तथाविधौ पूर्वे च प्रयोज्यौ ॥ हतमांजू पार्वत् मांजू ॥ हतविञ् सरस्वत् विञ् ॥ वा । हतविञ् पार्वत् मांजू ॥

॥ य् प्रत्ययः कनिष्ठनीचयोः ॥१४॥

पुरुषेण कनिष्ठाया नीचाया वा संबोधने कर्तव्ये नाम्नः य् प्रत्ययो भवति । तत्र नीचायां वृद्धायां सत्यां पूर्वप्रयुक्तप्रत्ययादग्रे वा प्रयोज्यः ॥

॥ हा हत हता पूर्वः पूर्वे च ॥१५॥

स एव य् प्रत्ययः हापूर्वो हतपूर्वो हतापूर्वो वा नाम्नः पूर्वं प्रयोज्यः ॥ हाय् वङ्गरिय् ॥ हतय् वङ्गरिय् ॥ हताय् वङ्गरिय् ॥

॥ स्त्रियादराहूते पुंनाम्नो वा प्रत्ययः ॥१६॥

स्त्रिया पुरुषस्यादरेणाहाने कर्तव्ये पुंनाम्नो वा प्रत्ययो भवति ॥ तत्र प्रायः पुरोहितादिष्वेवात्र प्रयुज्यते ॥

॥ औ प्रत्ययः प्रियकनिष्ठयोः ॥१७॥

स्पष्टम् ॥

॥ हतपूर्वो पूर्व च ॥१८॥

तौ वा औ प्रत्ययौ हतपूर्वो हत शब्दः पूर्व ययोस्तथाविधौ पूर्व च प्रयोज्यौ ॥ हतवा हिमत् वा ॥ हतौ हिमत् कोलौ ॥ हतवा काकौ ॥ हतौ काकौ ॥

॥ अ वा ॥१९॥

नाम्नः अग्रे अप्रत्ययो वा प्रयोज्यः ॥ हतवा काक ॥ हतौ गण ॥

॥ वाय वायो सामान्यसंज्ञायाश्च ॥२०॥

सामान्यसंज्ञाया लोकेषु ख्यातायाः पर्गो वाय वायो वा प्रयोज्यौ ॥ हत वा महादेव वाय ॥ हतौ महादेव वायो ॥ सामान्य संज्ञायाः किम् । हत वा काक वाय । इति न भवति ॥ काक् शब्दस्य पित्रादिष्वेव विशिष्टत्वात् ॥

॥ दूरे पूर्व हतोव् च ॥२१॥

स्त्रिया पुरुषस्याहाने दूरतः कर्तव्ये हतोव् शब्दः पूर्व प्रयोज्यः ॥ हतोव् मनसा रामौ ॥

॥ पत्याह्वाने म्लेच्छयापि ॥२२॥

म्लेच्छस्त्रिया भर्तुराह्वाने कर्तव्ये नाम्नो हतोश् शब्दः प्रयुज्यते ॥

॥ ब्राह्मण्यां पतिसंबोधनाभावः ॥२३॥

॥ केवलो हतशब्दः कचिन्नैकव्ये ॥२४॥

कचिद्विक्ते निकटस्थस्य भर्तुराह्वाने कर्तव्ये नामजात्यादिरहितः केवलो हतशब्दः प्रयुज्यते ॥

॥ स्त्रीसंबोधने पुंवत् ॥२५॥

स्त्रिया स्त्रियः संबोधने कर्तव्ये पुंवत् प्रत्यया भवन्ति ॥ यथा पुरुषेण स्त्री-संबोधनं क्रियते तथैव स्त्रियापीत्यर्थः ॥

॥ अङ्गीकारे संबोधनमुख्यप्रत्यया आहन्शब्दा-
त्परा उक्त्युपक्रमे ॥२६॥

अङ्गीकारे कर्तव्ये प्रोक्ताः संबोधनस्य मुख्याः प्रत्यया उक्तेरारम्भे आहन् शब्दात्परे प्रयोज्याः ॥ आहन्सां ॥ आहन्वा ॥ आहनो ॥ आहन् मांजू ॥ आहन् विम् ॥ आहनिय् ॥ आहनू ॥ आहनुव् ॥

॥ हपूर्वाश्च केवलक्रियाया अन्ते ॥२७॥

केवलक्रियाया अङ्गीकारे कर्तव्ये तं सां आदिप्रत्यया हपूर्वाः केवलक्रिया-याश्चान्ते प्रयोज्याः ॥

॥ वर्तमानायां प्रत्ययादावेव ॥२८॥

वर्तमानायां विभक्तौ ते हपूर्वाः सां आदि प्रत्ययाः प्रत्ययात्पूर्वं प्रयोज्याः ॥
आहन्सां करान् हसां छुह् ॥

॥ तदभावे नपूर्वाः ॥२९॥

तस्याङ्गीकारस्याभावे सति नपूर्वाः वाक्यारम्भे क्रियान्ते च प्रयोज्याः ॥
नवा करान् नवा छुह् ॥ एवमन्यत् ॥

॥ कर्मयुक्तायाः कर्मान्ते ॥३०॥

कर्मयुक्तायाः क्रियाया अङ्गीकारे अभिधेये सति वाक्यारम्भे आहन्सां
आदयो भवन्ति कर्मान्ते तु हसां आदयो भवन्ति ॥ आहन्सां वत हसां छुह्
रनान् ॥

॥ कर्तृयुक्तायाः कर्तुरन्ते च ॥३१॥

कर्तृकर्मयुक्तायाः क्रियायाः अङ्गीकारे गम्यमाने वाक्यारम्भे आहन्सां आदयः
प्रयोज्याः कर्तुरन्ते हसां आदयो भवन्ति ॥ आहन्सां नारान् हसां छुह् पृथि
परान् ॥ आहन्वा राम हवा छुम् न्यन्दूर् करान् ॥ इत्यादयो बुद्धिमता स्वयमुद्याः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशन्दामृते
लिङ्गप्रकरणे संबुद्धिपादो द्वितीयः ॥२॥२॥

अथ लिङ्गप्रकरणे ॥२॥

सर्वनामपादः ॥३॥

॥ तिह् यिह् कयाह् इह् हुह् शब्दाः
पुंस्यप्राणिनि ॥१॥

प्राणिव्यतिरिक्तानां तदादीनां पुंसि तिह् आदयः शब्दा भवन्ति ॥ तद्
शब्दस्य तिह् । यद् शब्दस्य यिह् । किम् शब्दस्य कयाह् । इदम् शब्दस्य इह् ।
अदम् शब्दस्य हुह् शब्दो बोध्यः ॥ प्रथमैकवचनं सर्वत्र लिङ्गवदेव ज्ञेयम् ॥

॥ सुह् युस् कुस् इह् हुह् शब्दाश्च प्राणिनि ॥२॥

प्राणिनां मनुष्यादीनां तदादिशब्देषु सुह् आदिशब्दा अवधार्याः ॥ सुह् ।
सः ॥ युस् यः ॥ कुस् । कः ॥ इह् । अयम् ॥ हुह् । असौ ॥ अत्राप्येकवचनं
लिङ्गवत् ॥

॥ उकारोपधायाः स्त्रियां वत्वमप्राणिनि च ॥३॥

प्राणिनां स्त्रीलिङ्गानां तदादिशब्देष्वभिधेयेषु सुह् आदिशब्दानामुपधाभूतो
प उकारस्तस्य वत्वं भवति अप्राणिनि स्त्रीलिङ्गे च ॥ स्वह् । सा । वा । स ।
सा ॥ इह् । असौ ॥

॥ युस्कुरन्त्यस्य द्वित्वमकारागमश्च ॥४॥

युस् कृस् इत्येतयोः शब्दयोः स्त्रियापन्त्यस्य द्वित्वं भवति अकारागमश्च ॥
य्वस्स । या ॥ कस्स । का ॥

॥ उभयेषां तम् यम् कम् इम् हुमो
द्वितीयाद्येकवचनेषु ॥५॥

उभयेषां प्राणिवाचिनामप्राणिवाचिनां च तिहादिशब्दानां द्वितीयादीना-
मेकवचनेषु क्रमेण तम् आद्य आदेशाः स्युः ॥ तमिस् । तम् ॥ यमिस् । यम् ॥
कमिस् । कम् ॥ इमिस् । इमम् ॥ हुमिस् । अमुम् ॥ सुह् शब्दादिभ्यो
द्वितीयायां स्त्राव् (सू० २।१।३८) इत्यादिना स्पत्ययः । स्पत्यय इकारागम
(सू० १७) इति इकारागमः । अनेन तम् आद्य आदेशाः ॥ केषांचिन्मते इह
शब्दस्य न्वम् आदेशो भवति । तन्मते । न्वमिस् । एनम् । इति स्वरूपं भवति ॥

॥ अन्त्यस्य वा ऽमिसोः ॥६॥

अन्त्यस्य ह्रस्व शब्दस्य इकारसकारयोः पर्योर्विकल्पेन अम् आदेशः
स्यात् ॥ अमिस् । अमुम् ॥ अमि । अमुना ॥ इसोः किम् । हुमो । अमीभिः ॥

॥ अप्राणिनि स्पत्ययलोपस्तकारादेशश्च ॥७॥

अप्राणिनि अभिधेये सति तम् आदीनां स् प्रत्ययलोपो भवति । अन्त्यस्य
च तकारादेशः स्यात् ॥ तथ् लुह् च्रयान् । तच्छ्रनत्ति ॥ यथ् । यत् ॥
कथ् । किम् ॥ इथ् । इदम् ॥ हथ् । अद्ः ॥ तिह् आदिशब्देभ्यो । द्वितीयायां
स्त्राव् (सू० २।१।३८) इति स्पत्ययः । उभयेषाम् (सू० ५) इत्यादिसूत्रेण तम्
आद्य आदेशाः । अनेन स्पत्ययलोपः अन्त्याक्षराणां तकारः । वर्गप्रथमा-
न्तानाम् (सू० २।१।६६) इति सूत्रेण तस्य थः ॥ •

॥ च्छ्वहोश्च्यम्यो च ॥ ८ ॥

त्वम् अहम् इति शब्दवाचकयोः च्छ्व व्वह् शब्दयोर्द्वितीयादीनामेकवचनेषु क्रमेण च्य म्य आदेशौ भवतः सप्रत्ययलोपश्च ॥ च्य छ्व व्वह् वनान् । त्वां वदति ॥ च्छ्व शब्दाद्वितीयायां स्त्वात् (सू० २।१।३८) इति सप्रत्ययः । अनेन च्य आदेशः सप्रत्ययलोपश्च । एवमन्यत् ॥

॥ प्रत्ययस्य लोपो द्वितीयाकर्तृतृतीययोः ॥९॥

च्छ्व व्वह् इत्येताभ्यां शब्दाभ्यां द्वितीयायां कर्तृतृतीयायां च प्रत्ययस्य लोपः स्यात् ॥ च्य छ्व व्वह् वनान् । त्वां वदति ॥ त्वह्य छ्व व्वह् वनान् । युष्मान् वदति ॥ च्य वनुथ् । त्वया प्रोक्तम् ॥ त्वह्य वनुव । युष्माभिः प्रोक्तम् ॥

॥ सश्च ॥ १० ॥

च्छ्व व्वह् शब्दाभ्यां स् इत्यस्य लोपो भवति चशब्दात्कर्तृतृतीयासंबन्धिनोः इ औ प्रत्यययोश्च लोपः स्यात् ॥ च्य सृतिन् । त्वया सह ॥ म्य सृत्य् । मया सह ॥ च्छ्व व्वह् शब्दाभ्याम् इ सृतिन् प्रत्ययः । च्छ्वहोश्च्यम्यो च (सू० ८) इति सूत्रेण च्य म्य आदेशौ । प्रत्ययस्य लोप (सू० ९) इत्यनेन इकारस्य लोपः । अनेन स लोपः ॥

॥ पष्ठ्यामन्त्यस्वरस्य च्यख्यातत्वं च ॥११॥

च्छ्व व्वह् शब्दाभ्यां पष्ठ्यामन्त्यस्वरस्य लोपो भवति च्यसंबन्धिनश्चकारस्य ख्यातत्वं च स्यात् ॥ च्योनु । तव ॥ म्योनु । मय ॥ च्छ्व व्वह् लिङ्गाभ्यां मनुष्यसंज्ञयोनु (सू० २।१।६०) इति उनु प्रत्ययः । च्छ्वहोश्च्यम्यो च (सू० ८) इति च्य म्य आदेशौ । अनेन अकारलोपः । प्रत्ययाद्गोत्पामि (सू० १३) इत्युकारस्योकारः । सकारस्य च ख्यातता बोध्या ॥

॥ स्त्रियामाकारः पुंवहुत्वे च ॥ १२ ॥

स्त्रियां वर्तमानाभ्यां च्च् द्वद् शब्दाभ्यां पाठ्याभिकन्ववहुन्वयोरन्त्यस्वर-
स्वाकारो भवति पुल्लिङ्गस्य बहुवचने ऽपि ॥ च्याञ् । तव । स्त्रीलिङ्गवाची शब्दः ॥
च्याञ् । तव स्त्रीलिङ्गवाचिनः शब्दाः ॥ च्यानि न्यचिवि । तव पुत्राः ॥
म्यानि न्यचिवि । मम पुत्राः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ प्रत्ययादेरोत्पुंसि ॥ १३ ॥

तयोः पुल्लिङ्गस्य एकवचने प्रत्ययादेरुकारस्य ओकारो भवति ॥ च्योनु ।
तव ॥ म्योनु । मम ॥ साधितचरावेव ॥

॥ प्रयोगलिङ्गस्योकारोपधाया आत्वं सर्वत्र ॥ १४ ॥

सर्वनामशब्दानां यत्र प्रयोगलिङ्गस्य उपधाभूत ओकारः स्यात्तत्र आत्वं
भवति ॥ च्यानि सृतिन् । त्वद्धेतुना ॥ म्यानि सृतिन् । मद्धेतुना ॥ सानि
नृतिन् । अस्पद्धेतुना ॥ तुहन्दि सृतिन् । युष्मद्धेतुना ॥ च्योनु । म्योनु । सोनु ।
इति प्रयोगलिङ्गभ्यः इ सृतिन् प्रत्ययः । उवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०)
इति उमात्राया इकारः । इतो लोप (सू० २।१।६) इति इ प्रत्ययस्य लोपः ।
अनेनोपधाया आत्वम् ॥ च्यानि सन्दि सृतिन् । त्वर्दीयेन ॥ म्यानि सन्दि
सृतिन् । मर्दीयेन ॥ अत्र च्योनु म्योनु शब्दाभ्यां पूर्वं सन्द् प्रत्ययः । उवर्णा-
न्तानाम् (सू० २।१।३०) इति इकारः । अनेनोपधाया आकारः । पृष्ठीप्रयोगान्
इ सृतिन् प्रत्ययः । शेषं पूर्ववत् ॥ दहन्वे त् । च्यान्यौ सृतिन् । त्वर्दीयैः ॥
म्यान्यौ सृतिन् । मर्दीयैः ॥ तुहन्द्यौ सृतिन् । युष्मर्दीयैः ॥ सान्यौ सृतिन् ।
अस्पदीयैः ॥ तृतीयाया औ सृतिन् प्रत्यय एव भवति । तुहन्दि सन्द्यौ सृतिन् ।
इति ग्राम्याः । एवं सर्वनामशब्देषु सर्वत्र बोध्यम् ॥

॥ त्वह्यस्यो बहुत्वे ॥१५॥

चूह् ब्वह् शब्दयोः सर्वत्र बहुत्वे त्व्हि अमि आदेशौ भवतः ॥ त्व्हि । ययम् ॥ अमि । वयम् ॥ त्वह्य । ययमान् ॥ अस्य । अस्मान् ॥ द्वितीयायां न्यत्यये सर्वत्र (सू० २।१।११) इत्यकारागमे कृते प्रत्ययस्य लोपः (सू० ९) इत्यादिमूत्रेण नकारलोपः । यत्वम् ॥

॥ तिष् यिम् कम् इम् हुमश्चोभयेषाम् ॥१६॥

उभयेषां प्राणिवाचिनामप्राणिवाचिनां च शब्दानां सर्वत्र बहुत्वे तिष् आदेशः भवन्ति ॥ तिष्न् । तान् । तानि ॥ यिष्न् । यान् । यानि ॥ कम् । कान् । कानि ॥ इष्न् । इषान् । इषानि ॥ हुम् । अपून् । अमनि ॥ तिह् आदिशब्देभ्यो । द्वितीयायां स्त्वाच् (सू० २।१।३८) इति न् प्रत्ययः । अनेन तिष् आदेशः । न्यत्यये सर्वत्र (सू० २।१।१२) इत्यकारागमः ॥ एवं तिष्न् सृतिन् ॥ तिह्न्दि पुञ्य् । तिष्न् प्यत् । तिह्न्द् । तिष्न् प्यत् । इत्यादि विज्ञेयम् ॥

॥ रूप्रत्यय इकारागमः ॥१७॥

तिह् आदिशब्दानां सकारे परे इकारागमो भवति ॥ तमिष् । तप् ॥ एवं सर्वेषाम् । अत्र लोपविधेर्वर्तीयस्त्वान् अप्राणिविषये सकारस्य लोपे कृते प्रोक्त आगमो न भवतीति ॥

॥ त्वहेर्हन्दौ हिलोपः पुंस्त्रियोर्वस्योत्वं च ॥१८॥

चूह् शब्दबहुत्वनियतस्य त्वहेः पुंस्त्रियोर्वस्योत्वं च हन्दौ परे हिलोपो भवति वकारस्य च उत्वं भवति । पुंस्त्रियोरुत्थनात् हकारस्य सकारनिषेधः ॥

तृहन्तु । यष्माकं पं ॥ तृहन्जू । यष्माकं स्त्री ॥ सृहन्तु सृहन्जू प्रत्ययो । एकत्र सश्च (मू० १०) इति । अपरत्र म्लोपः स्त्रियां सर्वत्र (मू० २।१।४०) इति म्लोपः । अनेन हिलोपः वकारस्य उत्वं च ॥

॥ असेराद्यन्तस्वरयोर्लोपाकारानुज्ञोः ॥ १९ ॥

व्वह् शब्दस्य वृहत्वे नियतस्य अस्मिपदस्य उनु ल इत्येतयोः परयो-
रादिस्वरस्य लोपः अन्त्यस्वरस्य चाकारो भवति ॥ सोनु । अस्माकम् ।
एकवचनम् ॥ सानि । अस्माकम् । बहुवचनम् ॥ व्वह् शब्दात् उनु
नि प्रत्ययो । त्वद्वस्यौ वृहत्वे (मू० १५) इति अस्मि आदेशः ।
अनेनाकारस्य लोपः । इकारस्य च अकारः । एकत्र प्रत्ययादेरौत्पंभि (मू०
१३) उकारस्य ओकारः । पठ्यामन्त्यस्वरस्य (मू० ११) इत्यादिना अकार-
लोपः । अपरत्र स्त्रियामाकारः पृवृहत्वे च (मू० १२) इति आकारः । स च
इदन्तत्वाद्प्रसिद्धः (मू० २।१।७०) ॥ एवं । सोञ् । अस्माकम् । एकवचनं
स्त्रीलिङ्गवाचकम् ॥ साव । अस्माकम् । बहुवचनं स्त्रीलिङ्गवाचकम् ॥ साधनं
पूर्ववत् ॥

॥ प्राणिनि मिलोपो वा सकारे ॥ २० ॥

प्राणिवाचिनां तदादिशब्दानां सकारे परे मिकारस्य विकलेन लोपो
भवति ॥ तम् । तम् वा तस्य ॥ तमिम् । तम् वा तस्य ॥ तमन्तु । तस्य ॥ तमि
सन्तु । तस्य ॥ सृह् शब्दात्प्रत्ययः । उभयेषाम् (मू० ५) इति तम् आदेशः ।
स्पत्यये इकारागमः (मू० १७) । अनेन एकत्र मिलोपः ॥ एवं । यम् ।
यम् वा यस्य ॥ यमिम् । यम् वा यस्य ॥ यमन्तु । यस्य ॥ यमि सन्तु ।
यस्य ॥ कम् । कम् वा कस्य ॥ कमिम् । कम् वा कस्य ॥ कसन्तु । कस्य ॥
कमि सन्तु । कस्य ॥

इम् हृम् शब्दयोः संबन्धपठ्यामेव । इमन्द् । अस्य ॥ इमिन्द्
अस्य ॥ हृमन्द् । अमुष्य ॥ हृमि सन्द् । अमुष्य ॥ अमन्द् । अस्य ॥
अमि सन्द् । अस्य ॥

बहुत्रे तु सर्वेषां मन् इत्यस्य विकलौन लोप इष्यते ॥ तिहन्द् वा तिमन्
हन्द् । तेषाम् ॥ यिहन्द् वा यिमन् हन्द् । येषाम् ॥ कहन्द् वा कमन्
हन्द् केषाम् ॥ इहन्द् वा इमन् हन्द् । एषाम् ॥ हुहन्द् वा हुमन् हन्द् ।
अमीषाम् ॥

संबन्धपठ्यां किम् । इमिम् । इमं वा अस्य ॥ हृमिस् । अमं वा अमुष्य ॥
अत्र विह्वलाभावः ॥ प्राणिनि किम् । तम्युकु । तस्य वस्तुनः ॥

॥ निश्चयार्थे धातुलिङ्गस्वरूपान्ते यः प्रत्यय-
योर्मध्ये वा ॥ २१ ॥

धातुस्वरूपस्य वर्तमानादिषु लिङ्गस्वरूपस्य च प्रथमादिषु तद्धितादिषु च
निश्चयार्थे गम्यमाने अन्ते यः प्रत्ययो भवति । द्वयोः प्रत्यययोर्मध्ये वा भवति ॥
तपन्द् । तस्यैव ॥ तमि सन्द् । तस्यैव ॥ ग्वरन्द् । गुरावेव ॥ ग्वर-
न्द् । गरुष्वेव ॥ एवं सर्वेषां लिङ्गानां सर्वासु विभक्तिषु बोध्यम् ॥
प्रत्यययोर्मध्ये यथा ॥ ग्वान्द् हन्दि पुङ्ग्य् । गुरुभ्य एव ॥ ग्वर सान्द्
पुङ्ग्य् । गुरवे एव ॥ अत्र एकवचने स् प्रत्ययस्य लोपे कृते सन्द् पुङ्ग्य्
इत्येतयोर्मध्ये य प्रत्ययः ॥ ग्वरन् हन्दि पुङ्ग्य् । वा ग्वरन् हन्दि पुङ्ग्य् ।
इत्यादि साधु ॥ तद्धितप्रत्ययेभ्यो यथा । गाट्ठुग् । दक्ष एव ॥ धातुस्व-
रूपेभ्यो यथा । कगन्द् लृह् । करात्येव ॥ कर्योन्द् । अकृतैव तेन ॥ करिष्
करिष्यत्येव ॥ उपपायामपि इतिद्वयवहियते । यथा चाद् ति गौव् न्यचिबुय् ।
शिष्यां ऽपि पुत्र एवास्ति ॥

॥ सोःशब्दस्वरूपेभ्यो नित्यमेव ॥ २२ ॥

सोः शब्दस्य यानि स्वरूपाणि तेभ्यः प्रायशो नित्यमेव य प्रत्ययो भवति ॥ सोः । सर्वः ॥ सोः । सर्व एव ॥ सोः । सर्वे ॥ सोः । सर्वे एव ॥

॥ यप्रत्यये औकारस्याव् ॥ २३ ॥

प्रत्ययसंबन्धिन औकारस्य य् प्रत्यये परे अव् भवति ॥ गुर्यवृत् सृतिन् । घोटकैरेव ॥ नमवृत् सृतिन् । नखैरेव ॥ गुर्यौ सृतिन् । नमौ सृतिन् इत्यनयो-
मध्ये य् प्रत्यये कृते अनेन औकारस्य अव् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (मृ० १।३) ॥

॥ व्याख् शब्दस्य विय् प्रथमावहुत्वादिषु ॥ २४ ॥

स्वप् ॥ विय् । अपरे ॥ वियन् । अपरान् ॥ वियौ । अपरैः ॥ अनेन विय् भादेशे कृते व्यञ्जनान्तलिङ्गवत्साधनम् ॥

॥ कृतुशब्दस्योपधायाः प्रथमावहुत्वे द्वितीयाद्ये-
कवचनादिषु चाप्रसिद्धता ॥ २५ ॥

स्वप् ॥ कृति । कियन्तः ॥ कृतिम् । कियन्तम् ॥ कृति । कियता ॥

॥ बहुत्वे वैत्वम् ॥ २६ ॥

कृतु शब्दस्य द्वितीयादिवहुत्वे वा एत्वं भवति विकल्पेनाप्रसिद्धता च ॥ कृत्यन् । कियतः ॥ कैत्यन् । कियतः ॥ कृत्यौ सृतिन् । कियद्भिर्हेतुभिः ॥ कैत्यौ सृतिन् । कियद्भिर्हेतुभिः ॥ एवं सर्वत्र विज्ञेयम् ॥

॥ जृह् शब्दस्य तु द्वितीयादिषु ॥३२॥

द्विवाचकस्य जृह् शब्दस्य द्वितीयादिविभक्तिषु तु आदेशः स्यात् ॥ द्वन् । द्वौ ॥ द्वयौ सृतिन् । द्वाभ्याम् ॥

॥ अयागमः स्वरे ॥३३॥

तस्मादादेशकृतान् तु शब्दात्स्वरे परे अयागमो भवति ॥ द्वयि सृतिन् । द्वयेन ॥ द्वयौ सृतिन् । द्वाभ्याम् ॥ जृह् शब्दात् अं सृतिन् प्रत्ययः । पूर्वसूत्रेण तु आदेशः । अनेन अय् आगमः । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।११) ॥

॥ त्रिह्रघहोरन्त्यलोपश्च ॥३४॥

त्रिह्र षह्र शब्दाभ्यां स्वरे परे अयागमो भवति । अन्त्याक्षरस्य घ लोपो भवति ॥ त्र्ययौ सृतिन् । त्रिभिः ॥ षयौ सृतिन् । षह्रभिः ॥

॥ वा चोर्शब्दस्य न्प्रत्यये ह्रस्वश्च ॥३५॥

चोर् शब्दस्य न्प्रत्यये परे विकल्पेनान्त्याक्षरस्य लोपः ओकारस्य च उकारो भवति ॥ च्वन् । चतुरः । वा । चोरन् । चतुरः ॥ चोर् शब्दात् द्वितीयायां न्प्रत्ययः अनेन रकारलोपः ओकारस्य च उकारः । उकारो वः (सू० १।११) इति वत्वम् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) । अन्यत्र न्प्रत्यये (सू० २।१।१२) अकारागमः ॥

॥ पानशब्दादिप्रत्ययुलोपः ॥३६॥

अयं शब्दो नित्यमेकवचन एव । देहादिवाचकस्य पान् शब्दस्य तु एकानेकत्वं भवति ॥ पान । स्वयम् ॥ पानम् । स्वम् ॥ पान । स्वनेन ॥

॥ अकारलोपोपधाह्रस्वौ चोनुञोः ॥३७॥

तस्यैव पानशब्दस्य उनुञ् इत्येतयोः प्रत्यययोः परयोरकारस्य लोप-
उपधायाश्च ह्रस्वो भवति ॥ पनुञ् । स्वस्य पुंलिङ्गे ॥ पनुञ् । स्वस्य स्त्रीलिङ्गे ॥
साधनं पूर्ववत् ॥ देहार्थवाचकस्य पान् शब्दस्य । पानुक् । देहस्य पुंलिङ्गे ॥
पान्चू । देहस्य स्त्रीलिङ्गे ॥ इत्यादिस्वरूपाणि भवन्ति ॥

॥ अख्जोरयोराहागमो निश्चयसामान्ये ॥३८॥

अख्शब्दान् द्विवाचकाज्जोरशब्दाच्च निश्चयसामान्ये गम्यमाने आह
आगमो भवति ॥ अखाह् । एककः ॥ जोराह् । द्विकम् ॥ अख्शब्दस्य प्रथ-
मायामेव विज्ञेयम् । अपरस्य सर्वासु विभक्तिषु । अख्शब्दग्रहणात्प्रथमैकवच-
नान्तेभ्यः सर्वेभ्यः शब्देभ्यो भवति ॥ कथाह् । एक आलापः ॥ जोरारौ
सूतिन् । द्विकेन ॥

॥ त्रिहस्तारादेशः ॥ ३९ ॥

निश्चयसामान्ये त्रिह्शब्दस्य तार आदेशो भवति ॥ तार । त्रिकम् ॥ निश्च-
यसामान्ये किम् । त्रिय् । त्रय एव ॥

॥ चोरश्चवमरः ॥ ४० ॥

चोर शब्दस्य चवमर आदेशो भवति निश्चयसामान्ये ॥ चवमर । चतुष्कम् ॥
निश्चयसामान्ये किम् । चोरय् । चत्वारि एव ॥

॥ पान्चः पैंशः ॥ ४१ ॥

पान्चशब्दस्य पैंश आदेशो भवति निश्चयसामान्ये ॥ पैंश । पञ्चकम् ॥
निश्चयसामान्ये किम् । पान्चय् । पञ्चैव ॥

॥ पद्मो ऽन्त्यस्य खाद् ॥ ४२ ॥

पद्मशब्दस्यान्त्याक्षरस्य खाद् आदेशो भवति निश्चयसामान्ये ॥ पद्माद् ।
पद्मम् ॥ निश्चयसामान्ये किम् । पय् । पदेव ॥

॥ सतष्ट एठागमश्च ॥ ४३ ॥

सत्शब्दस्यान्त्याक्षरस्य टकारो भवति एठ आगमश्च निश्चयसामान्ये ॥
सटेट । सप्तकम् ॥ निश्चयसामान्ये किम् । सतय् सप्तैव ॥

॥ ऐठादिभ्यो ऽमरागमश्च ॥ ४४ ॥

ऐद्भादिभ्यः संख्याभ्यो निश्चयसामान्ये अमर आगमो भवति ॥ ऐठ-
मर । अष्टकम् ॥ नवमर । नवकम् ॥ दहगर । दशकम् ॥ निश्चयसामान्ये किम् ॥
ऐठय् । अष्टावेव ॥ नवय् । नवैव ॥

॥ एकत्वनिर्दिष्टपरिमाणादिशब्दात्खण्डा च ॥४५॥

एकवचनेन निर्दिष्टो यः संख्यापरिमाणादिशब्दस्तस्मान्निश्चयसामान्ये खण्डा
प्रत्ययो भवति । चशब्दान् आद् आगमो ऽपि भवति ॥ अप्पाद् खण्डा । एकमात्रम् ॥
त्राखाद् खण्डा । चतुष्टयमात्रम् ॥ द्वादहाद् खण्डा । दशकमात्रम् ॥
हथाद् खण्डा । शतमात्रम् ॥ कुदाद् खण्डा । क्रौञ्चमात्रम् ॥ षडाद् खण्डा ।

दिनमात्रम् ॥ ऋथाह् खण्डा । ऋतुमात्रम् ॥ रुपयाह् खण्डा । मुद्रिकामात्रम् ॥
 एकत्वनिर्दिष्टात्किम् ॥ तार । त्रयः ॥ च्वमर । चत्वारः ॥ चोराह् खण्डा । इति
 तु न भवति ॥ चास्व्शब्दस्य त्वेकत्वनिर्देशाद्भवत्येव । परं तु यत्रैव आह् आगमो
 भवति तत्रैव खण्डा प्रत्ययः सस्वरः स्यात् । यत्र तु केवलः स्यात्तत्र खण्ड्
 प्रत्ययो भवति । यथा । क्रुह् खण्ड् । कोशुमात्रम् ॥

॥ सर्वेभ्यो बहुवचनान्तेभ्यो जू ॥ ४६ ॥

बहुवचनान्तेभ्यः सर्वेभ्यः शब्देभ्यो निश्चयसामान्ये जू प्रत्ययो भवति ।
 कटजू । मेघाः ॥ गुरिजू । अश्वाः ॥ रुपयजू । रूपिकाः ॥ कर्जजू । शिलाः
 इत्यादि ।

इति शारदाक्षेत्रभाष्याव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
 लिङ्गप्रकरणे सर्वनामपादस्तृतीयः ॥ १ ॥
 समाप्तं चेदं लिङ्गप्रकरणम् ॥२॥

अथ समासप्रक्रिया ॥३॥

शब्दाः संज्ञाविभक्त्यव्ययधातुभेदाच्चतुर्धा भवन्ति ॥ तत्र विभक्तिः केवलं स्वयंपर्यदानाभावात्संज्ञया संगत्य कारकार्थं जनयति । धातुना च संगत्यातीतादिकालबोधिनी क्रिया भवतीति ॥ अव्यया हि स्वार्थदाने विभक्तिनिरपेक्षा इति ॥ विभक्तियोगात्संपन्नयोः क्रिययोर्वक्ष्यमाणसमासरीतिवत्संयोगो ऽसंभाव्यो ऽस्ति किंत्वव्ययभूतैः कृत्प्रत्ययैरेवेति ॥ संज्ञा तु विशेष्यपदविशेषणपदभेदाद्द्विविधा । तत्र द्वयोर्विशेष्यपदविशेषणपदयोः परस्परसंयोगो युक्तः विशेष्याद्विशेषणस्य बहिरनवस्थानादिति । विशेष्ययोस्तु पदयोः संयोगः कदाचित्संभाव्यः स्यात् । संयोगसंभवे तु पदे विशेष्ये वा भवतां । विशेष्यविशेषणे वा भवतामिति तुल्यमस्ति । कदाचित्त्वसंभाव्यः । इति द्वे स्वरूपे । तयोस्तु तुल्यातुल्यविभक्तिसंयोजनया चत्वारि स्वरूपाणि भवन्तीत्यतः समासाश्चत्वार एव भवितुमर्हन्त्येतदर्थं युक्तायुक्तौति समासलक्षणं सूत्रयति ॥

॥ युक्तायुक्तपदविभक्तीनां संगतिकृत्समासः ॥१॥

युक्तानां योग्यानामयुक्तानामयोग्यानां पदानां विभक्तीनां च संगतिकृत्संयोगकारकः समासो ऽवगन्तव्यः ॥ तत्रायुक्तपदसमविभक्तीनां संज्ञायुक्तो द्वन्द्वः ॥ युक्तपदसमविभक्तीनां योगकाशे कर्मधारयः ॥ युक्तपदानामर्थानुसंधानां संधायकस्तत्पुरुषः ॥ अयुक्तपदायुक्तविभक्तीनां संयोगकारको बहुव्रीहिरिति ॥ संबन्धसंज्ञायां समासे विशेषः । तत्र संबन्धसंज्ञा द्विविधा ॥ एका

॥ समासमध्ये विभक्तिलोपो व्यञ्जनाद्यवयवस्य

॥ २ ॥

समासे कर्तव्ये पदयोर्मध्ये या विभक्तिस्तस्या व्यञ्जनाद्यवयवस्य लोपो भवति । “एको ह्यवयवो यस्य को ऽसाववयवी भवेत्” इति कथनात् केवल-
व्यञ्जनरूपप्रत्ययस्य लोपः स्यात् ॥ छर्त्या गुर्वौ सृतिन् आच् । श्वेतयोटकै-
रागतः ॥ नीलिस् गुरिस् । अत्र स् प्रत्ययस्य केवलत्वात् लोपः । छतृ शब्दाद्-
गुह् शब्दाच्च औ सृतिन्प्रत्ययः अनेन मध्याविभक्तेः सृतिन् इति विभक्त्यवयवस्य
लोपः । प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् (पा० सू० १।१।६२) इति उवर्णान्तानामिकारः
(२।१।३०) इति यत्वम् ॥

॥ सजातीयविभक्तिकानां विजातीयपदानामन्त्य-
पदविभक्त्या कथनं द्वन्द्वः ॥३॥

येषां वस्तूनां लोकेषु संयोगो ऽसंभाव्यो ऽपि स्यात्तेष्वपि शब्देषु तुल्यवि-
भक्तिकेषु सन्तु स्वकारिणस्तस्यान्त्यपदस्य विभक्त्या तेषां कथनं द्वन्द्वममासो
विज्ञेयः ॥ नञ् नम् फल् । नभानस्यफलम् ॥ एषां पदानां यद्यपि संयोगो ऽसं-
भाव्यो ऽस्ति तथाप्यनेन संगतिः ॥ वारि कुलि फल जल पुङ्ग्व् आच् । वाटि-
कावृक्षफलजलायागतः ॥ वारुशब्दात् कुलुशब्दात् फल्गब्दात् जल्लब्दाच्च इ
पुङ्ग्व् प्रत्ययः । समासमध्ये (सू० २) इति सूत्रेण मध्यमानां पुङ्ग्व् इति प्रत्यया-
वयवानां लोपः । प्रथमयोरुवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इति ऊकारोकार-
योरिकारः । इतो लोप (सू० २।१।६) इति इप्रत्ययस्य लोपः । अपरयोर्व्यञ्ज-
नान्तत्वादिकारस्याकारः (२।१।४) ॥ माञ्च्य कोर्ष । मातापुत्रिके ॥ मालि पुथ् ।
पितापुत्रौ ॥ हश् न्वप । श्वश्रुस्तुषे ॥ जोत् काकत् । ननन्दाप्रगात्रत्या ॥ पच्य
कूच्य । पट्टिकादारुणी ॥

॥ विशेषणविशेष्ययोः पूर्वोत्तरपदस्थयोरेकपदे-
नाभिधानं कर्मधारयः ॥४॥

विशेष्यविशेषणयोर्योग्यसंबन्धत्वाद्युक्तपदत्वं विशेष्याद्बहिर्विशेषणस्यानव-
स्थानात् तयोः समाविभक्तित्वमपि नित्यमेव स्यात्तयोर्विशेषणे पूर्वपदस्थे विशेष्ये
उत्तरपदस्थे सति एकविभक्त्या यत् कथनं स कर्मधारयसमासो विज्ञेयः ॥ घञ्यन्
धारन् छुद् जेनान् । महद्द्वयाण्यर्जयति ॥ भ्रुचि ह्रुचि सृतिन् । स्थूलपूणेन ॥
त्रिच्छि कोरि पुच्छ्य् । दक्षकन्यायै ॥ वज्रि लरि प्यठ । महद्गृहात् ॥ घञ्य ग्रन्जु
हृन्दु । महत्संख्यायाः ॥ बडिस् गुरिस् प्यट् । महदध्वोपरि । अत्र प्रथमान्त्ययोः
न् म् प्रत्यययोः केवलत्वान्मध्ये ऽपि न लोपः । किंतु न् प्रत्यये सर्वत्र (सू०
२।१।१२) इति अकारागमः । उवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इति सर्वत्र
इकारः । ऊदन्तटवर्ग (सू० २।१।२२) इत्यादिसूत्रेण क्रमेण टवर्गान्तस्य चवर्गः ।
शेषं पूर्ववत् ॥

॥ अप्रथमान्ते पूर्वपदे विभिन्नविभक्तिकयोः पद-
योर्युगपत्कथनं तत्पुरुषः ॥५॥

संभाव्यसंयोगसत्ताकयोः पदयोर्मध्यात्प्रथमाविभक्तिव्यतिरिक्ते पूर्वपदस्थे
सति तुल्यातुल्यप्रथमादिविभक्तिके उत्तरपदस्थे तयोर्युगपत्कथनं स तत्पुरुष-
समासो बोध्यः ॥ श्राकि खञ् । छुरिकाच्छेदः ॥ टोपि फलु । शिरस्त्रमान्तम् ॥
सर्प वय सृतिन् । सर्पभयेन ॥ राज न्यचिवि पुच्छ्य् । राजपुत्राय ॥ बट कोर्य
हृन्दु । ब्राह्मणकन्यायाः ॥ स्वन डव अन् । स्वर्णपुटकमानय ॥ म्यच्चि फ्रुत्
थव् । मृत्कटोलं निधेहि ॥

॥ उत्तरपदस्थस्य पौञ्जुशब्दस्य पो वः ॥६॥

समासविषये पौञ्जुशब्द उत्तरपदस्थे सति पौञ्जु शब्दसंबन्धिनः पकारस्य

वकारः स्यात् ॥ गंग वोञ्जु । गङ्गाजलम् ॥ व्यथ वोञ्जु । वितस्ताजलम् ॥ शीत वो-
ञ्जु । हिमजलम् ॥ वृग वोञ्जु । ओषजलम् ॥ मारु वोञ्जु । मागीजलम् ॥ क्रां वो-
ञ्जु । कुपानीयम् ॥ रुद वोञ्जु । वर्षापानीयम् ॥ नाग वोञ्जु । अश्वानजलम् ॥
समासे किम् । व्याथ हन्दि पाञ्जि सृतिन् । वितस्तायाः पानीयेन ॥

॥ पूर्वपदस्थे ञ्स्यानुस्वारः ॥७॥

समासविषये पञ्जुशब्दे पूर्वपदस्थे सति ञ्कारस्यानुस्वारो भवति ॥ पाँ
त्रस्व । पानीयद्रोणः ॥ पाँ नदु । पानीयकुम्भः ॥ समासे किम् । पाञ्जुकु त्रस्व ।
पानीयस्य द्रोणः ॥

॥ दाञ्शब्दस्यापि ॥८॥

समासविषये दाञ्जुशब्दे पूर्वपदस्थे सति ञ्कारस्यानुस्वारो भवति ॥ दाँ
खार् । धान्यषागी ॥ दाँ फ्रुनु । धान्यकटोळः ॥ अपिशब्दादन्येभ्यो ऽपि ॥ वाँ
धनु । वणिक्तृगं ॥ वाँ कुरु । वणिक्कन्या ॥ समासे किम् । दाञ्जु खार् ॥

॥ पथ्श्शब्दस्य पुल्लिङ्गे च ॥९॥

पथर्शब्दः साय पुल्लिङ्गः समासे ऽपि पुल्लिङ्गेन निर्देशे कर्तव्ये पकारस्य
वकारो भवति ॥ वोञ्जु वथर् [। छायावृक्षपत्रम्] ॥ पाँप वथर् [। पुष्पपत्रम्] ॥
ख्यल्ल वथर् । पन्नगपत्रम् ॥ हाक वथर् । शाकपत्रम् ॥ पुल्लिङ्गेन किम् । मुजि
पत्र । मूलिकापत्रम् ॥ गुग्जि पत्र । इत्यादि ॥

॥ पञ्चाहः समासे ॥१०॥

समासविषये पञ्चाहशब्दस्य पकारस्य वकारो भवति ॥ भकवन्जाह ॥
द्ववन्जाह । कुनवन्जाह । इत्यादि ॥

॥ शौठः शस्य हः ॥ ११ ॥

कुनहैद । भकहैद । द्वहैद । इत्यादि ॥

॥ ङ्वटूशब्दस्य म्वंडू आदेशः सस्यव्यति-
रिक्ते ॥ १२ ॥

सस्यव्यतिरिक्तस्य वस्तुनः अपूपार्थके ङ्वटूशब्दे उत्तरपदस्थे म्वंडू आदेशो भवति ॥ ठूळ-म्वंडू । अण्हापूपः ॥ नद्रि-म्वंडू । विसापूपः ॥ चामञ्ज-म्वंडू । आमि-
क्षापूपः ॥ भद्रक-म्वंडू । आद्रकापूपः ॥ सस्यव्यतिरिक्ते किम् ॥ त्वम्ल ङ्वटू ।
तण्डुलापूपः ॥ कनक-ङ्वटू । गोधूमापूपः ॥ बुष्कि-ङ्वटू । यत्रापूपः ॥ सस्ये ऽपि
पुंलिङ्गनिर्देशेन म्वंडू आदेश इष्यते ॥ त्वम्ल-म्वंडू । अत्र-म्वंडू । इत्यादि ॥

॥ पूर्वोत्तरपदस्थभेद्यभेदकोभयविशिष्टान्य-
पदबोधको बहुव्रीहिः ॥ १३ ॥

विशेष्ये पूर्वपदस्थे विशेषणे चोत्तरपदस्थे सति तदुभयेन विशिष्टस्यान्य-
पदस्य ज्ञानविधायको बहुव्रीहिविज्ञेयः ॥ यह-वडू । वृद्धदरः ॥ दारि-ङ्गूडू ।
दीघिमधुः ॥ कन-ङ्वटू । छिन्नरुणः ॥ दु-वदरु । द्विवार्षिकः ॥ दु-वरिश् ।
द्विवार्षिकी ॥ सत-चोचु । सप्तकृत्स्नः ॥ पाँच-ज्वतुर । पञ्चपुत्रः ॥ हनि-बुधु ।
श्वगुहः ॥ अत्र मध्यपदलोपो बुद्धिमत्तावधार्यः ॥

॥ द्विरुक्तेन च ॥ १४ ॥

एकेनैव पदेन द्विरुक्तेन विशिष्टस्यान्यपदस्याबोधकञ्च बहुव्रीहिविज्ञेयः ॥
स च स्त्रीलिङ्गः ॥ ठूळ दूळ । शृङ्गाशृङ्गि ॥ टप टफ । खुराखुरि ॥ ठूँक ठूँख् ।
दृङ्गादृङ्गि ॥ चप चफ । दन्तादन्ति ॥

इति श्लोकारदाश्रेत्रभाषाणाकरणे कश्मीरशब्दामृते
समाप्तप्रक्रिया समाप्ता ॥ ३ ॥

अथ तद्धितप्रक्रिया ॥४॥

॥ जातेरपत्यार्थे पूतु ॥३॥

अपत्ये ऽभिधेये सति जातेर्जातिवाचकाच्छब्दात् पूतु प्रत्ययो भवति ॥ दर-
पूतु । कौल-पूतु । तिक्रि-पूतु । इत्यादि ॥ दर कौल् ल्युक् इति जातिवाचकाः शब्दाः ।
अनेन सूत्रेण पूतु प्रत्ययः । व्यञ्जनान्तानामकारागमः (सू० २।१।३६) ।
तृतीये युकारोपधाया इत्वम् (सू० २।१।७६) । उवर्णान्तानामिकारः
(सू० २।१।३०) एवमुत्तरत्र ज्ञेयम् ॥ जातिशब्दग्रहणात्पशुपक्ष्यादीनां जातिर्गृ-
ह्यते ॥ काव-पूतु । काकपोतः ॥ पच्छिन्-पूतु । पक्षिशोतः ॥ ककर-पूतु । कुक्कुटपोतः ॥
कट-पूतु । मेपपोतः ॥ म्याँ-पूतु । मेपपोतः ॥ कोतर पूतु । कपोतपोतः ॥ इत्यादि ॥

॥ न संज्ञायाः ॥२॥

पित्रादिनाम्नः परः पूतु प्रत्ययो न भवतीति परिभाष्यते ॥

॥ चूरशब्दाद्वालक्रीडायां च ॥३॥

पित्रादौ स्तनन्धयं क्रीडयति सति चूरशब्दात् पूतु प्रत्ययो भवति । च-
शब्दाच्चौरपुत्रे ऽभिधेये ऽपि ॥ चूर-पूतु । चौरपोतः ॥

[१ ककर कोतर इत्यादीनि पदानि उकारान्तशब्दव्युत्पन्नान्यपि ककुलादि (सू०
२।१।७४) गगनव्यगत्वात्साधूनि विज्ञेयानि ॥]

॥ मिञ्शब्दात्स्वार्थे ॥४॥

चुम्बनवाचकात् मिञ्शब्दात्स्वार्थ एव पूतृ प्रत्ययो भवति ॥ मिञ्-पूतृ ।
चुम्बनम् ॥ मिञ् इत्यस्य म्वञ् च कथ्यते ॥ तेन । म्वञ्-पूतृ । चुम्बनम् ॥
इत्यपि भवति ॥

॥ अनादरापत्यार्थे ऽधमशब्देभ्यः कट् ॥५॥

अनादरेण क्रोधेन च अपत्ये अभिधेये सति अधमशब्देभ्यः परः कट्
प्रत्ययो भवति ॥ चूर-कट् । चौरपुत्रः ॥ गान-कट् । विटपुत्रः ॥ पोग-कट् । नाशपुत्रः ॥
षाज-कट् । सूदपुत्रः ॥ रास-कट् । जारजः ॥ क-कट् । कुपुत्रः ॥ सुशब्दादपि
दृश्यते ॥ स्व-कट् । सुपुत्रः ॥ स्वख-कट् । सुखपुत्रः ॥

॥ स्वस्वकार्योद्यमेनाभिधेये कटु ॥६॥

जातिवाचकानां शिल्पवाचकानां च शब्दानां तिजनिजकार्यस्याद्यमेनापत्ये
अभिधेये सति कटु प्रत्ययो भवति ॥ षट्-कटु । ब्राह्मणपुत्रः ॥ दर-कटु । कौल-
कटु । स्वनर्-कटु । स्वर्णकारपुत्रः ॥ मनर्-कटु । शाहिकपुत्रः ॥ छान-कटु ।
सक्षकपुत्रः ॥

॥ मूष्शब्दाच्च ॥७॥

महिषीवाचकस्य मूष्शब्दस्यापत्ये अभिधेये कटु प्रत्ययो भवति ॥ मैष कटु ।
महिषः ॥ मूष्शब्दात् कटु प्रत्ययः । व्यञ्जनान्तानामकारागमः (सू० २।१।३६) ।
मूष् ऐत्वम् (सू० २।३।२८) इति सूत्रेण ऊकारस्य ऐत्वम् ॥

॥ पित्रोः सहजापत्नीयसंबन्धे पुंसि तुर् ॥८॥

पित्रोर्जनयितुर्जनन्याश्च सहजौ पितृभ्राता पितृभगिनी मातृभ्राता मातृ-
भगिनी च तयोः पुमपत्यसंबन्धनि संबन्धे अभिधेये सति तत्तच्छब्दात् तुर्
प्रत्ययो भवति ॥ प्वफतुर् वीयु । पैतृप्वस्त्रीयः ॥ मासतुर् वीयु । मातृप्वस्त्रीयः ॥
मामतुर् वीयु । मातुलपुत्रः ॥

॥ स्त्रियां तर् ॥९॥

तेषामेव शब्दानां स्त्र्यपत्यसंबन्धनि संबन्धे अभिधेये सति तर् प्रत्ययः
स्यात् ॥ प्वफर् व्यञ् । पैतृप्वस्त्रीया ॥ मासर् व्यञ् । मातृप्वस्त्रीया ॥ माम-
र् व्यञ् । मातुलपुत्रिका ॥

॥ पितृशब्दात्त्र्लेपः ॥१०॥

स्त्रष्टम् ॥ पितृर् वीयु । पैतृव्यः ॥ पितृ व्यञ् । पितृव्यपुत्री ॥ एवं प्वफ-
र् वीयि काकञ् । पतृप्वस्त्रीयभार्या ॥ मासर् वीयि काकञ् । मातृप्वस्त्रीय-
भार्या ॥ मामर् वीयि काकञ् । मातुलपुत्रभार्या ॥ पितृर् वीयि काकञ् । पै-
तृव्यभार्या ॥

॥ व्यञ्जरोयुशब्दाभ्यां पुमपत्ये थ्रन्त्ययोर्न-
वौ च ॥११॥

व्यञ्जरोयुशब्दयोः पुमपत्ये ऽभिधेये सति थ्र् प्रत्ययो भवति अन्त्याक्षरयोश्च
कृतेण नकारवकारादेशौ भवतः ॥ व्यञ् थ्र् । भागिनेयः ॥ बाव् थ्र् । भ्रातृव्यः ॥

॥ स्वयपत्ये जो नवौ च ॥१२॥

तयोर्विज्ञवोयुशब्दयोः स्वयपत्ये ऽभिधेये सति ज प्रत्ययो भवति अन्त्या-
शरयोश्च नकारवकारौ भवतः ॥ व्पन्ज । भागिनेयी ॥ वाव्ज । भ्रातृपुत्री ॥

॥ द्वियुशब्दस्य चारादेशश्च ॥१३॥

देवरवाचकस्य द्वियुशब्दस्य पुंस्वयपत्ये ऽभिधेये पूर्वोक्तौ प्रत्ययौ भवतः ।
द्वियुशब्दस्य च चार आदेशः स्यात् ॥ चारथ् । देवरपुत्रः ॥ चारज । देवर-
पुत्री ॥

॥ तदस्यास्तीत्यलादयः ॥१४॥

तत् अस्ति अस्य इत्यस्मिन्नर्थे वक्ष्यमाणा अलादयः प्रत्ययाः स्युः ॥

स्वमूर्तिवर्तमानद्रव्यगुणवत्त्वाभिधेये ऽल् ॥१५॥

प्राणिनो ऽप्राणिनो वा निजमूर्तौ वर्तमानं यद्द्रव्यं गुणो वा तद्वत्त्वेन
तस्मिन्नभिधेये सति द्रव्यशब्दाद्रुणशब्दाच्च अल् प्रत्ययो भवति । न
चात्र गुणशब्देन शक्त्वादिगुणा गृह्यन्ते इति ॥ दार्यल् । श्मश्रुलः ॥
गोच्छल् । गुम्फवान् ॥ ढखल् । काकपक्षवान् ॥ यवल् । स्तनवती ॥
कोछल् । कोष्ठवान् ॥ घृङ्गल् । शृङ्गी ॥ ठूकल् । शृङ्गाघाती ॥ ठूलल् । शृङ्गाघाती ॥
स्रपल् । दन्ताघाती ॥ फशल् । वेशवान् ॥ ग्यङ्गल् । वलिनः ॥ स्यसल् । सीमा-
वान् ॥ प्वंदल् । क्षुत्तवान् ॥ प्छ्यस्यचल् । तिलकालकः ॥ च्चासल् । कासवान् ॥
घूँटल् । पर्दी ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ हाचो ऽभियोक्तरि ॥१६॥

अभियोगकृद्र्थे हाच् शब्दादल् भवति न त्वभियोज्यार्थे ॥ हाच्चल् । अभि-
योक्ता ॥

॥ ज्यवः सूचके ॥१७॥

ज्यव् शब्दात्सूचकार्थे अल् प्रत्ययो भवति ॥ ज्यवल् । सूचकः ॥ न तु जि-
हावान् । किंतु तत्र । ज्यविसस्तृ । वा ज्यविवांलु (सू० २४) इति भवति ॥

॥ व्यञ्जकूरुशब्दाभ्यामश्लीले ॥१८॥

स्यष्टम् ॥ व्यञ्जल् । कोर्यल् ॥ अश्लीले किम् । व्यञ्जवोल् (सू० २४) ।
भगिनीवान् ॥ कोरिवोल् । कन्यावान् ॥

॥ दासूशब्दाद्यागमो वा ॥१९॥

स्यष्टम् ॥ दासियाल् । इमश्रुलः ॥

॥ कचिल्लदपि ॥२०॥

द्रव्यगुणवत्त्वे ऽभिधेये सति कचित् लट् प्रत्ययो ऽपि भवति । स च प्रायो दोष
एव ॥ फकलद् । दुर्गन्धः ॥ लुकलद् । विदग्धः ॥ लुकलद् । व्रणी ॥ वक-
लद् । भषणवान् ॥ दुखलद् । दुःखी ॥ द्रागलद् । दुर्भिक्षहतः ॥ कचिद्गहणात् ।
गोच्छ्रलद् । हखलद् । ववलद् । इति न भवति । किंतु ग्यञ्जलद् । स्यसलद् ।
प्रासिलद् । इत्यादीनां द्वयमेव भवति ॥

॥ फश उन्मादिनि ॥२१॥

फशशब्दादुन्मत्तस्यार्थे लङ् भवति ॥ फशलङ् । उन्मत्तकल्पः ॥ अन्यत्र ।
फशल्ल । वंशकारी ॥

॥ पञ्जुअपञ्जुशब्दाभ्यां योर् ॥२२॥

आभ्यां शब्दाभ्यां सहितत्वे वाच्ये योर् प्रत्ययो भवति ॥ पञ्जियोर् ।
सत्यवक्ता ॥ अपञ्जियोर् । असत्यवक्ता ॥

॥ मन्ज्युमशब्दाद्वृत्तार्थे ॥२३॥

द्वृत्तस्यार्थे मन्ज्युमशब्दान् योर् प्रत्ययो भवति ॥ मन्ज्युम्योर् । द्वृत्तः ॥

॥ मूर्तिबाह्यवस्तुवत्त्वे वोलुग्राको ॥२४॥

निजमूर्तिभिर्बाह्यवस्तुभिः सहितत्वे अभिधेये ग्राक्वोलु प्रत्ययौ भवतः ॥
घारवोलु । धनवान् ॥ लरिवोलु । गृहवान् ॥ शार्यवोलु । स्थानवान् ॥ कारि-
वोलु । कन्यावान् ॥ न्यचिविवोलु । पुत्रवान् ॥ गान्वोलु । गोपणवान् इत्यादि ॥
एवं । लरिग्राक् । इत्यादिस्वरूपाणि भवन्ति ॥ गशब्दस्य गृहाध्यक्षार्थे ऽकार-
लोप इष्यते ॥ गर्वोलु । गृहाधिपः ॥ अन्यत्र । गर्वोलु । गृहवान् ॥

॥ जीवादिद्व्यथाकारिभ्यो हंतु ॥२५॥

यैरान्तरीयैर्बाह्यैर्वा वस्तुभिर्जीवादिनैव पीडा भुज्यते न तु देहेन तत्सा-
दित्ये अभिधेये सति हंतु प्रत्ययः स्यात् ॥ न्यंदूरिहंतु । निद्राहतः ॥ त्रेषहंतु ।
तृषाहतः ॥ वृत्तहंतु । वृभुक्षाहतः ॥ क्रुद्धहंतु । क्रोधाहतः ॥ गुमहंतु । स्वेदा-
हतः ॥ तापहंतु । आतपाहतः ॥ तूरिहंतु । शीताहतः ॥ आरहंतु ।

दयाहतः ॥ लवहेतु । [जलकणाहतः ॥] तावहेतु । [दाहहतः ॥] इति द्वयमन्य-
स्मिन्नपि विशेषणीक्रियते । तावहेतु चतुराथ । [दाहहता पृथ्वी इति ॥]

॥ मंदलमोदमानेभ्यो व्यंतु ॥२६॥

एभिस्त्रिभिः शब्दैः सहितत्वे अभिधेये व्यंतु प्रत्ययो भवति ॥ मंदलव्यंतु ।
मन्दाक्षयुतः ॥ मोदव्यंतु । आदयुतः ॥ मानव्यंतु । मानयुतः ॥

॥ वसाशब्दादाढ्यार्थे ॥२७॥

स्पष्टम् ॥ वसाव्यंतु । आढ्यः ॥

॥ दन्दनस्तोरनिष्टार्थे आन् ॥२८॥

दन्दनस्तुशब्दाभ्यामनिष्टार्थाभ्यां सहितत्वे ऽभिधेये सति आन् प्रत्ययो
भवति ॥ दंदान् । दन्तुरः ॥ नस्तान् । दुर्नासिकः ॥

॥ उ वा ॥२९॥

आभ्यां शब्दाभ्यां विकल्पेन उ प्रत्ययो भवति ॥ नस्तु । दंतु ॥ पक्षे ।
नस्तूह । दंतूह ॥

॥ यड्शब्दाद्दृढावल् ॥३०॥

स्पष्टम् ॥ यडल् । तुन्दिलः ॥

॥ जिघत्सावलोपश्च ॥३१॥

स्पष्टम् ॥ यडल् । कुक्षिभरिः ॥

॥ हरशब्दात्ताच्छील्ये ॥३२॥

अस्माच्छब्दात्ताच्छीले अर्थे अल् प्रत्ययो ऽकारलोपश्च स्यात् ॥ हर्ल् ।
कलहशीलः ॥

॥ जत्शब्दात्तद्धति ॥३३॥

स्पष्टम् ॥ जच्ल् । रोमवान् ॥

॥ वैसो जैवात्तुके ऽट् ॥३४॥

वैशब्दादायुष्मत्त्वे ऽभिधेये अट् प्रत्ययो भवति ॥ वैसट् । आयुष्मान् ॥

॥ र्षस्ताच्छील्ये ॥३५॥

र्षशब्दात्ताच्छील्यार्थे अट् प्रत्ययो भवति ॥ र्षट् । ईर्ष्यालुः ॥

॥ अछिशब्दादुर्दृष्टाविट् ॥३६॥

दुर्दृष्टौ पुरुषे ऽभिधेये सति अछिशब्दात् इट् भवति ॥ अछीट् । दुर्दृष्टिः ॥

॥ रूप्लूत्राभ्यामतिशये ॥३७॥

रूप्लूत्रशब्दयोर्भूरिवत्त्वे ऽभिधेये सति इट् प्रत्ययो भवति ॥ रूपिट् ।
अतिमुन्दरः ॥ लूविट् । लोलुभः ॥

॥ ज्यवश्च ॥३८॥

ज्यविट् । सूचकः ॥

॥ ल्यकल्शब्दादृट् ॥३९॥

स्पष्टम् ॥ ल्यकलूट् । अक्षीलदः ॥

॥ भावे ॥४०॥

इत उत्तरं ये प्रत्ययास्ते भावे विज्ञेयाः ॥ भावम्तु संज्ञाभावधातुभावभेदा-
द्विविधः । संज्ञाभावे अधिकारो ऽयम् । धातुभावस्तु कृत्प्रक्रियायां निरूपयिष्यते ॥

॥ विशेष्यायत्तानामर् ॥४१॥

विशेष्यस्य भेद्यस्य अधीना ये विशेषणशब्दास्तेषां भावे अर् प्रत्ययो भ-
वति । उदाहरणान्यग्रे सर्वत्र ॥ रतुशब्दस्य तु देहशुभतायामेव भावप्रत्ययः
स्यादिति वेद्यम् ॥

॥ त्र्यक्षराधिकानामार् ॥४२॥

ते नित्यविशेष्यनिघ्नाः शब्दाश्चेत् त्र्यक्षरास्तदधिका वा स्युस्तदा आर् प्र-
त्ययो भवति ॥ वज्रज्यार् । रक्तता ॥ म्वकज्यार् । मुक्तता ॥

॥ टोठोर्वा ऽनागमो ऽन्त्यस्वरलोपश्च ॥४३॥

टोटुशब्दाद्विकल्पेन आर् प्रत्ययः अन् आगमश्च भवति अन्त्यस्योकारस्य
च लोपः स्यात् ॥ टाठञ्जार् । प्रियता ॥ अत्र लिङ्गस्य अनागमव्यवहितत्वात्
टवर्गान्तानां च (सू० ४९) इत्यनेन ठकारस्य लृकारो न भवति किंतु तवर्गान्ता-
नामप्रसिद्ध (सू० ५०) इत्यनेन नकारस्य नृकारः । पक्षे । टाड्यर् । प्रियता ॥

॥ क्वचित्पूर्व एव ॥४४॥

व्यक्षराधिकानां क्वचित्स्थाने पूर्वः अर् प्रत्यय एव भवति ॥ अपञ्जर् । असत्यता ॥ कृदञ्जर् । कार्ण्यम् ॥ काच्यर् । कपिलता ॥ काव्यर् । नीलता ॥ कृपञ्जर् । कार्ण्यम् ॥ काय्यर् । अस्मरता ॥ खोव्यर् । वामता ॥ ग्यश्याम्यर् । श्यामता ॥ च्चर् । चतुरता ॥ विसम्यर् । विपमता । इत्यादि ॥

॥ हशो ऽश्लीले ॥४५॥

हश्शब्दादश्लीले ऽयं अर् भवति ॥ हशर् । गालिदानेन श्वश्रूत्वम् ॥ अश्लीले किम् । हशतोनु । श्वश्रूत्वम् ॥ (सू० ६३) तोनु प्रत्ययः ॥

॥ क्ववुर्गशुभ्यां वा लोपः ॥४६॥

आभ्याम् शब्दाभ्यां विकल्पेन भावप्रत्ययलोपः स्यात् ॥ क्वव्यर् । कुञ्जता ॥ गश्यर् । जालमता ॥ पक्षे । क्ववु । कुञ्जता ॥ गशु । जालमता ॥

॥ क्ववर्णान्तानां चवर्गादेशः क्रमात् ॥४७॥

तेषां विशेष्यनिष्ठानां व्यक्षराणां व्यक्षराणां च अन्त्यस्य उकारविशिष्टस्य क्ववर्गायाक्षरस्य क्रमेण चवर्गायाक्षरादेशो भवति ॥ निकु । निच्यर् । क्षुद्रत्वम् ॥ टकु । टच्यर् । तैक्ष्ण्यम् ॥ ह्वु । ह्व्यर् । शुष्कता ॥ व्युवु । विच्यर् । दक्षता ॥ द्वु । द्व्यर् । दुर्लभता ॥ सुगु । सुच्यर् । सुलभता ॥ निकुशब्दाद्विशेष्यायत्तानामर् (सू० ४१) अनेन ककारस्य चकारः । उवर्णान्तानामिकारः (सू० २।१।३०) षत्वम् । व्युवुशब्दोपधायुकारस्य इकारः (सू० २।१।७६) । सर्वत्र यत्वम् ॥

॥ न च्चुखुशब्दयोः ॥४८॥

च्चुशब्दश्चुशब्दसंबन्धिनोः ककारखकारयोश्चवर्गादेशो न भवति ॥
च्चु । च्चयर् । अम्लत्वम् ॥ च्चु । च्चयर् [। अचनाटवद्वचनम्] ॥

॥ टवर्गान्तानां च ॥४९॥

टवर्गान्तानां विशेष्यनिघ्नानां शब्दानां च क्रमेण चवर्गादेशो भवति ॥
म्भु । म्भयर् । स्थौल्यम् ॥ भु । गच्यर् । अल्पोज्ज्वलता ॥ द्रोह । द्रोह्यर् ।
कठोरता ॥ भुँहु । भुँह्यर् । मन्दता ॥ भुँहु । भुँह्यर् । कुण्ठता ॥ वहु । व-
ह्यर् । महत्ता ॥ प्रोणु । प्राञ्जर् । पुराणता ॥

॥ तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ॥५०॥

तवर्गान्तानां विशेष्यनिघ्नानां शब्दानामन्त्याक्षरस्य क्रमेणाप्रसिद्धश्चवर्गा-
देशो भवति अप्रसिद्धो दन्त्यः ॥ तनु । तन्नर् । तप्तता ॥ मनु । मन्नर् । मत्तता ॥
चुथु । च्चुथर् । विस्तृतता ॥ थु । थन्नर् । औन्नत्यम् ॥ मनु । मन्नर् । मान्यम् ॥
तनु । तन्नर् । तन्ता ॥ गुमनु । गुमन्नर् । ईपन्मालिन्यम् ॥ तमनु । तमन्नर् ।
काण्ठ्यम् ॥ तनु । तन्नर् । शीतता ॥ कटमलिनु । कटमलिन्नर् । धूमरता ॥
पनुशब्दस्यादिस्वरस्य दीर्घ इष्यते ॥ पानन्नर् । आत्मीयता ॥

॥ अप्रसिद्धादिलोपः ॥५१॥

अप्रसिद्धाच्चवर्गान् इकारस्य लोपो भवति उदाहरणानि पूर्वमुक्त्वानि
अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य इकारस्य लोपः स्वयं बुद्धिमता निर्णयः ॥ लुचु । लुचर् ।
रिक्तता ॥ अल्लु । अल्लर् । नैर्बल्यम् ॥ पञ्जु । पञ्जर् । सत्यता ॥ अनु । अन्नर् ।
धन्धता ॥

॥ लान्तानां जः ॥५२॥

लकारान्तानां विशेष्यनिघ्नानामन्त्यस्य जकारो भवति ॥ खलु । खज्यर् । विस्त्रुतत्वम् ॥ [खलु] खोज्यर् । चाञ्चल्यम् ॥ कुमुलु । कुमज्यार् । कामलता ॥ एवं । वज्जज्यार् । उज्ज्वलता ॥ म्वकज्यार् । मुक्तता ॥ ज्ञायज्यार् । सूक्ष्मता ॥ पिशज्यार् । पेशलता ॥ लान्तानां किम् ॥ विद्यर् । पर्युपितत्वम् ॥ चर्यर् । आधिक्यम् ॥ फहर्यर् । पारुष्यम् ॥ नव्यर् । नवीनता ॥

॥ त्रकुरुशब्दस्य च ॥५३॥

अन्त्यव्यञ्जनस्य रकारस्य जकारो भवति ॥ त्रकज्यार् । कठोरता ॥ पक्षे । त्रकर्यर् ॥

॥ हान्तानां शः ॥५४॥

स्पष्टम् ॥ हिट्टु । हिश्यर् । साट्टुश्यम् ॥ चोहू । चोश्यर् । कटुता ॥ हान्तानां किम् । गश्यर् । जालमता ॥ चाप्यर् । कटुत्वम् ॥ फगिश्यर् । पारुष्यम् ॥

॥ सान्तानां वा छः ॥५५॥

स्पष्टम् ॥ कुंसु । केंड्यर् । कनिष्ठता ॥ पक्षे ॥ कैसर् । कनिष्ठता ॥ पव-
र्गान्तान्युदाहरणानि यथा ॥ पंपु । पप्यर् । पकता ॥ फफु । फफ्यर् । लोहलत्वम् ॥
ग्वंनु । ग्वव्यर् । गुरुत्वम् ॥ ओषु । आम्प्यर् । आमता । इति ॥

॥ वडुशब्दादीमी वा ॥५६॥

वडुशब्दात्परो विकल्पोन ईमी भ्रत्यो भवति । आदेशाभावश्च ॥ वडु ।
वडीमी । महत्ता ॥ पक्षे । वज्यर् । इति ॥

॥ श्रुचुच्छ्रुशब्दाभ्यां यारु च ॥५७॥

आभ्यां शब्दाभ्यां पक्षे भावे यारु च भवति ॥ श्रुचु । श्रुच्रियारु । शुद्ध-
ता ॥ छ्रुचु । छ्रुच्रियारु । उच्छ्रुष्टता ॥ पक्षे । श्रुच्र । छ्रुच्यर् ॥ इति
भवतः ॥

॥ योरुशब्दान्ताज्ज् ॥५८॥

योरुशब्दाद्भावविषये ज् प्रत्ययो भवति ॥ मंजिमृयार्ज् । दूनता ॥
पंजियार्ज् । सत्यता ॥ अपंजियार्ज् । असत्यता ॥ यार्ज् । पितृता ॥
ध्रुचियार्ज् । शुद्धता ॥ छ्रुच्रियार्ज् । अशुद्धता ॥

॥ विशेष्यानायत्तानामिल्आज्प्रत्ययो ॥५९॥

भावे इत्यनुवर्तते स्वयं विशेष्यशब्दानां भावे अभिधेये इल् प्रत्ययः आज्
प्रत्ययश्च भवति ॥ पण्डिताज् । पण्डितता ॥ पक्षे । पण्डितिल् । छानिल् । वा ।
छानाज् । तक्षकता ॥ गूरिल् । वा । गूराज् । पुरोहितता । इत्यादि ॥

॥ क्वचिदेकतरः ॥६०॥

क्वचिच्छब्दे एकतर एव प्रयुज्यते ॥ द्वमिलाज् । लेपकता ॥ द्वमिलिल् ।
इति न साधुशब्दः ॥

॥ क्वचियुगपच्च ॥६१॥

क्वचित्स्थाने प्रोक्तौ प्रत्ययौ युगपत्प्रयुज्येते ॥ मतिल् । वा । मंतिलाज् ।

[६१ । युगपच्छब्दो ऽत्रोभयार्थको ज्ञेयः न नु समवायार्थकः समवेतयोः प्रत्यययोरेक-
साच्छब्दात्प्रयोगासंभवात् ॥]

उन्मत्तना ॥ अत्र मसुशब्दस्य विशेष्यनिघ्नत्वान्पूर्वं मत्तस्वरूपे सिद्धे ऽपि प्रोक्तकर्मार्थमेव पुनरुदाहृतम् ॥ गुरिलाञ् । छानिलाञ् । ब्रीडिलाञ् । इत्यादि ॥

॥ लाँछ्शब्दस्योपधाया उत्त्यं वा ॥६२॥

लँछिल् । पक्षे । लाँछिल् । नपुंसकता ॥

॥ संवन्धिनां तोनु ॥६३॥

नाडीसंवन्धिनां भावे अभिधेये सति तोनु प्रत्ययो भवति ॥ मालितोनु । पितृत्वम् ॥ माजितोनु । मातृत्वम् ॥ वायितोनु । भ्रातृत्वम् ॥ पुत्रतोनु । पुत्रत्वम् ॥ हशतोनु । श्वश्रुत्वम् । इत्यादि ॥ कृत्रिमसंवन्धिनां भावे तु तकारस्य पकार इष्यते ॥ व्यसपोनु । वयस्यात्वम् ॥ दायपोनु । धात्रीत्वम् ॥ पान्तिपोनु । नीचत्वम् । इत्यादि ॥

॥ शत्रुमित्रपितुर्ऋषिवन्धुभ्य उत् ॥६४॥

एषां शब्दानां भावे गम्यमाने सति उत् प्रत्ययो भवति ॥ शत्रुत् । शत्रुत्वम् ॥ शत्रुत् । मित्रत्वम् ॥ पितुरुत् । सजातीयत्वम् ॥ ऋष्युत् । ऋषित्वम् ॥ बन्धुत् । बन्धुत्वम् ॥

॥ मैत उन् ॥६५॥

शववाचकात् मैतशब्दाद्भावे उन् प्रत्ययो भवति ॥ मैत् । मैतुन् । शवता ॥

॥ म्वंड्शब्दादुस् ॥६६॥

विश्रवावाचकात् म्वंड्शब्दाद्भावे उस् प्रत्ययो भवति ॥ म्वंडुस् । वैश्रव्यम् ॥

॥ द्वेषुशब्दात्मृगार्थे ॥६७॥

स्पष्टम् ॥ द्वेषुम् । सृगः ॥ अन्यत्र । द्राविल । रजकता ॥

॥ स्वनशब्दाद्वेदु ॥६८॥

स्पष्टम् ॥ स्वनवेदु । सात्त्विकम् ॥

॥ बोजुशब्दाद्वृत् च ॥६९॥

अस्माच्छब्दान् बह प्रत्ययो भवति पक्षे वेदु प्रत्ययश्च स्यात् ॥ बोजिवेदु । साधारणता ॥ पक्षे । बोजिवद् । साधारणता ॥

॥ हतादिभ्यः संख्यायाम् ॥७०॥

हत्त्रादीनां संख्यावाचकानां वेदु प्रत्ययो भवति ॥ हत्त्रवेदु । शतशः ॥ सामवेदु । सहस्रशः ॥ लक्ष्यवेदु । लक्षशः । इत्यादि ॥

॥ शाकादिभ्यो मुष्ट्यर्थे ॥७१॥

शाकानां मृष्टावभिधेयायां मृष्ट्यां वेदु प्रत्ययो भवति ॥ शाकवेदु । शाक-
मुष्टिः ॥ मुष्टिवेदु । मृष्टिकापुष्टिः ॥ ग्वमुष्टिवेदु [। सर्पपशाकपुष्टिः] ॥

॥ उल्लु ॥७२॥

अधिकारो ऽपम् ॥ इत उत्तरं वक्ष्यमाणार्थेषु उल्लु प्रत्ययो भवति ॥

॥ गाटशब्दान्निपुणे ॥७३॥

स्पष्टम् ॥ गाटल्लु । निपुणः ॥

॥ कंडो ऽल्पार्थे ॥७४॥

कंड इति । वृहत्कुण्डं । तस्याल्पार्थे उलृ प्रत्ययो भवति । कंडुलु । कुंडलाकृतिः ॥

॥ गंडो वस्तुसाकल्ये ॥७५॥

वस्तुनः साकल्ये अभिधेये ग्रन्थिवाचकाद्गंडशब्दात् उलृ प्रत्ययो भवति ॥
गंडुलु । वस्तुसापस्त्यम् ॥

॥ ग्तुशब्दादतिशये ॥७६॥

नदीपवाहवाचकात् ग्तुशब्दादतिशये ऽर्थे उलृ भवति ॥ ग्तुलु । बहुलम् ॥

॥ गदश्च ॥७७॥

एषष्टम् ॥ गदुलु । बहुलम् ॥

॥ टंडुशब्दान्मानावपने ॥७८॥

द्रोणद्वयवाचकात् टंडुशब्दात्परिमाणभाण्डार्थे उलृ प्रत्ययो भवति ॥ टंडुलु ।
काष्ठावपनम् ॥

॥ द्वंगुप्वंतुशब्दाभ्यां सादृश्ये ॥७९॥

द्वंगु । मुष्टिः ॥ प्वंतु । अर्भकः ॥ आभ्यां सादृश्यार्थे उलृ प्रत्ययो भवति ॥
द्वंगुलु । पिण्डम् ॥ प्वंतुलु । शिलामयी मूर्तिः ॥

॥ म्वल्सादोस्तद्वति ॥८०॥

एषष्टम् ॥ म्वल्लुलु । बहुपूल्यम् ॥ सादुलु । स्वादवान् ॥

॥ कृशब्दाद्भारिके ॥८१॥

स्पष्टम् ॥ कृलु । भारवाहः ॥

॥ कृशब्दात्स्पष्टतायाम् ॥८२॥

कृ । शोधना । तस्मात्स्पष्टार्थे उलु प्रत्ययो भवति ॥ कृलु । गह्वदम् ॥

॥ चट्शब्दाच्चौरे ॥८३॥

चट् । छदनम् । तस्माच्चौरार्थे उलु भवति ॥ चटुलु । चौरः ॥

॥ पत्शब्दादुडुपे ॥८४॥

स्पष्टम् ॥ पतुलु । उडुपः ॥

॥ च्वच्छब्दात्स्वव्यभिचारे ॥८५॥

गुदवाचिनः च्वत्शब्दात्स्वव्यभिचारकारयितरि उलु स्यात् ॥ च्वतुलु ।
स्वव्यभिचारकारयिता । गंङ्ग ॥

॥ रातुदुहोस्तत्काले ॥८६॥

रातुदुहोशब्दाभ्यां तत्तत्काले ऽभिधेये उलु प्रत्ययः स्यात् ॥ रातुदु । निशा-
कालः ॥ दुहुलु । दिनकालः ॥

॥ मून्शब्दाद्वस्त्रे ॥८७॥

वपधाह्रस्वश्च निपात्यते ॥ मुनुलु । और्ग वीसः ॥

॥ युलु ॥८८॥

इत उत्तरं वक्ष्यमाणार्थेषु युलु भवति ॥ अधिकारो ऽयम् ॥

॥ टपुजटोर्जटाधारिणि ॥८९॥

टपुगब्दान् जट्गब्दाच्च तद्धारिणो ऽर्थे युलु स्यात् ॥ टप्युलु । जटाधारी ॥
जट्युलु । जटाधारी ॥

॥ दाहः करुणायामुपधाह्रस्वश्च ॥९०॥

स्वप् ॥ द्युलु छुह वदान । सकरुणं रादिति ॥

॥ रसात्तद्वति ॥९१॥

स्वप् ॥ रस्युलु छुह ग्यवान् । सरसं गायति ॥

॥ मल्लस्त्रिहोः स्नेहवति ॥९२॥

मल्ल इति । सान्त्वनं । स्त्रिह इति स्नेहस्तयोः शब्दयोः युलु प्रत्ययो भवति ॥
पल्ल्युलु । सस्नेहः ॥ स्त्रियुलु । सस्नेहः ॥

॥ मिषान्नखमांसलेशे ॥९३॥

स्वप् ॥ मिष्युलु । नखमांसलेशः ॥

॥ स्यक्कः ज्वादादिसादृश्ये ॥९४॥

स्यक्क । सिकता । तन्सादृश्येन ज्वादादावभिधेये युलु प्रत्ययः स्यात् ॥ स्यक्क्युलु
चुलु । सिकतास्वादसदृशः पालीवतः ॥ स्यक्किज्जु वुतराथ् । सैकतिला भूमिः ॥

॥ मांजूशब्दाद्दपत्रपिप्णो ॥९५॥

मातृवाचकात् मांजूशब्दात् लजावदर्थे य्लु प्रत्ययः स्यात् ॥ मांज्युल्लु ।
लजावान् ॥

॥ मलाद्युनु तद्धति ॥९६॥

मलशब्दात्तद्धदर्थे युनु प्रत्ययो भवति ॥ मलयुनु । मलिनः ॥

॥ कृदुशब्दादल्पार्थे उनु ॥९७॥

कृदु । वृद्धकाष्ठं । तस्याल्पार्थे उनु प्रत्ययो भवति ॥ कृदुनु । क्षुद्रकाष्ठम् ॥

॥ दगादायुवे ॥९८॥

दग् । घातः । तस्पादायुधार्थे उनु प्रत्ययो भवति ॥ दगनु । सृगः ॥

॥ रंगस्वन्मन्चम्दाँदूकाँद्भ्यः शिल्पिनि र् ॥९९॥

एभ्यः शब्देभ्यः शिल्पिनि अर्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ रंगर् । रजकः ॥
स्वन्र् । स्वर्णकारः ॥ मन्र् । शाहिकः ॥ च्मर् । चर्मकारः ॥ दाँदूर् । शाकवि-
क्रयी ॥ काँदूर् । कान्दविकः ॥

॥ डारुफासोर्विनाशकभेदकयोः ॥१००॥

रुष्टम् ॥ डारुर् । विनाशकः ॥ फारुर् । भेदकः ॥

॥ बंगात्तत्पायिनि ॥१०१॥

बंगशब्दात्तत्पायिनि अर्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ बंगर् । भङ्गापः ॥

॥ वमो ऽन्तरायिणि ॥१०२॥

वमशब्दाद्विघ्नकारके ऽर्थे र् प्रत्ययः स्यात् ॥ वम् । विघ्नकृत् ॥

॥ लमो विलम्बके ॥१०३॥

लमशब्दाद्विलम्बकर्त्रर्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ लम् । विलम्बकः ॥

॥ लावो वार्धुपिके ॥१०४॥

लावशब्दात् उक्तार्थे र् प्रत्ययः स्यात् ॥ लाव् । वृद्धाजीवः ॥

॥-सालो जन्ये ॥१०५॥

साल्शब्दान्निमित्तजन्यार्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ साल् । जन्याः ॥

॥ लूयो लुण्ठके ॥१०६॥

लूयशब्दात् लुण्ठकार्थे र् प्रत्ययः स्यात् ॥ लूय् । लुण्ठकः ॥

॥ व्रमो भ्रमप्रदे ॥१०७॥

व्रमम् ॥ व्रम् । भ्रमदः ॥

॥ लूवो ऽन्त्यस्य दश्च ॥१०८॥

लूवशब्दात्तद्वचार्थे र् प्रत्ययो भवति अन्त्यस्य वकारस्य च दकारो भवति ॥
लूव् । लोलुभः ॥

॥ तौल्यपरिमिते युनु ॥१०९॥

तुलया परिमिते वस्तुनि युनु प्रत्ययो भवति । तच्च द्विधा । एकं स्वयं वस्तु

क्रियदस्तीति द्वितीयं क्रियन्मिनस्य षस्तुन आधारभृतमस्तीत्यनयोर्द्वयोरेव योगा-
रम्भः ॥ त्राक्युनु कट् । द्रौणिको मेषः ॥ सीर्युनु धाल् । प्रास्थिकः स्थालः ॥
खीर्युनु बोरु । खारिको भारः ॥ लाक्युनु नट् । द्रौणिकः कुम्भः ॥ सीर्युनु
घान । प्रास्थिकं भाण्डम् ॥ अत्र त्रत्स्वशब्दस्योपधाया दीर्घः सेत्स्वशब्दस्य एका-
रस्य ईकारो ह्रस्वते । प्रस्थवाची सीर्युनु शब्दः पलवाची पल्लवशब्दापरपर्यायः
पल्युनुशब्दश्चेतराववधार्यौ ॥ अन्यत्र । इत्रोक्तु । चतुर्द्रौणिकः ॥ इत्राक्युनु ।
चतुर्द्रौणिकः ॥

॥ पाँजुशब्दस्य वस्य शश्च ॥११०॥

द्रोणार्धवाची पाँजुशब्दस्तत्तौल्येनाभिहिते वस्तुनि युनु प्रत्ययो भवति
षकारस्य च शकारो भवति ॥ पाँजुशुनु । अर्धद्रौणिकः ॥

॥ षष्ठ्यादेर्मौल्यसंख्यायां च ॥१११॥

मौल्यसंख्यया वस्तुनि अभिधेये सति षष्ठेः परतः युनु प्रत्ययो भवति ॥
शीळ्युनु । षाष्टिकः ॥ सतत्युनु । साप्ततिकः ॥ षष्ठ्यादेः किम् ॥ दहनं हन्तु दाँदु ।
दशानां वृषः ॥

॥ सर्वनामशब्देभ्यश्च ॥११२॥

तीत्युनु । तावतिकः ॥ यीत्युनु । यावतिकः ॥ कुंत्युनु । क्रियतिकः ॥
ईत्युनु । एतावतिकः ॥

॥ वर्षार्थे च ॥११३॥

वाप्युनु । वार्षिकः ॥

॥ संख्यायाश्च पूरणे युमु ॥११४॥

संख्यायाः पूरणे ऽर्थे युप् प्रत्ययो भवति चशब्दान्सर्वनामशब्देभ्यश्च ॥ अ-
क्युप् । प्रथमः ॥ द्युप् । दशमः ॥ बुप् । विंशः ॥ ह्युप् । शततमः ॥ सास्युप् ।
सहस्रतमः ॥ पुंस्रियाः कतिशब्दवाचकाभ्याम् कच्चकञ्चशब्दाभ्यामपि विशेषः ॥
क्युप् । कतमः ॥ यीन्युप् । यतमः ॥ तीन्युप् । ततमः ॥ ईन्युप् । इतमः ॥
स्त्रीलिङ्गे तु युकारस्य इकारो भवति ॥ कच्चिम् । कतमा ॥ यीतिम् । यतमा ॥
इत्यादि ॥

॥ अष्टसंख्यावधि शतार्थे हत् ॥११५॥

साष्टम् ॥ अश्वत्थ् । एकशतम् ॥ जहत्थ् । शतद्वयम् ॥ त्रिदत्थ् । त्रिशती ॥
इत्यादि ॥

॥ तत्परतो हस्य शः ॥११६॥

नवसंख्यामारभ्य शतार्थे हकारस्य शकारो भवति ॥ नवशत्थ् । नव शतानि ॥
काहशत्थ् । एकादश शतानि ॥ बाहशत्थ् । द्वादश शतानि ॥ इत्यादि ॥

॥ देशभवे ङ् प्रत्ययश्च ॥११७॥

स्पष्टम् ॥ सोवृष्टि नाव् । मुख्यपुरजा नाः ॥ ईरानि गृह् । ईरानदेशजो
ऽश्वः ॥ चीनि खोसु [चीनदेशभवः कंसः] ॥ दिन्दुस्तानि कपर् । इत्यादि ॥

॥ कशीर्देशभवे उरु अन्त्यस्वरादिलोपोपधादी- र्घो च ॥११८॥

काश्मीरभाषायां कश्मीरः कशीर् इति स्त्रीलिङ्गवाची शब्दः कथ्यते । तस्या
उद्धृते वस्तुनि भाषये मत्ति उरु प्रत्ययो भवति अन्त्यस्वराद्यवयवरस्य लोप

उपधायाश्च दीर्घा भवति ॥ काशुरु कंग् । काशपीरं कुङ्कुमम् ॥ काशुरु पशपीन ।
काशपीरं बहुमूल्यम् [राङ्कवम्] ॥ काशिरु कठ । काशपीरं कुष्टम् । इत्यादि ॥

॥ देशकालभवे चोक्ु अस्त्रियाम् ॥११९॥

देशभवे कालभवे च वस्तुनि अभिवेये उक्ु प्रत्ययो भवति स्त्रीलिङ्गं वर्ज-
यित्वा ॥ कत्युक्ु । कुत्रत्यः ॥ तन्युक्ु । तत्रत्यः ॥ इत्युक्ु । इदत्यः ॥ यन्युक्ु ।
यत्रत्यः ॥ हुन्युक्ु । अत्रत्यः ॥ गरुकु । गृह्यः ॥ करुकु । किंकाळिकः ॥ रातुकु ।
होभवः ॥ परमुक्ु । परारि भवः । इत्यादि ॥ अज्जशब्दादिकागमश्चेत्यने ॥
अज्युक्ु । अद्यतनः ॥

॥ मिलोपयुक्तात्पारिप्रत्ययान्तात्सर्वनाम्नो युमु ॥१२०॥

उक्तप्रत्ययो भवतीति स्पष्टम् ॥ पार्युमु । पारदेशजः ॥ कर्पार्युमु । किंपार्विः ॥
तर्पार्युमु । तन्पार्विः ॥ यर्पार्युमु । यन्पार्विः ॥ हृर्पार्युमु । अपारजः ॥ इर्पार्युमु ।
एतत्पार्विः ॥ अपार्युमु । पारजः ॥ अस्त्रियां किम् ॥ कतिच् । कुत्रत्या ॥ एवं ।
पारिम् । पारजा ॥ इत्यादि ॥ दिग्भवे च दक्षिणुत्पारुशब्दो वर्जयित्वा युमु
भवति ॥ द्रैत्युमु । अग्रिमः ॥ पत्युमु । पश्चिमः ॥ दीर्घुमु । वा । प्यत्युमु । ऊर्ध्वः ॥
तन्युमु । वा । वन्युमु । अधरः ॥ अन्द्युमु । आन्तरः ॥ न्यव्युमु । बाह्यः ॥
अद्वौ प्रोक्तौ किम् ॥ दक्षिन्युक्ु । दक्षिणः ॥ स्वाव्युक्ु । वामः ॥

॥ समूहे ख्यलु ॥१२१॥

स्पष्टम् । गोवृख्यलु । गोसमूहः ॥ गुरिख्यलु । अश्वसमूहः ॥ गुपन्ख्यलु ।
गोपशुसमूहः ॥ तीरिख्यलु । मेषादिसमूहः ॥ जनानख्यलु । स्त्रियम् ॥ महर्निर्णय
ख्यलु । मानुष्यकम् ॥ इत्यादि ॥

॥ लूक्शब्दादय् ॥१२२॥

लूक्शब्दात्समूहे अय् भवति ॥ लूक्य् । जनता ॥

॥ पानशब्दादुनु उपधाह्रस्वश्च ॥१२३॥

स्पष्टम् ॥ पनुनु । आत्मीयः ॥

॥ पर्शब्दादुदु ॥१२४॥

स्पष्टम् ॥ परुदु । परकीयः ॥

॥ तिहादिभ्यः प्रकारोक्तौ थः ॥१२५॥

तिह्यिह्भादिभ्यः पञ्चभ्यः प्रकारवचने गम्यमाने थ प्रत्ययो भवति ॥
तिथ । तथा ॥ यिथ । यथा ॥ कथथ । कथस् ॥ इथ । इत्थम् ॥ हुथ । इत्थम् ॥

॥ उपमाने थु ॥१२६॥

तिह्भादिशब्दैरुपमाने वाच्ये सति थु प्रत्ययो भवति ॥ तिथु । तादृशः ॥
यिथु । यादृशः ॥ किथु । कीदृशः ॥ इथु । एतादृशः ॥ ह्यु । ईदृशः ॥ लिङ्ग-
प्रकरणोक्तनिश्चयप्रत्ययान्ताश्च [सू० २।३।२१] यथा ॥ तिथय् । तथैव ॥
यिथय् । यथैव ॥ कथय्य् । कथमेव ॥ इथय् । इत्थमेव ॥ हुथय् । इत्थमेव ॥ एवं
बुद्धिपता निश्चयार्थप्रत्ययस्य सर्वत्र प्राप्तिरवधार्या ॥

॥ तस्मात्परो पांठि पांठिन् वा ॥१२७॥

तस्मात्प्रकारप्रत्ययान्तात् परः पांठि प्रत्ययः पांठिन् प्रत्ययो वा प्रयोज्यः ॥

तिथपाठि । तथा ॥ यिथपाठि । यथा ॥ कथपाठि । कथम् ॥ इथपाठि । इत्थम् ॥
हुथपाठि । इत्थम् ॥ एवं । तिथपाठिन् । यिथपाठिन् । इत्यादि ॥

॥ अन्यतो ऽपि च ॥१२८॥

तौ पाठिपाठिन्प्रत्ययौ अन्येभ्यो ऽपि दृश्येते ॥ वियपाठिन् । इतरथा ॥
सारिथपाठि । सर्वथा ॥ हलिपाठि । वक्रप्रकारम् ॥ इत्यादि ज्ञेयम् ॥ एवं संबन्ध-
पठ्यन्तेभ्यः सर्वेभ्यः शब्देभ्यो बोध्यम् ॥

॥ कयाहो ह्रस्वः ॥१२९॥

कयाहशब्दस्य ह्रस्वो भवति ॥ कथपाठि । कथम् ॥ कथयताञ्जपाठि ।
केनापि प्रकारेण ॥

॥ प्राणिकृतादेशेभ्यो रंग च ॥१३०॥

प्राणिनो द्वितीयादीनामेकवचनेषु [मू० २।३।५] ये तपादय आदेशाः कृता-
स्तेभ्यः प्रकारवचने गम्यमाने रंग प्रत्ययो भवति चशब्दादन्येभ्यो ऽपि ॥
तमिरंग । तथा ॥ यमिरंग । यथा ॥ कमिरंग । कथम् ॥ इमिरंग । इत्थम् ॥
हुमिरंग । इत्थम् ॥ अमिरंग । इत्थम् ॥ अकिरंग । एकधा ॥ द्वयिरंग । द्विधा ॥
त्रययरंग । त्रिधा ॥ सारिरंग । सर्वथा ॥ यच्चिरंग । वा । सिठाहिरंग । बहुधा ॥
इत्यादि ज्ञेयम् । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र ॥१३१॥

सर्वत्र लिङ्गप्रकरणे धातुप्रकरणे च प्रत्ययेषु परेषु हकारस्य लोपो भवति ॥
कथपाठिन् । कथम् ॥ कयाहशब्दात् य अन्ययान्तात् पाठिन् प्रत्ययश्च अनेन
हकारस्य लोपः । कयाहो ह्रस्व (मू० १२९) इत्यनेनाकारस्याकारः ॥

॥ अप्राणिभ्यः स्थाने इ प्रत्ययश्च ॥१३२॥

तेभ्यः अप्राणिकृतादेशेभ्यः सामान्यस्थाने गम्यमाने इ प्रत्ययो भवति ॥
तत्र पञ्चम्यां प्रसिद्धता सप्तम्यां तु पूर्वस्वरस्याप्रसिद्धता ॥ तति । त्ति । ततः ।
तत्र ॥ यति । र्ति । यतः । यत्र ॥ कति । कुतः । कुत्र ॥ इति । इत्ति । अतः ।
अत्र ॥ हुति । हुत्ति । अमुतः । अमुत्र ॥ अति । अत्ति । अतः । अत्र ॥

॥ तस्मादनऽनसौ वा ॥१३३॥

तस्मात् इ प्रत्ययान्ताच्छब्दात् अन् प्रत्ययः अनस् प्रत्ययो वा भवति ॥
कत्यन् वा कत्यनम् । कुत्र ॥ तत्यन् वा तत्यनम् । तत्र ॥ यत्यन् वा यत्यनम् ।
यत्र ॥ अत्यन् वा अत्यनम् । अत्र ॥ एवमन्यत् ॥ अनसः सकारस्य नकारो
ऽपि दृश्यते ॥ यत्यनन् । यत्र ॥ अत्यनन् । अत्र ॥ एवमन्यत् ॥

॥ पञ्चम्यां प्यठान्तो ऽपि ॥१३४॥

स एव इ प्रत्ययान्तः शब्दः प्यठान्तो विशेषतः पञ्चमीप्रयोगो भवति ॥
ततिप्यठ । ततः ॥ यतिप्यठ । यतः ॥ कतिप्यठ । कुतः ॥ इतिप्यठ । इतः ॥
हुतिप्यठ । अमुतः ॥ गरप्यठ । गृहतः ॥ गामप्यठ । ग्रामतः ॥ इत्यादि ॥

॥ सप्तम्यामनन्तादी च ॥१३५॥

अनप्रत्ययान्ताच्छब्दात्सप्तम्यां विशेषत इ प्रत्ययो ऽपि भवति ॥ तत्यनी ।
तत्र ॥ यत्यनी । यत्र ॥ कत्यनी । कुत्र ॥ इत्यनी । अत्र ॥ हुत्यनी । अमुत्र ॥

॥ ओर्तुप्रत्ययो वान्त्यलोपश्च ॥१३६॥

तेभ्यः अप्राणिकृतादेशेभ्यः शब्देभ्यः सप्तम्याम् ओर् प्रत्ययः तु प्रत्ययो

वा भवति । अन्त्याक्षरस्य च लोपो भवति । तु प्रत्ययस्योकारान्तत्वात्पूर्वस्वरस्या-
प्रसिद्धता ज्ञेया ॥ तोर् । तत्र ॥ योर् । यत्र ॥ कोर् । कुत्र ॥ योर् ॥ अत्र ॥ होर्
षा ओर् । अमुत्र ॥ एवम् ॥ तंतु । यंतु । कंतु । इतु । हुतु । अंतु । विज्ञेयाः ॥
तु प्रत्ययान्तात् त् प्रत्ययश्चेप्यते ॥ ततुन् । यतुन् । कतुन् । इतुन् । हुतुन् । अतुन् ।
इत्यादि ॥ यप्रत्यये ओकारस्य ऊकार इप्यते ॥ तूर्य । तत्रैव ॥ यूर्य । यत्रैव ॥
कूर्य । कुत्रैव ॥ यूर्य । अत्रैव ॥ ऊर्य । अमुत्रैव ॥ एवं ॥ ततुय् । यतुय् । कतुय् ।
इतुय् । हुतुय् । अतुय् । बोध्याः ॥

॥ पञ्चम्यामपर ओर् ॥१३७॥

अकारः परो यस्मात्तथाविधः ओर् प्रत्ययः पञ्चम्यां भवति ॥ तोर । ततः ॥
योर । यतः ॥ कोर । कुतः ॥ होर वा ओर । अमुतः । इति ॥

॥ तिहादिभ्यः काले ऽलिः ॥१३८॥

तिहादिभ्यः कालविषये अलिप्रत्ययो भवति ॥ त्यलि । तदा ॥ व्यलि ।
यदा ॥ क्यलि । कदा ॥ प्रत्ययस्य इदन्तत्वात्पक्षे पूर्वस्वरस्याप्रसिद्धता बोध्या ॥
त्यलि । व्यलि । क्यलि । इति ॥

॥ इह्हुहोर्वुञ्ज्वञ्ज् आदेशौ ॥१३९॥

अनयोः शब्दयोः सविभक्तिकयोः वुञ्ज्वञ्ज् आदेशौ क्रमेण भवतः ॥
वुञ्ज् । एतर्हि ॥ व्वञ्ज् । अधुना ॥

॥ क्याहः कर् ॥१४०॥

क्याहशब्दस्य कालविषये कर् आदेशौ भवति ॥ कर् । कदा ॥

॥ उलून्ताभ्यां रातूद्दह्भ्यामिः ॥१४१॥

स्पष्टम् ॥ रात्लि । नक्तम् ॥ द्वह्लि । दिवा ॥

॥ रातः कितु च ॥१४२॥

स्पष्टम् ॥ रात्कितु । नक्तम् ॥

॥ अन्यतो ऽपि च ॥१४३॥

न्यदफ्लि । प्रभातम् ॥ सुलि । अचिरेण ॥ यच्चूकालि । चिरेण ॥
कालि । कालेन ॥ कालिक्यथ् । परतरेद्युः ॥ ततिकालिक्यथ् । परतरतरेद्युः ॥
कमिर्विजि । कदा ॥ तमिर्विजि । तस्मिन्काले ॥ यमिर्विजि । यस्मिन्काले ॥
इत्यादयो विज्ञेयाः ॥

॥ कोजुमिभ्युजुशब्दाभ्यां स् ॥१४४॥

आभ्यां शब्दाभ्यां काले गम्यमाने स् प्रत्ययो भवति ॥ काजिस् । प्राह्णम् ॥
मिमिजिस् । अपराह्णम् ॥

॥ शेषेभ्यो ऽप्यन् ॥१४५॥

शेषेभ्यो रात्रिदिनविभागभ्यः अन्येभ्यां ऽपि अन् प्रत्ययो भवति ॥ मन्दि-
ज्जन् । मध्याह्णम् ॥ दुषहरन् । मध्याह्णम् ॥ कालचनन् । सायम् ॥ वतन्यंगन्
वा वतद्वन् । नक्तम् ॥ अद्गतन् । अर्धरात्रे ॥ पतिमूषहरन् । रात्रिपश्चा-
द्यामे ॥ एवमितरभाषाशब्देभ्यो ऽपि व्यवह्रियते ॥ सुबहन् । प्रभातम् ॥
शामन् । सायम् । इति ॥

॥ अः प्रत्यर्थे लिङ्गात्पूर्वः प्रथ् च ॥१४६॥

प्रतिशब्दस्यार्थे गम्यमाने अप्रत्ययो भवति लिङ्गात्पूर्वः प्रथशब्दश्च प्रयो-
ज्यः ॥ प्रथ्द्रह । प्रतिदिनम् ॥ प्रथरहर । प्रतिप्रहरम् ॥ प्रथवसिह्य । प्रतिवर्षम् ।
इत्यादि ॥

द्वितीयान्तेभ्यः शब्देभ्यो ऽपि दृश्यते ॥ प्रथअक्रिम । प्रत्येकम् ॥ प्रथ-
विजि । प्रतिकालम् ॥ प्रथपहनविम । प्रतिपुरुषम् ॥ प्रथजनानि । प्रतिस्त्रियम् ।
इत्यादि बोध्यम् ॥

॥ द्वहः प्रथ्लोपो वा ॥१४७॥

द्वहशब्दात्पूर्वस्य प्रथशब्दस्य लोपो भवति ॥ द्वह । प्रतिदिनम् ॥

॥ यप्रत्यये नित्यम् ॥१४८॥

तस्मादेव द्वहशब्दात् यप्रत्यये परे नित्यं प्रथशब्दस्य लोपो भवति ॥
द्वहय । प्रतिदिनमेव ॥ प्रथद्वहय् । इति तु न भवति ॥

॥ वीप्सायामाद्यात्प्रथन्वर्थे ॥१४९॥

अनुशब्दस्यार्थे गम्यमाने वीप्सायां छिन्क्तशब्दस्य आद्यात् एथ प्रत्ययो
भवति ॥ द्वहपथ् द्वह । अनुदिनम् ॥ वसिह्यपथ् वसिह्य । अनुवर्षम् ॥ जनिपथ्
जनि । अनुजनम् ॥ इत्यादि ॥

॥ इहत्रोँठशब्दाभ्यां वर्षार्थे उम् ॥१५०॥

स्पष्टम् ॥ उहम् । वर्षम् ॥ त्रोँठय [। आगामिवृषे] ॥

॥ पथो रकारश्च ॥१५१॥

पथशब्दात् वर्षार्थे उस् प्रत्ययो भवति अन्त्यस्य रकारादेशश्च ॥ परस् ।
परारि ॥

॥ पूर्वतरार्थे प्रार्यादेशः ॥१५२॥

पथशब्दात् पूर्वतरवर्षार्थे उस् प्रत्ययो भवति । पथशब्दस्य प्रारि आदेशश्च ॥
प्रार्युस् । पूर्वतरे वर्षे ॥

॥ पञ्चम्यन्तादिगर्थे किन्नि ॥१५३॥

पञ्चमीप्रत्ययान्तेभ्यस्तदादिशब्देभ्यो दिगर्थे अभिधेये किन्नि प्रत्ययो भवति
[सू० १३२] ॥ ततिकिन्नि । ततः ॥ यतिकिन्नि । यतः ॥ कतिकिन्नि । कुतः ॥
इतिकिन्नि । इतः ॥ हुतिकिन्नि । अमुतः ॥ इत्यादि ॥ ब्रूतिकिन्नि । अग्रतः ॥
पतिकिन्नि । पृष्ठतः ॥ दक्षिणिकिन्नि । दक्षिणतः ॥ खोत्रिकिन्नि । वामतः ॥
तृिकिन्नि । अधरस्तात् ॥ प्यतिकिन्नि । ऊर्ध्वतः ॥ इत्यादि ॥

एवमितरपञ्चम्यन्तेभ्यो यथा [सू० १३७] । तत्र प्रत्ययाद्येकारस्याकारः
अन्त्यस्य तु पूर्णता दृश्यते ॥ तोरकनि । ततः ॥ योरकनि । यतः ॥ कोरकनि ।
कुतः ॥ ओरकनि वा होरकनि । अमुतः । इतः ॥

प्राणिकृतादेशेभ्यश्च यथा ॥ तमिकनि । तवकनि । ततः ॥ यमिकनि ।
यवकनि । यतः ॥ कमिकनि । कवकनि । कुतः ॥ इमिकनि । इवकनि । इतः ॥
हुमिकनि । अमिकनि । अवकनि । अतः ॥ एभ्य एव शब्देभ्यो ऽनन्तरवाचकः
पतशब्दश्च प्रयोज्यः ॥ तमिपत । ततो ऽनन्तरम् ॥ तवपत । ततो ऽनन्तरम् ॥
इत्यादि बुद्धिमता स्वयं ज्ञेयम् ॥

॥ कालार्थे कालवाचिभ्यः ॥१५४॥

अङ्कनि [। अत्र प्रायः] ॥ पगाङ्कनि [। श्वः प्रायः] ॥ काङ्कित्यथकनि
[। परश्वः प्रायः] ॥ ऊत्रकनि [। परह्यः प्रायः] ॥ दह्मकनि [। दशम्यां प्रायः] ॥
हारकनि [। आचाङ्गपासे प्रायः] ॥ इत्यादि ॥

॥ अन्येभ्य इ केवलश्च ॥१५५॥

तदादिशब्दव्यनिरिक्तेभ्यः अन्येभ्यः शब्देभ्यः केवल इ प्रत्ययश्च भवति
दिगर्थे गम्यमाने ॥ ब्रूँति । अग्रतः ॥ पति । पृष्ठतः ॥ खोत्रि । वामतः ॥
दक्षिणि । दक्षिणतः ॥ त्ति । अधस्तात् ॥ प्यँति । ऊर्ध्वतः ॥ इत्यादि ॥

॥ सर्वेभ्यः पाँरि च ॥१५६॥

सर्वेभ्यः प्राणिकृतादेशतदादिभ्यः अन्येभ्यो ऽपि ञ्च्देभ्यो दिगर्थे भ्रमि-
धेये पाँरि प्रत्ययो भवति ॥ कपिपाँरि वा कपाँरि । कस्मात्पार्श्वतः ॥ तपिपाँरि
वा तपाँरि [। तस्मात्पार्श्वतः] ॥ यमिपाँरि वा यपाँरि [। यस्मात्पार्श्वतः] ॥
इत्यादि ॥ हुमिपाँरि वा हुपाँरि [। अमुष्मात्पार्श्वतः] ॥ इमिपाँरि वा इपाँरि
[। अस्मात्पार्श्वतः] ॥ अमिपाँरि वा अपाँरि [। अमुष्मात्पार्श्वतः] ॥ दक्षिणिपाँरि
[। दक्षिणपार्श्वतः] ॥ खोत्रिपाँरि । वामपार्श्वतः ॥ ब्रूँतिपाँरि [। अग्रपार्श्वतः] ॥
पतिमिपाँरि [। पश्चात्पार्श्वतः] ॥ इत्यादि ज्ञेयम् ॥

॥ चोरो विश्वगर्थे च्चुच्चादेशौ च ॥१५७॥

चोरशब्दान्पाँरि प्रत्ययो भवति चोश्च च्व च्चवा आदेशौ भवतः ॥
च्वपाँरि वा च्ववापाँरि । विश्वतः ॥ विश्वगर्थे ङिम् ॥ चोँरिपाँरि । चतु-
ष्पार्श्वतः ॥

॥ सप्तम्यन्तात्कुन् ॥१५८॥

सप्तमीप्रत्ययान्तेभ्यः शब्देभ्यो दिगर्थे गम्यमाने कुन् प्रत्ययो भवति ॥
 तोर्कुन् । तस्यां दिशि ॥ योर्कुन् । यस्यां दिशि ॥ कोर्कुन् । कस्यां दिशि ॥
 योर्कुन् । अस्यां दिशि ॥ होर्कुन् वा ओर्कुन् । अमुष्यां दिशि [सू० १३६] ॥
 एवं । तंतुकुन् । तस्यां दिशि ॥ यंतुकुन् । यस्यां दिशि ॥ कंतुकुन् । [कस्यां
 दिशि ॥] इतुकुन् । [अस्यां दिशि ॥] हुतुकुन् वा अंतुकुन् । [अमुष्यां दिशि]
 [सू० १३६] । इति ॥ तूर्यकुन् । [तस्यामेव दिशि ॥] इत्यादयश्चोष्ठाः ॥ उकार-
 रहितात्प्रत्ययादपि व्यवह्रियते ॥ तथ्कुन् । यथ्कुन् । कथ्कुन् । इथ्कुन् । हुथ्-
 कुन् । अथ्कुन् । इति ॥ यप्रत्ययविशिष्टाच्च यथा ॥ तूर्यकुन् । यूर्यकुन् । तथ्य-
 कुन् । यथ्यकुन् । इत्यादयः स्वयं विचार्याः ॥ एवं । गाम्कुन् । गरकुन् । कलि-
 कुन् । वारिकुन् । [हृकुन् ।] लृकुन् । लृकुन् । व्वन्कुन् । इत्यादि ॥ षष्ठ्य-
 न्तलिङ्गादपि प्रयुज्यते ॥ मालिस् कुन् । पितुः पार्श्वे ॥ माज्य कुन् । मातुः
 पार्श्वे ॥ तमिस् कुन् । तस्य पार्श्वे ॥ यमिस् कुन् । [यस्य पार्श्वे ॥] इत्यादि ॥

॥ मयार्थे उवु ॥१५९॥

तन्मयः अस्तीत्यस्मिन्नर्थे उवु प्रत्ययो भवति ॥ स्वनुवु । स्वर्णमयः ॥
 म्यद्वुवु । मृण्मयः ॥ काठुवु । काष्ठमयः ॥ इत्यादि ॥

॥ अधीनार्थे वुज्य् ॥१६०॥

तस्याधीनमित्यस्मिन्नर्थे वुज्य् प्रत्ययो भवति ॥ लूकवुज्य् । लोकाधीनम् ॥
 खडवुज्य् । गर्ताधीनम् ॥ कलयवुज्य् । भार्याधीनम् ॥ इत्यादि ॥

॥ अडल्यकुशब्दो विकलार्थे ॥१६१॥

विकले वस्तुनि अभिप्रेये सति अडल्यकु शब्दो निपात्यते ॥ अडल्यकु ।

विकलः ॥ अडल्यच् कोम् । विकला क्रिया ॥ अडल्यच् छ् । विकला
शाला ॥ इत्यादि ॥

॥ अभ्रधूमवातमात्रायां रिङ् ॥१६२॥

एषां त्रयाणां विकलत्वे मात्रायामभिहितायां सत्यां रिङ् प्रत्ययः स्यात् ॥
अव्रिङ् । अभ्रमात्रा ॥ द्हरिङ् । धूममात्रा ॥ वाव्रिङ् । वातमात्रा ॥ इति ॥

॥ प्राणप्रकाशयोर्ल्थ् ॥१६३॥

प्राणप्रकाशयोर्मात्रायामभिहितायां ल्थ् प्रत्ययो भवति । अत्र थकार आदे-
शकृतो ऽस्तीति ज्ञेयम् ॥ प्राणल्थ् । प्राणमात्रा ॥ शाहल्थ् । श्वासमात्रा ॥
माशल्थ् । प्रकाशमात्रा ॥ चँनिल्थ् । दीपमात्रा ॥

॥ पटस्य त्र् ॥१६४॥

पटस्य वस्त्रादेर्मात्रायां त्र् प्रत्ययो भवति ॥ कपर्त्र् । कार्पासखण्डः ॥
पटित्र् । और्णखण्डः ॥

॥ छल्लितिलिमावन्यतश्च ॥१६५॥

वस्त्रादेरन्यस्यापि मात्रायामभिहितायां छल् प्रत्ययः तिलिम् प्रत्ययश्च
स्यात् ॥ कपर्तिलिम् । कार्पासखण्डः ॥ च्वच्यतिलिम् । अपूपखण्डः ॥ बुर्ज-
तिलिम् । भूर्जखण्डः ॥ इत्यादि ॥ एवं । कपर्छल् । च्वच्यछल् । बुर्जछल् ।
पच्यछल् । पट्टीखण्डः ॥ कृह्णमाज्छल् । यकृत्खण्डः ॥ इत्यादि ॥

॥ रेम्फ् अल्पकरुणयोः ॥१६६॥

अल्पस्य करुणायाश्चार्थे रेम्फ् भवति ॥ करुणायां यथा । गुरिरेम्फ् । पोतकः ॥ गुरिरेम्फ् । अश्वकः ॥ महनित्रिरेम्फ् । पुरुषकः ॥ अल्पार्थे यथा । च्छिरेम्फ् । क्षुद्रपालीवतः ॥ इत्यादि ॥

॥ रेँछ् संबन्धस्य ॥१६७॥

संबन्धस्याल्पत्वे अभिधेये रेँछ् प्रयुज्यते । संबन्धस्तु वस्त्रादिकस्य वा भवतु जीवस्य वा भवन्विति ॥ कपर्रेँछ् । कार्पासखण्डः ॥ मातामाल्गेँछ् छ्यद् । मातामद्वृहसंबन्धमात्रास्ति ॥

॥ जंङ्काञ्जतुलुश्च शाककाष्ठयोः ॥१६८॥

शाकानां काष्ठानां च सामान्येन मातायामभिहितायां सत्यां जंङ् प्रत्ययः काञ् प्रत्ययो वा तुलु प्रत्ययो वा भवति । चशब्दान् थोणु प्रत्ययश्च स्यात् ॥ हाकजंङ् । किञ्चिच्छाकः ॥ काठजंङ् । किञ्चित्काष्ठम् ॥ पोषजंङ् । किञ्चित्पु-
प्याणि ॥ हाककाञ् । काठकाञ् । पोषकाञ् ॥ हाकतुलु । काठतुलु । पोषतुलु ।
ज्जिनितुलु । सिनितुलु । मुज्यतुलु ॥

॥ सस्यादीनां फलु ॥१६९॥

सस्यानां मात्रायां सामान्येन वाच्यायां सत्यां फलु प्रत्ययो भवति ॥ दाँ-
फलु [मू० ३।८] । किञ्चिद्दान्यम् ॥ त्वम्लफलु । किञ्चित्तण्डुलः ॥ करफलु । कि-
ञ्चित्कलायः ॥ स्वंगफलु । किञ्चिन्मुद्गः । इत्यादि ॥ आदिशब्दादन्येभ्यो ऽपि ॥
चून्नफलु । किञ्चिदहारः ॥ वृत्तिफलु । किञ्चित्करीषः ॥ म्यङ्गफलु । किञ्चि-
न्मृत्तिका ॥ फलुशब्दस्य बहुत्वनिर्देशनस्तेषां कणा एव निर्णयन्ते । न तु तेषां

साकल्पम् । यथा ॥ दाँफलि । धान्यकणाः ॥ त्वम्लफलि । तण्डुलकणाः ॥
इत्यादि ॥

॥ सर्वेभ्यो ऽसस्येभ्यो म्वया हना वा
लक्ष्यतः ॥१७०॥

अभ्रादिभ्यः सस्यवर्जितेभ्यः सर्वेभ्यः सामान्येन मात्रायां वाच्यायां
म्वया हना वा भवति । लक्ष्यतो व्यवहारानुसारतः । अनयोराशब्दः
सामान्यप्रत्ययजो ज्ञेयः ॥ अत्र्म्वया । अत्रहना ॥ द्दम्भया । द्दहना ॥
वावम्वया । वावहना ॥ एवं सर्वेषाम् ॥ हाकम्वया । हाकहना । इति पक-
स्यैव ज्ञेयः ॥ हाकतुल्या । इति पकापकयोरपि ॥ एवं । पोपम्वया । पोपहना ॥
कापुस्य तु न ॥ एवं । च्छम्वया । च्छहना ॥ म्यच्यम्वया । म्यच्यहना ॥
असस्येभ्यः किम् । दाँम्वया । इति न भवति । किंतु । बतफल्वा । बत-
म्वया । बतहना । इत्यस्मिन्सर्वे साधवः । शेषा व्यवहारतो ज्ञेयाः ॥

॥ जलस्थानार्थ एव बल् ॥१७१॥

बल् प्रत्ययः जलसंबन्धिस्थानस्यार्थ एव प्रयुज्यते ॥ व्यथबल् । वितस्ता-
स्थानम् ॥ गंगबल् । गङ्गास्थानम् ॥ मारबल् । मारी [नदी] स्थानम् ॥ प्वख-
रिवल् । वापीस्थानम् ॥ कूरिवल् । कूपस्थानम् ॥ आवरिञ्जबल् । चितास्था-
नम् ॥ शिमूशानबल् । श्मशानस्थानम् ॥

॥ अन्यत्रापि च बलिदानस्थाने ॥१७२॥

यत्र जलदेवायान्यस्मै भूदेवाय भूतादिभ्यश्च बलिः प्रदीयते तत्रापि बल्शब्दः
प्रयुज्यते ॥ सवबल् । सभास्थानम् ॥ वुरवेल् । वरार्थं यत्र पाकः क्रियते ॥ कौद-

बल् । इष्टिकापाकस्थानम् ॥ राजबल् । श्मशानस्थानम् ॥ ग्रयबल् । जलघरदृस्था-
नम् ॥ इत्यादि ॥

॥ वारशब्दस्य स्नानस्थाने वस्य यः ॥१७३॥

यत्रैव नरैः स्नानं क्रियते तत्रैव देवपितृभ्यो वारिदानं वितीर्यते इति
कश्मीरसंप्रदायः । अतो नद्यादेर्यत्र कुत्रचित्स्थाने स्नानादि क्रियते तत्र वार-
शब्दात् बल् प्रत्ययो भवति वकारस्य च यत्वम् ॥ वारबल् । स्नानस्थानम् ॥

॥ पैसयुगले टूकु ॥१७४॥

टूकुशब्दो निपात्यते ॥ टूकु । पणयुगम् ॥

॥ तत्परतो हत् ॥१७५॥

व्यादिपणानां संख्यायामभिहितायां हत् प्रत्ययः स्यात् ॥ त्रिहत् । पणत्र-
यम् ॥ चोर्हत् । पणचतुष्कम् ॥ पाँचहत् । पणपञ्चकम् ॥ परंतु यथा पूर्वोक्तसूत्रेषु
शतसंख्यायां नवभ्यः शत् इति व्यवह्रियते [सू० ११५ इत्यादि] तथैवात्रापि
विज्ञेयम् ॥ नवशत् । पणनवकम् । इत्यादि ॥ किंतु वणिग्जनैः पणदशकस्यापि
सहस्रवाची साम्शब्दः परिभाष्यते ॥

॥ शतावधि जनसंख्यायां जनुशब्देनैव
संख्यासमासः ॥१७६॥

जनसंख्यायां वाच्यायां सत्यां जनुशब्दादेव पूर्वमुत्तरं वा संख्याशब्दाः
संगन्तव्याः ॥ जनि पञ्चाह्मर [सू० २।१।४४] । पञ्चाशजनाः ॥ शेद् जनि ।
षष्टिजनाः ॥ इत्यादि ॥

॥ लूक्शब्देन शतादिषु ॥१७७॥

जनानां शतसहस्रादिसंख्यायां वाच्यायां लूक्शब्देन संख्याशब्दाः पूर्व-
मुत्तरं वा संधेयाः ॥ इथ् लूक । शतं जनाः ॥ जूह् इथ् लूक । जनानां द्विशती ॥
त्रिहथ् लूक [। जनानां त्रिशती] ॥ इत्यादि ॥ इथ् जनि । शतं जनाः ॥ साम्
जनि । [सहस्रं जनाः ॥] इति च कदाचिद्व्यवह्रियते तदल्पत्वाद्गौणमेव बाध्यम् ॥

॥ त चार्थे ॥१७८॥

चशब्दस्यार्थे त भवति ॥ सुह् त च् । स च न्वम् ॥

॥ अपिशब्दार्थे ति ॥१७९॥

स्पष्टम् । बहुवचनेषु तशब्दस्थाने तिशब्द एव प्रयुज्यते ॥ सुह् ति च् । ति ।
सो ऽपि त्वपि ॥ महनिवि ति गुपन् ति आय् । नराश्च पशवश्चागताः ॥
न तु महनिवि त गुपन् त आय् । इति भवति ॥

॥ विय पुनरपरार्थे ॥१८०॥

पुनः शब्दस्यार्थे वियशब्दः स्यात् अपरार्थे च ॥ विय वेगिञ् । पुनः
कुर्याः ॥ विय वति । अपरमार्गेण ॥

॥ इवार्थे जन् ॥१८१॥

इवशब्दस्यार्थे ऽत्र जन्शब्दो भवति ॥ तोत जन् लुह् परान् । शुक्र इवाधीते ॥
मालिस् जन् लुह् रछान् । पितेव रक्षयते ॥

॥ सादृश्याथे ह्युहु ॥१८२॥

स्पष्टम् ॥ मालिस् ह्युहु [वा हिहु] । पितृसंनिभः ॥ समासे तु । मोलु ह्युहु छुम् । सः पितृसंनिभस्तस्यास्ति ॥ स्वन ह्युहु छुह् नाँपान् । स्वर्ण इव दीप्यते । इत्यादि ॥

॥ निर्धारणे च ॥१८३॥

स्पष्टम् । वुहु ह्युहु अंनिङ्गयन् । वृद्धमिव समानयेः ॥ नात्र को ऽपि वृद्ध-सदृशो नरो ऽवगम्यते । किंतु । य एव वृद्धो भवेत्तमेवानयेरित्यवधार्यम् ॥

॥ अन्यप्राधान्ये सहार्थे सूत्य् ॥१८४॥

इतरस्य प्राधान्ये सति तेनैव साकं सहार्थे अभिधेये सूत्य् प्रत्ययो भवति । वा सृतिन् शब्दो भवति [सू० २।१।६०] । सहार्थतृतीयायां विकल्पकथनात् ॥ मालिस् सूत्य् आव् । पित्रा सहागतः ॥ अत्र पितैव प्रधानः पुत्रस्तु तत्साहित्ये-नैवागमनकारी ॥

॥ स्वप्राधान्ये सान् ॥१८५॥

आत्मनः क्रियाप्राधान्ये सतीतरस्य सहार्थे अभिधेये सान् प्रत्ययः ॥ मालिस् सान् आव् । सतात आयातः ॥ अत्र पुत्र एव प्रधान्येनागमकृत् तातस्तु गौणतया तत्साहित्येनोद्दिष्ट इत्यादि स्वयमूह्यम् ॥

॥ द्व्यादिभ्यः पञ्चभ्यो युगपदर्थे शव्य् ॥१८६॥

द्विवाचकान् जूहशब्दादारभ्य पञ्चभ्यः संख्याशब्देभ्यो युगपदर्थे शव्य् प्रत्ययो भवति । पाँञ्चशब्दाच्छकारलोपः ॥ द्वशव्य् । द्वावेव ॥ त्र्यशव्य् । त्रय एव ॥ च्चशव्य् । चत्वार एव ॥ पाँञ्चशव्य् । पञ्चैव ॥ षशव्य् । षडेव ॥

॥ नवय् वापाँच्भ्यः ॥१८७॥

एभ्यो ऽपाँच्भ्यः पाँच्शब्दवर्जितेभ्यो युगपदर्थे विकल्पेन नवय वा प्रत्ययो भवति ॥ द्वनवय् । द्वावेव ॥ त्र्यनवय् । त्रय एव ॥ च्चनवय् । चत्वार एव ॥ पनवय् । पडेव ॥ अपाँच्भ्यः किम् । पाँच्नवय् । पञ्चैव ॥

॥ सप्तादिभ्यो वय् ॥१८८॥

सप्तादिसंख्यायाः साकल्येनार्थे गम्यमाने वय् प्रत्ययो भवति ॥ सनवय् । सप्तैव ॥ ऐठवय् । अष्टावेव ॥ ननवय् । नवैव ॥ इत्यादि ॥ अत्रेदं ध्येयम् । वय्प्रत्ययान्तेभ्यो द्वितीयायां षष्ठ्यां च नी प्रत्ययो यलोपश्च स्यात् । कर्तृ-
तृतीयायां तु इ प्रत्ययः । वय्शब्दात्पूर्वं च विकल्पेन वकारागम इति च ॥

॥ आद्यखण्डवीप्सापूर्वाः प्रथमे वा ॥१८९॥

प्रथमे द्दशवय् इत्याद्या आद्यखण्डस्य द्वश त्र्यश् इत्यादिकस्य वीप्सापूर्वा युगपदर्थे वा कथ्यन्ते ॥ द्वांशे द्दशवय् । द्वावेव ॥ त्र्यंशे त्र्यशवय् । त्रय एव ॥ च्चवंशे च्चशवय् । चत्वार एव ॥ पँत्रि पाँत्रवय् । इत्यादि ॥

॥ चोरश्चादेशो दशभ्यश्च ॥१९०॥

चोरशब्दस्यात्रापि दशसंख्यापरतश्च च्च आदेशो भवति ॥ च्चशवय् । चत्वार एव ॥ च्चदाद् । चतुर्दश ॥ च्चवुद् । चतुर्विंशतिः ॥ इत्यादि ॥

॥ कुनु एककार्थे ॥१९१॥

केवलस्यार्थे कुनुशब्दो निपात्यते । कुनु । एककः ॥

॥ ह्रजोरौ युगलार्थे ॥१९२ ॥

तत्र ह्रशब्दः प्रायशो प्राणिव्यतिरिक्तवस्तुन्येव प्रयुज्यते ॥ यथा । व्यज्य-
ह्र । ताटङ्गयुगलम् ॥ दूरह्र । कर्णिकायुगम् ॥ वल्लिह्र । कुण्डलयुगम् ॥
पुलह्र । तृणपादुकायुगम् ॥ खावह्र । काष्ठपादुकायुगम् ॥ इत्यादि ॥ ग्राम्य-
जनैस्तु । दाँदह्रि । वृषयुगम् ॥ इति शब्दो ऽपि भाष्यते । जोरशब्दस्तु प्रायः
प्राणिविषये प्रयुज्यते क्वचिदप्राणिविषये च । यथा ह्रिशब्दस्तथा जूरिशब्द-
श्चावधार्यः ॥ म्वक्तजूरि । मुक्तायुगम् ॥ दाँदजूरि । वृषयुगम् ॥ कोतरजूरि ।
कपोतयुगम् ॥ गूरिजूरि । अश्वयुगम् ॥ अश्वजोर । एकं युगम् ॥ जह्रजोर ।
युगद्वयम् ॥ व्यह्रजोर । युगत्रयम् ॥ इत्यादि ॥ अश्वह्र । एकं युगम् ॥ जह्र-
ह्रि । युगद्वयम् ॥ व्यह्रह्रि । युगत्रयम् ॥ इत्यादि सर्वे बुद्धिमता स्वयमूह्यम् ॥
इत्यादिदशावधिसंख्यानामेकत्वेन त्रिच त्त्राक् पंजु पक संतु ऐठि नमु दह्र शब्दाः
क्रमेण निपातनादेव विचारणीयाः ॥ त्रिच । त्रयम् ॥ त्त्राक् । चतुष्कम् ॥ पंजु ।
पञ्चकम् ॥ पक । षट्कम् ॥ संतु । सप्तकम् ॥ ऐठि । अष्टकम् ॥ नमु । नवकम् ॥
दह्र । दशकम् ॥ इत्यादि ॥

॥ किञ्चिदर्थे पहान् ॥१९३॥

विशेष्यस्य वस्तुनः किञ्चिद्विशेषणार्थे वाच्ये पहान् शब्दः अग्रे प्रयोज्यः ॥
धह्र पहान् । किञ्चिन्महान् ॥ व्यह्रु पहान् । किञ्चित्स्थूलः ॥ वुपुण् पहान् ।
किञ्चिदुष्णः । इत्यादि ॥ दिग्देशकालवाचिभ्यश्च शब्देभ्यो ऽग्रे प्रयोज्यः ॥ दूर
पहान् । किञ्चिदूरम् ॥ न्गूरु पहान् । किञ्चित्समीपम् ॥ ब्रौठ् पहान् । किञ्चि-
त्पूर्वम् ॥ पथ् पहान् । किञ्चित्पश्चात् ॥ चौरि पहान् । किञ्चिच्चिरेण ॥ काशुरु
पहान् । किञ्चित्कश्मीरदेशजः ॥ बंगालुकु पहान् । किञ्चिद्भंगालदेशजः ॥ उहुर्युहु
पहान् । पहर्युहु पहान् । इत्यादि विज्ञेयम् ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाष्यव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

तद्धितप्रक्रिया सगाप्ता ॥४॥

अथ अव्ययप्रक्रिया ॥५॥

॥ क्रियासंबन्धिनो ऽव्यया नित्यम् ॥१॥

ये अव्ययशब्दास्ते नित्यं क्रियासंबन्धिनो भवन्ति ॥ यद्वनै करस्व । यदि कुर्याः ॥

॥ धातुभ्य आनव्यये ॥२॥

क्रियासंबन्धिनो अन्यधात्वर्थे अभिधेये सति तस्माद्धातोः आन् प्रत्ययो भवति स चाव्ययः ॥ व्यठान् आव् । स्थूलमागतः ॥ स्थूलं यथा स्यात्तथा आगत इत्यर्थः ॥

॥ वीप्सया वा ॥३॥

स्वप् ॥ व्यठान् व्यठान् गौव् । स्थूलं स्थूलं गतः ॥

॥ स्वरान्ताद्धान् ॥४॥

स्वरान्ताद्घातोरव्यये वान् प्रत्ययं इष्यते ॥ ख्यवान् ख्यवान् । खादन् खादन् ॥

॥ लिङ्गाभीक्ष्ण्येन च ॥५॥

यस्यैव विशेषणरूपस्य लिङ्गस्य क्रियासंबन्धः स्यात्तस्य शब्दस्य आभीक्ष्ण्येन द्विरुक्तेन क्रियासंबन्धी अव्ययः स्यात् चशब्दात्केवलेनापि ॥ चतुर् चतुर् । शीघ्रं शीघ्रम् ॥ ल्वंतु ल्वंतु । मन्दं मन्दम् ॥ पक्षे । ल्वति ल्वति ॥ ग्वंतु ग्वंतु लुह् पकान् । गुरु गुरु चलति ॥ केवलेनापि यथा ॥ चतुर् ख्यवान् लुह् । चतुरमत्ति ॥ ल्वंतु करान् लुह् । लघु करोति ॥ ग्वंतु पकान् लुह् । गुरु गच्छति ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
अव्ययप्रक्रिया समाप्ता ॥

अथ स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ॥६॥

॥ स्त्रियाम् ॥१॥

अत्राधिकारे ये वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ते स्त्रियामेवेत्यधिक्रियते ॥

॥ मनुष्यजातेः सर्वत्र वाय् ॥२॥

जातिर्द्विविधा एका साम्प्रदायिका अन्या शिल्पवशात्स्वर्णकाराद्या जाति-
लोके प्रोच्यते । न चात्र पशुपक्ष्यादीनां जातिर्युज्यते मनुष्यशब्दस्य मूत्रे निय-
मात् । तयोर्द्वयोरैव ङात्पोः स्त्रीशब्दे अभिधेये सति वाय् प्रत्ययो भवति ॥ दर-
वाय् । कौलवाय् । इत्यादि ॥ षट्वाय् । आर्य स्त्री ॥ स्वन्र्वाय् । स्वर्णकार-
स्त्री ॥ खारवाय् । लोहकारस्त्री । इत्यादि ॥ मनुष्यजातेः किम् ॥ कांत्वाय् ।
कांत्वास्त्री जातिस्तत्संबन्धिनी स्त्री । न तु कपोतस्त्री तत्र । कांत्स्त्री इति भवति ॥

॥ अनादरार्थे कल्य् ॥३॥

मनुष्यजातिवाचकाच्छब्दादनादरेण स्त्रीशब्दे अभिधेये कल्य् प्रत्ययो
भवति ॥ वटकल्य् । ब्राह्मणस्त्री ॥ छानकल्य् । तक्षकस्त्री ॥ अत्र यद्यपि कल्य-
शब्दो भार्यार्थवाची वर्तते परंतु समासेनानादरार्थो ऽवगम्यते ॥

॥ सर्वेषामुकारान्तानामूकारादेशः ॥४॥

सर्वेषां विशेष्यशब्दानां विशेषणशब्दानां चोकारान्तानां स्त्रीलिङ्गविषये ऊ-
मात्रादेशो भवति ॥ पंटु । पंटू । पट्टिका ॥ म्वंटु । म्वंटू । स्थूला ॥ गंहु । गंरू ।
कठिना ॥ गंहु । गंरू । अश्वा ॥ द्वंहु । द्वंरू । रजकी ॥ वोवुहु । वोवरू [सू० ८] ।
तन्तुवाया ॥ गगुहु । गगरू [सू० ८] । मृषका ॥ पक्षे मनुष्यजातेः । द्वंविवाय् ।
वोव्रिवाय् ॥

॥ वा छंटुशब्दात् ॥५॥

स्पष्टम् ॥ छंटु । छंटू । हस्वा ॥ पक्षे । छटिञ् । इति मनुष्यजातेरेव ॥

॥ खरश्च ॥६॥

खरशब्दात्स्त्रीलिङ्गविषये विकल्पेन ऊमात्रागमो भवति ॥ खंरू । खरी ॥
पक्षे । खरिञ् ॥

॥ लान्तानां जः ॥७॥

उकारविशिष्टानां लकारान्तानां लकारस्य जकारादेशो भवति ॥ वोलु ।
वांजू । [ऊर्मिका] कुण्डलिका ॥ डुलो ऽन्त्यात् लि आगम इष्यते ॥ डुलु ।
डलिञ् । कुण्डलिका ॥

॥ त्र्यक्षरादीनामुलोप उलोश्च ॥८॥

त्र्यक्षरादिकानां शब्दानां उलु प्रत्ययसंबन्धिन उपधाया उकारस्य लोपो
भवति ॥ गाटुलु । गाटजू । दक्षा ॥* फुटुलु । फुटजू । पोटलिका ॥ चकुलु ।
चकुजू । चक्रिका ॥ पतुलु । पतजू । उडुपिका ॥ ग्वगुलु । ग्वगजू [। रक्तालुः] ॥
द्वतुलु । द्वतजू । व्यभिचारिणी ॥ वातुलु । वातजू । चण्डाली ॥ टहुलु ।

ट्जू । काष्ठपात्रिका ॥ व्यक्षरादिकानां किम् ॥ गुरु । अश्वा ॥ गुरु । गुरु ।
 [गोपालिका ॥] खर्ह । [खलनिः ॥] खर्ह [। राग विशेषः] ॥ उद्योः किम् ।
 च्छोर्ह । च्छाजू ॥ मोर्ह । माजू ॥ गुरु । गुरु ॥

॥ कवर्गान्तानां चवर्गः ॥९॥

उकारविशिष्टानां केवलानां च कवर्गान्तानां पुलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गविषये
 चवर्गदेशो भवति ॥ वत्कृ । वत्चू । वर्तिका ॥ द्वृक् । द्वृक् । शुष्का ॥ वृङ्गु ।
 वीजू ॥ सूत्रादिगुटिका ॥

॥ न खूर्खुच्वकोः ॥१०॥

स्पष्टम् ॥ खूर्खु । खूर्खु [। अवटीटा] ॥ च्वक् । च्वक् । अम्ला ॥

॥ तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ॥११॥

स्पष्टम् ॥ मन्तु । मन्तू । उन्मत्ता ॥ कंथु । कंथू । भारिका ॥ व्वरुहृ । व्वरजू ।
 पुनर्धुः ॥ वन् । वन् । वन्त्या ॥ गान् । गाञ् । वेश्या ॥ छान् । छाञ् ॥
 तक्षकी ॥ हन्तु । हन्तू । शुनी ॥ एवं सर्वत्र ॥

॥ कंगो ऽल्पार्थे राकारश्च ॥१२॥

कंग् वृद्धङ्गारधानिका । तस्पादल्पार्थे र् प्रत्ययो भवति आकारश्च भवति ॥
 काङ्गर् । हसन्तिका ॥

॥ चासः कृत्त्रिमे सस्य च खः ॥१३॥

चास सहजकासस्तस्मात्कृत्त्रिमे ऽर्थे र् प्रत्ययः सकारस्य च खकारो
 भवति ॥ चाङ्गर् । कृत्त्रिपकासः ॥

॥ त्रकस्तुलायाम् ॥१४॥

तुलाया अर्थे त्रकशब्दात् र् प्रत्ययो भवति ॥ त्रक् । द्रोणः ॥ त्रक् ।
तुला ॥

॥ म्वंडुशब्दस्यान्त्यस्वरलोपः ॥१५॥

म्वंडु वृहत्काष्ठम् । तस्मादल्पस्यार्थे र् प्रत्ययो भवति । अन्त्यस्वरस्य च
लोपो भवति ॥ म्वंडु । म्वंडुर् । अल्पकाष्ठम् ॥

॥ फृतुशब्दस्य च ॥१६॥

रूपत्ययान्त्यस्वरलोपो भवतः ॥ फृतु । फृत् । कटोलिका ॥

॥ लटोश्च ॥१७॥

लटु पुच्छस्तस्मादल्पस्यार्थे रूपत्ययान्त्यस्वरलोपो भवतः ॥ लटु । लट् ।
पुच्छिका ॥ तत्सादृश्ये ऽपि व्यवह्रियते । कूटि लट् । क्षुद्रकाष्ठम् ॥

॥ मक्शब्दाच्चप्रत्ययः ॥१८॥

मक् परशुस्तस्मादल्पार्थे च प्रत्ययो भवति ॥ मक्त् । परश्वधिका ॥

अल्पार्थे कृत्त्रिमार्थे च स्त्रीलिङ्गोद्देशके ऽपि च ।

सादृश्ये स्वविशेषे ऽर्थे स्त्रीलिङ्गप्रत्ययाः खलु ॥

अल्पार्थे यथा । कतुर् । कपालः ॥ कतुर् । कपालिका ॥ कृत्त्रिमार्थे यथा ।
त्राक् । कृत्त्रिमकासः ॥ वस्तुनः सजीवस्य निर्जीवस्य वा स्त्रीलिङ्गोद्देशे कर्तव्ये
सति स्त्रीप्रत्ययो भवति ॥ म्वंगुर् । छागपोतः ॥ म्वंगुर् । छागपोता ॥ वंजु ।
वत्सः ॥ वत्सुर् । वत्सा ॥ न चान्न वत्सस्य स्त्री वत्सा इत्यवगम्यते किंतु वंजु-

६।२२]

स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ।

१०५

शब्दस्य पुल्लिङ्गस्य स्त्रीलिङ्गेन निर्देशः ॥ सादृश्ये यथा ॥ कथु । कञ्जु ॥ ततुरु ।
पीडा ॥ ततुरु । कापपीडा ॥ स्यविशेषे ऽर्थे यथा ॥ नेरु । वस्त्रभुजः ॥ नेरु ।
भुजः ॥ अत्र नेरुशब्दस्य स्वयं स्त्रीलिङ्गत्वान्नाल्पत्वाद्यर्थग्रहः किंतु वस्त्रभुजस्या-
धारार्थे ऽत्र स्त्रीलिङ्गोद्देशः । यद्वा परस्परं विनिमयोपशमाद्यत्राद्यः शब्दः पुल्लिङ्गो
भवति तत्र तत्पेवन्धिनो ऽन्यशब्दस्य स्त्रीलिङ्गेनोद्देशः क्रियते । यत्र तु स्त्रीलिङ्ग-
स्तत्र पुल्लिङ्गोद्देशः ॥ नेरु । नेरु ॥ खरु । खरु । खलतिः ॥

॥ हस्तुशब्दान्नित्यमिञ् ॥१९॥

उच्चारान्तत्वात् क्रमात्रादेशनिवृत्त्यर्थं नित्यमिञ् प्रत्ययो भवति ॥ हस्तिञ् ।
हस्तिनी ॥

॥ काव्नाग्वूट्भ्यश्च ॥२०॥

एभ्यः शब्देभ्यो नित्यमिञ् भवति ॥ काविञ् । काकी ॥ नागिञ् ।
नागा ॥ वूट्ञ् । उष्ट्रा ॥

॥ अन्यतो ऽपि पशुजातेः ॥२१॥

स्पष्टम् ॥ खरिञ् । खरी ॥

॥ व्यटुगूट्भ्यां निन्दार्थे ॥२२॥

स्पष्टम् ॥ व्यटिञ् । स्थूला ॥ गूटिञ् । स्थूला ॥ निन्दायां विम् । व्यटु ।
स्थूला ॥

Surely and certainly
with
[Signature]

॥ वृटशब्दात्स्त्रियाम् ॥२३॥

स्त्रीलिङ्गविषये इञ् भवति न निन्दार्थे ॥ वृटिञ् । [वृटिञ्] वृटजातिः
स्त्री ॥ पक्षे । वृटवाय् ॥

॥ वृगिय्शब्दाद्यलोपश्च ॥२४॥

वृगिय् स्वामी तस्मादिञ् प्रत्ययो भवति । यकारस्य च लोपो भवति ॥
वृगिञ् । स्वामिनी ॥

॥ जलत्पादनिदाघे ॥२५॥

जलशब्दात्पादस्वेदार्थे इञ् भवति ॥ जलिञ् । पादस्वेदः ॥

॥ गरद्रुहसंस्कारे ॥२६॥

गृहसंस्कारे ऽभिधेये गरशब्दात्स्त्रियामिञ् भवति ॥ गरिञ् । गृहसंस्का-
रिणी ॥ अन्यत्र । गर्वाज्यञ् । गृहिणी ॥

॥ द्वृशब्दादायुधे ॥२७॥

राष्ट्रम् ॥ द्वृञ् । सृगरूपो रजकायुधः ॥ अन्यत्र । द्वृ वा द्वृवाय ।
रजकस्त्री ॥

॥ मनुष्यजातेरञ् ॥२८॥

मनुष्यजातिवाचकाच्छब्दादञ् प्रत्ययो भवति ॥ वटञ् । ब्राह्मणी ॥ मुस-
लमानञ् । मूत्रेच्छानी ॥ हाकग्राकञ् । शाकविक्रेत्री ॥ वाङ्मञ् । वणिक्स्त्री ॥

॥ वोलुप्रत्ययान्तान्नित्यम् ॥२९॥

स्वप् ॥ गर्वाज्यञ् । मेहिनी ॥ न तु गर्वोलुगब्दस्य उकारान्तत्वात्
ऊमात्रादेशः स्यान्नित्यग्रहणात् ॥ प्रत्ययान्तात्किम् । वोलु । वानु ॥

॥ प्रत्ययादेर्यो रान्तेभ्यः ॥३०॥

रकारान्तेभ्यः शब्देभ्यः प्रत्ययादिवर्णस्य यकारो भवति ॥ साल्यञ् ।
अर्तिथिस्त्री ॥ प्वर्ह्यञ् । गृहागता ॥ रंग्यञ् । रजकस्त्री ॥ स्वर्न्यञ् । स्वर्ण-
कारस्त्री ॥ दाँर्ह्यञ् । शाकविक्रेत्री ॥ काँर्ह्यञ् । आपृपिकी ॥ स्वङ्ग्यञ् । पुत्र-
श्वश्रुः ॥ महार्यञ् । महाराजस्त्री । धधूः ॥ राज्य्यञ् । देवी । राजस्त्री ॥

॥ पण्डितगुजरयोरां ॥३१॥

आभ्यां शब्दाभ्यां प्रत्ययादिवर्णस्य अप्रसिद्ध आकारो भवति ॥ पण्डिता-
ञ् । पण्डितस्त्री ॥ गुजराञ् । जाबालस्त्री ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

स्त्रीप्रत्ययप्रक्रिया समाप्ता ॥३॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥७॥

धातु पाठः ॥१॥

धातवो ऽन्योन्यसांकर्यात्कथ्यन्ते दोषसंज्ञया ।
ते दोषज्ञेन शोध्यन्ते सांकर्याच्च विकीर्णनात् ॥ १ ॥
तथा गिरं प्रणम्यादौ शारदाक्षेत्रधातवः ।
संकीर्णाश्च विकीर्णाश्च ग्रथ्यन्ते यत्रतो मया ॥ २ ॥

तत्र येषां धातूनामनीतकाले केवलं कर्मप्रयोगाः केवलं भावप्रयोगा एव
संपद्यन्ते तेषां संकेतो यथा (अक) (अभा) । शेषा धातवो ऽनीतकाले ऽपि
कर्तृप्रयोगिनो भवन्ति ॥

गदीश

॥ धातुपाठः ॥

धातुः ।

अर्थः ।

॥ अकाराद्याः ॥

	अच	प्रवेशे
	अछ	दौर्बल्ये
	अड	नेर्बल्ये ऽभियोगे च
	अंद्	आर्द्रिभवने
अ क	अंद्वाव	आर्द्रिकरणे
अ क	अन, आन इति केचित्	आनयने
अ क	अंज्	समापने
अ क	अंज्वाव	च
	अन्द	अवसाने
अ क	अवस, अवसाव च,	वेष्टने
अ क	अंव्	मेघाविर्भावे
अ क	अंव्वाव	च
अ क	अर्ज	अर्जने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	अर्पाव	पातने
	अल	अध्रुवीभावे
अ क	अलर	चेष्टादाने कम्पने च
अ क	अलराव	च
अ क	अस	हसने
अ क	अहल	मानने

॥ आकाराद्याः ॥

अ क	आछन	परिचयने
अ क	आज्र	तत्परतायाम्
अ क	आँट्र	कोपाद्धिचारणे
अ क	आड्र	मिश्रणे पिण्डीकरणे च
अ क	आड्राव	च
अ क	आपर	हस्तेन परमुखार्पणे
अ क	आपराव	च
	आमन	वैवर्ण्ये
अ क	आयव	सम्यगृज्जकरणे
अ क	आरद्	आराधने
अ क	आरव	परुषीकरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	आलव	ऊर्ध्वभ्रामणे नौपरि- वर्तने च
अ क	आवर	व्यापने आवरणे च
अ क	आवराव	च
	आवस	विशरणे
	आस	सत्तायाम्

॥ इकाराद्याः ॥

अ क	इछ्	इच्छायाम्
-----	-----	-----------

॥ ईकाराद्याः ॥

	ईर	ऊर्ध्वभ्रमणे
--	----	--------------

॥ ककाराद्याः ॥

अ क	कड	निष्कासने
अ क	कत	यन्त्रवेष्टने
अ क	कतर	कृन्तने
अ क	कन्ज	पक्षिभर्जने
अ भा	कन्ज्र	निर्द्रव्यीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा	कञ्ज्राव	च
अ क	कपट	कृन्तने
अ क	कपटाव	च
अ क	कमव	अर्जने
अ क	कमनाव	च
अ क	कर	करणे
	कल	मूकीभावे
अ भा	कश	कण्डूयने
अ क	कस	तैलादिपचने
	कहर	पारुष्ये
	काचर	पिङ्गलीभवने
अ क	काँछ	काङ्क्षायाम्
अ क	काँट	अप्रत्यक्षहरणे
	काठ	कर्कशीभावे
	कान	काणीभवने पराभवे च
	काँम्प	कम्पने
अ क	काय	आलस्ये
	कायर	निःसारीभावे
अ क	कार	कथने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	काव्र कास क्यन्न कुठ कुप [कव कुमल	श्यामीभवने मुण्डनापनयनयोः छेदने वृत्तिसंकोचे कोपे कुब्जीभवने] कोमलीभवने
अ क	कुह	निष्कर्षे
अ क	कूर	निष्कर्षमूलशिथिली- करणयोः
	कूर कूट, कूट	क्रूरत्वे काश्ये
अ क	कृप	कर्तने
	कृहन	कृष्णीभवने
अ क	कौकव कोल	गुणप्रशंसायाम् लौहित्ये
	क्च	आर्द्राभवने
अ क	क्चव	आर्द्राकरणे
अ क	कन	विक्रीणने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	क्राव	करणे
	क्रेठ	कार्कश्ये
अ भा	केश	गृध्रुतायाम्

॥ खकाराद्याः ॥

अ क	खट	गोपने
अ क	खण्ड्र	विभाजने
अ क	खण्ड्राव	च
अ क	खन	अवदारणे
अ भा	खप	व्यभिचारे
अ भा	खम	उल्लासनिःश्वासे
	खर	अप्रीतौ
	खल	विस्तारे
अ क	[खर्च	व्ययीकरणे]
	खस	आरोहे
अ क	खह	चित्रीकरणे
अ क	खार	आरोहणे
अ क	खि	खादने
अ भा	खिस्क	दम्भगतौ

	धातुः ।	अर्थः ।
	ख्वर	निःसारतायाम्
अ क	ख्वलाव	वस्तुनो जलावगाहने
अ क	खुत	अधः खनने
अ क	खून्ज	तनूरुहकर्षणे
	खोच	भये
	खोर	भये
	खोल	उद्धाटने
अ क	खस	तनूरुहकर्षणे

॥ गकाराद्याः ॥

	गळ	गतौ युक्तीभवने च
अ क	गण्ड	ग्रन्थे
	[गन	घनीभवने]
अ क	गंज्	संख्याने
अ क	गंज्राव	च
अ क	गर	घट्टने
	गर्म	घर्मीभवने
	गल	नाशे
	गाँगल	परैश्चाञ्चल्ये

	धातुः ।	अर्थः ।
	ग्राँगल	च
अ क	गार	प्रसादे [अन्वेषणे च]
अ क	गाल	नाशने
अ क	गिन्द	क्रीडायां
	ग्यमट	कृशीभवने
अ क	गिलव	अपहरणे भ्रामणे च
अ क	ग्यव	गीतौ
	गीर	भ्रमणे
अ भा	गुजराव	उपेक्षायाम्
अ भा	गुन्द	उपालम्भे
अ क	गुप	गोपने
	ग्वत्र	गौरवे
	गुमन	धूसरे [धूसरतायाम्]
	गुरट	गौरे [गौरतायाम्]
अ क	गुलव	मुखलाडने
	ग्वह	दीप्तौ
अ क	गेर	आवरणे
	गेल	वियोगे [उपहासे च]
अ क	गोर	विलापे

	धातुः ।	अर्थः ।
	गोवर	निद्राहतत्वे
	ग्रक	चाञ्चल्यपाकातिशय- योः
अ भा	ग्रज	गर्जने
अ क, भा	ग्राश्र	ग्रहणे वृष्टिवन्धे च
अ क, भा	ग्राश्राव	च
	ग्रुच	पात्रस्थजलादिचेष्टा- याम्
अ क	ग्ह	घर्षणे

चकाराद्याः ।

अ क	चताव	स्तुतौ
	चमक	दीप्तौ
अ क	चार	बलाद्वन्धने
अ क	चाव	पायने
अ क	चि	पाने
अ क	चीर	निष्पीडने
अ क	चुकाव	मूल्यनिश्चयीकरणे
अ भा	चुम	दीनतायाम्

	धातुः ।	अर्थः ।
	चौखर	संकोचने

छकाराद्याः ।

अ क	छक	कीर्णने
अ क	छ्क्	अवकीर्णने
अ क	छ्क्वाव	च
अ क	छ्क्वाव	श्वेतीकरणे
	छत	श्वैत्ये
	छन	पाते
अ क	छप	वृष्टिकालयोः क्षेपे
अ भा	छर	पुरीषोत्सर्गे
अ क	छल	क्षालने
अ क	छान	उत्पवने शातने च
अ क	छाँट	क्रोधाद्गुह्याविष्करणे
अ क	छाव	उपभोगे क्षेपणे च
अ भा	छिक	सेचने प्रमेहने च
अ क	छिन्द्र	मोहने
	छिव	मदे
अ क	छिव्रावं	मादने

	धातुः ।	अर्थः ।
	छुकल	संघटाभावे
अ क	छुकव	जलावगाहने
अ क	छुञ्ज्	ऊनीकरणे
अ क	छुञ्ज्राव	च
	छुन्न	अपचये
अ क	छुप्	व्ययीकरणे
अ क	छुप्प्राव	च
अ क	छुम्ब	कणमर्दने
अ क	छेर	अधिक्षेपे
अ क	छोर	त्यागे

॥ जकाराद्याः ॥

अ भा	जख	सेवायाम्
अ क	जर	उट्टङ्कने
अ भा	जूर	उपसेवायाम्

॥ अप्रसिद्धचकाराद्याः ॥

अ क	चट	छेदने
	चम	अल्पीभवने संगते च

	धातुः ।	अर्थः ।
	चमठ	पर्युषितत्वे
	चर	उपचये
	चर	अन्तःकोपे [स्त्री भा]
अ क	चर्च	चारक्रियायाम्
	चल	चलने
अ भा	चस	अतिहासे
अ क	चान	प्रवेशने
अ क	चाप	अदने
अ क	चार	चयने
अ क	चाल	सहने
अ भा	च्यखल	सोत्प्राशे
अ भा	च्यङ्ग	हर्षे
अ भा	च्यत्र	उपेक्षयेव प्रेक्षणे
अ क	च्यल्ल	बलात्प्रवेशने [बला- त्प्रवेशेनान्यस्य पी- डने]
अ क	चीञ्ज्र	संज्ञापने
अ क	चीञ्ज्राव	च
	चक्र	क्रोधे ऽम्लीभवने च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क[भा]	चूकूर	कोपने
अ क[भा]	चूकूराव	च
अ क	चूमाव	चतुर्गुणीकरणे
	चूच	वृत्तिसंकोचे
अ क	चूम्ब	वेधने
अ क	चूमूराव	अल्पीकरणे संगती- करणे च
अ क[भा]	चुव	कलहे
अ भा	चूँट -	अधःशब्दे [अपान- शब्दे]
अ क	चूर —	योन्याघाते
अ क	चेट	कुट्टने
अ क[भा]	चेन	चेतने
अ क	चूह	चूषे

॥ अप्रसिद्धकाराद्याः ॥

अ क	छट	उत्क्षेपणे
	छर	रिक्तीभवने
अ [क]	छल	छलने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	छाड	अन्वेषणे
अ क	छाँड	च
अ क	छण्ड	च
	छाँछन	लघ्वीभवने
	छचट	अशुद्धीभवने
अ क	छचट्र	अशुद्धीकरणे
अ क	छचट्राव	च
	छचन्न	छेदे
	छचव	शमे
अ क	छचव्र	शामने
अ क	छचव्राव	च
	छच	निःसारीभवने
	छट	ह्रस्वीभवने
अ क	छट्र	ह्रस्वीकरणे
अ क	छट्राव	च
अ क	छुन	पातने

॥ अप्रसिद्धजकाराद्याः ॥

अ क	जजर	तक्षणे
-----	-----	--------

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	ज॒प	जपने
अ क	ज॒र	सहने
	ज॒ल	जलवत्स्वादावगमे
अ भा	जा॒ग	प्रतिजागरे
अ क	जा॒न	अवबोधने
अ क	जा॒ल	दाहे
	जि॒	जनने
	जि॒ङ्ग॒र	विकलीभवने
अ क	जी॒ठ्ठ॒र	दीर्घाकरणे
अ क	जी॒ठ्ठ॒राव	च
	ज्व॒ङ्ग॒र	वैकल्ये
	ज्व॒ज॒र	जर्जरत्वे
	जु॒व	जीवने
अ क	जु॒व॒र	सजीवीकरणे
अ क	जु॒व॒राव	च
अ भा	जु॒स	कासे
	जे॒ठ	आयतीभवने
अ क	जे॒न	जये
	जे॒त	दीप्तौ

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	जोवर	उत्पादने
अ क	जोव्राव	च
अ क	जूरव	सहने
अ क	जूल	तक्षणे

॥ टकाराद्याः ॥

अ क	टक	शब्दवदन्तैश्छेदने
अ भा	टप	परोक्षपरिभाषणे
	टल	परिवर्ते
अ भा	टाँग	घोरवाशिते
अ भा	टाल	उपेक्षागमने
	ट्यठ	तिक्तीभवने
अ क	ट्यप	संघट्टे
	ट्यम्ब	लोपे
अ क	टुक	आखुवच्छेदने
अ क	टुकव	कूटाघाते
	टूट	वृत्तिसंकोचे
अ क	टुव	संकोचने
	टोठ	प्रसादे

	धातुः ।	अर्थः ।
[अ भा]	ट्क	धावने
अ क	ट्स	अन्तर्नयने
अ क	ट्सन	च

॥ ठकाराद्याः ॥

	ठग	छलने
अ क	ठगाव	शाठ्ये
	ठहर	संस्थाने
अ क	ठाक	उत्खनने [निरोधने]
अ क	ठास	उत्खनने
	ठीक	स्थितौ
अ क	ठुक	उत्खनने

॥ डकाराद्याः ॥

अ क	डक	शब्दवत्पाने
अ क	डखव	दण्डवदाधारीकरणे
अ क	डख्र	आधारीकरणे
अ क	डख्राव	च
	डर	भये .

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क [भा]	डल	उल्लङ्घने
	डॉट	विद्वेषे
अ क	डाल	परिवर्तने
	ड्यल	शैथिल्ये
	डुक	देहानार्जवे । अथर्जाहीभावे च ।
	डुव	मज्जने
अ क	डुलनाव	गोलवद्भ्रामणे
अ क	डुलव	च
अ क	डुव	संमार्जने
	डुस	देहानार्जवे
अ क	डेष	प्रेक्षणे
	डोल	अपरिचयने
	डल, इत्यपरे	

॥ तकाराद्याः ॥

	तग	तज्ज्ञतायाम्
	तङ्ग	संकोचे
अ क	तच्र	तापने
अ क	तच्राव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	दस	घातने
अ क	दाञ्ज्र	ध्याने
अ क	दाञ्ज्राव	च
अ क	दार	धारणोद्धारयोः
अ क	दाव	दापने
अ क	दि	दाने
अ क	द्वगव	अवखण्डने
अ क	द्वग्नाव	द्विगुणीकरणे
	द्वदर	जीर्णीभवेने
अ क	द्वदराव	जीर्णीकरणे
अ क	द्वव्र	भूनिक्षेपे
अ क	द्वव्राव	च
अ क	द्वय	दोहने
	द्वष	च्यवने
अ क	दूञ्ज्र	पृथक्पृथक्करणे
अ क	दूञ्ज्राव	च
	दूर	दूरीभवने
अ क	दान	पिचुवद्विवरणे
	दोर	गतिचातुर्ये

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	द्व्न	वस्त्रादिरजोपहरणे
अ	द्व्नव	च
अ भा	द्व्य	वेमनस्ये
अ भा	द्व्वक	क्रीडायाम्
	द्व्वग	मूल्यातिशये
अ क	द्व्वग्राव	दुर्मूल्याकरणे
	द्व्वठ	कार्कश्ये
अ क	द्व्वप्राव	दोषदाने

॥ नकाराद्याः ॥

अ भा	नच्	नर्तने
अ क	नञ्	नग्नीकरणे
अ क	नञ्ग्राव	च
	नट	कम्पे
अ क	नट्ग्राव	कम्पने
	नन	नग्नीभवने
अ भा	नप	उत्कोचदाने [उत्को- चग्रहणे]
	नम	नग्नीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
	नव	अतिशयीभवने नूल- तायां च
	नश	अदर्शने
अ क	नहाव	क्रियाघाते
	नाँठ	निष्फलीभवने
	नाँप	दीप्तौ
अ क	नाव	शोधने
अ क	नाश्र	नाशने
अ क	नाश्राव	च
अ क	नि	हरणे
	निक	अल्पीभवने
अ क	निक्र	खण्डशः करणे
अ क	निक्राव	च
अ क	न्यङ्गल	निगरणे
अ क	न्यत	पशुरोमकृन्तने
अ क	न्यवाज्	निवेदने
	नील	हरितीभवने
अ क	न्वमूर	नम्नीकरणे
अ क	न्वमूराव	च .

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	न्वव्र	अतिशयीकरणे
अ क	न्वव्राव	च
अ क	नेछव	ख्यातीकरणे
	नेर	निर्गमने
अ क	नोम्र	संक्षेपीकरणे
अ क	नोम्राव	च
अ क	न्याव	हारणे

॥ पकाराद्याः ॥

	पक	गतौ
	पच	ऋणविश्वासे
अ क [भा]	पछताव	पश्चात्तापे
अ क	पछान	उपलक्षणे
	पज्	युक्तीभवने सत्यावि- भावे च
अ क	पंज्र	आवेष्टय सीवने
अ क	पंज्राव	च
अ क	पंज्र	सत्याविष्करणे
अ क	पंज्राव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
	पठ	प्राप्तौ
अ भा	पटाव	गतौ
	पठ	सिद्ध्याम्
अ क	पठ्	संस्कारे मीनादिशो- धने च
अ क	पठ्राव	संस्करणे साधने च
अ भा	पद्	कुत्सिते शब्दे
	पप	परिणामे
अ क	पय	धात्वादिपाके
अ क	पर	पठने
अ क	पर्खाव	परीक्षायाम्
अ क	पर्जन	उपलक्षणे
अ क	पर्जनाव	च
अ क	पल	गुप्तदाने
	पलज्	उपसेवायाम्
	पलट	द्रवीभवने
अ भा	पश	विषादे
	पष्प	क्षरणे
	पाकन	विस्फोटादिपाके

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	पाकव	पचने
अ क	पाज्	निःसारणे
	पाथ	सद्भावे
अ क	पार	केशवेणीकरणे पण- स्थापने च
अ क	पाल	रक्षणे
अ क	पाव	पातने
अ भा	पास्त्र	धिकरणे
अ क	पास्त्राव	च
	पि	पतने
अ भा	पिट	परिदेवने
अ क	पिट्राव	दीनीकरणे
अ क	प्यतर	पालने
	प्यद्	वृत्तज्ञतायाम्
	पिल	प्राप्तौ
अ क	पिलन	प्रापणे
[अ क	पिलनाव	च]
अ भा	प्यव	पाकार्थमग्न्यारम्भे
	पिशल	पेशलीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
	पिस	पाकेन बहिर्निःसरणे
अ क	पिह	संचूर्णने
	पीट	खेदात्समीक्षणे
अ भा	पीठ्	सशिक्षं प्रतिक्षेपणे
अ भा	पीठ्राव	च
अ क	पीनव	प्रसावने
	पीर	मेदुरतायाम्
अ क	पुचन	पुष्पादिखण्डशः करणे
	पुन	शापसाफल्ये
अ भा	पुन्द	क्षुते
	पुल	नैर्बल्ये
अ क	पुश्र	अर्पणे
अ क	पुश्राव	च
अ क	पूज	पूजायाम्
अ क	पूठ्	स्थूलीकरणे
अ क	पूठ्राव	च
अ क	पूर	पूरणे
	पेड	निर्यासे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	पैर	अलंकरणे
	पोठ	स्थूलीभवने
	पोर	पर्याप्त्यनार्द्रतयोः
अ भा	पोरव	बाधने
	पोष	पर्याप्ततायाम्
	प्रखूट	प्रकटने
अ क	प्रजन	उपलक्षणे
अ क	प्रजनाव	च
	[प्रजल	प्रज्वलने]
	प्रन	नैर्मल्ये
	प्रय	प्रीणने
	प्रस	प्रसवे
अ क	प्राट	खनने
	प्राण	पुराणीभवने
	प्रार	समीक्षणे
अ क	प्राव	प्राप्तौ
अ क	प्रिछ	पृच्छायाम्
अ क	प्रिण	उपालम्भे
अ क	प्रिन्ज	प्रेरणे

धातुः ।	अर्थः ।
---------	---------

॥ फकाराद्याः ॥

अ क	फक	सक्त्वादिभक्षणे [दा- रिद्र्याविष्कारे च]
	फट	काष्ठभेदाङ्कुरोद्भेदयो- र्जलनिमज्जनादिषु च
	फव	प्रशस्तीभवने
	फर	स्तेये
अ क	फर्काव	अर्थोपसर्जने
	फल	वस्त्रजीर्णने साफल्य- विभागयोश्च
	फस	वद्धीभवने
अ क	फास्	वद्धीकरणे
	फहर	पारुष्ये
अ भा	फाँग	शिशुमार्जाररोदने
अ क	फान	निःशेषीकरणे
	फाँफल	क्रियायोग्यीभवने
अ क	फालव	काष्ठभेदने
अ क	फास्	वद्धीकरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	फास्राव	च
	फिच	विस्मरणे
अ क	फयचव	अप्रत्यक्षहरणे
अ क	फिर	पुस्तककथाभाण्डानां परिवर्तने
अ क	फिरव	भ्रामणे
अ क	फयश	ओष्ठादिलेहने
अ क	फुक	अङ्गारप्रदीपने
अ क	फुकार	कोपालापे
	फुट	भङ्गे
अ क	फुट्र	भञ्जने
	फुट्राव	च
	फुल्ल	विकसने
	फुश [फुश]	अन्तःकोपे [स्त्री भा]
	फुह	च
अ क	फूँक	आघ्राणे
	फेर	भ्रमणविस्त्रीभवनप- श्चात्तापवैलोम्येषु
अ क	फेश	ओष्ठादिलेहने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क अ भा	फोर फयार फक	स्फुरणे [१२११५७ व.] रसनिष्कासने उच्छ्वासनिःश्वासयोः

॥ वकाराद्याः ॥

अ क [भा]	वक	भषणे
अ क	वगार	स्रक्षणे
	वच	अनाहततायाम्
अ क	वच्राव	भयादिरक्षणे
अ क	वज	सेवायां स्नेहने च
	वड	गतिवृद्धोः
अ क	वडाव	गतिशमनयोः
अ क	वड्र	वर्धने
अ क	वड्राव	च
अ क	वट्राव	पूपाङ्गारपाके
	वन	भवने
अ क	वन्जूर	विभाजने
अ क	वन्जूराव	च
अ क, [भा]	वर	पूरणे वियोगदैर्न्ये च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	बर्काव	पातने
	बल	आरोग्ये प्राणने च
अ क	बल्र्	आरोग्यीकरणे
अ क	बल्राव	च
	बस	निवासे
	बसन	पीतीभवने
	बहर	शूरतायाम्
	बाखन	बुद्धिभ्रंशे
अ क	बांग्र	विभाजने
अ क	बांग्राव	च
अ क	बाज्र	च
अ क	बाज्राव	च
	बाद [बाद]	प्रबलीभवने
	बाँवर	त्वरायाम्
अ क	बाव	अभिप्रायाविष्करणे देवार्पणे च
	बावज	रोचने
अ क	बाष	उच्चारणे
	बास	भासने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	विगर व्यञ्ज्	विकारे विवरणे भिन्नीकरणे च
अ क	व्यञ्ज्राव व्यन्न विय व्यह	च भिन्नीभवने पर्युषितत्वे उपवेशने
अ क	बुछ	दंशक्रियायाम्
अ क	बुज्	भर्जने
	बुड	निमज्जने
	बुड	स्थविरीभवने
	बुव	उत्पत्तौ
अ क	बूग	भोगे
अ भा	बेछ	भिक्षायाम्
अ क	बोज्	निशामने
अ क	बोल	पक्षिशब्दे
अ क	ब्रक	दंष्ट्राघातकोपयोः
	ब्रज्	दीप्तौ
	ब्रम	भ्रान्तौ

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	ब्रमूर	बुद्धिहरणे
अ क	ब्रम्राव	च
अ क	ब्रश	दंष्ट्राघातकोपयोः
अ क	ब्रिछ	परिदेवने
	ब्रेठ	मूर्खीभवने

॥ मकाराद्याः ॥

अ क	मङ्ग	याचने
अ क	मच्राव	उन्मादने
अ क	मठार	समीकरणे सान्त्वने च
अ क	मण्ड	वस्त्रमर्दनालंकरणयोः
	मत	उन्मादे
अ क	मथ	मर्दने
अ क	मनव	कोपापनयने
अ क	मन्जूर	विकलीकरणे
अ क	मन्ज्राव	च
अ क	मन्द	मन्थने
	मन्दछ	मन्दाक्षे

	धातुः ।	अर्थः ।
	ममल	निश्चैतन्ये
[२]अ क	मर	मरणसंधापनयोः
	मर्च	अन्तःकोपे
अ क	मर्दाव	विस्फोटादिमर्दने
अ क	मल	मर्दने
	मष	विस्मृतौ
अ क	मष्र	विस्मारणे
अ क	मष्राव	च
अ क	महार	कणशः करणे
अ क	माज	तत्परतायां शोधने च
अ क	माँज	धातुनिर्मलीकरणे
अ क	माँज्राव	स्वीकारकारणे
अ क	माँड	मिश्रीकरणे
अ क	मान	स्वीकरणे
अ क	मार	मारणे
अ क	मिलव	संयोजने
अ क	मिलनाव	च
	म्वकल	मुक्तौ
	म्वच	अवशेषे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	मुच॑र	उद्धाटने
अ क	मुच॑राव	च
अ क	मुछ	व्रतादित्यागे
	म्व॑ट	स्थूलीभवने
अ क	म्व॑ट्र	स्थूलीकरणे
अ क	म्व॑ट्राव	च
	म्व॑ण्ड	कुण्ठीभवने
अ क	म्व॑ण्ड्र	कुण्ठीकरणे
अ क	म्व॑ण्ड्राव	च
	म्व॑द्र	मधुरीभवने
अ क	म्व॑द्राव	मधुरीकरणे
अ क	मु॑न	धान्यखण्डने
अ क	म्व॑लव	मूल्यनिश्चयीकरणे
अ क	मु॑ष	मोषणे
अ क	मु॑स	असम्यग्भक्षणे
अ क	मु॑सर	उद्धाटने
अ क	मु॑सराव	च
अ क	मु॑ह	मोहने
अ भा	मू॑न्छ्र	समीक्षणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा	मूँच्छ्राव	च
अ क	मूँत्र	मन्त्रायत्ती [करणे]
		भवने
अ क	मूँत्राव	मन्त्रायत्तीकरणे
अ क	मूर	त्वचो निष्कर्षे भक्षणे
		च
	मेठ	मधुरीभवने
अ क	मेन	मापने
	मेल	संगमे
	मोर	शमे
अ क	मोरव	पीडासहने

॥ यकाराद्याः ॥

अ क	यत्त्र	शक्तौ
अ क	यत्त्राव	च
	याप	व्याप्तौ
अ क	यार	संख्याने
	यि	आगमने
अ क	येर	तन्तुसंताने

धातुः ।	अर्थः ।
---------	---------

॥ रकाराद्याः ॥

अ क	रङ्ग	रञ्जने
अ क	रछ	रक्षायाम्
अ क	रछ्छ्र	सम्यक्संस्करणे
अ क	रछ्छ्राव	च
अ क	रट	ग्रहणे
अ क	रन	पाके
	रन्ज	प्रीतौ रागे च
अ क	रन्जनाव	प्रीणने
अ क	रन्जव	च
	रम्ब	शोभायाम्
	रस	सरसीभवने
	राव	नष्टीभवने
अ क	रावर	नष्टीकरणे
अ क	रावराव	च
अ भा	रिन्जव	छद्मगतौ
अ भा	रिव	अलंकरणतत्परता- याम्

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	रुव रोच रोज रोट रोष	रोपणे रोचने स्थितौ अवष्टम्भे रुष्टौ
अ क	रुक्व रुड रुत रण	भूसंगानयने रूढीभवने साध्वीभवने जीर्णीभवने
अ भा	रुस	गमने

॥ लकाराद्याः ॥

अ क	लख लग	अन्तर्नयने सङ्गे पीडायां सामञ्ज- स्ये च
अ भा	लङ्ग लज	पङ्गीभवने योग्यतायाम्
अ भा	लटाव	गमने
अ भा	लड	युद्धे .

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	लडाव	संप्रहारणे
अ क	लतव	लताघाते
अ क	लतार	अधिक्षेपे
अ क	लद्	वस्तुप्रेषणे गृहादि- निर्माणोर्ध्वान्तरिक- रणयोः सूत्रादिक- र्मणि च
अ क	लव	प्राप्तौ
अ क	लम	आकर्षणे
	लय	अर्घणे
अ क	ललव	अङ्कपालने
	लस	सम्यग्जीवने
	लहन	नाडीशिथिलीभवने
अ क	लाग	अनुकरणधारणकृषि- संपर्चनेषु
अ क	लाय	आघाते प्रक्षेपे च
[१]अक	लार	स्पर्शानुगमनस्निग्धी- करणेषु
अ क	लिख	लेखने

	धातुः ।	अर्थः ।
	ल्यच्	निर्वलीभवने
	ल्यड	पराजयीभवने
अ क	लिथव	मर्दने
	ल्यद्र	पीतीभवने
अ क	ल्यद्राव	पीतीकरणे
अ क	लिव	लेपने
अ क	ल्यव	लेहने
	लिस	प्रसन्नतायाम्
	ल्वत	लाघवे
अ भा	ल्वल	उपक्रीडायाम्
अ क	लूक्त्राव	क्षुद्रीकरणे
अ क	लूट	लुण्ठने
	लूव	लोभने
अ क	लूर	विनष्टीकरणे निपात- ने च
अ क	लेख	लेखने
	लोक	क्षुद्रीभवने
अ क	लोन	लवने
	ल्वन, इति केचित्	.

	धातुः ।	अर्थः ।
	लोर	वैकल्ये
	लोस	श्रमे । <i>[अस्तंगमने च]</i>
	ल्य	सम्यक्पर्याप्तौ
	ल्ह	च
	ल्हन	पाकविकारे

॥ वकाराद्याः ॥

अ क	वखन	व्याख्याने
अ भा	वज	वाद्यस्वने
अ क	वजव	सार्द्धिकरणे
अ क	वट	वेष्टने
अ क	वड्र	निक्षेपे
अ क	वड्राव	च
अ क	वथर	आस्तरणे
अ क	वथराव	च
अ भा	वद्	रोदने
अ क	वन	भाषणे
अ क	वनव	स्त्रीणामेकस्वनगाने
अ क	वन्द	उपहारे

	धातुः ।	अर्थः ।
	वय	पथ्याभवने
अ क	वर	वरणे
अ क	वल	आच्छादने
अ क	वव	वापने
अ क	षव	वर्षणे
	वस	अवरोहणे
अ क	वहार	विस्तारणे मक्षिका- द्यपवारणे च
अ क	वहाराव	च
अ भा	वाँच	वञ्चने
अ क	वाट	संधापने
	वात	प्रापणे
अ क	वाम	मक्षिकाद्यपवारणे
अ भा	वाय	धमाने नौकाचालने च
अ क	वार	मक्षिकाद्यपवारणे
अ क	वाल	अवतारणे वृष्टिपाते च
	विगल	विगलने
अ क[भा]	विचार	विचारे

	धातुः ।	अर्थः ।
	व्यच	संभवे
अ क	व्यछ्न	विवरणे
अ क	व्यञ्ज	ज्ञातीकरणे
अ क	व्यञ्ज्राव	च
अ क	व्यञ्ज्र	पृथक्पृथक्करणे
अ क	व्यञ्ज्राव	च
	व्यठ	स्थूलीभवने
अ क	व्यठ्ठ्र	स्थूलीकरणे
अ क	व्यठ्ठ्राव	च
	व्यद्	शैथिल्ये
अ क	व्यद्द्राव	शिथिलीकरणे
अ क	व्यन्द	आचरणे
	व्यप	संभवे
अ क	व्यप्प्र	संभावनने
अ क	व्यप्प्राव	च
	व्यलर	अस्वास्थ्ये
अ क	व्यव	विकीर्णने
अ क	व्यव्	च
अ क	व्यव्वात	च

	धातुः ।	अर्थः ।
	व्यसर	विशीर्णने
	विस	प्रसन्नीभवने
	व्यक	दोषादिचेष्टायाम्
	वुक्	वक्त्रीभवने
अ क	वुक्त्राव	वक्त्रीकरणे
अ क	व्वखर	ऊर्ध्वाधरीकरणे
अ क	व्वखराव	च
	[व्वगन	उत्तानीभवने]
अ क	वुग्त्राव	ऋणप्रतिग्रहणे
अ क [भा]	वुङ्ग	श्वरवे
	वुच	दग्धीभवने
अ क	वुछ	प्रेक्षणे
	वुज	जागरणे जलादिव्य- क्तीभवने च
	व्वजल	रक्तीभवने
	व्वट	प्लवगतौ
अ क	वुठ	वेष्टने
	वुड	उड्डयने
अ क	वुडाव	नाशने चालने च

	धातुः ।	अर्थः ।
	व्वतल	ऊर्ध्वीभवने
	व्वथ	उत्थाने
अ क	व्वथर	अवमार्जने
अ क	व्वथराव	च
	वुद	जागरणे
	वुदर	वियोगखेदे
	वुन	दैवानार्जवे
	व्वन्नत	उन्नतीभावे
	वुप	अन्तर्दाहे
	व्वपज	उत्पत्तौ
	वुफ	विहायसा गतौ
अ क	व्वफर	शैथिल्ये
	व्ववर	समाप्तौ
	व्ववस	बहुलीभवने
	व्वम	सीमानधिगमे
	वुय	पर्याप्तौ
अ क	वुर	उम्भपटप्रच्छादन- निपातनेषु
अ क	व्वलङ्ग	उलङ्घने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	व्वलल	अलंकरणे
	व्वलस	उल्लसने
	व्वशल	लौहित्ये
	वुष्ण	उष्णीभवने
	व्वस	बाहुल्ये
अ क	वुसर	उद्घाटने
अ क	वुसराव	च
	वुह	अनिर्वाणे
अ भा	वूहव	शापे
अ क	वोन	तन्तुवायकर्मणि
अ भा	वोर	भषणे विस्मृत्यालापे
		च
	वोल	चञ्चलीभवने
अ क	वोव्र	धातूनां तक्षणे
अ क	वोव्राव	च

॥ शकाराद्याः ॥

अ क	शशाव	षड्गुणीकरणे
	शम	उपशमे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क [भा]	शष	सहने
	शहल	शीती भवने
अ भा	शाश	उच्छ्वासनिःश्वासे
	[शिग्न्	परेष्यादाने]
	शिठ	शीनी भवने
	श्रिठ	च
	श्वङ्ग	शयने
	श्वद्ध	शोधने
	शूव	शोभायाम्
अ क	शूव्र	शोभने
अ क	शूव्राव	च
अ क [भा]	शौक	शङ्कायाम्
अ क	शेर	संस्करणे
	श्रप	जीर्णने
अ भा	श्रुक	क्रन्दने
अ क	श्रुत	शब्दवत्पाने
	श्रोच	शुद्धौ

धातुः ।	अर्थः ।
---------	---------

॥ सकाराद्याः ॥

	सखर	प्रस्थाने
अ क	सगव	वृक्षादिसिञ्चने
अ क	सगनाव	च
अ क	संज्र	अगाधीकरणे
अ क	संज्राव	च
अ भा	सताव	बाधने
	सन	अगाधीभवने
अ क	संज्र	सर्जीकरणे
अ क	सन्दर	संधुक्षणे
अ क	सन्दराव	च
अ क	सन्दार	प्राणस्वास्थ्ये
	सपज	सिद्धौ
	सपद	च
	सपन	च
	सम	साम्ये
	समख	समक्षीभवने
अ क	संचाल	संस्करणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	सर	स्मरणे
अ क [भा]	सह	सहने
	साँगर	विशरणे
अ क	साद	संराद्धौ
अ क	सार	स्वारैकत्रीभवनक्र- मानयनेषु
अ क	साव	शायने
अ क	स्यञ्ज्	ऋज्वीकरणे
अ क	स्यञ्ज्राव	च
अ क	स्यञ्ज्राव	अट्टर्षीकरणे
	स्यद्	सिद्ध्यज्वीभवनयोः
	स्यन्द्र	अरुणीभवने
	स्यन्न	अकर्कशीभवने
अ क	सिव	सेवने पाकविशेषे च
	सीर	भ्रमणे
अ क	सुक	व्यभिचारे [अन्तरा- वेशने]
अ क	स्वखव	मृडने
अ क	स्वखनावृ	च

	धातुः ।	अर्थः ।
	स्वग	मूल्याल्पतायाम्
अ क	स्वंग्राव	सुमूल्याकरणे
अ क	स्वच्चाव	शामने
	स्वत	शमने
अ क	स्वम्ब्र	समीकरणे कत्रीकर- णयोः
अ क	स्वर	स्मरणे
अ क	सुरव	भाजनभस्मशुद्धौ
अ क	स्वर्श	हस्तादिशुद्धौ
अ क	सुलव	अङ्कपालने
अ क	सुव	सूचीकर्मणि
	स्वसर	काष्ठादिजीर्णने
अ क	सोज	प्राणिप्रेषणे
	सोर	अवसाने
अ क [भा]	सूड	क्षमायाम्
अ क	सूत	संघट्टने
	स्त्रव	क्षरणे
	स्त्रुग	मूल्याल्पतायाम्
अ क	स्त्रुग्राव	सुमूल्याकरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा	सूस	अपानवार्यौ

॥ हकाराद्याः ॥

	हकर	कार्कश्ये
अ भा	हग	पुरीषोत्सर्गे
	हट	क्षीणीभवने
अ क	हट्र	क्षीणीकरणे
अ क	हट्राव	च
	हन्द्र	शीतीभवने
अ क	हन्द्राव	शीतीकरणे
	हप	काश्ये
	हम	शमने
	हर	क्षरणपतनयोः
	हल	वक्रतायाम्
अ क	हहर	विवाहकर्मणि
	हाँकल	शीतसंकोचने
	हाँठ	नैष्फल्ये
अ क	हाँठ्राव	निष्फलीकरणे
	हान	शैत्ये

	धातुः ।	अर्थः ।
	हामन	शीतलापाके [श्या- मीभवने]
अ क [भा]	हार	पराजयनिपातयोः
अ क	हाव	दर्शने
अ क	हि	ग्रहणक्रीणनधारणेषु
अ क	ह्यक	शक्तौ
अ क	ह्यछ	शिक्षायाम्
अ भा	ह्यड	परिभाषणे
	हिल	प्रबलीभवने
	क्ख	शोषे
अ क	क्ख्र	शोषणे
अ क	क्ख्राव	च
	क्च	विस्त्रीभवने
अ क	क्च्राव	विस्त्रीकरणे
अ क	क्ब्र	पराजयने
अ क	क्ब्राव	च
अ क	हुम	होमे
अ क	क्मूर	शामने
अ क	क्मूराव	च •

	धातुः ।	अर्थः ।
	होन	उत्कटीभवने
अ क	होर	प्रतिदाने
	हन	शोधे
	हर	उपचये
	हूल	प्रसवारम्भे
अ क	हसव	श्वादिसूचनायाम्
अ क	हसनाव	च

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीर-
शब्दामृते धातुपाठप्रक्रिया
समाप्ता ॥ ७११ ॥

अथ परिशिष्ट-नाम-धातवो लिख्यन्ते ॥२॥

धातुः ।	अर्थः ।
अग्य-लगुन्	अज्ञाविद्य रिप्वादिषु संमुखी- भवनम् ।
अगादि-गच्छुन्	निष्कारणं क्रोधाविष्कारः ।
खंखूर्-दिञ्	जन्तुनो भूमौ भ्रामणम् ।
छित-करुन्	तिरस्करणम् ।
जीरू-दिञ्	क्रोधाविष्काराय प्रेरणम् ।
डाल-मारञ्	उपेक्षाकरणम् ।
ड्यम्बुड्यम्बु-करुन्	अन्तःसुपिरस्य शब्दानुक- रणम् ।
तोथ्-करञ्	अहंकारपूर्वकं भर्त्सनम् ।
दाम्-द्युन्	स्तन्यवत्पानम् ।
दारिथ्-द्युन्	प्रपातनम् ।
निन-युन्	अनवधानता ।
न्यूरु-युन्	समीपागमनम् ।
पाय्-करुन्	उपायकरणम् ।
फूह्-करुन्	कोपपूर्वकं चेदनम् ।

धातुः ।	अर्थः ।
फश्-द्युन्	विनष्टीकरणम् ।
वर-गलुन्	अनादरेण रोषणम् ।
मान्मान्-करञ्	स्पर्धाकरणम् ।
रथि-खारुन्	सफलीकरणम् ।
वन्-द्युन्	स्मृतिपूर्वकमन्वेषणम् ।
वस्य-प्यन्	हृदयंगमीभवनम् ।
वोडाल-करुन्	उपेक्षाकरणम् ।
सर-करुन्	निर्णयीकरणम् ।
सूर-करुन्	ईषञ्चेष्टाकरणम् ।
ह्क-युन्	शीघ्रागमनम् ।

[अन्ये ऽपि यथायोगं बोध्याः ।]

इति धीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते धातुप्रक्रियायाः
परिशिष्टे नाम धातवः समाप्ताः ॥ ७ । २ ॥

ॐ श्रीविघ्नहर्त्रे नमः ॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

वर्तमानपादः ॥ १ ॥

अथशब्दो मङ्गलार्थः ।

॥ कालत्रयतद्विशेषक्रियाकर्मकर्त्रवबोधकृदा-
ख्यातः ॥ १ ॥

कालत्रयस्य भूतभविष्यद्वर्तमानरूपस्य तद्विशेषाणां विध्यादीनां क्रिया-
कर्मणोः कर्मकर्तरि तथा विभक्तिस्वरूपेष्वप्रयुक्ततच्छब्दादिकर्तृषु क्रिया-
कर्त्रोश्चात्रबोधकृत्सम्यग्बोधकारक आख्यातो विज्ञेयः ॥

॥ आरब्धानारब्धसमापितक्रियाकाला वर्तमान-
भविष्यद्भूतसंज्ञाः ॥ २ ॥

आरब्धक्रियाकालो वर्तमानसंज्ञः । अनारब्धक्रियाकालो भविष्यत्संज्ञः ।
समापितक्रियाकालो ऽतीतसंज्ञो भवति ॥

॥ अश्रोतृश्रोतृवक्तृभेदात्प्रथममध्यमोत्तमाः ॥३॥

तेषु कालत्रयेषु तद्विशेषेषु च प्रत्येकस्मिन् अश्रोता प्रथमपुरुषः । श्रोता मध्यमपुरुषः । वक्ता उत्तमपुरुषो बोध्यः । अश्रोतेति लक्षणात्संनिधाने ऽपि पुरुषे अयं करोतीति श्रोतारं वदंश्चमपि कुर्विति किमुतासंनिधाने इति निर्णयम् ॥

॥ एकानेकाभ्यां द्वे द्वे वचने ॥ ४ ॥

तेषु त्रिषु पुरुषेषु प्रत्येकस्मिन्नेकवचनबहुवचनभेदाद्द्वे द्वे वचने भवतः ॥ सुह् लृह् परान् । सः पठति ॥ तिम् छिह् परान् । तौ पठतः वा तं पठन्ति ॥

॥ युगपदुक्तो वाचकासन्नो मुख्यः ॥ ५ ॥

द्वयोस्त्रयाणां वा पुरुषाणां युगपत्क्रियाया उक्तौ सत्यां वाचकासन्नः पुरुष एव मुख्यो विज्ञेयः । तत्रथा । तच्छब्दयुग्मच्छब्दयोर्युगपद्वचने वाच्ये वाचकासन्नो युग्मच्छब्द एव मुख्यः संमुखत्वात् । एवं युग्मच्छब्दास्मच्छब्दयोर्युगपद्वचने वाच्ये वाचकस्यात्मैवासन्नतरः । अतस्तत्रास्मच्छब्दस्य मुख्यत्वम् । एवं तच्छब्दास्मच्छब्दयोस्त्रयाणामप्यवधार्यः ॥ सुह् त लृह् परिच् । स च त्वं पठतम् ॥ लृह् त वृह् परच् । त्वं चाहं पठाम् ॥ सुह् त वृह् परच् । स चाहं पठाम् ॥ सुह् त लृह् त वृह् परच् । स च त्वं चाहं पठाम् ॥

॥ धातोः परे प्रत्ययाः ॥ ६ ॥

कालत्रयसंबन्धिविभक्तिप्रत्यया धातोः परे भवन्तीति परिभाष्यते ॥ परान् लृह् । पठति ॥ परुन् । अपठत् ॥ परि । पठिष्यति ॥

॥ तदात्वारब्धे वर्तमाना ॥ ७ ॥

सत्काले आरब्धे कर्मणि धातोर्वर्तमाना विभक्तिर्भवति ॥ पकान् छुह ।
गच्छति ॥ परान् छुह । पठति ॥

॥ नैर्यन्तरारब्धे च ॥ ८ ॥

यस्याः क्रियायाः कदाचिदपि उच्छित्तिर्न स्यात्तत्कर्म निरन्तरारब्धम्
तस्मिन्नपि वर्तमाना विभक्तिर्भवति ॥ ईश्वर जगतम् रञ्जान् छुह । ईश्वरो
जगद्रक्षति ॥ पान पानम् रञ्जान् छुह । आत्म [न] स्नानं पालयति ॥

॥ नियमारब्धे च ॥ ९ ॥

प्रतिकुम्भं गङ्गायाः स्नानं करिष्यामीत्यादिनियमेन या या क्रिया
आरब्धा स्यात्तस्यां वाच्यायां सत्यां तत्र वर्तमाना विभक्तिर्भवति ॥ व्याक-
रण् पमान् छुह लवकुट्टु । व्याकरणमधीते बालः ॥ गंगाय गङ्गान् छुह
प्रथं कुम्भम् । गङ्गां गच्छति प्रतिकुम्भम् ॥

॥ अनेककार्यवित्कर्तृसत्तायां तत्तत्क्रिया धातु- भ्यश्च ॥ १० ॥

एकाधिककार्यज्ञस्य कर्तुः सत्तायां देहपाताभावे सति तन्मन्वन्धिषु कर्मस्व-
भिधेषु सत्सु धातुभ्यो वर्तमाना विभक्तिर्भवति । एककार्यज्ञस्य तु नियमा-
रम्भतो वर्तमाना प्राप्तिरासीदिति ॥ क्याह् छुह मुर्त् करान् । किं मूर्तोः कुर्व-
न्नस्ति ॥ क्याह् छुह जान् लेखान् । किं साधु लिखन्नस्ति ॥ क्याह् छुह रतु
ग्यवान् । किं साधु गायन्नस्ति ॥ कथनसमकालमेव यदि प्रोक्तक्रिया-
विदो देहपातः स्यात् तदातीतावाप्तिर्भवेन्न तु वर्तमाना प्राप्तिरित्यादिविशेषा
बुद्धिमद्भिः स्वयम्भाः । किं च वर्तमानस्य केवलं न संप्रतिकालीनक्रियानो

वर्तमानसंज्ञास्ति किंतु वर्तमानकर्तृसत्त्वे एव प्रायशो वर्तमानसंज्ञास्तीति ॥

॥ वर्तमानायां छुह् छिह् छुख् छिव छुस् छिह्
पुंसि ॥ ११ ॥

॥ छ्यह् छ्यह् छ्यख् छ्यव छ्यस् छ्यह् स्त्रियाम्
॥ १२ ॥

पुंकरि यथा ॥ करान् छुह् । सः करोति ॥ करान् छिह् । ते कुर्वन्ति ॥
करान् छुख् । त्वं करोषि ॥ करान् छिव । यूयं कुरुथ ॥ करान् छुस् । अहं
करोमि ॥ करान् छिह् । वयं कुर्मः ॥ स्त्रीलिङ्गे यथा । करान् छ्यह् । सा
करोति ॥ करान् छ्यह् । ताः कुर्वन्ति ॥ करान् छ्यख् । त्वं करोषि स्त्री० ॥
करान् छ्यव । यूयं कुरुथ स्त्री० ॥ करान् छ्यस् । अहं करोमि स्त्री० ॥ करान्
छ्यह् । वयं कुर्मः स्त्री० ॥ कर करणे । छुह् आदयः प्रत्ययाः । धातोरानागम
(सू० १९) इति आन् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ॥

॥ क्रिया ऽभावे नपराः ॥ १३ ॥

क्रियाया अभावे अभिधेये सति ते प्रत्यया नपरा नकारः परो येभ्यस्तथा
स्युः ॥ करान् छुन । न करोति ॥ करान् छिन । न कुर्वन्ति ॥ करान् छ्यन ।
सा न करोति ॥ करान् छ्यख् । त्वं न करोषि ॥ कर करणे । छुह् प्रत्यय-
स्तस्मान्न प्रत्ययः । धातोरानागमः(सू० १९) । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र(सू० ४।१३१)
इति इकारलोपः । एवं सर्वेषाम् ॥

॥ कामप्रवेदने आपराः ॥ १४ ॥

क्रियायाः कामप्रवेदने सति विभक्तिप्रत्यया आपरा आकारः परो येभ्य-
स्तथा स्युः । क्रियाभावस्य कामप्रवेदने सति न प्रत्यय आपरो भवति ॥ करान्

छ्वा । स किं नु करोति ॥ करान् छ्या । सा किं नु करोति ॥ कर करणे । छ्च्
छ्यह् प्रत्ययौ आपरौ । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१३१) इति ह लोपः ।
धातोरानागमः (सू० १९) । छु इत्यस्य उकारो वः (सू० १।११) इत्यनेन वत्त्वे
कृते । अपरत्र स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ (सू० १।५) । व्यञ्जनं परेण संधेयम्
(सू० १।३) । एवं करान् छुना । किं न करोति ॥ करान् छ्यना । सा किं न
करोति ॥ अत एव निर्देशाद्यथा नकारान्तस्या ऽऽप्रत्ययः स्यात्तथा तिप्रत्यया-
न्तस्यापि बोध्यः (सू० ४।१७९) । करान् छत्या । अपि किं करोति ॥ कर्षो-
न्त्या । अपि किं चकार ॥ करित्या । अपि किं करिष्यति ॥

॥ मध्यमैकत्वादित्रये ऽपरा वा ॥ १५ ॥

कामप्रवेदने सति मध्यमैकत्वानेकत्वयोरुत्तमैकत्वे च अपरा अकारः
परो येभ्यस्तथा वा विकल्पेन स्युः । न क्रियाभावकामप्रवेदने नकारस्य स्वय-
मकारान्तत्वात् । किं चादखत्सु संबोधनप्रत्ययेषु चायमेव मुख्यः । प्रथ-
मस्तु । आ प्रत्ययः कनिष्ठनीचयो (सू० २।२।७) रिति लिङ्गप्रकर-
णोक्तसूत्रेण तयोरेवावगन्तव्यः ॥ करान् छ्व । वा । करान् छ्वा ।
किं त्वं करोषि ॥ करान् छ्व । वा । करान् छ्वा । किं यूयं कुरुथ ॥
करान् छ्व । वा । करान् छ्वा । किमहं करोमि ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ अपरा अय्परा वा स्त्रियां मध्यमे ॥ १६ ॥

स्त्रियाः सकाशात्कामप्रवेदने कर्तव्ये मध्यमपुरुषे प्रत्यया अकारपरा
अय्परा वा भवन्ति । अत्रापि अय् प्रत्ययः । कनिष्ठनीचयो (सू० २।२।७)
रित्यर्थे] लिङ्गप्रकरणोक्तसूत्रानुसारतो बोध्यः ॥ करान् छ्यस्व । वा । करान्
छ्यस्व । किं त्वं करोषि स्त्री० ॥ करान् छ्यस्व । वा । करान् छ्यस्व । किं
यूयं कुरुथ स्त्रियाः ॥ करान् छ्यस्वना । वा । करान् छ्यस्वनय् । किं त्वं न
करोषि ॥ करान् छ्यस्वना । वा । करान् छ्यस्वनय् । किं यूयं न कुरुथ ॥

॥ उत्तमैकत्वे पुंस्त्रियोः क्रमात् ॥ १७ ॥

पुरुषाय स्त्रिया कामप्रवेदने वाच्ये सति अकारपरो भवति । स्त्रिये स्त्रिया वाच्ये सति अय्परो भवति ॥ करान् छ्यम । किमहं करोमि ॥ करान् छ्यमय् । किमहं करोमि ॥

॥ बहुत्वे आ अय्पराः ॥ १८ ॥

पुरुषाय वाच्ये आपराः स्त्रिये वाच्ये अय् परा भवन्ति । प्रथमपुरुष-प्रत्यययोरुत्तमानेकत्वच्छ्यद् प्रत्ययेन सादृश्यात्तयोरपीत्थं विज्ञेयम् ॥ करान् छ्या स्वह । सा किं नु करोति ॥ करान् छ्या तिम । ताः किं नु कुर्वन्ति ॥ करान् छ्या असि । वयं किं नु कुर्मः ॥ करान् छ्यय् । किं नु वयं कुर्मः ॥ एवमन्यथोरपि ॥

॥ धातोरानागमः ॥ १९ ॥

वर्तमानाया त्रिषये धातोः पर आन् आगमो भवति ॥ करान् छुह । करोति । साथितमेव ॥

॥ इकारान्ताद्धपूर्वः ॥ २० ॥

इकारान्ताद्धातोरान् आगमो वकारपूर्वो भवति अर्थात् वान् आगमः स्यात् ॥ निवान् छुह । हरति ॥ दिवान् छुह । ददाति ॥ यिवान् छुह । आयाति ॥ नि हरणे । दि दाने । यि आगमने । वर्तमानायां पुंसि छुह प्रत्ययः । अनेन वान् आगमः ॥ ख्यवान् छुह । खादति ॥ च्यवान् छुह । पिबति ॥ खि खादन्ने । चि पाने । छुह प्रत्ययः । अनेन वान् आगमः । सर्वत्राकारागमोऽनिदियिवर्जितात् (सू० ८ । २ । ११) इति सूत्रेण धातुस्वरादकारागमः ।

८।१।२४] आख्यातप्रक्रियायां वर्तमानपादः । १७३

इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति सूत्रेण इकारस्य पत्वम् ।
व्यञ्जनं परेण संधेयम् (१।३) ॥

॥ आसो लोपो धातोश्च ॥ २१ ॥

आस सत्तायामित्यस्माद्धातोरान् प्रत्ययस्य लोपो भवति । आस धातोश्च
लोपः स्यात् ॥ छुह् । अस्ति ॥ छिह् । सन्ति । इत्यादि ॥ आस सत्तायां । वर्त-
मानायां छुह् प्रत्ययः । धातोरानागमः (सू० १९) । अनेन लोपः आस धातोश्च ॥

॥ वाक्येष्व ऽयं प्रयोगो मुख्यः ॥ २२ ॥

सर्वेषां वाक्यानां लालित्ये अयम् अस्त्यर्थकः छुह् प्रयोगो मुख्यो ऽवधार्यः ॥
षत छुह् सुह् ख्यवान् । भक्तमस्ति सः खादन् ॥ बत सुह् ख्यवान् छुह् । भक्तं
स खादति । इति गौणः ॥

॥ वाक्यारम्भपदात्परो मुख्यः ॥ २३ ॥

वाक्यारम्भस्य यदारम्भपदं स्यात्तस्मान्मुख्यः प्रयोगः प्रयोज्यः ॥ तव पत
छुह् आसनम् प्यट् विहित् पूजा करान् । ततः अस्ति आसनोपरि निविश्य
पूजां कुर्वन् ॥

॥ वाक्यान्ते गौणः ॥ २४ ॥

गौणो वर्तमानायाः क्रियास्वरूपं वाक्यान्ते प्रयोज्यम् ॥ तव पत आसनम्
प्यट् विहित् पूजा करान् छुह् । तत आसनोपरि निविश्य पूजां करोति ॥ यद्यपि
प्रथमोत्तरे वाक्ये एकार्थके स्तः परं तु वाग्लालित्ये प्रथममेव ज्यायः । किं चात्र
वाक्ये स्पष्टं प्रतीयते ॥ ईश्वर छुह् आसान् काशिय अन्दर् । ईश्वरः अस्ति
भवन् काश्याम् ॥ एवमतीतादिषु च निश्चीयत इति ॥

॥ क्रियायाः किमादिशब्दस्वरूपेभ्यो वा सन-
प्रत्ययः शङ्कायाम् ॥ २५ ॥

कामप्रवेदनस्य शङ्कायामभीप्सितायां क्रियायाः परः किमादिशब्दस्वरूपे-
भ्यो वा परः सन प्रत्ययो भवति । यत्र वाक्ये सार्वनामिकं ककारादि शब्द-
स्वरूपं स्यात्तत्रावश्यं तस्मात्पर एव भवति । यत्र तु न भवेत्तत्र क्रियायाः पर
एव भवति । ख्यवान् छासन । किं नु खादति ॥ क्यासन ख्यवान् छा । किं
नु खादति ॥ वट कैत्यासन आसान् छिद् । किं नु ब्राह्मणाः कतिचन भवन्ति ॥
कर्मना बाणि यिवान् लुद् । कस्मिन्दिनरात्रिभागे आयाति ॥ अत एव ह्यप-
काद्यथा सन प्रत्ययो भवति तथा संप्रश्ने ऽपि किमादिस्वरूपेभ्यः संबोधनमु-
ख्यप्रत्ययाश्च भवन्तीति ॥ कैत्यासां लूख् आंसि । कियन्तो लोका आसन् ॥

॥ तेभ्यस्ताञ्ज्ञताञ्ज्ञतौ स्वाज्ञातायाम् ॥ २६ ॥

तेभ्यः सार्वनामिकककारादिस्वरूपेभ्यः परस्ताञ् प्रत्ययस्ताञ्त् प्रत्ययो
वा भवति आत्मनो ऽज्ञातायामाशङ्कायां विवक्षितायां सत्याम् ॥ क्याद् ताञ्
वैनुन् । वा क्याद् ताञ्त् वैनुन् । किञ्चिदुक्तम् ॥ एवं । कर् ताञ् आव् ।
कस्मिंश्चित्काले आगतः ॥ कूतु ताञ् दितुन् । कियन्मितं दत्तम् । इत्यादि ॥
अत्र प्रत्ययञकारस्य विकल्पेन मकारो भवति । तत्र क्याद् ताम् वैनुन्
[। किञ्चिदुक्तम्] ॥ इत्यादि स्यात् ॥

॥ ह्यठातिशये पूर्वं च ॥ २७ ॥

तेभ्यः सार्वनामिकककारादिस्वरूपेभ्यः पूर्वं ह्यठशब्दः प्रयोऽयः तत्तत्स्व-
रूपस्यातिशयार्थं गम्यमाने ॥ ह्यठ कर् आव् । वा ह्यठ कन आव् । चिरा-
दागतः ॥ ह्यठ क्याद् [। अतिशयः] ॥ ह्यठ कृति [। अनल्पाः] ॥ ह्यठ
कनि [। चिरेण] ॥ इत्यादि ॥

॥ आपरो वा ॥ २८ ॥

स सन प्रत्यय आकारः परो यस्मात्तथा वा भवति ॥ क्यासना
ख्यवान् छुह् । किं वस्तु नु खादति ॥ कर्सना यियि । कदा नु आगच्छेत् ॥
कृतिसना आसहान् । कतिचन स्युः ॥ कतिसना ओसु । कुत्र नु आसीत् ॥

॥ माशब्द आदावन्ते वा ॥ २९ ॥

आशङ्कायां सत्यां क्रियायाः पूर्वं पश्चाद्वा माशब्दः प्रयोज्यः ॥ करान्
मा छुह् [। करोति मा स्वित्] ॥ मा छुह् करान् [। मा स्वित्करोति] ॥ मा
करान् छुह् [। मा करोति स्वित्] ॥ कयोन्मा [। मा कार्षीत्स्वित्] ॥
सुह् मा करि [। करिष्यति मा स्वित्] ॥ वृह् मा कर [। अहं मा स्वित्
करिष्यामि] ॥

॥ वाद्यः पाद्यो वा ऽऽनुप्रासिकशब्दः ॥ ३० ॥

यस्य कस्यचिच्छब्दस्यानुकरणशब्दे कर्तव्ये तस्यैव शब्दस्याद्याक्षरं
वकारेण पकारेण वा विपर्यस्य आनुप्रासिकशब्द उच्चारणीयः ॥ करान्
वरान् छुह् । करोतीत्यादि ॥ द्यार् व्यार् अनिन् । धनादिकमानयतु ॥
षत् वन ख्ययिन् । भक्तादि भक्षयतु ॥ अन्वार वन्वार [। क्रमप्राप्तिः] ॥
अन्वार पन्वार ॥

॥ तयोरेकतराद्ये तदितरः ॥ ३१ ॥

तयोर्वकारपकारयोर्ध्यात् एकतरे शब्दस्य आद्याक्षरे सति तस्मादितरः
प्रयोज्यः वकाराद्ये पकारः पकाराद्ये वकार इति ॥ पर वर । पठेत्यादि ॥
पैस वैस दितिन् । पणाद्यदान् ॥ वाँगन् पाँगन् अन्न । वृन्ताकाद्यानय ॥

वाज पाज छिह् । सूदादयः सन्ति ॥ व्युच्ञु शब्दस्य पोच्ञु शब्द आनुप्रासिको बोध्यः । व्युच्ञु पोच्ञु । संग्रह इत्यादि ॥

॥ अन्येनापि क्वचित् ॥ ३२ ॥

स आनुप्रासिकशब्दो ऽन्येन वर्णेन विपर्यस्य क्वचिद्व्यवहियते सार्थकशब्देन वा ॥ निकृ सुकृ । संभारादि ॥ म्यंद्दु व्यंद्दु । ग्रासादि ॥ हंलु कंलु । वक्रादि ॥ हंलु वंलु । परिकरादि ॥ हान्जु गान्जु । नाविकादि ॥ फंलु फ्यंत्तु । भूपणादि ॥ ओन्तु वोन्तु । उत्तानादि ॥

॥ तच्छब्दस्यैकत्वेन क्रियासंबन्धे ऽस् ॥ ३३ ॥

कर्ता यां क्रियां तस्यार्थं विदधाति तस्याः क्रियायाः परः अस् प्रत्ययः सर्वत्र स्यात् ॥ करान् छुम् । तस्यार्थं करोति ॥ करान् छिस् । तस्यार्थं कुर्वन्ति ॥ करान् छुसस् । तस्यार्थं करोमि ॥ करान् छिस् । तस्यार्थं कुर्मः ॥ कर करणे । वर्तमानायां प्रथमैकवहुत्वे पुंसि छुह् छिह् प्रत्ययौ धातोरानागम (सू० १९) इति आन् । अनेनान्ते अस् प्रत्ययः । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१३१) इति हकारलोपः । अस् प्रत्ययस्य स्वरादलोपः (सू० ३९) इत्यकारलोपः । एवमन्यत् ॥

॥ कर्मण्यन् ॥ ३४ ॥

तच्छब्दस्यैकत्वे कर्मणि सति क्रियायाः परः अन् प्रत्ययो भवति सर्वत्र ॥ करान् छुहन् । तं करोषि ॥ ख्यवान् छुहन् । तं खादसि ॥

॥ बहुत्वेनाख् ॥ ३५ ॥

तेषामर्थे यां क्रियां निर्वर्तयेत्तच्छब्दस्य बहुत्वे वा कर्मणि सति क्रियायाः

परः अस् प्रत्ययः स्यात् सर्वासु विभक्तिषु ॥ करान् छुस् । तेषामर्थे करोति ॥
करान् छिस् । तेषामर्थे कुर्वन्ति ॥ करान् छुसस् । तेषामर्थे करांमि ॥
करान् छिस् । तेषां [अर्थे] कुर्मः । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ त्वच्छब्दे कर्मणि भूते च ॥ ३६ ॥

अतीतकालिकक्रियायास्त्वच्छब्दे कर्मणि सति क्रियायाः परः अस्
प्रत्ययः स्यात् ॥ कर्मानस् । तेन चकृषे ॥ कर्हमस् । मया चकृषे ॥

॥ भविष्यद्वर्तमानोत्तमेप्यथ् ॥ ३७ ॥

त्वच्छब्दे कर्मणि सति भविष्यन्त्या वर्तमानाया उत्तमपुरुषे ऽपि क्रियायाः
परः अथ् प्रत्ययः स्यात् ॥ करथ् । त्वां करिष्यामि ॥ करोथ् । त्वां करिष्यामः ॥
करान् छुसथ् । त्वां करांमि ॥ करान् छिथ् । त्वां कुर्मः ॥

॥ प्रत्यये प्रत्ययखकारस्य हः ॥ ३८ ॥

तत्संबन्धादिप्रत्ययेषु परेषु प्रत्ययसंबन्धिनः खकारस्य हकारो भवति ॥
करान् छुहस् । तस्यार्थे करोषि ॥ करान् छुहस् । तेषामर्थे करोषि ॥ कर
करणे । वर्तमानायां मध्यमैकत्वे छुस् । आन् आगमः (१९ सूत्रेण) तच्छब्द
(सू० ३३-३५) इत्यादिना अस् अस् प्रत्ययौ । अनेन खकारस्य हकारः ।
व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ॥

॥ स्वरादलोपः ॥ ३९ ॥

प्रत्ययस्वरात्परस्य अकारस्य लोपो भवति ॥ करान् छुस् । तस्मै करोति ॥
करान् छिस् । तस्मै कुर्वन्ति ॥ करान् छिवस् । तस्मै कूरुथ ॥ करान् छिवस् ।

तेभ्यः कुरुथ ॥ प्रथमयोर्हकारस्य लोपे कृते अनेन अकारलोपः । शेषं स्पष्टम् ॥

॥ त्वच्छब्देनाय् ॥ ४० ॥

युष्मच्छब्दैकवचननियतेन त्वच्छब्देन सह क्रियासंबन्धे सति क्रियायाः परः अय् प्रत्ययो भवति सर्वासु विभक्तिषु ॥ करान् छुय् । तुभ्यं करोति ॥ करान् छिय् । तुभ्यं कुर्वन्ति ॥ करान् छुसय् । तुभ्यं करोमि ॥ करान् छिय् । तुभ्यं कुर्मः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ युष्मदा ऽवः ॥ ४१ ॥

युष्मच्छब्देन क्रियासंबन्धे सति क्रियायाः परः सर्वत्र अव प्रत्ययो भवति ॥ करान् छुव । वः करोति ॥ करान् छिव । वः कुर्वन्ति ॥ करान् छुसव । वः करोमि ॥ करान् छिव । वः कुर्मः ॥ क्वचित्संबोधनवत्प्रोक्तौ प्रत्ययौ भवत इति ॥

॥ मच्छब्देनाऽम् ॥ ४२ ॥

अस्मच्छब्दैकत्वनियतप्रयोगेण मच्छब्देन सह संबन्धे सति क्रियापरः अम् प्रत्ययः स्यात् ॥ करान् छुम् । मां [वा] मे करोति ॥ करान् छिम् । मां [वा] मे कुर्वन्ति ॥ करान् छुहम् । मे करोमि ॥ करान् छिवम् । मां [वा] मे कुरुथ । साधनमुक्तवत् ॥

॥ कर्मण्यस् भूते ॥ ४३ ॥

मच्छब्दे कर्मणि सति अतीतकाले क्रियायाः परः अस् प्रत्ययः स्यात् ॥ कर्षोनिस् । तेनाहं चक्रे ॥ कर्षोथस् । त्वयाहं चक्रे ॥

॥ बहुत्वे ऽस्मत्प्रयोगसंबन्ध एव च ॥ ४४ ॥

अस्मच्छब्देन क्रियासंबन्धे सति क्रियायाः परः पूर्वं वा अस्मच्छब्दानेक-
त्वप्रयोग एव प्रयोज्यः ॥ करान् छुह् अस्य । नः करोति ॥ करान् छिह्
अस्य । नः कुर्वन्ति ॥ अस्य करान् छुग् । नः करोषि ॥ अस्य करान् छिष ।
नः कुरुष ॥ एवं स्त्रीलिङ्गनियतप्रत्ययेषु च त्वच्छब्दादिसंबन्धप्रत्यया अवग-
न्तव्याः । तेभ्यश्च कामप्रवेदनतदभावादिप्रत्ययाश्च स्वयमेवावधार्याः । विस्तृति-
भयान्नोदाहृताः ॥

॥ चरफुशफुहमर्चवुचफिचां नित्यं संबन्धप्रत्ययाः ॥ ४५ ॥

चर अन्तःकोपे । फुश फुह अमर्षे । मर्च अन्तःकोपे । वुच दग्धीभवने ।
फिच विस्मरणे । एषां प्रोक्तसंबन्धप्रत्यया नित्यं भवन्ति ॥ चरान् छ्यस् ।
[। अन्तःकोपो ऽस्य भवति] ॥ फुशान् छ्यस् । फुहान् छ्यस् [। असहनपस्या-
स्ति] ॥ मर्चान् छ्यस् [। अन्तः कोपो ऽस्य भवति] ॥ वुचान् छ्यस् [। अन्त-
र्दाहो भवत्यस्य] ॥ फिचान् छ्यस् [। विस्मृतिर्भवत्यस्य] ॥ साधनं सुगमम् ।
एषां धातुपाठे नित्यस्त्रीलिङ्गकथनात्स्त्रीलिङ्गप्रत्यय एव ॥

॥ षष्ठी कर्तरि सर्वत्र ॥ ४६ ॥

एषां धातूनां सर्वासु विभक्तिषु षष्ठी कर्तरि भवति ॥ तमिस् चरान् छ्यह् ॥
एषां सर्वेषां यत्र कर्तरि प्रयुज्यमाने सति तत्र संबन्धिप्रत्ययानामनित्यता बोध्येति ॥

॥ गच्छो ऽपि योग्यार्थेऽत्र ॥ ४७ ॥

गच्छ गतौ सामञ्जस्ये । इत्यस्य योग्यार्थविषये अत्र षष्ठी कर्तरि भवति ॥

[४७ । योग्यार्थ इत्यत्र अर्थाद्यर्थे ऽपि चरितार्थता ।]

सपिस् गङ्गान् छुह् जि परहा [। तस्याभीष्टमहं योग्यो ऽस्मि पठेयमिति] ॥

॥ प्रथमैकानेकत्वे च ॥ ४८ ॥

तस्यैव धातोरत्र वर्तमानाविभक्तौ नित्यं प्रथमपुरुषस्य एकत्वबहुवचनप्रत्ययावेव भवतः न तु मध्यमपुरुषादयः । किं तु ते संबन्धिप्रत्ययैर्विच्यन्ते ॥ गङ्गान् छुस् । गङ्गान् छुस् । गङ्गान् छुय् । गङ्गान् छुव । गङ्गान् छुम् । गङ्गान् छुह् ॥

॥ सर्वत्रानः सकर्मकेभ्यः कर्मकर्तरि ॥ ४९ ॥

सर्वत्र सर्वेषु कालेषु सकर्मकेभ्यो धातुभ्यः परः कर्मकर्तरि अन प्रत्ययो भवति ॥

॥ पूर्वे परे वा यिधातुरूपतः ॥ ५० ॥

स अनप्रत्यययुक्तो धातुः पूर्वे वा परे यि आगमने इत्यस्य धातोः स्वस्वकालीनप्रयोगान्तर्वर्ति यद्रूपं स्यात्तस्मात्प्रयोज्यः ततः कर्मकर्तृप्रयोगा भवन्ति ॥ रनन यिवान् छुह् वत । भक्तं पच्यते ॥ वत छुह् रनन यिवान् । भक्तं पच्यते ॥ पानय् छुह् यिवान् करन । स्वयं क्रियते । अर्थात् कृतं भवति ॥ रन पाके पूर्वसूत्रेण (४९) अन प्रत्ययः । यि धातोः यिवान् छुह् इति रूपात्पूर्वं रनन इति प्रयुक्तः । अपरत्र वर्तमानापरस्वरूपे यिवान् इत्यस्मात्पूर्वं प्रयुक्तः । तृतीये तु परः ॥

॥ वा ऽकर्मकेभ्यः ॥ ५१ ॥

अकर्मकेभ्यो धातुभ्यः प्रोक्ता क्रिया वा विकल्पेन भवति । किंच विभक्तिप्रयोगा अपि स्वयं कर्मकर्तृप्रयोगा भवन्ति ॥ ज्ञोतान् छुह् । वा । ज्ञोतन यिवान् छुह् । दीप्यते ॥ दज्ञान् छुह् । वा । दज्ञन यिवान् छुह् । दक्षते ॥ ज्ञोत दीप्तौ । दज्ञ भस्मीभवने । शेषं पूर्ववत् ॥

॥ बोजः कर्मकर्ता चाक्षुषज्ञान एव नित्यम् ॥५२॥

बोज निशामने इति धातोः कर्मकर्तृस्वरूपं नित्यं चाक्षुषज्ञान एव भवति न तु श्रवणज्ञाने ॥ बोजन यिवान् लुह् । स्वयं दृष्टं भवति ॥ बोजन आव् । दृष्टिमागतः ॥ बोजन यियि । दृष्टिमागमिष्यति ॥ श्रवणज्ञाने तु । बोजान् लुह् । शृणोति । न तु दृश्यते ॥ बोजनस् अन्दद् यिवान् लुह् । श्रवणमागच्छतीति कर्मकर्तृस्वरूपं सेत्स्यति ॥

॥ गरः काठिन्ये च ॥ ५३ ॥

गर घटने इत्यस्य कर्मकर्तृस्वरूपं काठिन्ये भवति चशब्दात्स्वार्थे च ॥ गरन यिवान् लुह् । कठिनीभवति । घटितं च भवति ॥

॥ डेषो ऽनो लोपो द्रैठादेशश्च ॥ ५४ ॥

डेष प्रेक्षणे इत्यस्मात् अन प्रत्ययस्य लोपो भवति डेषश्च द्रैठ् ओदेशो भवति ॥ द्रैठ् यिवान् लुह् । दृष्टिमायाति ॥ डेषन यिवान् लुह् । इति न साधु-शब्दः ॥

॥ नेश्चाञ्चल्ये ऽपि ॥ ५५ ॥

नि हरणे इत्यस्य कर्मकर्ता चाञ्चल्ये भवति अपिशब्दात्स्वार्थे ऽपि ॥ निन यिवान् लुह् । चञ्चलो भवति । वा । हतो भवति ॥ अत्र स्वरादलोप (सू० ३९) इत्यकारलोपः ॥

॥ हेर्वन्धने ऽपि ॥ ५६ ॥

हि ग्रहणादिषु इत्यस्य कर्मकर्ता व्यवहारबन्धे भवति अपिशब्दात्स्वार्थे ऽपि ॥ ह्यन यिवान् लुह् । बद्धो भवति । क्रीतश्च भवति ॥ धातेरकारागमे (८।२।११ सूत्रेण) कृते । अकारादकारलोपः (सू० ३९) ॥

॥ भावशब्देभ्यो हेर्भूतप्रयोगा वर्तमानबोधकाः
॥ ५७ ॥

भावशब्देभ्यः पूर्वे परे वा हि ग्रहणे इत्यस्य धातोर्भूतप्रयोगा वर्तमानकालस्य बोधका भवन्ति ॥ करुन् ह्यनुन् । कर्तुं प्रवृत्तः ॥ ह्यतुस् पुरुन् । पठितुं प्रवृत्ताः ॥ संप्रतिकाले करोति पठन्ति चेत्यर्थतो ऽवगम्यते ॥

॥ जानो भविष्यन्त्याश्च ॥ ५८ ॥

ज्ञान अवबोधने इत्यस्य धातोर्भविष्यन्तीप्रयोगा भावशब्देभ्यः पूर्वे वा परे प्रयुक्ता वर्तमानकालबोधका भवन्ति । चशब्दात्केवलाः प्रयोगाश्चेति ॥ करुन् जानि । करणं जानाति ॥ पुरुन् जानि । पठनं जानाति ॥ लेखुन् जानन् । लेखनं जानन्ति ॥ जनुन् जानन् । अर्जनं जानन्ति ॥ चशब्दादन्यतो ऽपि च । स्यटाह जानि । बहु जानाति ॥ विद्या जानि । विद्यां जानाति ॥ इत्थमेवातीतप्रयोगा भविष्यदर्थे क्वचिद्द्वयवह्नियन्ते । यथा । तमिस् ल्यूस्वुथ् सोनु नमस्कार । तस्मै नो नमस्कारो लेख्यः ॥ अत्र ल्यूस्वुथ् इति भूतकालप्रयोगो भविष्यदर्थे ॥

॥ पाथो नित्यम् ॥ ५९ ॥

पाथ सद्भावे इत्यस्य भविष्यन्तीप्रयोगा नित्यं वर्तमानार्थे भवन्ति तस्य वर्तमानप्रयोगदर्शनाभावात् ॥ पाथि । सन्नस्ति ॥ पाथन् । सन्तः सन्ति ॥ पाथस्व सन्नसि ॥ पाथिव् । सन्तः स्थ ॥ पाथ । सन्नस्मि ॥ पाथन् । सन्तः स्मः ॥ किं चास्य धातोर्तीतप्रयोगादर्शनाच्चापूर्णभूतप्रयोगा अतीते भवन्ति ॥ पाथिहे [। आमीत्] ॥ पाथहान् [। आसन्] ॥ पाथहास्व [। आसीः] ॥ पाथिहीव् [। आस्त] ॥ इत्यादि । तथा पाथिहेह्य् । इत्यादयश्च साधवो भवन्ति । तथा चास्य धातोः कृदन्तस्वरूपाणि च न सेत्स्यन्तीति बोध्यम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते आख्यातप्रक्रियायां

वर्तमानपादः प्रथमः ॥८।१॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

भविष्यत्पादः ॥ २ ॥

॥ अनारब्धा क्रिया भविष्यत्कालः ॥ १ ॥

वर्तमानासन्नोत्तरकालादुत्तरः सर्वः कालः भविष्यत्कालसंज्ञो भवति ।
तत्कालस्य सर्वाः क्रिया अनारब्धा एव भवन्ति ॥

॥ विध्याशीर्भविष्यन्त्यपूर्णभूतार्थभेदाच्चतुर्विधः
॥ २ ॥

स भविष्यत्कालो विधिः, आशीः, भविष्यन्ती, अपूर्णभूतार्था नाम क्रिया-
तिपत्तिः, इति भेदतश्चतुष्प्रकारो भवति । क्रियातिपत्तेरत्रापूर्णभूतार्थकथनादतीत-
काले ऽपि भवति ॥

॥ आसन्नदूराभ्यां विधिर्द्विविधः ॥ ३ ॥

वर्तमानकालान्निःकटकाल आसन्नविधिः दूरकालो दूरविधिरिति द्विविधो
भवति । तत्र वक्तुहत्तमपुरुषस्य स्वस्मिन्विधिनिषेधाभावाच्चत्वार एव प्रथम-
पुरुषैकत्वानेकत्वमध्यमैकत्वानेकत्वप्रत्ययाः प्रयुज्यन्ते ॥

॥ मुख्यगौणाभ्यां निकटविधिर्द्विधा ॥ ४ ॥

अवश्यं करणीयाज्ञा मुख्यनिकटविधिः तदितरो गौणनिकटविधिरिति द्वि-
प्रकारो भवति ॥

॥ निकटविधौ इन् इन् हि इव् प्रत्ययाः ॥ ५ ॥

स्पष्टम् ॥ करिन् । करोतु ॥ करिन् तिम् । कुर्वन्तु ॥ कर् । कुरु ॥ करिव् ।
कुरुत ॥ हि प्रत्ययस्य इकार उच्चारणार्थः । व्यञ्जनान्ताद्धलोप (सू० ६) इति
हकारस्य लोपः ॥

॥ व्यञ्जनान्ताद्धलोपः ॥ ६ ॥

व्यञ्जनान्ताद्धातोर्हिप्रत्ययहकारस्य लोपो भवति ॥ कर् । कुरु ॥ कर
करणे मध्यमैकत्वे हि इकार उच्चारणार्थः अनेन हकारलोपः । व्यञ्जनान्ता-
त्किम् । दिह् । देहि ॥ निह् । हर ॥ दि दाने । नि हरणे । हि प्रत्ययः ।
इकार उच्चारणार्थः ॥

॥ ओदेदुपधाया ऊदीतौ ॥ ७ ॥

घातोरुपधाभूतस्य ओकारस्य एकारस्य च क्रमेण ऊकारईकारौ भवतः ॥
रुजिन् । तिष्ठतु ॥ तुलिन् । तोलयतु ॥ पूठिन् । पुष्यताम् ॥ रोज स्थितौ ।
तोल तुलने । पोठ स्थूलीभवने । अनेन उपधाया ओकारस्य ऊकारः ।
नीरिन् । निर्गच्छतु ॥ शीकिन् । शङ्कन्ताम् ॥ पीडिन् । निष्पीड्यताम् ॥ नेर
निर्गमने । शैक शङ्कायाम् । पेड निर्यासे । अनेन उपधाया एकारस्य ईकारः ॥

॥ न हौ ॥ ८ ॥

हि प्रत्यये परे उपधाया ओदेतोरूकारेकारौ न भवतः ॥ रोञ् । तिष्ठ ॥
तोल् । तोलय ॥ नेर् । निर्गच्छ ॥ शैक् । शङ्कस्व ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ चरादीनामिन्प्रत्ययसंबन्धप्रत्ययैर्विधिः ॥ ९ ॥

चर अन्तःकोपे इत्यादीनां धातूनां प्रथमपुरुषस्य इन् प्रत्ययेन तच्छब्दादि-
संबन्धे विधीयमाने सति सर्वप्रत्ययानां बोधो भवति स एवात्र विधिः ॥ च्रि-
नस् । च्रिनम् । च्रिनय् । च्रिनव ॥ एवं शेषाणामपि ज्ञेयम् ॥

॥ स्वरान्ताद्यागम इकारे ॥ १० ॥

स्वरान्ताद्धातोरिकारे परे यकारागमो भवति ॥ दियिन् । दत्त ॥
नियिन् । हरत ॥ दि दाने । नि हरणे । मध्यमानेकत्वे इव् प्रत्ययः अनेन
यकारागमः ॥

॥ सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् ॥ ११ ॥

स्वरान्ताद्धातोः सर्वत्र सर्वासु विभक्तिषु अकारागमो भवति । निहरणे ।
दि दाने । यि आगमने । एतान्बर्जयित्वा ॥ ह्यह् । क्रीणीहि ॥ ख्यह् । खाद ॥
च्यह् । पिव ॥ हि क्रीणनग्रहणधारणेषु । खि खादने । चि पाने । मध्य-
मैकत्वे हि प्रत्ययः अनेनाकारागमः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०)
इति यत्वम् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) । निदियिवर्जितात्किम् ।
निह् । हर ॥ दिह् । देहि ॥ यिह् । एहि ॥ साधितचरा एव ॥

॥ येवृलादेशो वा ॥ १२ ॥

यि आगमने इत्यस्य विधौ विषये वृळ आदेशो वा भवति ॥ वृळिन् ।
भायातु ॥ वृळ । एहि ॥ वृळिच् । एत ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ वृव इनि यो वा ॥ १३ ॥

वृव उत्पत्तौ इत्यस्य इन्प्रत्यये परे वकारस्य यकारो वा भवति ॥ वृयिन् ।
भवतु ॥ पक्षे । वृविन् ॥ एवमाशीर्यन्प्रत्यये ऽपि ज्ञेयः ॥

॥ गौणे प्रत्ययस्वरात्तः ॥ १४ ॥

गौणविधिरपि द्विविध एक उपेक्षयाज्ञापनं द्वितीय आक्षेपतः कथनम् । तयो-
र्द्वयोरेव विध्योः प्रत्ययस्वरात्परस्तकारागमो भवति ॥ कर्ितन् । करोतु नाम ॥
कर्ितन् । कुर्वन्तु नाम ॥ कर्ितच् । कुरुत नाम ॥ कर करणे निकट विधौ इन् इन्
हि इच्प्रत्ययाः (सू० ५) । अनेन इकारात्परस्तकारः धातुस्वरस्य चाप्रसिद्धता
विज्ञेया ॥ खर्ितन् । आरोहयतु नाम ॥ वार्ितन् । अवरोहयतु नाम । साधनं
सुगमम् ॥

॥ हौ धातोरेव ॥ १५ ॥

हि प्रत्यये परे धातोरेव तकारागमो भवति ॥ कर्त । कुरु नाम ॥ दित ।
देहि नाम ॥ कर करणे । दिदाने । हि प्रत्ययः व्यञ्जनान्ताद्धलोपः (सू० ५) ।
प्रत्ययलक्षणाद् [पा० १।१।६२] अनेन कर् दि इत्याभ्यां परस्तकारागमः ॥
कर्तन् । तं कुरु ॥ कर्ितान् । तं कुरुत ॥

॥ व्यञ्जनान्तात्संबन्धप्रत्ययादेरुकारः ॥ १६ ॥

व्यञ्जनान्तं धातुस्वरुचं मध्यमैकत्व एव भवति तस्मात्तच्छब्दादिसंबन्धप्रत्यय-

८।२।१६] आख्यातप्रक्रियायां भविष्यत्पादः । १८७

संबन्धिन आदिस्वरस्य उकारो भवति ॥ कुरुम् । तस्मै कुरु ॥ कुरुस् । तेभ्यः
कुरु ॥ कुरुम् । मे कुरु ॥ व्यञ्जनान्तात्किम् । दिस् । तस्मै देहि ॥ निस् ।
तस्माद्धर ॥ दि दाने । नि हरणे । हि मत्ययः । इकार उच्चारणार्थः । ततः
दिद् स्वरूपात् अस् प्रत्ययः । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१।३१) इति
हलोपः । स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इति अकारलोपः । एवं । कर्तम् । तस्मै
कुरु ॥ पठस् । तस्मै पठ ॥ अत्र तकारागमात्स्वरान्तत्वे सिद्धे प्रोक्तसूत्रावाप्तिर्न
भवति ॥

॥ वकारात्सपूर्व उकारः ॥ १७ ॥

वकारात्परः संबन्धप्रत्ययादिस्वरः पूर्ववर्णेन सह उकारो भवति ॥
कर्तुम् । कुरुत तस्मै ॥ दिव्युम् । तस्मै दत्त ॥ करिच् दिविव् इति स्वरूपा-
भ्यामस् प्रत्ययः अनेन वकारेण सह अकारस्य उकारः यत्वम् ॥

॥ तकारादोकारः ॥ १८ ॥

तकारात्परयोस्तयोर्वकारअकारयोरोकारो भवति ॥ कर्तितोन् । तं कुरुत
नाम ॥ कर्तितोस् । तस्य कुरुत नाम ॥ कर्तितोस् । तेषां कुरुत नाम ॥
कर्तितोम् । मे कुरुत नाम ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ मो निषेधार्थो ऽत्रैव ॥ १९ ॥

निषेधार्थको मकारः अत्रैव विभक्तिविशेषे क्रियायाः पूर्वे वा परे प्रयोज्यो
नान्यत्र ॥ शेषे विभक्तिसमुदाये माशब्द आशङ्कार्थो भवति विध्याशिषोरेव
निषेधार्थको भवतीति ज्ञेयम् ॥ म करिन् । मा करान्ते ॥ म कर् । मा कुरु ॥ म
करिच् । मा कुरुत । साधनं सुगमम् ॥ अत्रैव किम् । करान् लुन । न करोति ॥
कर्तुन् न । नाकरोत् ॥ कर्तिञ्जि न । न कुर्यात् ॥ कर्तिञ्ज्यन् न । तं न कुर्यात् ॥
करि न । न करिष्यति ॥

॥ संबुद्धिगौणप्रत्यया मात्परा अपि ॥२०॥

लिङ्गप्रकरणोक्तोत्तमादिसंबोधनप्रत्यया गौणविधिप्रत्ययाश्च मकारात्पराः प्रयोज्याः । अपिशब्दात् गौणप्रत्ययः पूर्ववदप्यत्रापि प्रयोज्यः । अत एव निर्देशान्नकारात्परा अपि प्रयोज्याः ॥ मा कर् । मा कुरु ॥ मत्सा कर् । मा कुरु ॥ मत्सा कर् । मा कुरु ॥ एवं स्त्रीसंबोधनप्रत्ययाश्च ॥ मत् कर्तित् । मा करोतु नाम ॥ मत् कर्त । मा कुरु नाम ॥ मत् कर्तित् । मा कुरुत नाम ॥ मत् वा कर्त । मा कुरु नाम ॥ मत्सा कर्त । मा कुरु नाम ॥ मत्सा कर्त । मा कुरु नाम । इत्यादयः ॥

॥ विधितदतिपत्तिभेदादूरविधिर्द्विविधः ॥ २१ ॥

एक आगामिकाळे कर्मप्रेरणम् अपरस्तस्य कर्मणः अनिष्पत्तिकथनमिति दूरविधिर्द्विधा भवति ॥

॥ दूरविधौ जिप्रत्ययः सर्वेषु ॥ २२ ॥

सर्वेषु वचनेषु जि प्रत्यय एक एव ज्ञेयः स च तच्छब्दादिकर्तृप्रयोगेण भिद्यते ॥

॥ तदतिपत्तौ हेपरः ॥ २३ ॥

हेशब्दः परो यस्मादेवंविधो जि प्रत्ययस्तदतिपत्तौ प्रत्ययो भवेत् । चरादीनां तु युष्मदि हेपर इति किंचाक्षेपादतीतकालो ऽपि भवतीति बोध्यम् ॥

॥ व्यञ्जनान्तादिचागमो जी ॥ २४ ॥

व्यञ्जनान्ताद्वातोर्जि प्रत्यये परे इच् आगमो भवति चकार उच्चारणार्थः ॥ कर्जि । कुर्यात् ॥ कर्करणे दूरविधौ जि प्रत्ययः (सू० २२) । अनेन इच्

घकारलोपः अयमेव प्रयोगः सर्वेषु घचनेषु विज्ञेयः ॥ सुह् कृरिजि । सः कुर्यात् ॥
तिम् कृरिजि । ते कुर्युः ॥ ज्ञ्ह कृरिजि । त्वं कुर्याः ॥ त्वंहि कृरिजि । यूयं कुर्यात् ॥
व्यञ्जनान्तात्किम् । दिजि । दद्यात् ॥ ख्यजि । खादेत् ॥ तदतिपत्तिप्रयोगाश्च
यथा । कृरिजिहे ॥ कुर्वीत नाम ॥

॥ नासमोर्लोपो जेः ॥ २५ ॥

अस् अम् इत्येतयोः प्रत्यययोः स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इति प्राप्तो
लोपो जिप्रत्ययात् न भवति ॥ कृरिज्यम् । मे कुर्याः ॥ कृरिज्यस् । तस्य कुर्याः ॥
असमोः किम् । कृरिज्य् । ते कुर्यात् ॥ जेः किम् । कृरिजिहेस् । तस्य कुर्वीत
नाम ॥ अत्र अस् प्रत्ययस्य स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इत्यकारलोपः ॥

॥ आशिषि यन् यन् यख् द्व् प्रत्ययाः ॥ २६ ॥

स्पष्टम् । तत्रास्या विभक्तेर्लोके ऽत्यल्पप्रसिद्धतया तत्स्वरूपसाधनसूत्राणि
नाभिहितानि । परंतु पूर्णभूते ये ये आदेशा वक्ष्यन्ते ते ऽत्रापि धीमद्भिरवधार्याः ।
येषां च धातूनां क्रिया लोके प्रचारितास्ति ते उदाहृतिद्वारा व्यक्तीक्रियन्ते ॥
कुर्यन् । क्रियात् ॥ लश्यन् । जीव्यात् ॥ रज्यन् । पच्यात् ॥ ज्ञ्यन् । जीयात् ॥
आश्यन् । भूयात् ॥ अत्रैव सकारान्तस्य शकारो दृश्यते ॥ नान्तानां तु पूर्ण-
भूतप्रक्रियया (८।३।७३ । सूत्रेण) नकारस्य झकारः ॥ लश्यन् । ते जीव्यात् ॥
पोष्यन् । ते पर्याप्स्यात् ॥ लस सम्यग्जीवने । पोष पर्याप्ततायाम् शेषं पूर्ववत् ॥
एवं । ब्रूयन् । भूयात् ॥ म ब्रूयन् । पा भूयात् ॥

॥ छावो यखि यो वा ॥ २७ ॥

छात्र उपभोगे । इत्यस्य यख् प्रत्यये परे वकारस्य यकारो भवति वा
विकल्पेन ॥ छाव्यख् । निर्विश्याः ॥ पक्षे । छाव्यख् । निर्विश्याः ॥

॥ भविष्यन्ती इ अन् अख् इव् अ अक् प्रत्ययाः
॥ २८ ॥

सुगमम् ॥ करि । करिष्यति ॥ करन् । करिष्यन्ति ॥ करख् । करिष्यसि ॥
करिव् । करिष्यथ ॥ कर । करिष्यामि ॥ करव् । करिष्यामः ॥

॥ स्वरान्तानामुत्तमे मागमः ॥ २९ ॥

स्वरान्तानां धातूनामुत्तमपुरुषे मकारागमो भवति ॥ दिम । दास्यामि ॥
दिमव् । दास्यामः ॥ दि दाने उत्तमपुरुषैकत्वानेकत्वयोः अ अक् प्रत्ययौ अनेन
मागमः ॥ उत्तमे क्रिम् । दियि । दास्यति ॥ दिन् । दास्यन्ति ॥ दिख् ।
दास्यसि ॥ दियिव् । दास्यथ ॥ दि दाने । इ अन् अख् इव् प्रत्ययाः । स्वरा-
न्ताद्यागम इकारे (सू० १०) इत्यनेन इकारागमः । अपरत्र स्वरादल्लोपः
(सू० ८।१।३९) इत्यकारलोपः ॥ तच्छब्दादिसंबन्धप्रयोगाश्च यथा ॥ कर्षम् ।
तस्य करिष्यति [। अस्यां विभक्तौ प्रथमपुरुषकर्तृसंबन्धार्थे स्वरादल्लोप-
(सू० ८।१।३९) कार्यमनित्यं ज्ञेयम्] ॥ करनस् । करिष्यन्ति तस्य ॥ करहन् ।
करिष्यसि तम् ॥ करहस् । करिष्यसि तस्य ॥ कर्षुम् । करिष्यथ तस्य ॥
करम् । करिष्यामि तस्य ॥ करन् । करिष्यामि तम् ॥ करोस् । करिष्याम-
स्तस्य ॥ करोन् । करिष्यामस्तम् । पूर्वं साधितानि ॥ चरादीनां तु विधिवद-
त्रापि विधिर्ज्ञेयः ॥

॥ अपराः प्रत्ययाः संप्रश्ने ॥ ३० ॥

ते भविष्यन्तीप्रत्यया अपरा अकारः परो येभ्यस्तथा संप्रश्ने प्रत्ययाः स्युः ॥

॥ प्रथमोत्तमैकत्वे दीर्घः ॥ ३१ ॥

तस्य अकारस्य प्रथमैकवचने उत्तमैकवचने च दीर्घो भवति ॥ ते प्रत्ययाश्च यथा । या अन अख इव आ अव भवन्ति । उदाहरणानि । कर्या । किं कुर्यात् ॥ करन । किं कुर्युः ॥ करख । किं कुर्याः ॥ करिव । किं कुर्यात् ॥ करा । किं कुर्याम् ॥ करव । किं कुर्याम ॥ साधितचराण्येव ॥

॥ क्रियातिपत्तिः इहे अहान् अहाख् इहीव् अहा
अहाव् प्रत्ययाः ॥ ३२ ॥

स्पष्टम् ॥ करिहे । अकरिष्यत् ॥ करहान् । अकरिष्यन् ॥ करहाख् । अकरिष्यः ॥ करिहीव् । अकरिष्यन् ॥ करहा । अकरिष्यम् ॥ करहाव् । अकरिष्याम ॥ स्वरान्तधातूनां यथा ॥ च्ययिहे । अपास्यत् ॥ च्यहान् । अपास्यन् ॥ च्यहाख् । अपास्यः ॥ च्ययिहीव् । अपास्यत् ॥ च्यमहा । अपास्यम् ॥ च्यमहाव् । अपास्याम ॥ चि पाने स्वरान्ताद्यागम इकारे (सू० १०) इति यकारागमः । सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ११) इति धातोरकारागमः । स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इत्यकारस्य लोपः । स्वरान्तानामुत्तमे मागम (सू० २९) इति मकारागमः । सर्वत्र यत्वम् ॥

॥ कौतुके सर्वे प्रत्यया ह्यपराः ॥ ३३ ॥

कौतुकेन क्रियातिपत्तावभिहितायां सत्यां सर्वे प्रोक्तप्रत्ययास्तच्छन्दादि-संबन्धप्रत्ययाश्च ह्यपरा ह्यशब्दः परो येभ्यस्तथा प्रयोज्याः ॥ करिहे ह्य् ।

[३२ । अहान् अहाख् अहा अहाव् इत्येषु प्रत्ययेषु हा इत्याश्रित आकारो ऽप्रसिद्ध उच्यते ।]

चेदकरिष्यत् ॥ करहान् ह्य् । चेदकरिष्यन् ॥ करिहेस् ह्य् । चेत्तस्याकरिष्यत् ॥
करहानस् ह्य् । चेत्तस्याकरिष्यन् ॥

॥ आक्षेपे ऽपि न्यपराः ॥ ३४ ॥

आक्षेपेण क्रियातिपत्तावभिहितायां सत्यां ते प्रत्यया न्यपरा भवन्ति ।
अपिशब्दाद्धेतुमद्भावे ऽपि ॥ करिहे न्य् । चेन्नाकरिष्यत् । वा । खलु नाकरि-
ष्यत् ॥ करहान् न्य् । चेन्नाकरिष्यन् ॥

॥ कर्तुः परौ वा ॥ ३५ ॥

स ह्य् प्रत्ययः न्य् प्रत्ययश्च कर्तुः परौ वा भवतः ॥ सुह्य् करिहे । स
चेदकरिष्यत् ॥ तिम् ह्य् करहान् । ते चेदकरिष्यन् ॥ सुन्य् करिहे । स चेन्न
कुर्यात् ॥ तिम् न्य् करहान् । ते चेन्न कुर्युः ॥ सुय् करिहे । इति निश्चयप्रत्ययेन
स्वरूपं विवेच्यम् ॥ अत्र प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१३१) इति सुह् शब्द-
हकारस्य लोपः । शेषं साधनं पूर्ववत् । ज्ञरादीनां तु प्रोक्तवद्बोधयम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाष्याव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते आह्वयात-
प्रक्रियायां भविष्यत्पादो द्वितीयः ॥८।२॥

॥ अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

॥ भूतपादः ॥ ३ ॥

॥ समापितक्रियाकालो भूतकालः ॥ १ ॥

स्पष्टम् ॥

॥ भूतसामान्यपूर्णापूर्णभेदाच्चतुर्विधः ॥ २ ॥

सोऽतीतकालः भूतसामान्यभूतपूर्णभूतअपूर्णभूतभेदैश्चतुष्प्रकारो विज्ञेयः ॥

॥ भावकर्मिणां भूते उन् उख् उथ् उव उम् उ
प्रत्ययाः ॥ ३ ॥

भावधातूनां येषां धातुपाठे अतीतप्रयोगा भावे पठिताः । भावप्रयोगस्तु यत्र तृतीया कर्तृस्थाने स्यात् । कर्मिणां धातूनां च येषां धातुपाठे अतीतकाल-प्रयोगाः कर्मणि अभिहिताः । कर्मप्रयोगस्तु यत्र तृतीया कर्तृस्थाने प्रथमा कर्म-स्थाने स्यात् । तेषामुभयेषां धातूनां भूते उन् आदिप्रत्यया बोध्याः । अत्र शब्द-शास्त्रे भावकर्मिणां धातूनामतीतकाले कर्तृप्रयोगाभावः । अकर्मकाणां तु कर्म-प्रत्ययाभावः । कर्तृप्रयोगस्तु यत्र प्रथमा कर्तृस्थाने स्थादिति ॥ भावे यथा ।

असुन् । अहस्यत् ॥ नञ्नुन् । अनृत्यत् ॥ चसुन् । व्यहस्यत् ॥ अस हसने ।
नञ् नर्तने । अस अतिहासे । अनेन उन् ॥ कर्मणि यथा । कुरुन् । तेन तथा
वा कृतम् ॥ कुरुस्व । तैस्ताभिर्वा कृतम् ॥ कुरुथ् । त्वया कृतम् ॥ कुरुव ।
युष्माभिः कृतम् ॥ कुरुम् । मया कृतम् ॥ कुरु । अस्माभिः कृतम् ॥ कर करणे
अनेन उन् आदिप्रत्ययाः ॥

॥ कर्मणि पुं बहुत्वे इदाद्यस्वरस्य ॥ ४ ॥

कर्मिणां धातूनां पुंलिङ्गस्य बहुवचने कर्मणि सति सर्वेषां प्रत्ययानामादि-
स्वरस्य इकारो भवति ॥ क्खिन् । तेन अलिख्यन्त ॥ क्खिस्व । तैर्लिखिताः
पुं० ॥ क्खिथ् । त्वया लिखिताः पुं० ॥ क्खिव । युष्माभिर्लिखिताः ॥
क्खिम् । मया लिखिताः पुं० ॥ क्खि । अस्माभिर्लिखिताः ॥ लेख लेखने
भावकर्मिणां भूत् (सू० ३) इति उन् आदिप्रत्ययाः । अनेनादिस्वरस्य इकारः ।
पुंस्येकारस्य यदीतो (सू० २१) इत्यनेन सूत्रेण एकारस्य ईकारः ॥

॥ स्त्रियां यत् ॥ ५ ॥

सकर्मकाणां धातूनां स्त्रीलिङ्गस्य बहुत्वे कर्मणि सति प्रत्ययादिस्वरस्य
यकारो भवति ॥ क्यन् । तेन ताः कृताः ॥ क्यस्व । तैस्ताः कृताः ॥
लेख्यन् । तेन ता लिखिताः ॥ रक्ष्यन् । तेन ता रक्षिताः ॥ कर करणे । लेख
लेखने । रक्ष रक्षायाम् । उन् उस्व प्रत्ययौ । अनेन उकारस्य यत्वम् । स्त्रियामी-
देतौ सर्वत्र (सू० २३) इति उपधाया एकारः । कवर्गस्यैकत्वे ऽपि (सू० ७१)
इत्यनेन लेखः खकारस्य छकारः ॥

॥ इकारान्तादेकत्वे ऽपि ॥ ६ ॥

इकारान्ताद्धातोरेकत्वे कर्मणि च प्रत्ययादिस्वरस्य यकारो भवति ॥

ख्ययन् ॥ तेन सा भुक्ता ॥ च्ययन् । तेन सा पीता ॥ नियन् । तेन सा नीता ॥ स्त्रि खादने । चि पाने । नि हरणे । उन् प्रत्ययः अनेनोकारस्य यत्वम् । सर्वत्राकारागमो निदियिर्वर्जितात् (सू० ८।२।११) इति सूत्रेण प्रथमयोः अकारागमः ॥

॥ ह्रिद्योरत् ॥ ७ ॥

हि ग्रहणक्रीणनधारणेषु । दि दाने । इत्यनयोः स्त्रीवहुत्वे कर्मणि सति आदिस्वरस्य अकारो भवति । चानुकृष्टं नानुवर्तत इति एकत्वे कर्मणि न ज्ञेयः ॥ ह्यन्नन् । तेन ता धृताः ॥ दिन्नन् । तेन ता दत्ताः ॥ उन् प्रत्ययः प्रथमस्य सर्वत्राकारागमो निदियिर्वर्जितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः । ह्रिद्योस्तकारागम (सू० ३२) इति तकारागमः । अनेन प्रत्ययादिस्वरस्य अकारः । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यप्रसिद्धत्वात्कारादेशः । ह्रिद्योः किम् । ख्ययन् । सा भुक्ता ॥ च्ययन् । सा पीता । नियन् । सा नीता ॥ पूर्वं साधितान्येव ॥

॥ एकत्वे ऊमात्रादेशः ॥ ८ ॥

सकर्मकाणां धातूनां स्त्रीलिङ्गस्यैकत्वे कर्मणि सति प्रत्ययादिस्वरस्य ऊमात्रादेशो भवति ऊमात्रान्तत्वे सिद्धे पूर्वोक्तलिङ्गप्रकरणपरिभाषया * पूर्ववर्णस्वरस्याप्रसिद्धतावधार्या ॥ करून् । सा कृता ॥ मारूथ् । त्वया सा हता ॥ खारूम् । मया सारोहिता ॥ कर करणे । मार मारणे । खार आरोहणे । उन् उथ् उम् प्रत्ययाः । अनेनादिस्वरस्य ऊमात्रादेशः ॥

॥ घ्रुवमोरवयोर्नित्यम् ॥ ९ ॥

घ्रुव कञ्हे । मोरव पीडासहने । इत्यनयोरेकत्वे कर्मणि नित्यं प्रत्ययादिस्वरस्य

[* ऊदन्तत्वे सिद्धे पूर्वस्वरस्याख्यातता ज्ञेयोति १।१।७ सूत्रे द्रष्टव्यम् ।]

ऊमात्रादेशः स्यात् । तयोः पुंलिङ्गकर्माभावत्वान्नित्यपदग्रहणम् ॥ चुवून् ।
तेन युद्धम् ॥ मोरवून् । सोढा ॥ एकत्वे किम् । जुव्यन् । युद्धाः ॥ मोरव्यन् ।
सोढाः ॥ भावकर्मिणाम् (सू० ३) इति चन् । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति
उकारस्य यकारः ॥

॥ पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च ॥ १० ॥

पुंलिङ्गस्य यः कर्तृप्रत्ययसंबन्धी उकारस्तस्य स्त्रीलिङ्गविषये ऊमात्रादेशः
स्यात् ॥ वीतु । प्राप्तः ॥ वाचू । प्राप्ता ॥

॥ इकारस्य यत् ॥ ११ ॥

पुंलिङ्गस्य यः कर्तृसंबन्धी इकारस्तस्य यकारो भवति स्त्रीलिङ्गविषये ॥
थकि । श्रान्तास्ते ॥ थच्य । श्रान्तास्ताः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गादकारः ॥ १२ ॥

अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य स्त्रीलिङ्गकर्तृसंबन्धिनो यकारस्य अकारो भवति ॥
वाच । प्राप्तास्ताः ॥ खच्छ * । आरूढास्ताः ॥ दज । दग्धास्ताः ॥

॥ सकाराच्च ॥ १३ ॥

सकारात्परस्य प्रत्यययकारस्य अकारो भवति ॥ आस । आसन् ताः ॥
षस । निवसितास्ताः ॥ लोस । श्रान्तास्ताः ॥ पक्षे । लोच्छ ॥

[* खच्छ इति ङकारस्थाने खच् इति चकारेणोच्चार्यते ।]

॥ सामान्यभूते ओन् ओस् ओथ् ओव ओम्
ओव् प्रत्ययाः पुंसि ॥ १४ ॥

भावकर्मिणां धातूनां सामान्यभूते ओन् आदिप्रत्ययाः पुल्लिङ्गकत्वे कर्मणि
घोध्याः ॥ कर्णेन् । तेनाकारि ॥ कर्णेस् । तैरकारि ॥ कर्णेथ् । त्वयाकारि ॥
कर्णेव । युष्माभिरकारि ॥ कर्णेम् । मयाकारि ॥ कर्णेव् । अस्माभिरकारि ॥
कर करणे सामान्यभूते ओन् आदिप्रत्ययाः । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च
(मू० ४६) इति यकारागमः ॥

॥ बहुत्वे एकारः ॥ १५ ॥

पुल्लिङ्गस्य बहुत्वे कर्मणि सति प्रत्ययादिस्वरस्य एकारो भवति ॥ कर्णेन् ।
तेनाकृषत ॥ कर्णेस् । तैरकृषत ॥ कर्णेथ् । त्वयाकृषत ॥ कर्णेव । युष्माभिरकृ-
षत ॥ कर्णेम् । मयाकृषत ॥ कर्णेव् । अस्माभिरकृषत ॥ साधनं पूर्ववत् । अनेन
प्रत्ययौकारस्य एकारः ॥

॥ स्त्रियामेयादेशः सर्वत्र ॥ १६ ॥

सर्वत्र सामान्यपूर्णभूते एकत्वबहुत्वयोः कर्मणि च प्रत्ययादिस्वरस्य एय
आदेशो भवति स्त्रीलिङ्गे एव ॥ कर्णेयन् । तेन साकारि ॥ कर्णेयन् । तेन ता
अकृषत ॥ कर्णेयस् । तैः साकारि ॥ कर्णेयस् । तैस्ता अकृषत ॥ कर करणे ।
ओन् ओस् प्रत्ययौ । अनेन ओकारस्य एयादेशः । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु
च (मू० ४६) इति यागमः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गादियः ॥ १७ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य सर्वत्र सामान्यपूर्णभूते एकत्वबहुत्वयोः कर्मणि च अप्रसिद्ध-

ञ्रवर्गात्परस्य प्रत्ययादिस्वरस्य आंय आदेशो भवति ॥ ह्यञ्जायन् । सा प्रत्यग्राहि-
 तेन ॥ दिञ्जायन् । सा तेनादायि ॥ द्विद्योस्तकारागमः (सू० ३२) हेरकारागमः
 (८।२।११ सूत्रेण) तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति च्त्रत्वम् । अनेन आंयादेशः ।
 मर्चायस् । अस्य नित्यं संबन्धप्रत्ययत्वात् तस्यैवादिस्वरस्य आंयादेशः ॥ तत्रा-
 लुप्तयकारेभ्यः कर्तृधातुभ्य (४९ सूत्रस्येभ्यः) आंयादेशो विकल्पेन विज्ञातव्यः ॥
 थोञ्जाय । वा । थोञ्जेय । शुद्धीवभूव सा ॥ तेजाय । वा । तेजेय । तीक्ष्णीव-
 भूव सा ॥ षावजाय । वा । षावजेय [। रुचवे सा] । इत्यादि ॥ खोञ्जाय ।
 विभाय सा ॥ पञ्जाय । प्रतीयाय ॥ रोञ्जाय । रुचवे सा ॥ वृञ्जाय । उत्तस्थौ
 सा ॥ वृञ्जाय । अवरुहोह सा ॥ खञ्जाय । आरुहोह सा ॥ दजाय । देहे सा ॥
 रोजाय । तस्थौ सा ॥ वुजायन् । धभ्रज्ज ताम् ॥ खोञ्ज भये । पञ्ज ऋणादि-
 विश्वासे । रोञ्ज रोचने । वृथ उत्थाने । षस अवरुहणे । खस आरोहे । दज
 भस्पीभवने । रोज स्थितौ । वुज भर्जने । ओवावादयः सामान्यपूर्णयोः
 (सू० ७८) इत्युक्त्या स्त्रियाम् एय प्रत्ययः । तस्य एकारस्य अनेन आंया-
 देशः । खस वसोस्यः सर्वत्र (सू० ६६) इति सकारस्य थकारः । तवर्गस्या-
 प्रसिद्ध (सू० ७२) इति थकारस्य छकारः । वुज भर्जने इत्यस्य उन् प्रत्ययः ।
 शेषं पूर्ववत् ॥

॥ एयश्च पुंसि ॥ १८ ॥

अप्रसिद्धञ्रवर्गात्परस्य एय् प्रत्ययस्य पुंलिङ्गविषये आंय आदेशो भवति ।
 यकारो ऽस्वरः ॥ लाङ्गाय् । जिजीवुः ॥ खङ्गाय् । आरुहुः ॥ लस सम्यग्जी-
 षने । खस आरोहे । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति एय् प्रत्ययः । लसश्च
 (सू० २९, ३३, ६७, ७२) इति । खसवसोस्य (६६) इति सकारस्य थकारे कृते
 अनेन एय प्रत्ययस्य आंय् आदेशः । एयः किम् । लाङ्गाय् । जिजीवुः ॥ साम-
 न्यपूर्णयोः आय् (सू० ४०) । शेषमुक्तवत् ॥

॥ इदुदुद्युतानां पूर्ववर्णस्वराप्रसिद्धता ॥ १९ ॥

इकारतन्मात्रायुतानामुकारतन्मात्रायुतानामुकारतन्मात्रायुतानां च वर्णानां तत्पूर्ववर्णसंबन्धिनः स्वरस्य अप्रसिद्धता अवधार्या सा चावर्णस्यैव ॥ वाति । प्राप्ताः ॥ तारिन् । तारिताः ॥ पंकु । गतः ॥ वाञ्छू । प्राप्ता ॥ मारुन् । हता ॥ वात प्रापणे । अकर्मिणां मूने कर्त्तरि एच् (३९ सूत्रेण) । वातस्तात् (सू० ८६) इत्यनेन छिह् आदेशः छकारहकारयोर्लोपः । तार तारणे उन् प्रत्ययः । कर्मणि पुं-हुत्वे इदाद्यस्वरस्य (सू० ४) इत्युकारस्य इकारः । पक गतौ । थकपकोरौवादीनां पुंवर्तमानादेशाच्छहोर्लोपश्च भूते (सू० ७७) इत्यनेन छुह् आदेशः छकारहकारयोर्लोपः । वात प्रापणे ओच् प्रत्ययः । वातस्तात् (सू० ८६) इति छुह् आदेशच्छहोर्लोपौ । पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इत्युकारस्य ऊमात्रादेशः । तवर्गस्वापमिद्ध (सू० ७२) इति चन्वम् । अनेन पूर्ववर्णस्वरस्याप्रसिद्धता । मार मारणे उन् प्रत्ययः । एकत्वे ऊमात्रादेशः (सू० ७) । अनेनोपधाया अप्रसिद्धता ॥

॥ उद्युतस्योपधाया आत ओत्वम् ॥ २० ॥

उकारयुतस्य वर्णस्य य उपधाभूत आकारस्तस्य ओत्वं भवति ॥ तोरुन् । तारितः ॥ वोतु । प्राप्ताः ॥ तार तारणे उन् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) रुकारस्य उपधाया आकारस्य ओकारः । वात प्रापणे । अकर्मिणामिति (३९ सूत्रेण) ओच् । वातस्तात् (सू० ८६) इति छुह् आदेशः छहोर्लोपश्च । तकारस्य उकारान्तत्वे सिद्धे अनेन उपधाकारस्य ओकारः ॥ ओसु । आसीत् ॥ आस सत्तायाम् उक्तवत् छुह् आदेशः । अनेन उपधाकारस्य ओकारः । उद्यु-तस्य किम् । तारिन् । तारितास्ते ॥ पूर्वं साधितम् ॥

॥ पुंस्येकारस्य यूदीतौ कर्मकत्वानेकत्वे ॥ २१ ॥

पुंसिङ्गस्य एकत्वबहुत्वे कर्मणि सति उपधाभूतस्य एकारस्य क्रमेण यूदीतौ

भवतः भूतविषये । एकत्वे यूकारः बहुत्वे ईकारः ॥ ल्युखन् । लिखितम् ।
लीखिन् । लिखिताः ॥ पूर्वं साधितम् । ल्युट् । कुट्टितः ॥ लीटिन् । कुट्टिताः ॥
चेट कुट्टने उन् । कर्मणि पुंवहुत्वे (सू० ४) इत्यादिना उकारस्येकारः । अनेन
क्रमादुपधाया यूकार ईकारौ ॥

॥ फेरव्यहमेलां च ॥ २२ ॥

एते धातवः कर्तयैव नित्यं भवन्ति । एषां धातूनामुपधाया यूकार-ईकारौ
भवतः । भूतविषये ॥ फ्यूर् । परिवर्तितः ॥ फीरि । परिवर्तिताः ॥ व्यूट् । आसितः ॥
धीठि । आसिताः ॥ म्यूल् । संगतः ॥ मीलि । संगताः ॥ फेर भ्रमणविस्त्रीभवन-
पश्चात्तापवैलोम्येषु । व्यह उपवेशने । मेल संगमे । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति
ओव् एय् प्रत्ययौ । खरतरफरफेरमरमोरां रात् (सू० ९१) इति । व्यहो हान्
(सू० ९७) इति । गलचलडलडोलफलफूलमंलां लात् (सू० ९३) इति सूत्रैः
छुह् छिह् आदेशौ छहोर्लोपश्च । व्यहः डेपव्यहरोपमपां ठ (सू० ६२) इति
हस्य ठः । अनेन सर्वत्र क्रमात् यूदीतौ । प्रोक्तानां धातूनां क्रिप् । मेठ्यौव् ।
मधुरीवभूव ॥ पेड्यौव् । प्रमृतीवभूव ॥ ब्रेठ्यौव् । मूर्खीवभूव ॥ मेठ मधुरीभवने ।
पेड निर्यासे । ब्रेठ मूर्खीभवने । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति औव् । यागमः सर्वेषु
सामान्यपूर्णेषु च (सू० ४६) इति यकारागमः ॥

॥ स्त्रियामीदेतौ सर्वत्र ॥ २३ ॥

सर्वत्र एकत्वबहुत्वे कर्मणि कर्तरि च स्त्रीलिङ्गविषये उपधायाः क्रमात्
ईकार-एकारौ भवतः । एकत्वे ईकारः बहुत्वे एकारः भूतविषये ॥ लीट् ।
कुट्टिता ॥ चेच्यन् । कुट्टिताः ॥ चेट कुट्टने उन् । एकत्वे ऊमात्रादेशः (सू० ८) ।
अपरत्र । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति उकारस्य यकारः । स्त्रियां भूतानेकत्वक-
र्मणि च (७० सूत्रेण) इति टकारस्य चकारः । अनेन क्रमादीदेतौ ॥ फीरु ।
भ्रान्ता सा ॥ फेर्य । भ्रान्ताः ॥ बीट् । निविष्टा ॥ वेच्य । निविष्टाः ॥

भीजू । मिलिता ॥ मेज्य । मिलिताः ॥ फेर भ्रमणे । व्यह उपवेशने ।
 मेल संगगे । पुंकर्त्तरि (सू० ३९) इति ओव् एय् । पूर्ववत् छुह् छिह् आदेशः
 छहोर्लोपः । पुंकर्त्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इति एकत्र ऊमात्रा-
 देशः । अपरत्र इकारस्य यत् (सू० ११) इति यः । व्यहः डेषव्यहरोषमपां ठ
 (सू० ६२) इति हस्य ठः । सादेशकर्त्तृभृतानेकत्वे च (सू० ७०) इति
 ठकारस्य छकारः । लान्तस्य ज (७४) इति लकारस्य जकारः । अनेन सर्वत्र
 क्रमादीकार-एकारौ ॥

॥ ओकारस्योकारः सादेशपुंकर्त्तरि च ॥ २४ ॥

सर्वस्मिन्नेकत्वबहुत्वे पुंकर्माणि प्रत्ययादेशयुते सर्वस्मिन्पुंकर्त्तरि च उपधा-
 भूतस्य ओकारस्य ऊकारो भवति भूतविषयं ॥ वृजुन् । श्रुतः ॥ वृजिन् ।
 श्रुताः ॥ वृलुन् । भाषितम् ॥ वृलिन् । भाषिताः ॥ वोज् निशामने । वोल
 पक्षिशब्दे च । उन् बहुत्वे उकारस्य इत् (४ सूत्रेण) अनेनोपधाया ऊत्वम् ॥
 कर्त्तरि यथा । रूड् । रुष्टः ॥ रूटि । रुष्टाः ॥ रोष रूष्टौ । पुंकर्त्तरि (सू० ३९)
 इति ओव् एय् । द्वेषपोषमपरोपां षात् (सू० ९५) इति छुह् छिह् आदेशौ
 छहोर्लोपश्च । डेषव्यहरोषमपां ठ (सू० ६२) इति षस्य ठत्वम् । अनेन उपधाया
 ऊकारः । सादेशकर्त्तरि किम् । पोळ्यौव । पृष्टं तेन ॥ पोयौव् । पर्याप्तम् ॥ पोठ
 स्थूलीभवने । पोर पर्याप्त्यनार्द्रत्वयोः पुंकर्त्तरि (सू० ३९) इति औव् । यागमः
 (सू० ४६) ॥

॥ स्त्रियामूदोतौ ॥ २५ ॥

सर्वस्मिन्नेकत्वबहुत्वे कर्माणि प्रत्ययादेशयुते एकत्वबहुत्वे स्त्रीकर्त्तरि च
 उपधाभूतस्य ओकारस्य ऊकार-ओकारौ भवतः भूतविषये ॥ वृजुन् । श्रुता
 तेन ॥ वोज् । श्रुतास्तेन ॥ कर्त्तरि यथा । रूड् । रुष्टा सा ॥ रोड्य । रुष्टास्ताः ॥
 एवमन्येषां बोध्यम् ॥

॥ मरश्च पुंसि ॥ २६ ॥

मर मरणे इत्यस्य धातोः सर्वस्मिन्कर्तरि पुंलिङ्गविषये उपधाया ऊत्वं भवति भूतविषये ॥ मूद् । मृतः ॥ मूर्दि । मृताः ॥ मर मरणे । पुकर्तरि (सू० ३९) इति ओक् एय् । खरतर (सू० ९१) इत्यादिना छुह् छिह् आदेशछहोर्लोपौ । मरश्च मरणे (सू० ६५) इति रस्य दत्वम् । अनेन उपधाया ऊत्वम् ॥

॥ लसश्च ॥ २७ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य पुंलिङ्गे उपधाया ऊकारो भवति । तत्रैकत्वे रूयातो षहुत्वे अपसिद्ध इति ज्ञेयम् ॥ लूस्तु । जीवितः ॥ लूस्ति । जीविताः ॥ लूस्तुस्व । जीवितस्त्वम् ॥ लूस्तिव । जीविता यूयम् ॥ लूस्तुस् । जीवितो ऽहम् ॥ लूस्ति । जीविता वयम् ॥ लस सम्यग्जीवने । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओक् एय् ओक् एव ओस् एय् प्रत्ययाः । आसखसफस (सू० ९६) इत्यादिना छुह् छिह् छुस्व छिव छुम् छिह् क्रमादादेशाः छहोर्लोपश्च । लसश्च पुंभूते (सू० ३३) इति तकारागमः । अनेन उपधाया ऊत्वम् ॥

॥ स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदातावप्रसिद्धौ ॥ २८ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य स्त्रीलिङ्गस्य एकवचनबहुवचनयोः क्रमात् उपधाया अपसिद्धौ ऊकार-आकारौ भवतः ॥ [अत्रापि पूर्ववद्बहुत्वे एवापसिद्धतास्तीत्यवधेयम् ॥] लूच्छु । जीविता ॥ लूच्छु । जीविताः ॥ लूच्छुस्व । जीविता त्वम् ॥ लूच्छुव । जीविता यूयम् ॥ लूच्छुस् । जीविताहम् ॥ लूच्छु । वयं जीविताः ॥ लसधातोः ओक् आदयः प्रत्ययाः (३९ सूत्रेण) तेषां छुह् आदय आदेशाः छहोर्लोपश्च (९६ सूत्रेण) । पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इति ऊकारस्य ऊपात्रादेशः । इकारस्य यत् (सू० ११) इति यः । लसश्च स्त्रियाम् (सू० ६७) इति सकारस्य थकारः । तवर्गस्यापसिद्ध (सू० ७२) इति थकारस्य

छकारः । अपसिद्धचवर्गादकार (सू० १२) इति सूत्रेण प्रत्ययकारस्याकारः ।
अनेन उपधायाः क्रमात् अपसिद्धौ ऊकार-आकारौ ॥

॥ सामान्यपूर्णयोरन्तिमः सर्वत्र ॥ २९ ॥

सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च एकत्वे बहुत्वे च सामान्यभूतपूर्णभूतयोर्विषये
अन्तिमः अपसिद्धाकारादेश एव उपधाया भवति ॥ पुंलिङ्गे यथा । लाङ्गाव् ।
अजीवीत् ॥ लाङ्गाय् । अजीविपुः ॥ लाङ्गाव् । जिजीव ॥ लाङ्गाय् । जिजीवुः ॥
स्त्रीलिङ्गे यथा । लाङ्गाय । जिजीव सा ॥ लाङ्गाय । जिजीवुः ॥ साधनं पूर्व-
वत् ॥

॥ मरो वकारः ॥ ३० ॥

मर मरणे इत्यस्य सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च एकत्वबहुत्वयोश्च सामान्य-
भूतपूर्णभूतयोर्विषये उपधाया वकारो भवति ॥ स्वयोव् । अमृत ॥ स्वयाव् ।
मन्त्रे ॥ स्वयेय् । अमृषन्त ॥ स्वयाय् । मन्त्रिरे ॥ स्त्रीलिङ्गे यथा । स्वयेय ।
अमृत सा ॥ स्वयाय । सा मन्त्रे ॥ मर मरणे । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओव्
आप् एय् आय् । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेणु च (सू० ४६) इति यकारागमः ।
अनेनोपधाया वत्वम् । मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः ॥

॥ स्त्रियां भूते ऽपि ॥ ३१ ॥

मर मरणे इत्यस्य स्त्रीलिङ्गविषये भूते ऽपि उपधाया वकारो भवति ॥ स्वय ।
मृता ॥ मरघातोः ओव् । तस्य छ्यह् आदेशः छहोर्लोपश्च । अनेनोपधाया वत्वम् ।
मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः । स्त्रियां किम् । मृद् । मृतः ॥ पूर्व
साधितम् ॥

॥ ह्रियोस्तकारागमः ॥ ३२ ॥

हि ग्रहणक्रीणनधारणेषु । दि दाने । इत्यनयोर्भूतादिषु सर्वत्र तकारागमो भवति ॥ ह्रितुन् । प्रतिगृहीतः ॥ दितुन् । दत्तः ॥ ह्रत्तान् । प्रत्यग्रहीत् ॥ दिन्नोन् । अदात् ॥ ह्रत्तान् । प्रतिजग्राह ॥ दिन्नान् । ददौ ॥ भूते उन् (३ सूत्रेण) । सामान्यभूते ओन् (१४ सूत्रेण) । भूत विशेषे आन् (३५ सूत्रेण) । अनेन तकारागमः । हेरकारागमः (८।२।११ सूत्रेण) । तवर्गस्याप्रसिद्ध (मू० ७२) इति तकारस्य चत्वम् ।

॥ लसश्च पुंभूते ॥ ३३ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य पुंलिङ्गविषये भूते तकारागमो भवति ॥ लूस्तु । जीवितः ॥ लूस्ति । जीविताः ॥ साधितचरम् । पुंलिङ्गे किम् । लूच्छु । जीविता सा ॥ भूते किम् । लोच्छाव् । जिजीव ॥ पूर्वं साधितानि ॥

॥ नेरुदीतौ प्रत्ययोकारेकारयोः ॥ ३४ ॥

नि हरणे । अस्माद्धातोः प्रत्ययसंबन्धिनोरुकार-इकारयोः क्रमात् ऊकार-ईकारौ भवतः ॥ न्युन् । हृतः ॥ नीन् । हृताः ॥ नि धातोः उन् । कर्मणि पुम् (मू० ४) इत्यादिना अपरलोकारस्य इकारः । अनेन ऊकार-ईकारौ क्रमात् । पूर्वत्र यत्वम् । अपरत्र स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ (मू० १।५) ॥

॥ पूर्णभूते आन् आख् आथ् आव आमं आव् प्रत्ययाः पुमेकत्वे ॥ ३५ ॥

भावकर्मिणां घातूनां पूर्णभूते पुंलिङ्गस्य एकत्वे कर्मणि सति आन् आदयः प्रत्ययाः स्युः ॥ षोजान् ७ तेन शुश्रुवे ॥ षोजाख् । तैः शुश्रुवे ॥ षोजाथ् ।

शुश्रुवे त्वया ॥ वोजाव । युष्माभिः शुश्रुवे ॥ वोजाम् । मया शुश्रुवे ॥ वोजाव ।
अस्माभिः शुश्रुवे ॥ वोज निशामने । पूर्णभूते आन् आदयः प्रत्ययाः । यागमः
सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च (सू० ४६) इति यकारागमः । तस्य अप्रसिद्धचवर्गादिप
(सू० ४७) इति लोपः ॥

॥ धातोरे बहुत्वे ॥ ३६ ॥

पूर्णभूते बहुत्वे कर्मणि सति धातोः पर एकारः प्रयोज्यः ॥ करेयेन् । तेन
चक्रिरे ॥ करेयेस् । तैश्चक्रिरे ॥ करेयेथ् । त्वया चक्रिरे ॥ करेयेव । युष्माभि-
श्चक्रिरे ॥ करेयेम् । मया चक्रिरे ॥ करेयेय् । अस्माभिश्चक्रिरे ॥ कर करणे । पूर्ण-
भूते आन् आदयः । बहुत्वे एकार (सू० १५) इत्याकारस्य एकारः । यकारागमः
(४६ सूत्रेण) । अनेन धातोः पर एकारः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गादा ॥ ३७ ॥

अप्रसिद्धचवर्गान्ताद्धातोरप्रसिद्ध आ प्रयोज्यः ॥ वोजायेन । तेन शुश्रु-
चिरे ॥ ह्यजायेन् । प्रतिजगृहिरे ॥ साधितचरम् ॥

॥ सामान्यवत्स्त्रीकर्मणि ॥ ३८ ॥

पूर्णभूते स्त्रीलिङ्गस्य एकत्वादिके कर्मणि सति सामान्यभूतवत्स्वरूपाणि
भवन्ति । एकत्वबहुत्वयोरैकरूपाणीत्यवधार्यम् ॥ उदाहरणानि सामान्यभूते
विशदीकृतानि ॥

॥ पुंकर्तरि ओव् एय् ओस् एव ओस् एय् भूते प्रत्ययाः ॥ ३९ ॥

अतीतकाले कर्तरि नियतानां धातूनां पुलिङ्गे कर्तरि सति भूते ओव्

आदयः प्रत्ययाः स्युः । ओव् प्रत्ययस्य क्वचित् औव् इति च व्यवह्रियत इति ज्ञेयम् ॥ वुफयोव् । वा । वुफयौव् । उड्डीनः ॥ वुफयेय् । उड्डीनाः ॥ ईर्योव् । उड्डीनन्तस्त्वम् ॥ ईर्येव । यूयमुड्डीनन्ताः ॥ ग्वव्योस् । गुर्वीभूतो ऽहम् ॥ प्रार्येय् । समीक्षिता वयम् ॥ वुफ विहायसा गतो । ईर ऊर्ध्वभ्रमणे । ग्वव गौरवे । प्रार समीक्षणे । अनेन ओव् आदिप्रत्ययाः । यागमः (४६ सूत्रेण) ॥

॥ सामान्यपूर्णयोः आव् आय् आख् आव् आस् आय् प्रत्ययाः ॥ ४० ॥

अतीतकाले कर्तृनियतानां धातूनां पुल्लिङ्गे कर्तरि सति सामान्यपूर्णभूतयोर्विषये आव् आदयः प्रत्यया अवधार्याः ॥ सामान्ये यथा । वुफयाव् । उड्डीड्ये ॥ वुफयेय् । उड्डीड्यिरे । इत्यादीनि स्वरूपाणि । साधनं पूर्वत्रत् ॥ पूर्णभूते यथा । म्वकलियाव् । मुमुचे सः ॥ म्वकलियेय् । मुमुचिरे ते ॥ म्वकलियास् । मुमुचिषे ॥ म्वकलियाव । मुमुचिध्वे ॥ म्वकलियास् । मुमुचे ऽहम् ॥ म्वकलियाय् । मुमुचिमहे ॥ म्वकल मुक्तौ । सामान्यपूर्णयोः आव् आदयः प्रत्ययाः । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च (सू० ४६) इति यागमः । व्यञ्जनान्तानां पूर्णयात्पूर्वं इजनादेशप्रत्ययानाम् (सू० ५०) इति इच् आगमः । चकारः स्वरार्थः ॥

॥ संवन्धिप्रत्ययेषु वयोर्लोपः ॥ ४१ ॥

सर्वत्र पुल्लिङ्गकर्तृभूतसामान्यपूर्णभूतयोर्विषये संवन्धिप्रत्ययेषु परेषु प्रत्ययसंवन्धिनोर्वकारयकारयोर्लोपो भवति । स च सस्वरस्य न विज्ञेयः किंतु व्यञ्जनयोर्वयोरेव ॥ कुमल्योस् । कोमल्यभूतस्य ॥ कुमल्येस् । कोमल्यभूर्वस्तस्य ॥ कुमल कोमलीभवने । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओव्-एय् प्रत्ययौ । तच्छब्द (सू० ८ । १ । ३३) इत्यादिना अस् प्रत्ययः । यागमः । अनेन वयोर्लोपः ॥ आस् । तमागतः ॥ आस् । तमागताः ॥ आहम् । तमागतस्त्वम् ॥ आसस् । तमागतो ऽहम् ॥ आस् । तमागता वयम् ॥ व्यञ्जनान्तयोः किम् । कुमल्येवस् । कोमल्यभूत तस्य ॥ आवस् । तमागता यूयम् ॥

॥ तयोः पूर्वाकार ओदप्रसिद्धत्वे ॥ ४२ ॥

तयोर्विकारयकारयोः पूर्वो य आकारः स क्रमेण ओकारमप्रसिद्धतां चाप्नोति वकारात्पूर्वं ओकारं यकारान्पूर्वः अप्रसिद्धतामिति [॥ अयं विविस्त्वच्छब्द-संबन्धविहिताय् प्रत्ययमद्भाव एव बोधयः] ॥ ओय् । आगतस्ते ॥ आय् ॥ आग-तास्ते ॥ द्रोय् निर्गतस्ते ॥ द्राय् । निर्गतास्ते ॥ चोय् । प्रविष्टस्ते ॥ च्राय् । प्रविष्टास्ते ॥

॥ ओदतो वत्त्वाप्रसिद्धत्वे ॥ ४३ ॥

तयोर्विकारयकारयोः पूर्वो ओकार-अकारौ क्रमेण वकारमप्रसिद्धतां च प्राप्नुतः ॥ ग्वय् । गतस्ते ॥ गय् । गतास्ते ॥ प्वय् । पतितस्ते ॥ प्यय् । पतितास्ते ॥

॥ स्त्रियाम् एय एय एयस् एव एयस् एय प्रत्ययाः ॥ ४४ ॥

स्त्रीलिङ्गे कर्तारि सति भूतादिषु प्रोक्ताः प्रत्यया विज्ञेयाः । तत्र सामान्यपू-र्णयोरेकरूपत्वमिति च ध्येयम् ॥ भूते यथा । व्यक्त्येय । स्थूलाभन्मा ॥ लार्ये-यस् । त्वं स्पृष्टा ॥ नव्येय । नव्या अभूत् ॥ वड्येयस् । अवधि ॥ वाँवर्येय । चञ्चलीभूता वयम् ॥ व्यठ स्थूलीभवने । लार स्पर्शानुगमनपेशलीकरणेषु । नव अतिशयीभवने नृत्रतायां च । वड गतिवृद्धयोः । वाँवर त्वरायाम् । अनेन एयादयः प्रत्ययाः । यागमः (सू० ४६) । लारः स्पर्शानुगमनयोरेव कर्तृप्रत्यय-त्वम् पेशलीकरणे तु कर्मप्रत्ययत्वमित्यनुसंधेयम् ॥ सामान्यपूर्णभूतयोरेयथा । व्यठियेय । स्थूलीवभूत् ॥ लारियेयस्व । पस्पर्शियथ ॥ नवियेय । नृत्रा वभूव युयम् ॥ वडियेयस् । वट्टये ऽहम् ॥ वाँवरियेय । चञ्चलीवभूत्विम ॥ पूर्ववत् धातु-प्रत्ययाः । यागमः (सू० ४६) । व्यञ्जनान्तानां पूर्णं यात्पूर्वं इजनादेशप्रत्ययानाम् (सू० ५०) इति इच् आगमः । चकारः स्वरार्थः ॥

॥ त्यंत्रो नित्यम् ॥ ४५ ॥

त्यंत्र इवचाञ्चल्ये इत्यस्य नित्यं स्त्रीलिङ्गप्रत्यया भवन्ति ॥ त्यंव्येयस् ।
चञ्चल्यभूतस्य ॥ त्यंवियेयस् । चञ्चलीवभूत्र तस्य ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेषु च ॥ ४६ ॥

सर्वेषु कर्तृकर्मधातूनां सामान्यभूतेषु पूर्णभूतेषु च यकारागमो भवति च-
शब्दात्प्रोक्तानादेशकर्तृधातूनां भूते ऽपि भवति ॥ वृत्तल्योव् । उदमज्जत् ॥
वृत्तलयाव् । उदमज्जत् ॥ वृत्तलियाव् । उन्ममज्ज ॥ तत्योव् । अतप्यत ॥ तत्याव् ।
अतप्यत ॥ ततियाव् । तेषे ॥ दर्योव् । अध्रोवत् ॥ दर्याव् । अध्रुवीत् ॥ दरियाव् ।
दुध्रोव् ॥ नम्योव् । अनमत् ॥ नम्याव् । अनामीत् ॥ नमियाव् । ननाम ॥ वृत्तल
ऊर्ध्वीभवने । तत्र तप्तीभवने । दर स्थर्याविस्मृतिवर्षनिरांधेषु । नम नम्रीभवने ।
पुंकर्तरि (सू० ३९) इति औव् । सामान्यपूर्णयोः आव् (सू० ४०) ।
अनेन सर्वत्र यकारागमः । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्वे इजनादेशप्रत्ययानाम्
(सू० ५०) इति इच् ॥ सादेशकर्तृधातुसामान्यपूर्णयोर्यथा ॥ च्ज्याव् ।
पलायांचकार ॥ च्ज्याव् । पलायामास ॥ तयोव् । अतारीत् ॥ तर्याव् । ततार ॥
म्वयोव् । अमृत ॥ म्वयाव् । ममे ॥ चल चलने । तर तरणे । मर मरणे । ओव्
आव् प्रत्ययौ । अनेन यागमः । लान्तस्य ज (सू० ७४) इत्यादिना
लकारस्य जकारः । मरो वकार (सू० ३०) इति मर उपधाया वत्वम् ।
मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः ॥ कर्मधातुसामान्यपूर्णयोर्यथा ।
करोन् । अकार्षीत् ॥ कर्यान् । चकार ॥ वव्योन् । अवाप्सीत् ॥ वव्यान् ।
उवाप ॥ कर करणे । वव वापने । ओन्-आन् प्रत्ययौ । अनेन यकारागमः ॥
सादेशकर्तृधातुकर्मधातुसामान्यपूर्णयोः किम् । च्लृ । पलायितः ॥ च्लि । पला-
यिताः ॥ करुन् । कृतम् ॥ करिन् । कृताः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गाल्लोपः ॥ ४७ ॥

अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य यकारस्य लोपो भवति ॥ कञ्जान् । सृत्रयामाम् ॥ ह्यञ्जान् । प्रतिजग्राह ॥ दिञ्जान् । ददौ ॥ मञ्जान् । मर्दयामाम् ॥ इञ्जान् । इयेष ॥ गिञ्जान् । चिक्रीड ॥ ग्रञ्जान् । गर्जयामास ॥ वञ्जान् । रुरोद् ॥ षञ्जान् । उवाच ॥ कत सृत्रवेष्टने । हि प्रतिग्रहणक्रीणनधारणेषु । दि दाने । मथ मर्दने । इञ्ज इच्छायाम् । गिन्द क्रीडायाम् । ग्रज गर्जने । वद् रोदने । वन भाषणे । पूर्णभूते (३५ सूत्रेण) आन् । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२-७३) इति तथदनानां च छ ज्ञा आदेशाः । हेरकारागमः (८।२।११ सूत्रेण) । यागमः (४६ सूत्रेण) । अनेन लोपः ॥ वाञ्चू । प्राप्ता ॥ वाञ्ज । प्राप्ताः ॥ पूर्वं साधितम् । अनेन इकारस्य यत् (सू० ११) इत्यादेशप्राप्तस्य यकारस्य लोपः । अप्रसिद्धा-
त्किम् । चञ्चयान् । चिच्छेद ॥ च्छट् छेदने । पूर्णभूते (३५ सू०) आन् । यागमः । सामान्यपूर्णयोष्टवर्गस्य चवर्ग (सू० ६९) इति टकारस्य चत्वम् ॥

॥ पिगच्छोर्भूते ॥ ४८ ॥

पि पतने । गच्छ गतौ इत्यनयोर्भूतविषये यकारस्य लोपो भवति ॥ प्यौव् । पतितः ॥ गौव् । गतः ॥ धातोः पुंकर्तारि (सू० ३९) औव् प्रत्ययः । पेर-
कारागमः (८।२।११) । गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव (सू० ५८) इति छलोपः । यागमः । अनेन लोपः । उभयत्र ओकारे औ (सू० १।९) इत्यकारस्य औ परलोपश्च । पूर्वस्य इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । प्यय । पतिता ॥ गय । गता ॥ धात्वोः एय प्रत्ययौ । यागमः । अनेन लोपः । पेरकारागमः । गच्छः छलोपः । पिगच्छोः स्त्रियामत्प्रत्ययस्वरस्य (सू० ६०) इति एकारस्य अकारः । तस्य स्वरादल्लोपः (सू० ८।१।३९) । यत्वम् ॥

[॥ सकाराच्च बहुलम् ॥ ४८ क ॥]

सकारात्परस्य यकारस्य विभाषया लोपो भवति ॥ फसौव् । वा । फस्यौव् ।
वद्धीभूतः ॥ फम वद्धीभवने । पृक्तृरि औव् प्रत्ययः । यागमः । अनेन विक्र-
ल्पेन लोपः । एवं ठास, दस, वास, गुस, समानां ज्ञेयम् ॥ बाहुलकत्वा-
त्कचिन्नित्यम् । अमौन् । अहासीत् ॥ असान् । जहास ॥ इत्यादि ॥ आवसा-
दीनां निषेधः ॥ आवस्यौव् । निशीर्णः ॥ आवस विशरणे औव् प्रत्ययः ।
यकारागमः । तस्य बहुलग्रहणालोपाभावः ॥ आवसादयस्तु । आवस इव चस
त्रम रस र्त् लिस विस व्वलस व्वस इत्यादयः ॥]

[॥ न क्च ग्र्च च्चर्च लृच तेज पज रोच व्यच
व्रज वावज ल्यच श्रोचाम् ॥ ४९ ॥]

क्च आर्दीभवने । ग्र्च पात्रस्थजलादिचेष्टायाम् । च्चर्च वृत्तिसंकोचे ।
लृच निःसारीभवने । तेज तीक्ष्णीभवने । पज युक्तीभवने । रोच रोचने । व्यच
संभवे । व्रज दीप्तौ । वावज रोचने । ल्यच निर्वलीभवने । श्रोच शृद्धौ । एभ्यः
परस्य यकारस्य लोपो न भवति ॥ क्च्यौव् । आर्दीवभूव ॥ ग्र्च्यौव् । अचे-
ष्टुत् ॥ च्चर्च्यौव् । समकोचीत् ॥ लृच्यौव् । निःसारीवभूव ॥ तेज्यौव् । तितेजे ॥
पज्यौव् [। युयुजे] ॥ रोच्यौव् । अरोचिष्ट ॥ च्चर्च्यौव् । अव्याचीत् ॥ व्रज्यौव् ।
अभ्राजिष्ट ॥ वावज्यौव् । अरोचिष्ट ॥ ल्यच्यौव् । निर्वलीवभूव ॥ श्रोच्यौव् ।
शृद्धोभूत् ॥ धातुभ्यः । पृक्तृरि (सू० ३९) औव् प्रत्ययः । यागमः (सू० ४६) ।
तस्य पूर्वोक्तसूत्रेण लोपे प्राप्ते अनेन निषेधः ॥ [अछ् लच्च वुच्चां च ॥
अच्छ्यौव् । दुर्वलोभूत् ॥ लच्च्यौव् । अभैपीत् ॥ वुच्च्यौव् । दग्धोभूत् ॥]

[व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम् ॥ ५० ॥]

अनादेशप्रत्ययानां येषां धातूनां भूते प्रत्ययानामादेशो न स्यात् तेषां

व्यञ्जनान्तानां पूर्णभूतविषये यकारागमात्प्राक् इच् आगमो भवति चकारः
स्वरार्थः ॥ जेठियाच् । दीर्घाभूव ॥ तम्बलियाच् । चचाल ॥ वडियाच् । वृधे ।
पूर्वं साधितानि ॥ अनादेशेभ्यः किम् ॥ म्वयाच् । ममे ॥ मेज्याच् । युयुजे ॥
प्रिय्याच् । पिप्रिये ॥ मर मरणे । मेल संगमे । भिय प्रीणने । भूतपूर्णे (३५ सूत्रेण)
आच् । यागमः (सू० ४६) । मरो वकार (सू० ३०) इति वन्वम् । मर-
श्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः । लान्तस्य ज (सू० ७४) इत्यादिना
लकारस्य जकारः । व्यञ्जनान्तेभ्यः किम् । प्ययाच् । पपात ॥ पि पतने आच् ।
यागमः । सर्वत्राकारागमो निदियिर्वाजितान् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः ।
पूर्णभूते किम् । जेठ्यौच् । दीर्घाभूतः ॥ साधितचरम् ॥

॥ न गच्छो ऽप्रसिद्धचवर्गाच्च ॥ ५१ ॥

गच्छ गतौ इत्यस्मात्तथा अप्रसिद्धचवर्गाद्यात्पूर्वं इच् आगमो न भवति ॥
गयाच् । जगाम ॥ गच्छ गतौ । पूर्णभूते आच् । यागमः । गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव
(सू० ५८) इति छकारलोपः । खाञ्जाय । विभाय सा ॥ पञ्जाय । प्रतीयाय
सा ॥ खञ्जाय । आरुरोह सा ॥ रोज्ञाय । अवतस्थौ सा ॥

॥ अचप्रसोराकारः ॥ ५२ ॥

अच प्रवेशे । प्रसः कृतादेशस्य च यात्पूर्वं आकारागमो भवति ॥ चायाच् ।
विवेश ॥ प्यायाच् । सुपुत्रे ॥ अच प्रवेशे । प्रस प्रसवे । पूर्णभूते आच् । यागमः ।
अच आदेशोप (सू० ५७) इति अकारलोपः । प्रसः पिच्च (सू० ५५) इति
पि आदेशः । अनेन यात्पूर्वं आकारागमः ॥

॥ येरात्प्रत्ययादिस्वरस्य च ॥ ५३ ॥

यि आगमने इत्यस्य आकारादेशो भवति प्रत्ययादिस्वरस्य च भूते एव
आकारो भवति ॥ आच् । आगतः ॥ यि धातोः आच् प्रत्ययः । अनेन द्वयोरेवा-

कारः । स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपो (सू० १।३) । भूत एव किम् । आयोव् । आग-
मत्सः ॥ आयाव् । आजगाम ॥ धातोः ओव्-आव् प्रत्ययौ । यागमः । अनेन
केवलधातोरेव आकारादेशः ॥

॥ जेरन्त्यस्वरस्य पूर्ववच्च ॥ ५४ ॥

जि जनने इति धातोरिकारस्याकारो भवति पूर्ववत्प्रत्ययादिस्वरस्य भूत
एव आकारो भवति ॥ जाव् । जातः ॥ जि धातोः ओव् । अनेन धातुप्रत्ययस्व-
रयोराकारौ । भूत एव किम् । जायोव् । अजनिष्ट सः ॥ जायाव् । जज्ञे सः ॥
अत्र केवलं धातुस्वरस्यैव न प्रत्ययादिस्वरस्य ॥

॥ प्रसः पिश्च ॥ ५५ ॥

प्रस प्रसवे इत्यस्य पि आदेशो भवति प्रत्ययादिस्वरस्य पूर्ववदाकारो
भवति ॥ प्याव् । प्रसूतः ॥ प्रस धातोः ओव् प्रत्ययः । अनेन धातोः पि आदेशः
प्रत्ययादिस्वरस्य चाकारः । यत्वम् । भूत एव किम् । प्यायोव् । प्रामूयत सः ॥
प्यायाव् । प्रसुपुवे सः ॥ प्यायेय । प्रामूयत सा ॥ अत्र केवलं पि आदेशः ॥

॥ नेरो द्रा च ॥ ५६ ॥

नेर निर्गमने इत्यस्य द्रा आदेशो भवति पूर्ववत्प्रत्ययादिस्वरस्य चाकारो
भवति ॥ द्राव् । निर्गतः ॥ द्राय । निर्गता ॥ धातोः ओव्-एय प्रत्ययौ । अनेन
धातोर्द्रा आदेशः प्रत्ययस्वरयोराकारः । भूत एव किम् । द्रायोव् । निरगमत् ॥
द्रायाव् । निर्जगाम ॥ द्रायेय् । निर्जग्मुः ॥ अत्र केवलं द्रा आदेशः ॥

॥ अच् आदेर्लोपश्च ॥ ५७ ॥

अच् प्रवेशे इत्यस्य धातोराद्यक्षरस्य लोपो भवति चशब्दात्पूर्ववत्प्रत्यया-

दिस्वरस्याकारो भवति ॥ ज्ञाव् । प्रविष्टः ॥ ज्ञाय । प्रविष्टा ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ भूत
एव किम् । ज्ञायोव् । अविक्षत् ॥ ज्ञायाव् । विवेश ॥ ज्ञायेय । सा विवेश ॥ अनेन
केवलम् ऽकारलोपः । अत्र प्रसोराकार (सू० ५२) इति यान्पूर्व आकारागमः ॥

॥ गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव ॥ ५८ ॥

गच्छ गतौ युक्तीभवने च । इत्यस्य धातोर्गतौ विषये अन्त्याक्षरस्यैव छोपो
भवति न प्रत्ययादिस्वरस्याकारः । गौव् । गतः ॥ गय । गता ॥ साधितच-
रम् । गतौ किम् । गच्छु । गच्छि ॥

॥ मरश्चापुंभूते ॥ ५९ ॥

मर मरणे । इत्यस्य धातोः पुंलिङ्गभूतं वर्जयित्वा शेषे सर्वत्रातीते अन्त्या-
क्षरस्य लोपो भवति ॥ म्वयोव् । अमृत ॥ म्वयाव् । मन्त्रे सः ॥ म्वय । मृता ॥
म्वयेय । मन्त्रे सा ॥ साधितचरम् । अपुंभूते किम् । मृदु । मृतः ॥ मर धातोः
ओव् प्रत्ययः । तस्य (९१ सूत्रेण) लुङ् आदेशः छहोर्लोपश्च । मरश्च पुंसि
(सू० २६) इत्युगधायाम् ङत्वम् । मरश्च मरणे (सू० ६५) इति रकारस्य हत्वम् ॥

॥ पिगच्छोः स्त्रियामत्प्रत्ययस्वरस्य ॥ ६० ॥

पि पतने । गच्छ गतौ । इत्यनयोर्भूते प्रत्ययादिस्वरस्य अकारो भवति ॥
प्यय । पतिता ॥ प्यय । पतिताः ॥ प्ययम् । पतिता त्वम् ॥ प्ययव । पतिता
यूयम् ॥ प्ययस् । पतिताहम् ॥ प्यय । पतिता वयम् ॥ गय । गता ॥ गय ।
गताः ॥ गयस् । गता त्वम् ॥ गयव । गता यूयम् ॥ गयस् । गताहम् ॥ गय ।
गता वयम् ॥ धातोः पराः एय् आदिप्रत्ययाः । यागमः । तस्य पिगच्छोर्भूत
(सू० ४८) इति लोपः । अनेन प्रत्ययस्वरस्य अकारः । एव प्रत्ययस्य
(६१ सूत्रेण) यः । परकारागमः (८।३।११ सूत्रेण) यत्त्वम् ॥

॥ मध्यमानेकत्वे यत् ॥ ६१ ॥

यत् यकारो भवतीति स्पष्टम् । उदाहरणं पूर्वसूत्रे साधितमेव ॥ प्ययव ।
पतिता यूयम् स्त्री० ॥ गयव । गता यूयम् स्त्री० ॥

॥ डेषव्यहरोवमषां ठः सर्वत्र ॥ ६२ ॥

डेप मेषणे । व्यह उपवेशने । रोप रुष्टौ । मप विस्मृतौ । एषां धातूनां
सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे एकानेकत्वे च सर्वेषु भूतेषु चान्त्याक्षरस्य ठकारो भवति ॥
ह्युटुन् । दृष्टः ॥ डीठिन् । दृष्टाः ॥ डीदुन् । दृष्टा ॥ डेच्छन् । दृष्टास्ताः ॥ धातोः
पर उन् प्रत्ययः । कर्मणि पुंनृत्वे (सू० ४) इति उकारस्य इकारः । पुंस्येका-
रस्य यूदीताव् (सू० २१) इत्युपधायाः क्रमात् यूईकारौ । स्त्रीलिङ्गे तु । एकत्वे
ऊपात्रादेशः (सू० ८) । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति । बहुत्वे यकारः (सू० ५) । स्त्रिया-
मीदेतौ सर्वत्र (सू० २३) इत्युपधाया ईकार-एकारौ । अनेन सर्वत्र अन्त्यस्य
ठकारः । स्त्रियां भूतानेकत्वकर्मणि च (७० सूत्रेण) इति ठस्य छः । एवं ।
देच्छ्योन् । अद्राक्षीत् ॥ देच्छ्यान् । ददृशे ॥ स्त्रीलिङ्गे यथा ॥ देच्छ्येयन् । ददृशे सा ॥
व्युटु । उपविष्टः ॥ रुटु । रुष्टः ॥ मटु । विस्मृतः ॥ धातूनां परः ओव् प्रत्ययः । तस्य
रुह् आदेशः छहोर्लोपश्च । व्यहः फेरव्यहमेलां च (सू० २२) इत्यनेन यूकारः ।
रोप ओकारस्योकारः सादेशपुंनृत्तरि च (सू० २४) इत्युपधाया ऊकारः । अनेन
सर्वत्र ठकारः । मपः इटुदृद्युनानां पूर्ववर्णस्वराप्रसिद्धता (सू० १९) । एवं
वेच्छ्याव् । समास्त सः ॥ रोच्छ्याव् । रुरोप सः । मच्छ्याव् । विसस्त्रे सः ॥
साधनं पूर्ववत् ॥

॥ क्चक्चोस्तः ॥ ६३ ॥

क्च आर्द्राभवन । ह्च विस्त्रीभवन । इत्यनयोरन्त्याक्षरस्य तकारो भवति

सर्वत्र ॥ कृ । अतिम्यत् ॥ क्ति । अतिम्यन् ॥ कृद्योव् । अतिमीत् ॥ कृद्याव् ॥
 तितेम ॥ हृत् ॥ अकृध्यत् ॥ हृति । अकृध्यन् ॥ हृत्तोव् । अकोधीत् ॥ हृत्ताय् ।
 चुक्युः ॥ धात्वोः परौ औव्-एय् प्रत्ययौ । प्रथमयोः छुह् छिह् आदेशौ छहो-
 लोपश्च । अनेन चकारस्य तकारादेशः । स च तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति
 निर्देशादप्रसिद्धो ज्ञेयः । अपरयोश्चस्य तकारे कृते तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२)
 इत्यनेन तकारस्य चकारः । एयश्च पुंसि (सू० १८) इत्यनेन एकारस्य
 आय आदेशः ॥

॥ दजरोजवृपजां दः ॥ ६४ ॥

दज्ज भस्मीभवने । रोज स्थितौ । वृपज्ज उत्पत्तौ । इत्येषां धातूनाम-
 न्त्यस्य दकारो भवति ॥ ददु । दग्धः ॥ ददि । दग्धाः ॥ रुदु । अवस्थितः ॥
 रुदि । अवस्थिताः ॥ वृपदु । उत्पन्नः ॥ वृपदि । उत्पन्नाः ॥ धातुभ्यः औव्-एय्
 प्रत्ययौ । तयोः छुह् छिह् आदेशौ ॥ रोजः ओकारस्योकारः सादेशपुंक्तृरि च
 (सू० २४) इत्युपधाया ओकारस्य ऊकारः । अनेनान्त्यस्य दत्वम् ॥

॥ मरश्च मरणे ऽस्त्रियाम् ॥ ६५ ॥

मर मरणसंधापनयोरित्यस्य मरणार्थे अन्त्याक्षरस्य दकारो भवति अस्त्रि-
 याम् ॥ मृदु । मृतः ॥ मृदि । मृताः ॥ मरश्च पुंसि (सू० २६) इत्युपधाया जत्वम् ।
 अनेन रकारस्य दकारः । अस्त्रियां किम् । म्वय । मृता ॥ धातोः औव् प्रत्ययः ।
 तस्य । मरः स्त्रियां स्त्रीप्रत्ययादेशा (सू० ९२) इति सूत्रेण छ्यह् आदेशः छहो-
 लोपश्च । स्त्रियां भूते ऽपि (सू० ३१) इत्युपधाया वत्वम् । मरश्चापुंभूते (सू० ५९)
 इति रकारस्य लोपः । मरणार्थे किम् । मरुन् । संधापितः ॥ मरुन् । संधापिता ॥
 सुगममेव ॥

॥ खसवसोस्थः सर्वत्र ॥ ६६ ॥

खस आरोहणे । वस अवतरणे । इत्यनयोः सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च अन्त्यस्य थकारो भवति ॥ खंथु । आरूढः ॥ वंथु । अवतीर्णः ॥ खंथू । आरूढा ॥ वंथू । अवतीर्णा ॥ साधनं पूर्ववत् । स्त्रियामन्त्यस्य थकारे कृते तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यादिना छकारः ॥

॥ लसश्च स्त्रियाम् ॥ ६७ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य स्त्रीलिङ्गविषये अन्त्यस्य थकारो भवति ॥ लोसधातोरपि वेष्यते ॥ लंथू । जीविता ॥ लांथु । जीविताः ॥ धातोः ओव् एय् प्रत्ययौ तयोरादेशौ । पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इत्युकारस्य ऊमात्रादेशः । इकारस्य यत् (५ सूत्रेण) । अनेन सकारस्य थकारः । तस्य तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति छः । अप्रसिद्ध (सू० १२) इत्यादिना प्रत्यययकारस्य अकारः । स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदातावप्रसिद्धाव् (सू० २८) इति धातूपधाया अप्रसिद्धौ ऊकार-आकारौ ॥ स्त्रियां किम् । लूस्तु । जीवितः ॥ प्रत्ययादेशे कृते । लसश्च पुंभूते (सू० ३३) इति तकारागमः । लसश्च (सू० २७) इत्युपधाया ऊत्वम् ॥

॥ अनादेशकर्तृधातुभूतादौ नो आदेशाः ॥ ६८ ॥

येषां धातूनां कर्तरि प्रत्ययस्यादेशो न भवति तेषां भूतसामान्यभूतपूर्णभूतेषु वक्ष्यमाणा आदेशाः नो भवन्ति ॥ ऋथ्योव् । कृशोभवत् ॥ ऋथ्याव् । कृशोभूत् ॥ ऋठियाव् । कृशीवभूत् ॥ जेथ्योव् । दीर्घीवभूत् ॥ जेथ्याव् । दीर्घीवभूत् ॥ जेठियाव् । दीर्घीवभूत् ॥ वुड्योव् । वृद्धीवभूत् ॥ वुड्याव् । वृद्धीवभूत् ॥ वुडियाव् । वृद्धीवभूत् ॥ कान्योव् । काणीवभूत् ॥ कान्याव् । काणीवभूत् ॥ कानियाव् । काणीवभूत् ॥ ठीक्योव् । अतिष्ठत् ॥ ठीक्याव् । अस्थात् ॥ ठीकियाव् । तस्थौ ॥ स्वग्योव् ।

सुप्लयीवभूव ॥ स्वग्याव् । सुप्लयीवभूव ॥ स्वगियाव् । सुप्लयीवभूव ॥ तत्याव् ।
 अतप्यत ॥ तत्याव् । अतापि ॥ ततियाव् । तेपे ॥ तन्योव् । अकृष्यत ॥ तन्याव् ।
 तन्वीवभूव ॥ तनियाव् । तन्वीवभूव ॥ क्रट् कार्श्ये । जेठ आयतीभवने । बुड
 स्थविरीभवने । कान काणीभवने । ठीक स्थितौ । स्वग मृल्याल्पतायाम् ।
 तत तप्तीभवने । तन विरलीभवने ॥ ओव् भान् आव् प्रत्ययाः । यागमः ।
 तृतीये । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम् (सू० ५०) इति
 इच् । चकारः स्वरार्थः । एवं स्त्रीलिङ्गेष्वपि बोध्यम् ॥

॥ सामान्यपूर्णयोष्टवर्गस्य चवर्गः ॥ ६९ ॥

अनादेशव्यतिरिक्तानां शिष्टानां कर्तृभावकर्मधातूनां सर्वेषां सामान्यभूते पूर्ण-
 भूते च टवर्गस्य क्रमेण चवर्गादेशो भवति ॥ च्नेच्योन् । अकृष्टयत् ॥ च्नेच्यान् ।
 कुट्टयामास ॥ डेछ्योन् । अदृश्यत ॥ डेछ्यान् । ददृशे ॥ गंज्योन् । अवा-
 न्त्सीत् ॥ गंज्यान् । ववन्ध ॥ रञ्जोन् । अपाक्षति ॥ रञ्जान् । पपाच ॥ च्नेट्
 कुट्टने । डेष प्रेक्षणे । गंड ग्रन्थे । रन पाके । ओन्-आन् प्रत्ययौ । डेषव्यहरो-
 पमपां ठः सर्वत्र (सू० ६२) इति पकारस्य ठकारः । यागमः (सू० ४६) ।
 अनेन ट ठ ढानां च छ जा आदेशाः [। रनस्तु । नान्तस्य ञ् (सू० ७३)
 इत्यनेन नकारस्य ञ्त्वम् । अपसिद्धचवर्गाल्लोप (सू० ४७) इति यकारस्य
 लोपः] । कर्तृधातूनां यथा । फच्याव् । उद्भिद्यते स्म सः ॥ रांछ्याव् ।
 हरोप ॥ वृज्याव् । निमज्ज ॥ छ्यञ्ज्याव् । छिद्यते स्म ॥ फट् काष्ठभेदाङ्कुरो-
 ज्जेदयोर्जलनिमज्जनादिषु । रांष रुष्टौ । बुड निमज्जने । छ्यन छेदे । आव्
 प्रत्ययः । रोषः डेषव्यहरोपमपां ठः सर्वत्र (सू० ६२) इति ठकारः ।
 यागमः । अनेन ट ठ ढानां च छ जा आदेशाः [। छ्यन इत्यस्य नकारस्य
 नान्त (सू० ७३) इति ञ्त्वम् । अपसिद्ध (सू० ४७) इत्यनेन यलोपः ।
 शेषं पूर्ववत्] ॥ एवं भावधातूनामपि बोध्यम् ॥

॥ सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च स्त्रियाम् ॥ ७० ॥

भूते प्रत्ययादेशयुतानां कर्तृधातूनां भूते कर्मिधातूनां स्त्रीलिङ्गे कर्तरि कर्मणि सति बहुत्वविषये टवर्गस्य चवर्गादेशो भवति सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । फट् । मग्ना सा ॥ फच्य । मग्नास्ताः ॥ मट् । विस्मृता सा ॥ मछ्य । विस्मृतास्ताः ॥ वृट् । निमग्ना सा ॥ वृज्य । निमग्नास्ताः ॥ छ्यञ् । छिन्ना सा ॥ छ्यञ् । छिन्नास्ताः ॥ फट् काष्ठभेदादिषु । मप विस्मृतौ । वृड निमज्जने । छ्यञ् छेदे । ओच्-एय् प्रत्ययो तयोः लुह् छिह् आदेशौ छहोर्लोपश्च । पुंप्रत्ययोकार (सू० १०-११) इत्यादिना ऊमात्रादेशः इकारस्य च यः । मपः ठकारः । अनेन टादीनां बहुत्वे चाद्या आदेशाः [। नस्य (सू० ७३) ञः] । स्त्रीकर्मणि च यथा । ज्ञेच्यन् । कुट्टितास्ताः ॥ डेछ्यन् । दृष्टास्ताः ॥ गंज्यन् । बद्धास्ताः ॥ रञ्चन् । पच्यन्ते स्प ताः ॥ ज्ञेच्येयन् । कुट्टयामास स ताम् ॥ डेछ्येयन् । ददृशे सा तेन ॥ गंज्येयन् । बबन्धे सा तेन ॥ रञ्जेयन् । पेचे सा तेन ॥ अत्र सामान्यपूर्णभूतस्वरूपेषु पूर्वसूत्रेणादेशे सिद्धे ऽपि भूतस्वरूपार्थमेव योगारम्भः । धातोः उन् । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति उकारस्य यकारः । डेषः ठः (सू० ६२) । अनेन क्रमात् टवर्गस्य चवर्गादेशः [। नस्य (७३ सूत्रेण) ञः] । बहुवचने किम् । स्त्रीटून् । कुट्टिता सा तेन ॥ डीटून् । दृष्टा सा तेन ॥ गंटून् । बद्धा सा तेन ॥ रञ्जन् । पक्का सा तेन ॥ साधितचरम् ॥

॥ कवर्गस्यैकत्वे ऽपि ॥ ७१ ॥

प्रत्ययादेशयुतानां स्त्रीलिङ्गे कर्तरि सति कर्मिधातूनां कर्मणि सति एकत्व-बहुत्वयोः कवर्गस्य चवर्गादेशो भवति सर्वत्र सामान्यपूर्णयोरपि ॥ थच् । श्रान्ता सा ॥ थच्य । श्रान्तास्ताः ॥ हञ् । श्रुक्ता सा ॥ हच्य । श्रुक्तास्ताः ॥ लञ् । लग्ना ॥ लज्य । लग्नाः ॥ थक् श्रमे । ह्रस्व शोषे । लग संगे पीडायां साम-ज्यस्ये च । ओच्-एय् प्रत्यययोः लुह् छिह् आदेशौ । पुंप्रत्ययोकार (सू० १०।११) इत्यादिना ऊमात्रा-यकासौ । अनेन कादीनां चादयः ॥ कर्मिणां यथा । छच्य ।

अवकीर्णा तेन ॥ छच्यन् । अवकीर्णास्तेन ॥ लीङ् । लिखिता तेन ॥
 लेछ्यन् । लिखितास्तेन ॥ दञ्जन् । आहता तेन ॥ दज्यन् । आहतास्तेन ॥
 छक कीर्णने । लेख लेखने । दग घातने । उन् प्रत्ययः । उकारस्य एकत्वे
 ऊमात्रादेशः (सू० ८) । बहुत्वे यकारः (सू० ५) । स्त्रियापीदेतौ सर्वत्र (सू० २१)
 इत्युपधाया ईकार-एकारौ । अनेन कखगानां चछजा आदेशाः ॥ सर्वेषाम् सामा-
 न्यपूर्णयोर्यथा । थच्योव् । थच्याव् । शथाम् ॥ ह्य्योव् । ह्य्याव् । चस्कन्द ॥
 लज्योव् । लज्याव् । ललाग ॥ छच्योन् । छच्यान् । अवाकिरत् तं सः ॥
 लेछ्योन् । लेछ्यान् । लिलेख तं सः ॥ दज्योन् । दज्यान् । आजघान तं सः ॥

॥ तवर्गस्याप्रसिद्धः सर्वत्र सामान्यादौ ॥ ७२ ॥

तवर्गान्तानां धातूनां सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च सादेशस्त्रीकर्त्तृकत्व-
 बहुत्वयोश्च स्त्रीकर्त्तृकत्वबहुत्वयोश्च अप्रसिद्धः चवर्गो भवति ॥ कञ्चन् । सूत्रिता
 सा तेन ॥ कञ्चन् । सूत्रितास्तास्तेन ॥ कञ्चायन् । सूत्रयामास तां सः ॥
 मञ्चन् । लिप्ता सा तेन ॥ मञ्चन् । लिप्तास्तास्तेन ॥ मञ्चायन् । लिलेप तां
 सः ॥ लञ्चन् । प्रेषिता सा तेन ॥ लञ्चन् । प्रेषितास्तास्तेन ॥ लञ्चायन् ।
 प्रेषयामास तां सः ॥ कत सूत्रवेष्टने । मथ उपदेहे । लद वस्तुप्रेषणे गृहादि-
 निर्माणे च । उन्-ओन् प्रत्ययौ । उकारस्य एकत्वे ऊमात्रादेशः (सू० ८) । बहुत्वे
 यकारः (सू० ५) । अनेन तथदानां चछजा आदेशाः । अप्रसिद्धचवर्गादिकार
 (सू० १२) इति यकारस्य अकारः । ओनः अप्रसिद्धचवर्गादाय (सू० १७)
 इति ओकारस्य आंय आदेशः ॥ सादेशस्त्रीकर्त्तरि यथा । वाञ्चू । प्राप्ता ॥
 वाञ्च । प्राप्तास्ताः ॥ वृञ्चू । उत्थिता ॥ वृञ्चू । उत्थितास्ताः ॥ दञ्जू । दग्धा ॥
 दञ्जू । दग्धास्ताः ॥ वात प्रापणे । वृथ उत्थाने । दञ्ज भस्मीभवने । धातोः
 ओव्-एय् प्रत्ययौ तयोः छुह् छिह् आदेशौ । दञ्जरोञ्जवृषजां द (सू० ६४)
 इति जकारस्य दः । पुंप्रत्ययोकार (सू० १०-११) इत्यादिना क्रमात् उकार-
 यकारौ । अनेन तथदानां चछ जा आदेशाः । अप्रसिद्धचवर्गादिकार (सू० १२)
 इति यकारस्य अकारः ॥

॥ नान्तस्य ञः ॥ ७३ ॥

नकारान्तस्य धातोः सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च सादेशस्त्रीकर्त्तृकत्वबहुत्व-
योश्च स्त्रीकर्त्तृकत्वबहुत्वयोश्च ञकारो भवति ॥ रञ्जोन् । अपाक्षीत् ॥ रञ्जान् ।
पपाच ॥ छ्यञ् । छिन्ना ॥ छ्यञ् । छिन्नास्ताः ॥ रञ्जुन् । पका सा ॥ रञ्जन् ।
पकास्ताः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ लान्तस्य जः ॥ ७४ ॥

लकारान्तस्य धातोः सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च सादेशस्त्रीकर्त्तृकत्वबहुत्व-
योश्च स्त्रीकर्त्तृकत्वबहुत्वयोश्च जकारो भवति ॥ पाञ्जुन् । पालिता सा ॥ पाज्यन् ।
पालितास्ताः ॥ पाज्येयन् । पालयामास ॥ वाञ्जुन् । अवतारिता ॥ वाज्ये-
यन् । अवतारयामास ताम् ॥ पाल रक्षणे । बाल अवतारणे । अनेन लकारस्य
जकारः । शेषं साधनं पूर्ववत् ॥ सादेशस्त्रीकर्त्तरि यथा ॥ ञ्जु । पलायिता ॥
प्लज्य । पलायिताः ॥ फ्रञ्जु । फुल्ला ॥ फ्रज्य । फुल्लाः ॥ फ्रञ्जु । जीर्णा सा ॥
फज्य । जीणास्ताः ॥ एवं सर्वेषाम् ॥

॥ पिहमुहसहग्हच्हां शः ॥ ७५ ॥

पिह संचूर्णने । मुह मोहने । सह सहने । ग्ह घर्षणे । च्ह चूपे । एषां सर्वत्र
सामान्यभूतादावन्त्यस्य शकारो भवति ॥ पिशुन् । पिष्टा सा ॥ पिश्यन् ।
पिष्टास्ताः ॥ पिश्येयन् । पिपेष ताम् ॥ मुशुन् । मुपिता सा ॥ मुश्यन् । मुपि-
तास्ताः ॥ मुश्येयन् । मुपोष ताम् ॥ सशुन् । सोढा सा ॥ सश्यन् । सोढास्ताः ॥
सश्येयन् । सेढे ताम् ॥ ग्शुन् । घृष्टा सा ॥ ग्श्यन् । घृष्टास्ताः ॥ ग्श्येयन् ।
जघर्षे नाम् ॥ च्शुन् । चूपिता सा ॥ च्श्यन् । चूपितास्ताः ॥ च्श्येयन् । चूप-
ताम् ॥ साधनं पूर्ववत् । एषां धातूनां सादेशकर्त्तृप्रयोगाभावात्तदुदाहरणाभावात्
इति बोध्यम् ॥

॥ हहरस्तु मध्यान्त्यवर्णविनिमये वा ॥ ७६ ॥

[हहर विवाहकर्मणि इत्यस्य धानोर्मध्यमान्तिमवर्णयोर्द्विकारयोर्विकलोन विनिमये कृते सति अन्त्यभूतस्य] हकारस्य शकारादेशो भवति ॥ हरं गृह्ण । विवाहिता ॥ हर्हृन् । विवाहिता ॥

॥ थकृपकोरोवादीनां पुंवर्तमानादेशाश्छहोर्लो-
पश्च भूते ॥ ७७ ॥

थकृ थम् । पकृ गतौ । अनयोः ओव एय् ओव् एव ओस् एय् इति पुंवर्तमानानां भूतविषये क्रमेण पुंकर्तृसंवन्धिवर्तमानायाः छृह् छिह् छृव् छिव् छृम् छिह् इत्येते आदेशा भवन्ति छकारहकारयोश्च लोपो भवति ॥ ततः स्त्रीकर्तरि सति पुंकर्तृप्रत्ययोकार (सू० १०) इत्यादिमूत्रैः स्त्रीसंवन्धस्वरूपाणि साधयानि ॥ थ्कृ । भ्रान्तः ॥ थ्कि । भ्रान्ताः ॥ प्कृ । चलितः ॥ प्कि । चलिताः ॥ प्कृव् । चलितस्त्वम् ॥ प्केव । चलिता यूयम् ॥ प्कृम् । चलितो ऽहम् ॥ प्के । चलिता वयम् ॥ धात्वोः पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओव् एय् ओव् एव ओस् एय् प्रत्ययाः । तेषामनेन छृह् आदयो वर्तमाना [विभक्तिप्रत्यया] देशाः छकारहकारयोश्च लोपः । एषामेव स्त्रीलिङ्गक्रिया-स्वरूपसिद्धौ पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इति मूत्रेण उकारस्य छपात्रादेशः । इकारस्य यत् (सू० ११) इति इकारस्य यकारः । कवर्गस्यै-कत्वे ऽपि (सू० ७१) इति ककारस्य चत्वम् । पंचू इत्यादीनि संपद्यन्ते ॥ पंचू । चलिता सा ॥ पच्य । चलितास्ताः ॥ पंचूव् । चलिता त्वम् स्त्री० ॥ पच्यव । चलिता यूयम् स्त्री० ॥ पंचूम् । चलिताहम् स्त्री० ॥ पच्य । चलिता वयम् स्त्रियः ॥ इति स्त्रीकर्तृस्वरूपाणि भवन्ति । एवमग्रे सर्वत्रावधार्यम् ॥

॥ ओवावादयः सामान्यपूर्णयोः ॥ ७८ ॥

येषां धातूनां भूतविषये वर्तमानप्रत्ययादेशो भवति तेषां सामान्यभूते ओव् आदयः पूर्णभूते आवादयः प्रत्ययाः अवगन्तव्याः ॥ पच्योव् । अचालीत् ॥ पच्याव् । चचाल ॥ पकगतौ । ओव् आव् प्रत्ययौ । यागमः । कर्वागस्यैकत्वे ऽपि (सू० ७१) इति ककारस्य चकारः । एवं सर्वेषां ज्ञेयम् ॥

॥ समखङ्खोः खात् ॥ ७९ ॥

खान्तेषु धातुषु । समख समक्षीभवने । ह्रस्व शोषे इत्यनयोर्भूतविषये ओव् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानप्रत्ययादेशा भवन्ति छकारहकारयोश्च लोपः । ओव् आदयो निरादेशाः सामान्यभूते । आव् आदयश्च पूर्णभूते प्रत्यया विज्ञेयाः ॥ समखु । समक्षीभूतः ॥ समख्वि । समक्षीभूतास्ते ॥ ह्रस्वु । शुष्कः ॥ ह्रस्वि । शुष्कास्ते ॥ साधनं पूर्ववत् । स्त्रीलिङ्गे तु । समखु । समक्षीभूता सा ॥ समख्य । समक्षीभूतास्ताः ॥ ह्रस्वु । शुष्का सा ॥ ह्रस्व्य । शुष्कास्ताः । इत्यादयो ज्ञेयाः ॥ समख्यौव् । समक्षीवभूव सः ॥ समख्याव् । समक्षीवभूव सः । इति सामान्य-पूर्णभूतयोर्विध्यम् ॥

॥ तगश्वंगलगां गात् ॥ ८० ॥

गकारान्तेषु धातुषु । तग तज्जनायाम् । श्वंग शयने । लग संगे पीडायां सामञ्जस्ये च । इत्येषां भूतविषये ओव् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानप्रत्ययादेशा भवन्ति छकारहकारयोश्च लोपः । ओवावादयश्च सामान्यपूर्णयोर्विद्याः ॥ तंगु [। सुज्ञातम्] ॥ तंगि [। सुज्ञातानि] ॥ लंगु । लग्नः ॥ लंगि । लग्नाः ॥ श्वंगु । सुप्तः ॥ श्वंगि । सुप्ताः । साधनं पूर्ववत् ॥ स्त्रीलिङ्गे तु । तंगु [। सुज्ञाता] ॥ तज्य [। सुज्ञाताः] ॥ लंगु । लग्ना ॥ लज्य । लग्नाः ॥ श्वंगु । सुप्ता ॥ श्वज्य । सुप्ताः ॥ इत्यादयो विद्याः ॥ तज्योव् [। सुज्ञातमभूत्] ॥ तज्याव् [। सुज्ञातं वभूव] ॥

लज्योव् । अलागीत् ॥ लज्याव् । ललाग ॥ भ्रंज्याव् । अस्वाप्सीत् सः ॥
भ्रंज्याव् । सुप्वाप सः ॥ इत्यादयः सामान्यपूर्णयोर्विद्वाद्भ्याः ॥

॥ क्चखोचपचरोचव्यचङ्गचां चात् ॥ ८१ ॥

अप्रसिद्धचकारान्तानां मध्यात् । क्त् आर्त्नीभवने । खोच् भये । पच् ऋणादिविश्वासे । रोच् रोचने । व्यच् संभवे । हच् विस्रीभवने । एषां धातूनां भूतविषये ओवादीनां प्रत्ययानां वर्तमानादेशाः स्युः छकारहकारयोश्च लोपः । ओवावादयश्च सामान्यपूर्णयोर्विद्वाद्भ्याः ॥ क्तृ । तिमितः सः ॥ क्ति । तिमि-
तास्ते ॥ ख्चु । भीतः ॥ ख्त्ति । भीताः ॥ प्चु । विस्त्रव्यम् तेन ॥ प्त्ति ।
विस्त्रव्यं तैः ॥ रुच् । रोचितः ॥ रुत्ति । रोचिताः ॥ व्यच् । व्यचितः ॥ व्यत्ति ।
व्यचिताः ॥ ह्चु । कुथितः ॥ ह्त्ति । कुथिताः ॥ क्चङ्गोस्त (सू० ६३)
इति द्वयोस्तकारः । खोच्चरोच्चोः ओकारस्योकारः सादेशपुंक्तोरि च (सू० २४)
इत्युपधाया ऊकारः । शेषं साधनं पूर्ववत् ॥ ख्त्ति । तिमिता सा ॥
क्त् । तिमितास्ताः ॥ ख्त्तु । भीता सा ॥ खोच् । भीतास्ताः ॥ रुच् ।
रोचिता सा ॥ रोच् । रोचितास्ताः ॥ व्यच् । व्यचिता सा ॥ व्यच् । व्यचि-
तास्ताः ॥ ह्च् । अकुथ्यत्सा ॥ ह्च् । अकुथ्यन् ताः ॥ बहुवचनेषु इकारस्य
यत्वे कृते तस्य अप्रसिद्धचवर्गादकारः (सू० १२) । खोच्चरोच्चोः स्त्रियापुदो-
ताव् (सू० २५) इत्युपधाया ऊकार-ओकारौ । ह्च्ः पुंलिङ्गसंबन्धिनि तकारे
कृते तस्य तवर्गस्याप्रसिद्धः सर्वत्र सामान्यादाव् (सू० ७२) इति चत्वम् ।
क्त्तयोव् । तितेम सः ॥ खोच्चोव् । अभैत्सीत् सः ॥ रोच्योव् । रुच्ये ॥
व्यञ्ज्याव् । विव्याच ॥ ह्चोव् । अकोथीत् ॥ इत्यादयः सामान्यभूतादौ
निर्धार्याः । अत्र क्त्तरोच्चव्यच्चां न क्त्तृत्त (४९) इत्यादिमूत्रेण यकारलोप-
निषेधः । शेषं पूर्ववत् ॥

॥ गच्छो योग्यार्थे ॥ ८२ ॥

गच्छ गतौ युक्तीभवने चेत्यस्य योग्येच्छाया अर्थे भूते ओक् आदीनां प्रत्य-
यानां वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः छकारहकारयोश्च लोपः ॥ गच्छु । गच्छि ।
गच्छुस् । गच्छिन् । गच्छुस् । गच्छि । इति । अस्य सामान्यपूर्णयोः प्रयोगादर्शना-
त्केवलं भूतप्रयोगा एव साधवः ॥

॥ वृषजदजरोजां जात् ॥ ८३ ॥

वृषज उत्पत्तौ । दज भस्पीभवने । रोज स्थितौ । इत्येषां जकारान्तेषु धातुषु
भूतविषये ओक् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानादेशाः स्युः छहोर्लोपश्च । ओवा-
वाद्यश्च सामान्यपूर्णयोर्वोध्याः ॥ वृषद् । उत्पन्नः ॥ वृषद्दि । उत्पन्नाः ॥
दद् । दग्धः ॥ दद्दि । दग्धाः ॥ रुद् । स्थितः ॥ रुद्दि । स्थिताः ॥ अत्र
दजरोजवृषजां द (सू० ६४) इति जकारस्य दकारः । शेषं पूर्ववत् । स्त्रीलिङ्ग-
कर्त्तरि तु । दंजू । दग्धा ॥ दज । दग्धाः ॥ रुजू । अवस्थिता ॥ रोज ।
अवस्थिताः ॥ वृंजू । उत्पन्ना ॥ वृषज । उत्पन्नाः ॥ अत्रापि पुलिङ्गस्वरूपेषु
जकारस्य दकारे कृते तवर्गस्याप्रसिद्ध (७२) इत्यादिमूत्रेण दस्य जः ।
रोजः स्त्रियामूरोताव् (सू० २५) इत्युपधाया एकत्र ऊकारः ॥ वृषजाव् ।
उदपद्यत सः ॥ वृषजाव् । उत्पदे सः ॥ दजाव् । अदद्यात् ॥ दजाव् । देहे ॥
रोजाव् । अस्थान् सः ॥ रोजाव् । तस्थौ सः ॥ इत्यादीनि सामान्यभूतयोः
स्वरूपाणि वेदितव्यानि ॥

फटफुटरोटां टात् ॥ ८४ ॥

टकारान्तेषु धातुषु । फट काष्ठभेदाङ्गुगेन्द्रयोर्जलनिमज्जनादिषु च ।
फट भङ्गे । रोट अवष्टम्भे । एषां धातूनां भूतविषये ओक् आदीनां प्रत्ययानां
वर्तमानप्रत्ययादेशा भवन्ति त्वृत्वच्छहोश्च लोपः । सामान्यपूर्णभूतयोः ओवा-

वाद्यो मन्तव्याः ॥ फट् । उद्भिन्नः ॥ फट् । उद्भिन्नः ॥ फुट् । भग्नः ॥
 फट् । भग्नाः ॥ रुट् । स्तम्भितः ॥ रुट् । स्तम्भिताः ॥ साधनं सुगमम् ॥
 स्त्रीकर्त्तरि तु । फट् । उद्भिन्ना ॥ फच्य । उद्भिन्नाः ॥ फुट् । भग्ना ॥ फुच्य ।
 भग्नाः ॥ रुट् । स्तम्भिता ॥ रोच्य । स्तम्भिताः ॥ अत्र सादेशकर्त्तृकर्मिणोरने-
 कत्वे च स्त्रियाम् (सू० ७०) इति सूत्रेण बहुषु ढस्य चत्वम् । रोटः स्त्रिया-
 मूदोताव् (सू० २५) इति एकत्वे ऊकारः । शेषं पूर्ववद्विधेयम् । फच्योव ।
 उद्भिद्यते स्म सः ॥ फच्योव । उद्भिद्यते स्म सः ॥ फुच्योव । भज्यते स्म सः ॥
 फुच्योव । भज्यते स्म सः ॥ रोच्योव वा रोच्योव । अवाष्टम्भिट् ॥ रोच्योव
 वा रोच्योव [। अवतस्तम्भे] ॥ रोटो ऽत्र विकल्पेन वर्तमानादेशा बांध्याः ।
 आदेशाभावे अनादेशकर्तृधातुभूतादौ नो आदेशा (६८) इति सूत्रेण चकारादे-
 शनिषेधः । तत्र रोटियाव् इति पूर्णभूतस्वरूपं वेद्यम् ॥

॥ वृडो डात् ॥ ८५ ॥

ढकारान्तेषु धातुषु । वृड निमज्जने इत्यस्य भूतविषये ओव आदीनां वृह
 आदिप्रत्ययादेशाः स्युः । लोपसागान्यपूर्णभूतप्रत्ययादयश्च पूर्ववज्ज्ञेयाः ॥ वृट् ।
 निमग्नः ॥ वृट् । निमग्नाः ॥ साधनं सुगमम् । स्त्रीकर्त्तरि यथा । वृट् । निमग्ना ॥
 वृज्य । निमग्नाः ॥ बहुव्यये सादेशभूतकर्त्तृकर्मिणोर् (सू० ७०) इत्यादिना
 ढस्य जः ॥ वृज्योव । न्यमज्जीत् ॥ वृज्याव् । निममज्ज ॥ इति सागान्य-
 पूर्णस्वरूपे ॥

॥ वातस्तात् ॥ ८६ ॥

तकारान्तेषु । वात प्रापणे इत्यस्य भूतविषये वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः
 छहंलोपश्च । सामान्यपूर्णप्रयोगाश्च पूर्ववत् ॥ वातु । प्राप्तः ॥ वाति । प्राप्ताः ॥
 अत्र उद्युतस्योपधाया आत ओन्वम् (सू० २०) इत्युपधाकारस्य ओकारः ।
 अपात्र इदृश्यानां पूर्ववर्णस्वरामसिद्धता (सू० १९) इति । स्त्रीकर्त्तरि यथा ।

वाञ्चु । प्राप्ता ॥ वाञ्च । प्राप्ताः ॥ तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यादिना
 च्चत्वम् । बहुत्वे अप्रसिद्धञ्चवर्गादकार (सू० १२) इति यकारस्याकारः ॥
 वाञ्चोव् । प्राप्सोव् ॥ वाञ्चाव् । प्राप ॥ इति सामान्यपूर्णयोः प्रयोगौ ॥

॥ वृथस्थात् ॥ ८७ ॥

यकारान्तेषु । वृथ उत्थाने इत्यस्य भूतविषये वर्तमानादेशादयः स्युः ॥
 वृथु । उत्थितः ॥ वृथि । उत्थिताः । सुगमम् ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । वृञ्चु ।
 उत्थिता ॥ वृञ्च । उत्थितास्ताः ॥ अत्र तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति थस्य
 छत्वम् । यकारस्य अकारः ॥ वृञ्चोव् । उदस्थात् सः ॥ वृञ्चाव् । उत्तस्थौ सः ॥
 इति सामान्यपूर्णयोर्भवतः ॥

॥ छ्यनसपनोर्नात् ॥ ८८ ॥

नकारान्तेषु । छ्यन छेदे । सपन संपन्ने । इत्यनयोर्भूतविषये वर्तमानप्रत्य-
 यादेशाद्या भवन्ति । तत्र सपन सहचरयोः सपद् संपन्ने । सपञ्ज संपन्ने । इत्य-
 नयोश्चेत्थं वर्तमानादेशादयो बुद्धिमताम्नाः ॥ सपन्तु । संपन्नः ॥ सपन्नि । संपन्नाः ॥
 स्त्रीलिङ्गे । सपन्न् । संपन्ना ॥ सपन्ना । संपन्नास्ताः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ सपन्नाव् ।
 सपपादि ॥ सपन्नाव् । संपेदे । इति च विज्ञेयम् ॥

॥ वुपश्रपोः पात् ॥ ८९ ॥

वुप अन्तर्दाहे । श्रप जीर्णने । इत्यनयोः पकारान्तेषु धातुषु भूतविषये
 वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः छहोर्लोपश्च ॥ वुपु [। अन्तर्दग्धः] ॥ वुपि [। अन्त-
 र्दग्धाः] ॥ श्रपु [। जीर्णः] ॥ श्रपि [। जीर्णाः] ॥ वुप्यौव् [। अन्तर्दग्धोभूत्] ॥
 वुप्याव् [। अन्तर्दग्धो वभूव] ॥ साधनं सुगमम् ॥ विकल्पेन पूर्णभूते । वुपिषाद्
 [। अन्तर्दग्धो वभूव] ॥ श्रपिषाव् [। जीर्णो वभूव] ॥ इति स्वरूपे भवतः ॥

॥ प्रयलयवयां यात् ॥ ९० ॥

यकारान्तेषु धातुषु । प्रय प्रीणने । लय अर्घणे । वय पथ्यीभवने । इत्येषां धातूनां भूतविषये वर्तमानप्रत्ययादेशाः पूर्ववत्स्युः ॥ प्रयु [। प्रीणितः] ॥ प्रयि [। प्रीणिताः] ॥ लयु [। अर्घितम्] ॥ लयि [। अर्घितानि] ॥ वयु [। पथ्यीभूतम्] ॥ वयि [। पथ्यीभूतानि] ॥ साधनं पूर्ववत् । प्रय्योव् । प्रय्याव् । लय्योव् । लय्याव् । वय्योव् । वय्याव् । इति सामान्यपूर्णस्वरूपाणि भवन्ति ॥

॥ खरतरफरफेरमरसोरां रात् ॥ ९१ ॥

रकारान्तेषु धातुषु । खर अप्रीतौ । तर तरणे । फर स्नेये । फेर भ्रमण-
विक्षीभवनपश्चात्तापवैलोम्बेषु । मर मरणसंधापनयोः । सोर अवसाने । इत्येषां
भूतविषये पूर्ववत् वर्तमानादेशादयः स्युः । तत्र मरः संधापनार्थे कर्मप्रयोगाः
कर्तृप्रयोगाश्च भवन्ति । मरणार्थे तु केवलं कर्तृप्रयोगा एवेति निर्णयम् ॥ खरु ।
[। अप्रीणितः] ॥ खरि [। अप्रीणिताः] ॥ तरु । तीर्णः ॥ तरि । तीर्णाः ॥ फरु ।
चोरितं तेन ॥ फरि । चोरितं तैः ॥ फरु । परिवर्तितः ॥ फीरि । परिव-
र्तिताः ॥ मरु । मृतः ॥ मरि । मृताः ॥ मरु । अवसितः ॥ सुरि । अवसिताः ॥
पूर्वं सर्वाणि साधितान्येव । मरः संधापनार्थे तु । मरु । संधापितः ॥ मरि ।
संधापिताः ॥ इत्यादयो भवन्ति । मरुन् । संधापितस्तेन सः ॥ मरिन् । संधा-
पितास्ते तेन ॥ इत्यादीनि कर्मस्वरूपाणि स्युः । स्त्रीकर्तृस्वरूपाणि च पूर्व-
वत्साध्यानि ॥

॥ मरः स्त्रियां स्त्रीप्रत्ययादेशाः ॥ ९२ ॥

प्रोक्तानां धातूनां मध्यात् । मर मरणे इत्यस्य स्त्रीकर्तरि सति भोव् आदीनां
प्रत्ययानां वर्तमानसंबन्धिस्त्रीप्रत्ययादेशाः स्युः । न तु पुंकर्तृप्रत्ययोकार
(मू० १०) इत्यादिना सिद्धिः ॥ म्वय । मृता सा ॥ म्वय । मृताः ॥ म्वयव् ।

मृता त्वम् ॥ म्वयव । मृता यूयम् ॥ म्वयस् । मृता अहम् ॥ म्वय । मृता
वयम् ॥ मर मरणे ओव् आदीनां क्रमात् छ्यद् छ्यद् छ्यम् छ्यव छ्यम् छ्यद्
इति आदेशेषु कृतेषु छहोर्लोपः । स्त्रियां भूने ऽपि (सू० ३१) इति उपधाया
वत्वम् । मरश्चापुंभूने (सू० ५९) इति रकारलोपः । संधापनार्थे तु । मरु ।
संधारिता ॥ मर्य । संधारिताः । इत्यादयो भवन्ति ॥

॥ गलचलडलडोलफलफूलमेलां लात् ॥ ९३ ॥

लकारान्तेषु धातुषु । गल नाशे । चल चरने । डल उल्लङ्घने । डोल
अपरिचयने । फल वस्त्रादिगीर्णने साफल्ये च । फूल विकसने । मेल संगमे ।
इत्येषां धातूनां वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः भूतविषये ॥ गलु । नष्टः ॥ गलि ।
नष्टास्ते ॥ चलु । पलायितः ॥ चलि । पलायिताः ॥ डलु । उल्लङ्घितः ॥
डलि । उल्लङ्घिताः ॥ डलु । अपरिचितः ॥ डलि । अपरिचितं तैः ॥ फलु ।
जीर्णः ॥ फलि । जीर्णाः ॥ फलु । विकसितः ॥ फलि । विकसितास्ते ॥ म्यूलु ।
संगतः सः ॥ मीलि । संगतास्ते ॥ डोलः ओकारस्योकारः सादेशपुंक्तैरि च
(सू० २४) इत्युपधाया ऊकारः । मेलः फेरव्यहमेलां च (सू० २२) इत्युपधाया
एकत्वे यूकारः बहुत्वे ईकारः । शेषं सुकरम् । स्त्रीकर्तारि यथा । गजु । नष्टा ॥
गज्य । नष्टाः ॥ चजु । पलायिता सा ॥ चज्य । पलायितास्ताः ॥ डजु । उल्ल-
ङ्घिता ॥ डज्य । उल्लङ्घिताः ॥ डजु । अपरिचिता ॥ डोज्य । अपरिचितास्ताः ॥
फजु । जीर्णा ॥ फज्य । जीर्णास्ताः ॥ फजु । विकसिता ॥ फज्य । विक-
सितास्ताः ॥ मीजु । संगता ॥ मेज्य । संगतास्ताः ॥ अत्र डोलः स्त्रियामुदो-
सात् (सू० २५) इत्युपधाया ऊकार-ओकारौ । मेलः स्त्रियामीदेतौ सर्वत्र
(सू० २३) इति एकत्वे ईकारः । एवं । चज्योव् । पलायामास ॥ चज्याव् ।
प्रदुद्राव ॥ इत्यादि स्वरूपाणि साध्यानि ॥

॥ वृवरावोर्वात् ॥ ९४ ॥

वकारान्तेषु धातुषु वृव उत्पत्तौ । राव नष्टीभवने । इत्यनयोर्भूतविषये प्रोक्तवत् वर्तमानादेशाः स्युः ॥ वृवृ । उञ्चनः ॥ वृवि । उञ्चनास्ते ॥ रांवृ । नष्टः सः ॥ रांवि । नष्टास्ते ॥ एकत्र उञ्चुतस्योपधाया आत ओत्वम् (सू० २०) इति । अन्यत्र इदुदूयुतानां पूर्ववर्णस्वराप्रसिद्धता (सू० १९) इति ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । रांवृ । नष्टा सा ॥ राव्य । नष्टास्ताः ॥ वृवृ । उत्पन्ना ॥ वृव्य । उत्पन्नास्ताः ॥ राव्योव् । व्यनशत् सः ॥ राव्याव् । ननाश ॥ इत्यादयश्च सामान्यादिषु विचार्याः ॥

॥ द्वषपोषमषरोषां षात् ॥ ९५ ॥

षकारान्तेषु धातुषु । द्वष च्पवने । पोष पर्याप्ततायाम् । मष विस्मृतौ । रांष रुष्टौ । इत्येषां भूतकालविषये वर्तमानादेशाः प्रोक्तवद्भवन्ति ॥ द्वषु । श्च्योतितः ॥ द्वषि । श्च्योतिताः ॥ पूषु । पर्याप्तः ॥ पूषि । पर्याप्ताः ॥ मंशु । विस्मृतः सः ॥ मंशि । विस्मृतास्ते ॥ रुशु । रुष्टः सः ॥ रुशि । रुष्टास्ते ॥ पोषरोषोः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तरि च (सू० २४) इति उपधाया ऊकारः । मषरोषोः डेपव्यहरोपमर्षां ठः सर्वत्र (सू० ६२) इति ठकारः ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । द्वषु । श्च्योतिता सा ॥ द्वष्य । श्च्योतितास्ताः ॥ पूषु । पर्याप्ता सा ॥ पोष्य । पर्याप्तास्ताः ॥ मंशु । विस्मृता सा ॥ मंश्य । विस्मृतास्ताः ॥ रुशु । रुष्टा सा ॥ रोश्य । रुष्टास्ताः ॥ पोषरोषोः स्त्रियामृदोवाव् (सू० २५) इति । मषरोषोः ठकारे कृते । सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च स्त्रियाम् (सू० ७०) इति ठस्य छः । द्वष्याव् । द्वष्याव् । चुश्च्योत ॥ पोष्योव् । पोष्याव् । पर्याप ॥ मंश्याव् । व्यस्मारि ॥ मंश्याव् । विसस्त्रे ॥ रोश्याव् । अरोपीन् ॥ रोश्याव् । रुरोप ॥ इति सामान्यपूर्णयोः साध्यानि ॥

॥ आसखसफसवसलसलोसवसां सात् ॥ ९६ ॥

सकारान्तेषु धातुषु । आस सत्तायाम् । खस आरोहे । फस बद्धीभवने । वस निवासे । लस सम्यग्जीवने । लोस श्रमे । वस अवरोहणे । इत्येषां भूत-
कालविषये वर्तमानादेशाः प्रोक्तवत्स्युः ॥ ओसु । आसीत् सः ॥ आसि ।
आसन् ते ॥ खथु । आरूढः सः ॥ खथि । आरूढास्ते ॥ फसु । बद्धीवभूव
सः ॥ फप्ति । बद्धीवभूवुस्ते ॥ वंसु । निवसितः सः ॥ वंसि । निवसितास्ते ॥
लूसु । जीवितः सः ॥ लूस्ति । जीवितास्ते ॥ लूसु । श्रान्तः सः ॥ लूसि ।
श्रान्तास्ते ॥ वंधु । अवरूढः सः ॥ वंधि । अवरूढास्ते ॥ प्रथमस्य उद्युतस्यो-
पधाया आत् ओत्वम् (सू० २०) इति । खसवसोस्थः सर्वत्र (सू० ६६)
इत्यनयोः सकारस्य थकारः । लसः लसश्च पुंभूते (सू० ३३) इति तका-
रागमः । लसश्च (सू० २७) इत्युपधाया ऊत्वम् एकत्वे ख्यातः बहुत्वे अ-
प्रसिद्धः । लोसः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्त्तरि च (सू० २४) इत्युप-
धाया ऊकारः । स च लसधातुवत्प्रसिद्धाप्रसिद्धो निर्णयः ॥ स्त्रीकर्त्तरि यथा ।
आंसु । आसीत् सा ॥ आस । आसन् ताः ॥ खछु । आरूढा सा ॥ खछ ।
आरूढास्ताः ॥ फंसु । बद्धीवभूव सा ॥ फस । बद्धीवभूवुस्ताः ॥ वंसु । नि-
वसिता सा ॥ वस । निवसितास्ताः ॥ लूछु । जीविता सा ॥ लूछ । जीवि-
तास्ताः ॥ लंसु वा लूछु । श्रान्ता सा ॥ लोस वा लोछ । श्रान्तास्ताः ॥ वंछु ।
अवतीर्णा सा ॥ वंछ । अवतीर्णास्ताः ॥ आस एकत्व इदुदुद्युतानाम् (सू०
१९) इति आकारस्य अप्रसिद्धता । बहुत्वे सकाराच्च (सू० १३) इति यका-
रस्याकारः । खसवसोस्थकारे कृते । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति छकारः
यकारस्य चाकारः । लसः स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदातावप्रसिद्धाव् (सू०
२८) इति ऊकार आकारौ । लोसः स्त्रियामूदाताव् (सू० २५) इति ऊकार-
ओकारौ । विकल्पेन थकारच्छकारौ । शेषं पूर्ववत् । आस धातोः सामान्यपूर्णभूत-
प्रयोगाः साधुशाब्दवन्नोच्चार्यन्ते अतो नोदाहृताः ॥ खछोव् । खछाव् । आरु-
रोह ॥ फसोव् । फसाव् । ववन्धे ॥ वसोव् । वसाव् । उवास ॥ लोछोव् ।

लाङ्गाव् । जिजीव ॥ लोसोव् । लोसाव् । शुश्राम ॥ वेङ्गोव् । वङ्गाव् । भव-
रुरोह ॥ इत्यादयः सामान्यपूर्णयोः प्रयोगा वेदितव्याः । लसधातोः । लसोव् ।
लसाव् । जिजीव । इति विकल्पेन स्वरूपाणि सेत्स्यन्ते परंतु [अ]माधुश-
ब्दतया नादीयन्ते । फसवसलोसां यागमस्य प्रत्ययाद्यवयवत्वे सिद्धे । सकाराच्च
(सू० १३) इति निर्देशतः [सकाराच्च बहुलम् (सू० ४८ क) इति सूत्रेण] तस्य
लोपः । यद्वा खसवसोस्थ (सू० ६६) इति ज्ञापकान् सकारश्चकारपरिणतो भवति
थकारस्य तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यनेन छकारपरिणामः सिद्ध एव
अतः सकारात्परस्यापि यकारस्य अप्रसिद्धत्रवर्गाल्लोप (सू० ४७) इति लोप-
विधिः ॥

॥ व्यहो हात् ॥ ९७ ॥

हकारान्तेषु धातुषु व्यह उपवेशने इत्यस्य भूतविषये धर्तमानादेशाः स्युः ॥
व्यूह । उपविष्टः ॥ बीठि । उपविष्टाः ॥ डेषव्यहरोपमपां ठः सर्वत्र (सू० ६२)
इति ठकारः । फेरव्यहमेलां च (सू० २२) इति उपधाया एकत्वे यूकारः बहुत्वे
ईकारः । स्त्रीकर्तरि । बीठू । उपविष्टा ॥ वेछ्य । उपविष्टाः ॥ अन्त्यस्य ठकारे
कृते । सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च स्त्रियाम् (सू० ७०) इति छकारः ।
स्त्रियामीदेनाव् (सू० २३) इत्गुपधाया ईकार-एकारौ । शेषं पूर्ववत् । वेछ्योव् ।
उपाविशत् ॥ वेछ्याव् । उपविवेश ॥ इत्यादयः सामान्यपूर्णयोर्विवेच्याः ॥
क्रियातिपच्यपरपर्यायापूर्णभूतस्योभयोर्भविष्यदतीतयोरन्तर्गतत्वात्तन्निरूपणं द्वि-
तीये भविष्यत्पादे यथासंभवं विरचितमिति चतुष्प्रकारोऽतीतकालः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाष्याव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते आख्यातप्रक्रियायां

भूतपादस्तृतीयः ॥८।९॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

हेतुपादः ॥ ४ ॥

॥ स्वाकर्तृत्वावसरे परक्रियाकर्तृत्वारोपो हेतुः ॥ १ ॥

निखिलस्य वस्तुजातस्य कर्तृत्वं भवत्येव अतो यस्य कस्यचिद्वस्तुन आत्मनः कर्तृत्वाकाले क्रियाकरणे प्रवर्तमानस्य तदितरस्य वस्तुनः कर्तृत्वे य आरोपः स हेतुर्वधार्यः । यथा लोभः कुरुते पापमित्यत्र लोभस्य स्वकर्तृत्वं । लोभः कारयति पापमित्यत्र लोभव्यतिरिक्तस्य पापक्रियाप्रवर्तमानस्य जीवस्य कर्तृत्वे लोभस्य कर्तृत्वारोपः । अस्यामवस्थार्या लोभः स्वयं करणक्रियां न विदधाति किंतु जीवस्य पापक्रियाया हेतुः संपन्नः क्रियायाश्च कर्तेत्यभिधीयत इति ॥

॥ हेतौ धातोराव् ॥ २ ॥

क्रियाया अर्थे हेतोः कर्तृतया अभिधेये सति धातोः पर आव् भवति स च धातुवद्भवति । यथा केवळो धातुर्निभक्तिसमुदायेषु परिणतो भवति तथा आव् प्रत्ययविशिष्टो ऽपि भवतीत्यर्थः ॥ करनावान् छ्द् । कारयति ॥ परनावान् छ्द् । पाठयति ॥ रननावान् छ्द् । पाचयति ॥ साधनमुत्तरसूत्रे ॥

॥ आव्य ऽनागमः ॥ ३ ॥

धातोः आवि आव्हेतौ परे अन् आगमो भवति ॥ करनावान् लृह । कारयति ॥ परनावान् लृह् । पाठयति ॥ रननावान् लृह् । पाचयति ॥ करकरणे । पर पठने । रन पाके । हेतौ धातोराव् (सू० २) इति आव् । अनेन अन् आगमः । करनाव् । परनाव् । रननाव् इति सिद्धे वर्तमानायां लृह् प्रत्ययः (८।१।११ सूत्रेण) । धातोरानागमः (सू० ८।१।१९) ॥

॥ वुफो नो लः सूचनायाम् ॥ ४ ॥

वुफ विहायसा गतावित्यस्य मनुष्यादिसूचनाया अर्थे अनागमसंबन्धिनो नकारस्य लकारो भवति ॥ वुफलावान् लृह् । सूचयति ॥ सूचनायां किम् । वुफनावान् लृह् । उड्हाययते ॥

॥ वुज्कांप्प्रसां वा ॥ ५ ॥

वुज् जागरणे । कांप् कम्पने । प्रस प्रसवे । एषां धातूनां आवि परे विकल्पेन अन् आगमो भवति [१४-१५ सूत्राभ्याम् आव आदेर्ह्रस्वः] ॥ वुज्-वान् लृस् । जागरयति तम् ॥ कांप्वान् लृस् । कम्पयति तम् ॥ प्रसवान् लृस् । प्रसावयति ॥ पक्षे । वुज्नावान् लृस् । जागरयति ॥ कांप्पनावान् लृस् । कम्पयति ॥ प्रसनावान् लृस् । प्रसावयति ॥

॥ येरनादेशो ऽनि ॥ ६ ॥

यि भागमने इत्यस्य आव्संबन्धिनि अनि परे अन् आदेशो भवति ॥ अननावान् लृह् । भानाययति ॥

॥ सादेशानादेशभूतेभ्यस्त्रयक्षरधातुभ्यो ऽनो लोपः ॥ ७ ॥

येषां कर्तृधातूनां भूतकालविषये प्रत्ययानामादेशः कृतो न भवति येषां च कृतो भवति ते त्रयक्षराश्वेत्स्युस्तेभ्य आदि परे अनू आगमस्य लोपो भवति ॥ वृवरावान् छुह् । समापयति ॥ काञ्जरावान् छुह् । पिङ्गलीकरोति ॥ कुमलावान् छुह् । कोमलीकरोति ॥ चोखरावान् छुह् । संकोचयति ॥ छौंछनावान् छुह् । लघ्वीकरोति ॥ मन्दछावान् छुह् । हेपयति ॥ वृजलावान् छुह् । उज्ज्वलीकरोति ॥ वृवर समाप्तौ । काञ्जर पिङ्गलीभवने । कुमल कोमलीभवने । चोखर संकोचने । छौंछन लघ्वीभवने । मन्दछ मन्दाक्षे । वृजल रक्तीभवने । हेतौ धातोराव् (सू० २) इत्याव् । आव्यनागमः (सू० ३) । अनेन लोपः । सादेशानां यथा । समखावान् छुह् । समक्षीकरोति ॥ वृपजावान् छुह् । उत्पादयति ॥ सादेशानादेशभूतेभ्यः किम् । कभवनावान् छुह् । अर्जयति ॥ कतरनावान् छुह् । कृन्तयति ॥ कपटनावान् छुह् । शकलीकरोति ॥ त्रयक्षरेभ्यः किम् । बुडनावान् छुह् । स्थविरीकरोति ॥ खल्रावान् छुह् । विस्तारयति ॥ वञ्जरावान् छुह् । भावयति ॥ थकनावान् छुह् । श्रामयति ॥

॥ वुष्णश्च ॥ ८ ॥

वुष्ण उष्णीभवने इत्यस्य आदि परे अनागमस्य लोपो भवति ॥ वुष्णावान् छुह् । उष्णीकरोति ॥

॥ पिद्योरिलोपश्च ॥ ९ ॥

पि पतने । दि दाने । इत्यनयोः आदि परे अनागमस्य लोपो भवति धातोरिकारस्य च लोपः ॥ पावान् छुम् । पातयति तम् ॥ दावान् छुह् । दापयति ॥

॥ इकारान्ताद्धा ॥ १० ॥

इकारान्ताद्धातोर्विकल्पेन अनागमस्य लोपो भवति ॥ न्यावान् छुह् ।
नाययति ॥ ख्यावान् छुह् । खादयति ॥ च्यावान् छुह् । पाययति ॥
ह्यावान् छुह् । हारयति ॥

॥ अनः पूर्वमाव् वा ॥ ११ ॥

इकारान्ताद्धातोः अनागमात्पूर्वं विकल्पेन आव् प्रयोऽयः [पक्षे अनागम-
लोपश्च] ॥ ख्यावनावान् छुह् वा ख्यावान् छुह् । खादयति ॥ च्यावनावान्
छुह् वा च्यावान् छुह् । पाययति ॥

॥ निद्योरावादिलोपः ॥ १२ ॥

नि हरणे । दि दाने । इत्याभ्यां परस्य आव् आदिलोपो भवति ॥ निव-
नावान् छुह् । हारयति ॥ दिवनावान् छुह् । दापयति ॥ [अन्लोप] पक्षे ।
न्यावान् छुह् । हारयति ॥ दावान् छुह् । दापयति ॥

॥ हेर्ह्रस्वः ॥ १३ ॥

हि प्रतिग्रहणादिषु । इत्यस्मादाव् आदेर्ह्रस्वो भवति ॥ ह्यवनावान् छुह् ।
प्रतिग्राहयति ॥ [अन्लोप] पक्षे । ह्यावान् छुह् । प्रतिग्राहयति ॥

॥ वुज्वृडलारपिलकांम्परन्ज्भ्य आवो ह्रस्वः

॥ १४ ॥

वुज् जागरणे । वृड् निमज्जने [। लार स्पर्शानुगमनस्त्रिगुधीकरणेषु] ।
पिल पर्याप्तौ । कांम्प कम्पने । रन्ज् प्रीतौ रागे च । एभ्यः परस्य [विकल्पेन]

अनो लोपे कृते आव् प्रत्ययस्य ह्रस्वो भवति ॥ वुञ्जवान् छुह् । जागरयति ॥
 घृडवान् छुह् । निमज्जयति ॥ [लारवान् छुह् । स्पर्शयति ॥] पिळवान्
 छुह् । प्रापयति ॥ काम्पवान् छुह् । कम्पयति ॥ रन्जवान् छुह् । रन्जयति ॥
 [* अन आगमस्य लोपाभावपक्षे तु ।] वुञ्जनावान् छुह् । जागरयति ॥
 घृडनावान् छुह् । निमज्जयति ॥ [लारनावान् छुह् । स्पर्शयति ॥] पिळनावान्
 छुह् । पर्यापयति ॥ काम्पनावान् छुह् । कम्पयति ॥ रन्जनावान् छुह् ।
 रन्जयति ॥

॥ प्रसः पीनादेशश्च वा ॥ १५ ॥

प्रस प्रसवे इत्यस्मात्परस्य आव् प्रत्ययस्य ह्रस्वो भवति विकल्पेन पीन
 आदेशः [अनो लोप] श्च स्यात् ॥ प्रसवान् छुह् । प्रसावयति ॥ पक्षे । पीनवान्
 छुह् । प्रसावयति ॥ प्रसनावान् छुह् इति तृतीयं स्वरूपमुक्तचरमेव [सू० ५] ॥

॥ फट उपधादीर्घश्च ॥ १६ ॥

फट काष्ठभेदादिषु इत्यस्मात्परस्य आव् प्रत्ययस्य ह्रस्वो भवति धातोरुप-
 धायाश्च दीर्घः स्यात् ॥ फाटवान् छुह् । निमज्जयति ॥ [अनो लोपाभाव] पक्षे ।
 फाटनावान् छुह् । उद्देदयति ॥

॥ न क्चादिभ्यो ऽनो लोपादि ॥ १७ ॥

क्चत्र धातुर्धातुपाठे सिद्ध एव पठितः क्च आर्दीभवने । ग्वह दीप्तौ ।
 ग्रक चाञ्चल्यपाकातिशययोः । ज्ञोत दीप्तौ । द्क धावने । तेल विस्फोटादिदंशे ।
 तोप तोपे । दोर गतिचातुर्ये । नाम्प दीप्तौ । नील हरितीभवने । पिस पाकेन

[* अस्मिन्स्थाने मूलपुस्तके एभ्यः परस्य किमिति पाठो ऽसंगतार्थो ऽभूत् ।]

बहिर्निःसरणे । पेड निर्यासे । पोर पर्याप्त्यनार्द्रत्वयोः । प्रार समीक्षणे । फव प्रशस्तीभवने । फर स्तेये । फल वस्त्रजीर्णने । फुड फुश अन्तःकोपे । फेर भ्रमणादिषु । फोर स्फुरणे । वाद् प्रवलीभवने । वास भासने । वृड स्थविरीभवने । अज दीप्तौ । याप व्याप्तौ । रम्ब शोभायाम् । रस सरसीभवने । राञ्च रोचने । रोट अवष्टम्भे । रूड रुढीभवने । र्ण जीर्णने । ल्यड पराजयीभवने । लोर वैकल्ये इत्यादयः [क्त्वाद्यः] ॥ एपापनो लोपादि न भवति आदिशब्दान् ह्रस्वविकल्पादि च न भवति ॥ कृचनावान् छुह् । आर्दीकरोति ॥ ग्वहनावान् छुह् । दीपयति ॥ ग्रकनावान् छुह् । पाचयति ॥ ज्ञोतनावान् छुह् । दीपयति ॥ द्कनावान् छुह् । धावयति ॥ इत्यादि ॥ [अत्रानो लोपादिविधेरप्राप्तावपि वक्ष्यमाण (सू० २०) शिष्टेत्यादिसूत्रविध्याश्रयपरिशिष्टधातुपर्युदासज्ञापनार्थमयं योगारम्भः ॥]

॥ मरः संधापने ॥ १८ ॥

मर मरणसंधापनयोरित्यस्य संधापनार्थे अनो लोपादि न भवति ॥ मरनावान् छुह् । संधापयति ॥ संधापनार्थे किम् । मागन् छुह् । मारयति ॥ यद्यपि मार मारणे इत्यादयः केचिद्धातवां धातुगठे सिद्धा एव पठिताः परं त्वत्र पाठकानां भ्रमनिरसनाय तेषां कारितक्रिया विशदीकृता ॥

॥ व्यठो वा ॥ १९ ॥

व्यठ तिक्तीभवने इत्यस्य विकल्पेन अनो लोपादि न भवति ॥ व्यठनावान् छुह् । तिक्तीकरोति ॥ पक्षे । व्यहरावान् छुह् । तिक्तीकरोति ॥

॥ शिष्टेभ्य आत्रि रागमो ऽनादेशेषु ॥ २० ॥

अनादेशभूतप्रत्ययेषु मध्याच्छिष्टेभ्यो धातुभ्य आत्र् प्रत्यये परे रकारागमो

भवति ॥ कल्रावान् छुह् । मूकीकरोति ॥ खल्रावान् छुह् वा खज्रावान् छुह् ।
विस्तारयति ॥ ग्वञ्ज्रावान् छुह् । गुर्वीकरोति ॥ च्चक्रावान् छुह् । अम्लीक-
रोति ॥ चुक्रावान् छुह् । कोपयति ॥ पूद्गावान् छुह् । स्थूलीकरोति ॥ व्यद्-
रावान् छुह् । स्थूलयति ॥ तीज्रावान् छुह् । उत्तेजयति ॥ ठीक्रावान् छुह् ।
स्थापयति ॥ इत्यादयः स्वयमेव साधनीयाः ॥

॥ चलछ्यन्नथकफसफुटफुल्लमषरावक्खवक्खचश्र-
पेभ्यो वा ॥ २१ ॥

सादेशभूतप्रत्ययधातुषु प्रोक्तेभ्यो धातुभ्यः आब् प्रत्यये परे रकारागमो
विकल्पेन स्यात् ॥ च्चल्रावान् छुह् । प्रद्रावयति ॥ च्चलनावान् छुह् । विद्राव-
यति ॥ छ्यञ्ज्रावान् छुह् । छेदयति ॥ छ्यञ्जनावान् छुह् । छेदयति ॥ थक्रावान्
छुह् वा थकनावान् छुह् । थमयति ॥ फस्रावान् छुह् वा फसनावान् छुह् ।
निबद्धयति ॥ फुद्रावान् छुह् वा फुटनावान् छुह् । भनक्ति ॥ एवमितरेषामपि
ज्ञेयम् ॥

छपचेनमानां भूतकर्मधातुषु ॥ २२ ॥

भूतकाले ये धातवः कर्मप्रयोगिणो भवन्ति तेषु मध्यात् । छप वृष्टिकाळयोः
क्षेपे । च्चैन चेतने । मान स्वीकरणे । इत्येतेभ्य आब् प्रत्यये रकारागमो वा
भवति ॥ छप्ग्रावान् छुह् । क्षेपयति ॥ च्चीञ्ज्रावान् छुह् । संज्ञापयति ॥ माञ्ज-
रावान् छुह् । स्वीकारयति ॥ पक्षे । छपनावान् छुह् । च्चैननावान् छुह् । मान-
नावान् छुह् ॥ प्रथमो वकारविशिष्टो ऽपि दृश्यते ॥ छप्ग्रावान् छुह् । इति ॥

[१ च्चक्र धातुर्धातुपाठे वकारोपधः पठ्यते चुक्रावान् छुह् इत्येतत्प्रयोगनिष्पत्त्या
अत्रोकारोपधो ज्ञेयः ॥]

॥ छकः स्वार्थे ॥ २३ ॥

छक कीर्णने इत्यस्य भाव् प्रत्यये परे रकारागमो भवति स्वार्थे एव ॥
छकान् छुह् । अवकिरति ॥ छक्रावान् छुह् । अवकिरति ॥ छक्रान् छुह् । अव-
किरति ॥ हेतौ तु । छकनावान् छुह् वा छक्रनावान् छुह् । इति स्वरूपे स्तः ॥

॥ रादावो लोपो वा ॥ २४ ॥

रकारात्परस्य भाव्प्रत्ययस्य विकल्पेन लोपो भवति ॥ चुक्रान् छुह् ।
कोपयति ॥ छ्य्द्रान् छुह् । उच्छिष्टीकरोति ॥ छ्य्व्गान् छुह् । शपयति ॥
छ्द्रान् छुह् । संक्षेपयति ॥ पूद्रान् छुह् । स्थूलयति । इत्यादि ॥ पक्षे ।
चुक्रावान् छुह् । कोपयति ॥ छ्य्द्रावान् छुह् । उच्छिष्टीकरोति ॥ छ्य्व्गावान्
छुह् । शपयति ॥ छ्द्रावान् छुह् । शपयति ॥ पूद्रावान् छुह् । स्थूलयति ॥

॥ तवर्गस्याप्रसिद्धचवर्गो रे ॥ २५ ॥

तवर्गान्तस्य धातोः रे रप्रत्यये परे अप्रसिद्धचवर्गादेशो भवति ॥ छञ्-
रावान् छुह् । श्वेतयति ॥ तञ्जरावान् छुह् । तापयति ॥ स्वञ्जरावान् छुह् ।
शपयति ॥ श्वञ्जरावान् छुह् । शोधयति ॥ थञ्जरावान् छुह् । उन्नतीकरोति ॥
बञ्जरावान् छुह् । भावयति ॥ तञ्जरावान् छुह् । कर्षयति ॥ कयञ्जरावान् छुह् ।
क्लेदयति । इत्यादयो विज्ञेयाः ॥ छत श्वेत्ये । तत तप्तीभषने । स्वत शपने ।
श्वद शोधने । थद उन्नतीभषने । वन भवने । तन विरलीभवने । षयन्न क्लेदने ।
हेतौ (१ सूत्रेण) भाव् । शिष्टेभ्य आवि रागमो ऽनादेशेषु (सू० २०) इति
रकारागमः । अनेन क्रमात्तवर्ग्याणामप्रसिद्धचवर्ग्यादेशः ॥

॥ जेरन्त्यस्योव् ॥ २६ ॥

जि जनने इत्यस्य रकारे परे अन्त्यस्वरस्य ओव् भादेशो भवति ॥ जोशान्
छुह् । जनयति ॥ पक्षे जोश्रावान् छुह् । जनयति ॥

॥ भूतोक्तस्त्रयेकत्ववदुपधादेशादयश्च ॥ २७ ॥

धातूनां रकारे परे उपधादेशादयः भूतोक्तस्त्रीलिङ्गैकत्ववत् भवन्ति । ये भूत-
काले स्त्रीलिङ्गैकवचनसंबन्धिन उपधाया आदेशादयो भवन्ति ते हेतुसंबन्धिन
रकारे ऽपि भवन्तीत्यर्थः ॥ माञ्जरावान् छुह् । मानयति ॥ काञ्जरावान् छुह् ।
काणीकरोति ॥ व्रीडरावान् छुह् । मूढीकरोति ॥ मीडरावान् छुह् । मधुरीक-
रोति ॥ पूठरावान् छुह् । स्थूलयति ॥ लूकरावान् छुह् । क्षुद्रीकरोति ॥ मान
स्वीकरणे । कान काणीभवने । ब्रेठ मूर्खीभवने । मेठ मधुरीभवने । पोठ
स्थूलीभवने । लोक क्षुद्रीभवने । हेतौ धातोराव् (सू० २) इति आव् प्रत्ययः ।
छपञ्चनमानां भूतकर्मधातुषु (सू० २२) इति रकारागमः । शिष्टानां पञ्चानां
शिष्टेभ्य आवि रागमो ऽनादेशेषु (सू० २०) इति रकारागमः । तवर्गस्या-
प्रसिद्धचवर्गो रे (सू० २६) इति नकारस्य ञकारः । एकत्वे ऊमात्रादेशः
(सू० ८१३८) इति मृत्रवृत्तिसिद्धा उपधाया आकारस्याप्रसिद्धता । स्त्रियामी-
दंतौ सर्वत्र (सू० ८१३२३) इति एकारस्य ईकारः । स्त्रियामूदोताव्
(सू० ८१३२५) इति ओकारस्य ऊकारः । माञ्जराव् इत्यादिसिद्धौ वर्तमानायां
छुह् (सू० ८१३११) । धातोरागमः (सू० ८१३१९) ॥

॥ तरमरडल्लगां हेतुप्रत्ययागमलोपोपधादीर्घा ॥ २८ ॥

तर तरणे । मर मरणसंघापनयोः । डल्ल उल्लङ्घने । लग संगे षड्वार्या
संगतीभवने च । एपां धातूनां हेतोः कारितस्य संबन्धिनोः प्रत्ययागमयोर्लोप
उपधायाश्च दीर्घा भवति ॥ मरः मरणार्थ एव । लगः संग एव ॥ तारान् छुह् ।
तारयति ॥ मारान् छुह् । मारयति ॥ डालान् छुह् । उल्लङ्घयति ॥ लागान्
छुह् । संगमयति ॥ मरणार्थे किम् । मरनावान् छुह् । संघापयति ॥ संगे किम् ।
लगनावान् छुह् । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ खसवसोरन्त्यस्य रश्च ॥ २९ ॥

खस आरोहे । वस अवरोहणे । अनयोर्हेतुप्रत्ययागमलोपौ भवनः
अन्त्याक्षरस्य च रकारो भवति ॥ खारान् ब्रुह् । आरोपयति ॥ वारान् ब्रुह् ।
अवतारयति ॥

॥ श्वङ्गः सावादेशो वा ॥ ३० ॥

श्वङ्ग शयने इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ सावादेशश्च विकल्पेन भवति ॥
सावान् ब्रुह् । शाययति ॥ पक्षे । श्वङ्गनावान् ब्रुह् ॥

॥ दजो जालः ॥ ३१ ॥

दज भस्मीभवने इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ जाल आदेशश्च भवति ॥
जाळान् छुह् । दाहयति ॥ दजनावान् छुह् इति न साधुशब्दः ॥

॥ डेषो हावो वा ॥ ३२ ॥

डेप प्रेक्षणे इत्यस्य धातोर्हेतुप्रत्ययागमलोपौ हावादेशश्च भवति ॥ हावान्
छुह् । दर्शयति ॥ पक्षे । डेषनावान् छुह् । इति गौणः ॥

॥ गछः पकः ॥ ३३ ॥

गछ गतौ इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ पकादेशश्च भवति ॥ पकनावान् ब्रुह् ।
गमयति ॥ गछनावान् ब्रुह् इति न साधुशब्दः । किं तु गंगाय गछनावान् ब्रुम् ।
गङ्गां गमयति । इत्येवंविधे स्थाने यत्र स्वसाहचर्यं न स्यात्तत्रापर एव मुख्यः ।
यत्र तु स्वसाहचर्यं स्यात् यथा गोवृन् पकनावान् ब्रुह् । गा गमयति ॥ इत्येवं-
विधे स्थाने प्रथम एव मुख्य इति निर्णयम् ॥

॥ वृथस्तुलः ॥ ३४ ॥

वृथ उत्थाने । इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ तुलादेशश्च भवति ॥ तुलान्
 छुह् । उत्थापयति ॥ वृथनावान् छुह् । इति गौणः । अत्रापि स्वहस्तेन वस्तुन
 उत्थापने आद्यो मुख्यः । प्रेरणादिना सजीवस्योत्थापने ऽपरो मुख्यः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

आख्यातप्रक्रियायां हेतुपादश्चतुर्थः ॥८।४॥

• समाप्ता चैषा आख्यातप्रक्रिया ॥८॥

अथ कृदन्तप्रक्रियायाम् ॥ ६ ॥

कृत्क्रियादिपादः ॥ १ ॥ .

॥ चादृते स्नेककालक्रियायुगपदुक्तावप्रधाना कृत्क्रिया ॥ १ ॥

चशब्दं तदपरपर्यायमपिशब्दं च विना द्वयोः कालयोस्त्रयाणां वा वर्तमाना-
तीतभविष्यद्रूपाणां कालानां क्रिययोः क्रियाणां वा युगपदुक्तौ एककाळं भाषणे
सति कृदन्तसंबन्धिनी क्रिया अप्रधाना आख्यातक्रिया कृदन्तमुख्यक्रिया वा
एकैव प्रधाना ऽवधार्या । यथा द्वयोर्वर्तमानाक्रियोर्युगपदुक्तावेका मुख्या अपरा
अप्रधाना । अतीतवर्तमानोर्युगपदुक्तौ तयोरन्यतरा मुख्या । अतीतमुख्यतायां व-
र्तमानः अप्रधानः । वर्तमानमुख्यतायामतीतो ऽप्रधान इति । एवं वर्तमानभविष्य-
न्तौ ३ अतीतातीतौ ४ अतीतभविष्यन्तौ ५ भविष्यद्भविष्यन्तौ ६ वर्तमानभविष्य-
दतीताः ७ अतीतभविष्यद्वर्तमानाः ८ अतीतवर्तमानभविष्यन्तः ९ वर्तमानातीता-
तीताः १० वर्तमानभविष्यद्भविष्यन्तः ११ अतीतभविष्यद्भविष्यन्तः १२ अती-
तवर्तमानवर्तमानाः १३ अतीतभविष्यदतीताः १४ भविष्यद्वर्तमानवर्तमानाः १५
इति पञ्चदश स्वरूपणि भवन्ति । तत्र द्वयोः क्रियोर्वर्तमानद्वयसत्त्वे भविष्यद्वर्त-
मानसत्त्वे वा परस्परमुख्यगौणकल्पनया न कोप्यर्थस्य विनिमयः स्यात् । केवलं
मुख्यक्रियागौणक्रियानिर्देश इति । क्रियाद्वये वर्तमानातीतकालयोः सत्त्वे मुख्य-

गौणकल्पनयार्थविपर्यय इति । एवं क्रियात्रितयसमुदाये वर्तमानद्वयसत्त्वे मुख्य-
गौणकल्पनयार्थविलोमता न संभवति । वर्तमानैकसत्त्वे तु भविष्यद्प्रधानक्रि-
यया संबन्धे सति मुख्यगौणकल्पनयार्थविनिमयः । प्रधानक्रियया तु नार्थविप-
र्यय इति । अत्रातीतादिकालाः क्रियाकालापेक्षया निर्णयाः न तु वर्तमानकाला-
पेक्षयेति ॥ क्रमादुदाहरणानि ॥ ख्यवान् गच्छान् छुह् । खादन् गच्छति ॥ ख्यथ्
ष्यथ् गच्छान् छुह् । भुक्त्वा गच्छति ॥ ख्यवान् गच्छि । खादन् गमिष्यति ॥
ख्यथ् गयाव् । भुक्त्वा जगाम ॥ ख्यथ् गच्छि । भुक्त्वा गमिष्यति ॥ परनस् कित्तु
गच्छि । पठितुं गमिष्यति ॥ ख्यवान् ख्यवान् परनस् कित्तु गयोव् । खादन्पठितुं
जगाम ॥ परिथ् जेननस् कित्तु गच्छान् छुह् । पठित्वा जेतुं व्रजति ॥ ह्यथ् क्यथ्
दवान् पकि । धृत्वा धावन्गमिष्यति ॥ दिथ् क्यथ् द्कान् गौव् । दत्त्वा धावञ्ज-
गाम ॥ जेननस् कित्तु दवान् गच्छि । जेतुं धावन्गमिष्यति ॥ दिथ् क्यथ् ख्यन-
स् कित्तु गच्छि । दत्त्वा भोक्तुं गमिष्यति ॥ च्यथ् क्यथ् असान् यिवान् छुह् ।
पीत्वा हसन्नायाति ॥ श्रान् करिथ् परनस् कित्तु गयोव् । स्नात्वा पठितुं ययौ ॥
नञान् वसनस् कित्तु गच्छान् छुह् । नृत्यन्निवसितुं याति ॥

॥ वर्तमाने धातुभ्य आन् ॥ २ ॥

मुख्यक्रियायाः वर्तमानकाले चशब्दं विना अपरक्रियायां वाच्यायां
सत्यां धातुभ्य आन् प्रत्ययो भवति स चाव्ययः ॥ करान् । कुर्वन् ॥ बोजान् ।
शृण्वन् ॥ परान् । पठन् ॥ इत्यादि । कर करणे । बोज निशामने । पर पठने ।
अनेन आन् प्रत्ययः ॥

॥ वपूर्वः स्वरान्तात् ॥ ३ ॥

स्वरान्ताद्धातोरान् प्रत्ययः वकारपूर्वो भवति क्रियावर्तमाने गम्यमाने
सति ॥ दिवान् । ददन् ॥ ख्यवान् । खादन् ॥ च्यवान् । पिबन् ॥ दि दाने ।
खि खादने । चि पाने । अनेन वान् प्रत्ययः । चिरुयोः सर्वत्राकारागमो
निदिधिवर्जितात् (मृ०, १२।११) इत्यकारागमः ॥

॥ आभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् ॥ ४ ॥

आभीक्ष्ण्ये असकृत्कर्मणि गम्यमाने पदं द्विद्विवारं प्रयोज्यम् ॥ दिवान्
दिषान् गौव् । ददद्ददद्गतः ॥ च्यवान् च्यवान् आव् । पिबन्पिबन्नागतः ॥ परान्
परान् करुन् । पठन्पठन्नकरोत् ॥

॥ अतीते इथ् ॥ ५ ॥

मुख्यक्रियाकाले चशब्दं विना तदितरातीतक्रियायां गम्यमानायां धातोः
इथ् प्रत्ययः स्यात् ॥ करिथ् । कृत्वा ॥ परिथ् । पठित्वा ॥ दारिथ् । धृत्वा ॥
साधनं सुगमम् ॥

॥ इथः क्यथ् वा ॥ ६ ॥

इथ् प्रत्ययात्परमं विकलेन क्यथ् प्रत्ययो भवति ॥ करिथ् क्यथ् ।
कृत्वा ॥ परिथ् क्यथ् । पठित्वा ॥ दारिथ् क्यथ् । धृत्वा ॥ पक्षे । करिथ् ।
कृत्वा ॥ परिथ् । पठित्वा ॥ दारिथ् । धृत्वा ॥ इति पूर्वं साधितानि ॥

॥ स्वरान्तादिथो ऽत् ॥ ७ ॥

स्वरान्ताद्दातोः इथः इकारस्य अत् अकारो भवति ॥ ह्यथ् क्यथ् ।
धृत्वा ॥ रुथ् क्यथ् । खादित्वा ॥

॥ निदियिभ्य इलोपः ॥ ८ ॥

नि हरणे । दि दाने । यि आगमने । एभ्य इकारलोपो भवति ॥ निथ् ।
हृत्वा ॥ दिय् । दन्वा ॥ यिथ् । आगत्य ॥

॥ वुडो ज इथि मोक्षे ॥ ९ ॥

वुड उडुयने इत्यस्य इथ् प्रत्यये परे ढकारस्य जकारो भवति मोक्षे गम्य-
माने ॥ वुजिथ् गौत्र् । मोक्षं गत इत्यर्थः ॥

॥ मंप्रावो रलोपः स्वरविनिमयश्च मरणक-
र्मणि ॥ १० ॥

मंप्राव विस्मारणे इत्यस्य धातोर्मरणपदे कर्मणि सति इथ् प्रत्यये परे रका-
रस्य लोपो भवति पूर्वापरस्वरविनिमयश्च स्यात् । पूर्वस्य दीर्घो द्वितीयस्य ह्रस्वो
भवतीत्यर्थः ॥ मरुन् मापविथ् । मरणं विस्मारयित्वेत्यर्थः ॥

॥ इ प्रत्यय आभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् ॥ ११ ॥

अतीते काले आभीक्ष्ण्ये गम्यमाने धातोः इ प्रत्ययो भवति पदं च द्विर्भ-
वति ॥ कंरि कंरि । कारं कारम् ॥ वृजि वृजि । श्रावं श्रावम् ॥ लूनि लूनि ।
लावं लावम् ॥

॥ स्वरान्ताद्धा ॥ १२ ॥

स्वरान्ताद्धातोः अतीतकाले आभीक्ष्ण्ये गम्यमाने विकल्पेन इ प्रत्ययो
भवति । पदं च द्विर्भवति ॥ दि दि । दायं दायम् ॥ यि यि । एत्यैत्य ॥ ख्य ख्य ।
भुक्त्वा भुक्त्वा ॥ प्रथमयोः निदियिभ्य इलोपः (सू० ८) । तृतीयस्य स्वरान्ता-
दित्यो ऽत् (सू० ७) इति इकारस्य अकारः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोपः
(सू० १।१०) । पक्षे दिथ् दिथ् । दायं दायम् ॥ यिथ् यिथ् । एत्यैत्य ॥ ख्यथ्
ख्यथ् । भुक्त्वा भुक्त्वा ॥ च्यथ् च्यथ् । पायं पायम् ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ आदुपधाया अप्रसिद्धता ॥ १३ ॥

अतीतक्रियायां धातोरुपधाभूतस्याकारस्याप्रसिद्धता भवति ॥ कारिथ् । कथित्वा ॥ मारिथ् कथथ् । हत्वा ॥ तारिथ् । तारयित्वा ॥ एवं । कारि कारि । काथं काथम् ॥ मारि मारि । मारं मारम् ॥ तारि तारि । तारं तारम् ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ एत ईत् ॥ १४ ॥

अतीतक्रियायां धातोरुपधाभूतस्य एकारस्य ईकारो भवति ॥ च्रीदि च्रीदि । कुट्टं कुट्टम् ॥ बीहि बीहि । आसमासम् ॥ लीखि लीखि । लेखं लेखम् ॥ चेट कुट्टने । व्यह उपवेशने । लेख लेखने । इ प्रत्यय आभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् (सू० ११) इति इ प्रत्ययः ॥ [व्यह धातुरस्य विभेरेनाश्रयः । किञ्च विहि विहि इति ह्रस्वेकारेणैव पाठः श्रुद्धो ऽस्ति ॥]

॥ ऊदोकारस्य ॥ १५ ॥

अतीतक्रियायां धातोरुपधाभूतस्य ओकारस्य ऊकारो भवति ॥ खृञ्चि खृञ्चि । भायं भायम् ॥ वृञ्चि वृञ्चि । श्रावं श्रावम् ॥ तृल्लि तृल्लि । तोलयं तोलयम् ॥ एवं । खृञ्चिथ् । भीत्वा ॥ वृञ्चिथ् । श्रुत्वा ॥ तृल्लिथ् । तोलयित्वा ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ आनादयो ऽव्ययम् ॥ १६ ॥

आन् इथ् इथ्-कथथ् इ इति चत्वारः प्रत्यया अव्ययमव्ययसंज्ञा भवन्ति ॥

॥ भविष्यति कितु पदम् ॥ १७ ॥

प्रधानक्रियाया भविष्यत्काले इतरस्यापप्रधानायां क्रियायां गम्यमानायां

धातोः कित्तु इति पदं भवति । पदग्रहणात् कित्तु इत्यस्य पुंस्त्रीत्वमेकत्वानेकत्वं च भवतीति विज्ञेयम् ॥ परनस् कित्तु । पठितुं सः ॥ रननस् कित्तु । पक्तुं सः ॥ परनस् कित्तु । पठितुं सा ॥ रननस् कित्तु । पक्तुं सा ॥ परनस् कित्ति । पठितुं ते ॥ रननस् कित्ति । पक्तुं ताः ॥ पर पठने । रन पाके । अनेन कित्तु । कित्ता-
 वनस् (सू० २०) इति अनस् आगमः । द्वितीययोः सर्वेषामुकारान्तानामु-
 कारादेश (सू० ६।४) इति सूत्रेण ऊमात्रादेशः । तवर्णान्तानामप्रसिद्ध
 (सू० ६।११) इति तकारस्य चकारः । तृतीययोरेकस्य उवर्णान्तानामिकारः
 (सू० २।१।३०) इति उकारस्य इकारः । अपरस्य ऊमात्रादेशे तकारा-
 देशे च कृते । बहुत्वे ऽकारागम (सू० २।१।११) इत्यकारागमः । उव-
 र्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इति ऊकारस्य इकारः । इकारो ऽस-
 वर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । तस्य अप्रसिद्धन्नवर्गालोप
 (सू० ८।३।४७) । चेटनस् कित्तु । कुट्टयितुं सः ॥ चेटस् कित्तु
 (सू० ९।२।१२) कुट्टनाय सः ॥ ग्रजनस् कित्तु । गर्जितुं सः ॥ ग्रजि कित्तु
 (सू० ९।२।६५) गर्जनाय सः ॥ इति चतुर्थीस्वरूपाणि च तेषां धातूनां
 दृश्यन्ते येषां भावा अनेकधा भवन्ति । येषां तु पुंस्त्रीभेदाद्द्विविध एव स्यात् तत्र
 चतुर्थीप्रयोगेन सिद्धिः । किंतु वक्ष्यमाणव्यञ्जनान्तेभ्यो धातुभावशब्देभ्यश्चतुर्थी-
 प्रोक्तप्रत्ययेषु कृतेषु व्यञ्जनान्तस्योकारोपधाया अत् (सू० २।१।३२)
 इत्यादिना चतुर्थीस्वरूपं सेत्स्यतीति ॥

॥ अनि च ॥ १८ ॥

प्रधानक्रियाया भविष्यत्काले इतरस्यामप्रधानायां क्रियायां गम्यमानायां
 धातोः परः अनि प्रत्ययो भवति ॥ परानि गच्छान् छुह् । पठितुं व्रजति ॥ रननि
 गौश् । पक्तुं गतः ॥ ख्यनि गच्छि । अस्तुं यास्यति ॥

॥ समखः शुक्प्रष्टव्ये नित्यम् ॥ १९ ॥

समख समक्षीभवने इत्यस्य धातोः शोके प्रष्टव्ये सति नित्यमनि प्रत्ययो भवति ॥ समखनि गौव् । शोकपृच्छायै गत इत्यर्थः ॥ अन्यत्र । समखन-पुष्प-रुद् । समक्षीभवनाय स्थितः ॥

॥ कितावनस् ॥ २० ॥

धातोः कित् प्रत्यये परे अनस् आगमो भवति ॥ करनस् कित् । कर्तुं सः । साधनं सुगमम् ॥

॥ निदियिभ्यो ऽकारलोपः ॥ २१ ॥

नि हरणे । दि दाने । यि आगमने । एभ्यः परस्य अकारस्य लोपो भवति ॥ निनस् कित् । हर्तुं सः ॥ दिनस् कित् । दानुं सः ॥ यिनस् कित् । आगन्तुम् ॥

॥ उनु वा ॥ २२ ॥

धातोः कित् प्रत्यये उनु (सू० १।२।३) आगमो विकल्पेन भवति ॥ करुनु कित् । कर्तुं सः ॥

॥ उन्वन्तं लिङ्गवत् ॥ २३ ॥

अत्र वक्ष्यमाणे भावविकल्पस्वरूपे च उनु (सू० १।२।३) अन्ते यस्य तत्पदं लिङ्गवद्भवति । यथा कित् प्रत्ययस्य पुंस्त्रीत्वमेकत्वानेकत्वं च संभवति तथैव तस्मात्पूर्वस्य उनु विशिष्टस्य धातोरपि भवति ॥ रनुनु कित् । पक्तुं सः ॥ रनेति किति । पक्तुं ते ॥ करंस् कित् । कर्तुं सा ॥ करन् कित् । कर्तुं ताः ॥ साधनमुक्तवत् ॥

॥ स्वरान्तेभ्यो ऽनिदियिभ्य आदेरत् ॥ २४ ॥

नि हरणे । दि दाने । यि आगमने एतान्वर्जयित्वा स्वरान्तेभ्यो धातुभ्यः
 वृत् प्रत्ययस्यादेरुकारस्य अकारो भवति ॥ ख्यन्तु कित्तु । खादितुं सः ॥
 च्यन्तु कित्तु । पातुं सः ॥ प्यन्तु कित्तु । पतितुं सः ॥ ह्यन्तु कित्तु । वोढुं सः ॥
 अनिदियिभ्यः किम् । दिन्तु कित्तु । दातुं सः ॥ निन्तु कित्तु । हर्तुं सः ॥ यिन्तु
 कित्तु । आयातुं सः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ कर्तरि वृत् ॥ २५ ॥

धातोः कर्तर्यर्थे वृत् प्रत्ययो भवति ॥ करवृत् । कर्ता ॥ परवृत् । पाठकः ॥

॥ वृत्नावकारागमः ॥ २६ ॥

धातोः वृत् प्रत्यये परे अकारागमो भवति ॥ व्यठवृत् । स्थूलीभवन् ॥
 पोठवृत् । पोष्टा । सुगमम् ॥

॥ स्वरान्तेभ्यो वपूर्वः ॥ २७ ॥

स्वरान्तेभ्यो धातुभ्यो वपूर्वः अकारागमः वकारागमो भवति ॥ निववृत् ।
 हारकः ॥ दिववृत् । दायकः ॥ यिववृत् । आगन्ता ॥ एवं । ख्यववृत् ।
 खादकः ॥ च्यववृत् । पायकः ॥ ह्यववृत् । कायकः ॥ अत्र वकारागमे कृते
 सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इति धातोरेव अका-
 रागमः ॥

॥ वोलुग्राक् पदो च ॥ २८ ॥

धातोः कर्तर्यर्थे वोलु प्रत्ययः ग्राक् प्रत्ययश्च भवति उदाहरणमुत्तरसूत्रे ॥

॥ तयोरनागमः ॥ २९ ॥

तयोर्बोल् प्राक् प्रत्यययोः परयोर्धातोः अन् आगमो भवति ॥ करन्-
बोल् । कर्ता ॥ परन्-बोल् । पठिता ॥ एवं । करन्-ग्राम् । कर्ता ॥ परन्-ग्राम् ।
पाठकः ॥ पदसंज्ञाव्यपदेशाद्वक्ष्यमाणपुंस्त्रीभावपदान्परौ प्रयुक्तौ सन्तौ प्रोक्त-
समासवत्सिद्धिरवधार्या ॥ तथा । जानुन् भावपदात् अग्रे बोल्पदं । व्यञ्ज-
नान्तस्योकारोपधाया अन् (सू० २।१।३२) इति उपधाया उकारस्य अकारः ॥
एवं । जाञ्-बोल् । अत्र जान् (सू० २।२।७१) भावपदात् अग्रे बोल् पदम् ।
तवर्गान्तानामप्रसिद्ध (सू० ६।११) इति नकारस्य ञकारः । कृनादेशानाम्-
मात्रा आगम (सू० २।१।१६) इति ऊमात्रा आगमः ॥ जानन्-बोल् । ज्ञाता ॥
जाञ्-बोल् । ज्ञाता ॥ इति सिद्धम् । यस्यैव धातोः स्वार्थे पुंस्त्रीरूपे भावपदे
स्यातां तस्यैव स्वरूपद्वयं संगच्छत इत्यवधार्यम् ॥ [यस्यैवेत्यत्रायमर्थः यस्य
धातोः स्वार्थे निजार्थे कर्तुः स्वस्यैवात्मन आन्तरधर्मद्योतके न तु केनाचिद्बाह्येन
कर्मादिना संयुज्यमानार्थके पुंस्त्रीरूपे पुंसि स्त्रियां च न तु द्वयोरन्यतरस्मिन्नेव
निष्पद्यमानप्रयोगे भावपदे वक्ष्यमाणभावप्रत्ययान्तररूपे स्यातां तस्यैवेति । यथात्र
जानुन् जान् इत्युभे पुंस्त्रीरूपे भावपदे कर्तृमन्विद्यज्ञानरूपस्यान्तरधर्मस्य वाचके
स्त इति बाध्यम् । करादीनां (सू० २।२।२।) स्वबाह्यकर्मसंयोगान् च्गदीनां
(सू० २।२।२४) नित्यस्त्रीभावात् ङ्कादीनां (सू० २।२।२९) स्त्रीभावप्रत्ययान्त-
भावाभावात् डलादीनां (सू० २।२।२७) बाह्यधर्मसंयोगभावान्पदसंज्ञाव्यपदेशा-
दित्यादिना सूचितविधेरप्रसक्तताहेति ॥]

॥ स्वरान्तात्सस्वरः ॥ ३० ॥

सः अन् आगमः स्वरान्ताद्धातोः सस्वरः स्वरान्तो भवति ॥ ख्यन् बोल् ।
खादिता ॥ च्यन्-बोल् । पाता ॥ एवं । ख्यन्-ग्राम् । भक्षकः ॥ च्यन्-ग्राम्
पायकः ॥

॥ न्यादीनामल्लोपः ॥ ३१ ॥

नि हरणप्रापणयोः । दि दाने । यि आगमने । इत्येषाम् अन् आगमस्य अकारल्लोपो भवति ॥ निन-बोलु । नेता ॥ दिन-बोलु । दाता ॥ यिन-बोलु । आगन्ता ॥ एवं । निन-ग्रास् । नायकः ॥ दिन-ग्रास् । दायकः ॥ यिन-ग्रास् । आगन्ता ॥

॥ दिदावोर्नल्लौ व्यभिचारिण्याम् ॥ ३२ ॥

दि दाने । दाव दापने । इत्यनयोर्व्यभिचारिण्यां स्त्रियां क्रमेण नल् अल् प्रत्ययौ भवतः ॥ दिनल् । व्यभिचारिणी ॥ दावल् । व्यभिचारिणी ॥

॥ कर्मोपपदे पुंस्य ऽश्लौले ॥ ३३ ॥

तयोर्दिदावोः कर्मण्युपपदे सति पुंसः अश्लौले नल् अलौ भवतः ॥ माज्य-दिनल् । मातृगामी ॥ व्यञ्ज-दिनल् । स्वसृगामी ॥ कोरि-दिनल् । कन्यागामी ॥ एवं । माज्य दावल् । व्यञ्ज दावल् । कोरि-दावल् ॥

॥ नलो लो वा ॥ ३४ ॥

नल् प्रत्ययस्यादेर्विकल्पेन लकारो भवति ॥ माज्य-दिलल् ॥

॥ क्वचिल्लोपः ॥ ३५ ॥

नल् प्रत्ययस्यादेः क्वचिल्लोपो भवति ॥ माज्य-दिल् । मातृगामी ॥

॥ प्रधानातीते उः ॥ ३६ ॥

धातोः प्रधाने क्रियारूपे अतीते गम्यमाने उ प्रत्ययो भवति ॥ कर्ह । कुतम् ॥ पृह । पठितम् ॥ खन् । खातम् ॥

॥ चिरुयोरोवादेशः ॥ ३७ ॥

चि पाने । खि खादने । इत्यनयोः उ प्रत्ययस्य औव आदेशो भवति ॥
च्यौव् । पीतम् ॥ ख्यौव् । भुक्तम् ॥

॥ नेरुव् ॥ ३८ ॥

नि हरणे इत्यस्मात् उ प्रत्ययस्य ऊव् आदेशो भवति ॥ न्युव् । नीतम् ॥
तत्र युष्मच्छब्दकर्तारि आख्यातोक्तभूतक्रियैव (मृ० ८।३।३४) मुख्या स्रष्टा च
प्रोक्ता तु गौणेति बोध्यम् ॥

॥ कर्तृधातूनामाख्यातभूतक्रियैव नित्यम् ॥ ३९ ॥

येषां धातूनामतीतकाले कर्तृप्रयोगा एव भवन्ति तेषामाख्यातोक्तभूतकाल-
क्रियैव नित्यं भवति कर्मप्रयोगाभावात् ॥ क्लृप् । पलायितः ॥ क्लृप् । पलायिताः ॥
व्यक्त्योव् । पुष्टः ॥ व्यक्त्येव् । पुष्टाः ॥ आख्यातप्रक्रियायां साधितानि ॥

॥ भूतपदान्मंतु पदं कर्मणि ॥ ४० ॥

कर्मणि धातुक्रियाविशिष्टे पदार्थे अभिधेये सति कर्मधातोः कृदुक्तभूतक्रि-
यापदान् कर्तृधातोश्चाख्यातोक्तभूतपदान् मंतु पदं भवति । मंतु पदे तु मुत् इति
उकारविशिष्टं च व्यवह्रियते । भूतपदग्रहणेन यथा मंतु पदस्य प्रथमादिविभक्ति-
परिणामो भवति एकत्वानेकत्वपुंस्त्रीपरिणामश्च भवति तथा तत्तद्भूतक्रियापदस्या-
पि भवति । मंतु विशिष्टं पदं त्वेकमेव भवति न तु द्विनयम् ॥ कर्-मंतु । कृतम् ॥
कर्-मंतु । कृता ॥ गर्-मंतु । घटितम् ॥ गर्-मंतु । घटिता ॥ कर्-मन्ति ।
कृतानि ॥ कर्-मन्त्र । कृताः ॥ गर्-मन्ति । घटितानि ॥ गर्-मन्त्र । घटिताः ॥ कर
करणे । गर घटने । प्रधानातीति उः (मृ० ३६) । कर्-पदान् गर्-पदाच्चानेन मंतु
पदम् । पुं बहुवन्वे पूर्वोत्तरपदयोरन्त्यस्वरस्य इकारः । खालिङ्गे ऊमात्रादेशः । तका-

रस्य च च्त्वं । एवं सर्वत्र विभक्तिगणे विज्ञेयम् ॥ कर्तृधातूनां यथा । व्यथ्यो-मंतु । स्थूलीभूतः ॥ खूचु-मंतु । भीतः ॥ व्यठ स्थूलीभवने औक् यागमः (८।३।४६ सूत्रेण) व्यथ्योक् पदात् मंतु पदम् । संबन्धिप्रत्ययेषु वयोर्लोप (सू० ८।३।४१) इति वकारस्य लोपः । एवं । खोच्च भये औक् तस्य लुह् आदेशः छहोर्लोपश्च । ओकारस्योकारः सादेशपुंक्तरे च (सू० ८।३।२४) इत्युपधाया ऊकारः । खूचु पदात् मंतु पदम् ॥ ननु कर्तृधातूनां वकारस्य लोपे ओदन्तावशेषणादोदन्तस्य च लिङ्गप्रयोगादर्शनात्कथं पूर्वपदस्य लिङ्गपरिणामः क्रियते । अत्रोच्यते यथा उकारान्तस्य प्रथमावहुत्वादिषु एकमात्र एव इकारादेशः क्रियते तथैव द्विमात्रस्य संध्यक्षरस्य ओकारस्यापि द्विमात्रसंध्यक्षरस्य एकारस्यादेशो भवतीति बोध्यम् । तेन व्यथ्ये मंति । स्थूलीभूताः ॥ यद्वा । व्यथ्ये इति बहुवचनभूतक्रियाया मंतु पदे कृते प्रोक्तसूत्रेण यकारलोपात्सेत्स्यतीति ॥ एकाक्षरावशिष्टानां तु पदसंज्ञानिवृत्तिः ॥ तेन । आमंतु । आगतः ॥ आमंति । आगताः ॥ चामंतु । प्रविष्टः ॥ चामंति । प्रविष्टाः ॥ द्रामंतु । निर्गतः ॥ द्रामंति । निर्गताः ॥ प्यामंतु । प्रसूतः ॥ प्यामंति । प्रसूताः ॥ जामंतु । जातः ॥ जामंति । जाताः ॥ मूहु इति क्रियापदस्य मंतौ अन्त्यव्यञ्जनादेर्विकल्पेन लोप इष्यते ॥ मूहु-मंतु । मृतः ॥ पक्षे । मूमंतु । मृतः ॥ स्त्रीलिङ्गे तु नित्यमिष्यते ॥ मूमंचू । मृता ॥ मूमच्च । मृताः ॥

॥ हेः पूर्वं भावपदं चारब्धे ॥ ४१ ॥

हि ग्रहणादिषु इत्यस्य धातोः कृदुक्तभूतपदात्परं मंतु पदं भवति । धातोः पूर्वं च भावपदं (सू० ९।२।३) प्रयोज्यम् आरब्धे कर्मणि अभिधेये सति ॥ ग्यवुनु हंतु मंतु । गीयमानम् ॥ करुनु हंतु मंतु । क्रियमाणम् ॥

॥ गच्छो स्तीतानागतौ धातुभावतस्तव्यार्थे ॥ ४२ ॥

अत्र शब्दशास्त्रे तव्यार्थकः शब्दः अतीतकाले भविष्यत्काले च भवतीति बोध्यम् । गच्छ सामञ्जस्ये इत्यस्य प्रधानभूतकालस्वरूपं प्रधानभविष्यत्कालस्वरूपं

६।१।४५] कृदन्तप्रक्रियायां कृत्क्रियादिपादः । २५५

च धातोर्भावशब्दाद्वक्ष्यमाणरीत्या पूर्वे परे वा प्रयुज्येते ऋमेण भूतव्यार्थभवि-
ष्यत्तव्यार्थके भवतः ॥ च्य गच्छु गच्छुन् । त्वया गन्तव्यं भूते ॥ त्वय गच्छु गच्छुन् ।
युष्माभिर्गन्तव्यम् ॥ अनागते यथा ॥ तंतु गच्छि गच्छुन् । तत्र गन्तव्यम् ॥
साधनं सुगमम् ॥

॥ विधिनिषेधयोर्लगः ॥ ४३ ॥

लग संगे पीडायां च इत्यस्य स्वरूपं धातोर्भावशब्दात्प्रयोज्यम् विधौ
निषेधे च गम्यमाने । तत्र अतीतक्रियाया विधिनिषेधयोर्निषेधादनागतस्वरूप-
मेव ज्यायः न भूतस्वरूपं । किंत्वपूर्णभूतस्वरूपं युज्यते ॥ तंतु लगि गच्छुन् । तत्र
गन्तव्यम् ॥ तंतु लगि न गच्छुन् । तत्र न गन्तव्यम् ॥ तंतु लगिहे गच्छुन् [तत्र
गन्तव्यं योग्यमभविष्यत्] ॥

॥ भाव्यार्थे पजश्च ॥ ४४ ॥

पज युक्तीभवने इत्यस्यातीतापूर्णभूतस्वरूपं धातुभावतः प्रयोज्यं चशब्दा-
द्भूतप्रयोगाश्च भाव्ये सामञ्जस्ये गम्यमाने ॥ तंतु पजि गच्छुन् । तत्र गमनेन
भाव्यम् ॥ तंतु पजिहे गच्छुन् । [तत्र गन्तव्यं योग्यमभविष्यत् ॥] एवमन्यत् ॥

॥ षष्ठी तृतीया वेषां कर्तरि ॥ ४५ ॥

एषां प्रोक्तानां गच्छादीनां कर्तरि षष्ठी तृतीया वा स्यात् ॥ च्य गच्छु
करुन् । त्वया कर्तव्यं भूते ॥ वा । च्योन् गच्छु करुन् । ते कर्तव्यं भूते ॥ च्य
पजि रनुन् । त्वया पक्तव्यम् ॥ च्योन् पजि रनुन् । तत्र पक्तव्यम् ॥ च्य लगि
दपुन् । त्वया वाच्यम् ॥ च्योन् लगि न दपुन् । तत्र न वक्तव्यम् ॥

॥ एभ्य एव संबन्धप्रत्ययाश्च ॥ ४६ ॥

एभ्यो गच्छादिभ्यः स्वरूपेभ्यस्तत्संबन्धादिप्रत्ययाश्च भवन्ति न तु धातु-
भावतः ॥ गच्छुम् करुन् । तस्मै कर्तव्यं भूते ॥ गच्छुय् करुन् । तुभ्यं कर्तव्यम्
भूते ॥ एवं । लग्यस् करुन् । कर्तव्यं तस्य ॥ लगिय् करुन् । कर्तव्यं तव ॥ लग्यम्
करुन् । कर्तव्यं मम ॥ एवं । पठ्यस् परुन् । पाठेन तस्य भाव्यम् ॥ पठ्यम्
परुन् । पाठेन मम भाव्यम् ॥

॥ एकपदे भावतः परा वा ॥ ४७ ॥

एकस्मिन्नेव किर्यारूपे पदे वक्तव्ये सति गच्छादीनां प्रयोगा भावतः परा
वा प्रयोज्याः ॥ गच्छु गच्छुन् वा गच्छुन् गच्छु [। गन्तव्यम्] ॥ लगि परुन्
वा परुन् लगि [। पठितव्यम्] ॥ पठि ख्यन्तु वा ख्यन्तु पठि । अत्तव्यम् ॥

॥ अनेकपदेषु वाक्यारम्भपदात् ॥ ४८ ॥

एकाधिकपदैर्वाक्ये वक्तव्ये सति वाक्यस्य आरम्भपदादग्रे ते गच्छादीनां
प्रयोगाः स्युः ॥ अद् गच्छु तनु गच्छुनु । ततस्तत्र गन्तव्यम् ॥ एवं । अद् लगि
तति विहनु । ततस्तत्रासितव्यम् ॥ एवम् । अद् पठि तति दपुनु । ततस्तत्र
वक्तव्यम् ॥ एवमन्यत् ॥

॥ गच्छो गतागतप्रयोगा उदन्तभावतः कामार्थे

॥ ४९ ॥

इच्छार्थे गम्यमाने सति गच्छु गतौ सामञ्जस्ये च इत्यस्य अतीतानागत-
कालिकाः सर्वे प्रयोगा उकारान्तभावतः प्रयोज्याः । ते तु कर्तर्येव ज्ञेयाः । भाव-
भ्योकारान्तत्वं च धातुवत् एकत्वानेकत्वपरिणामार्थमिति ॥ तत्रानागते यथा ।

सुह् गच्छि गच्छुन्तु [। स गच्छतु] ॥ तिम् गच्छन् गच्छन्ति [। ते गच्छन्तु] ॥
 च्ह गच्छस्व गच्छुन्तु [। त्वं गच्छ] ॥ त्वहि गच्छिस्व गच्छन्ति [। यूयं गच्छत] ॥ वृह्
 गच्छ गच्छुन्तु [। अहं गच्छानि] ॥ अमि गच्छ्व जेनन्ति [। वयं जयेम ॥ इत्या-
 दयो वाक्यार्था इच्छार्थे बोध्याः] ॥ अतीतकालिकेषु यथा । ताप् गच्छु करुन्तु
 [। आतपो ऽभविष्यत्] ॥ कुलि गच्छि स्वसन्ति [। वृक्षा अरुक्ष्यन्] ॥ च्ह
 गच्छुस्व गच्छुन्तु [। त्वमगमिष्यः] ॥ त्वहि गच्छिस्व गच्छन्ति [। यूयमगमिष्यत] ॥ वृह्
 गच्छुम् गच्छुन्तु [। अहमगमिष्यम्] ॥ अमि गच्छि बडन्ति [। वयमवधिष्याम ॥
 इति वाक्यार्था आशंसापरा बोध्याः । अतीतकालश्चात्र क्रियातिपत्तौ चार-
 तार्थः ॥ सर्वेषाम्] साधनं पूर्ववत् ॥

॥ भावकर्मणोरनी ॥ ५० ॥

धातोर्भावकर्मणोर्विषये अनी प्रत्ययो भवति ॥ करनी । करणीयम् ॥
 पकनी । गमनीयम् ॥ वृधनी । उत्थेयम् ॥ दिनी । देयम् ॥ ह्यनी । क्रेयम् ॥
 हेः सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः ।
 शेषं स्पष्टम् ॥

॥ नञो ऽर्थे धातोरनय् ॥ ५१ ॥

धातोः नञ्शब्दस्य अभावस्यार्थे वाच्ये अनय् भवति स चाव्ययम् ॥
 करनय् । अकृतम् ॥ गरनय् । अघटितम् ॥ परनय् । अपठितम् ॥ पोठ-
 नय् । अपुष्टम् ॥ दिनय् । अदत्तम् ॥ ह्यनय् । अक्रीतम् ॥ साधनं सुगमम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते कृदन्तप्रक्रियायां

कृत्क्रियादिपादः प्रथमः ॥ ९।१ ॥

अथ कृदन्तप्रक्रियायाम् ॥६॥

भावपादः ॥२॥

॥ भावे ॥ १ ॥

इतः परं ये वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ते सर्वे भावे विज्ञेयाः ॥

॥ पुंस्युन् ॥ २ ॥

धातोर्भावे उन् प्रत्ययो भवति स च पुंलिङ्गे वर्तते ॥ कर्हन् । करणम् ॥
परहन् । पठनम् ॥ शृन् । दानम् ॥ असुन् । हसनम् ॥

॥ अंनु [उनु] वा ॥ ३ ॥

धातोर्भावविषये अंनु प्रत्ययो वा विकल्पेन भवति सोऽपि पुंलिङ्गे ॥
चरंनु । उपचयनम् ॥ जुवंनु । जीवनम् ॥ [अंनु प्रत्ययस्थाने उनु प्रत्ययव्यव-
हारो दृश्यते । यथा ९।१ सूत्रेषु २२, २३, ४१, ४२ इत्यादिषु] । पक्षे । चरुन् ।
जुवुन् । इति स्वरूपे स्तः ॥

॥ तलवजोर्यागमो वा ॥ ४ ॥

तल स्नेहपाके । वज्र सेवायां स्नेहने च । इत्यनयोः उन् प्रत्यये परे

विकल्पेन यकारागमो भवति । तत्र बजः स्नेहन एव ॥ तल्युन् । स्नेहपाकः ॥
बङ्गुन् । स्नेहपाकः ॥ पक्षे । तलुन् । बजुन् ॥

॥ मषश्च रब् ॥ ५ ॥

मष विस्मरणे इत्यस्य भावे रब् प्रत्ययो भवति ॥ मषश्च । विस्मरणम् ॥
पक्षे । मषुन् ॥

॥ द्वदरज्वजरस्वसरां च उ ॥ ६ ॥

द्वदर जीर्णीभवने । ज्वजर जर्जरत्वे । स्वसर काष्ठादिजीर्णने । इत्येषां
भावे उ प्रत्ययश्च स्यात् ॥ द्वदरु । जीर्णनम् ॥ ज्वरु । जीर्णनम् ॥ स्वसरु ।
जीर्णनम् ॥ पक्षे । द्वदरुन् । ज्वरुन् । स्वसरुन् ॥

॥ छुम्बज्वसवगारव्यहलमलोसवुनाम ऽच्च ॥ ७ ॥

छुम्ब कणमर्दने । ज्वस कामे । वगार म्रक्षणे । व्यह उपवेशने । लम
आकर्षणे । लोस श्रमे । वुन दैवानार्जवे । एषां भावे अ प्रत्ययश्च भवति ॥
छुम्ब । मर्दनम् ॥ ज्वस । कासः ॥ वगार । म्रक्षणम् ॥ व्यह । आसनम् ॥
लम । आकर्षणम् ॥ लोस । श्रमः ॥ वुन [। दौर्भाग्यम्] ॥ पक्षे । छुम्बुन् । इत्या-
दयो भवन्ति ॥

॥ लदश्चाव् वेतने ऽपि ॥ ८ ॥

लद वस्तुपेषणे गृहादिनिर्माणोर्ध्वान्तरीकरणयोः सूत्रादिकर्माणि च इत्यस्य
भावे आव् प्रत्ययश्च भवति ॥ तद्वेतने ऽपि गृहादिनिर्माण एव बोध्यम् । इतर-
योस्तु गौणतया ॥ लदाव् । [गृहादि] निर्माणम् । तद्वेतनं च ॥

॥ छुकवछुकटकटुकटुकठुकत्रुकथकपाकवफुकफुक
त्रकामुंलोपो वा ॥ ९ ॥

छुकव जलावगाहने । छुक वाङ्मूर्धन्ये । टक शब्दवदन्तश्छेदने । टुक आखु-
वच्छेदे । टुकव कूटाद्याघाते । ठुक उत्खनने । त्रुक कणशश्छेदने भक्षणे च । थक
श्रमे । पाकव पचने । फुक अङ्गारप्रदीपने । व्रक दंष्ट्राघाते । एषां भावे उन् प्रत्य-
यस्य लोपो वा भवति ॥ तत्र छुको दाहवैदग्ध्ययोः । टकश्छेदन एव । टुकव-
छुकवथाकवानामन्त्यस्वरादिलोपः ॥ फुकः फूत्कारे उपधाया वत्वमिष्यते ॥
छुक् । जलशोधना ॥ छुक् । दाहः वैदग्ध्यं वा ॥ टक् । छेदः ॥ टुक् । छिद्र-
वच्छेदः ॥ टुक् । सृगादिहननम् ॥ ठुक् । उत्खननम् ॥ त्रुक् । कणभक्षणं
छेदनं वा ॥ थक् । श्रमः ॥ पाक् । पाकः ॥ फुक् । अङ्गारप्रदीपनम् ॥ फूक् ।
फूत्कारः ॥ व्रक् । आघातः ॥

॥ द्वगरङ्गसगां गात् ॥ १० ॥

द्वगव अवखण्डने । रङ्ग रञ्जने । सगव वृक्षादिसिञ्चने । गकारान्तेषु एषां
धातूनां भावे उन् प्रत्ययस्य विकल्पेन लोपो भवति । द्वगवसगवयोर्मूलधातू अनु-
पलब्धावपि कारितोत्पन्नो व प्रत्ययो ऽनुषीयते । अतः टुकवधातुवदत्रापि अन्त्य-
स्वरादिलोपे गान्तेषु पठितौ ॥ द्वग् । खण्डनम् ॥ रङ्ग् । रागः ॥ सग् । सेकः ॥

॥ वाँचश्चात् ॥ ११ ॥

अप्रसिद्धचरगान्तेषु धातुषु वाँच वञ्चने इत्यस्य धातोर्भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ वाँच् । वञ्चनम् ॥

॥ चेटलूटवाटां टात् ॥ १२ ॥

टकारान्तेषु धातुषु । चेटकुट्टने । लूट लुण्ठने । वाट संधापने । इत्येषां भावे
उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ चेट् । कुट्टनम् ॥ लूट् । लुण्ठनम् ॥ वाट् ।
संधिः ॥

॥ गण्डो डात् ॥ १३ ॥

डकारान्तेषु । गण्ड ग्रन्थे । इत्यस्य भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥
गण्ड् । ग्रन्थिः ॥

॥ खनछ्यनोर्नात् ॥ १४ ॥

नकारान्तेषु । खन अवदारणे । छ्यन छेदे । इत्यनयोर्भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ खन् । खातः ॥ छ्यन् । छेदः ॥

॥ कांम्पकृपचापजपटपां पात् ॥ १५ ॥

पकारान्तेषु । कांम्प कम्पने । कृप कर्तने । चाप अदने । जप जपने । टप
परोक्षपरिभाषणे । एषां धातूनां भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति । टपः
अश्वाघाते कार्यघाते च ॥ कांम्प् । कम्पः ॥ कृप् । कृन्तनम् ॥ चाप् । अद-
नम् ॥ जप् । जपः ॥ टप् । अश्वपादादिप्रहारादि ॥

॥ ब्रमो मात् ॥ १६ ॥

ब्रम भ्रान्तौ । इत्यस्य मकारान्तेषु धातुषु भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा
भवति ॥ ब्रम् । भ्रान्तिः ॥

॥ चारचीरतारफुकारफयारमारस्वरां रात् ॥ १७ ॥

रकारान्तेषु धातुषु । चार बलाद्धन्धने । चीर निष्पीडने । तार तारणे ।
फुकार कोषालापे । फयार रसनिष्कासने । मार मारणे । स्वर स्मरणे ।
इत्येषां भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ फुकारः पाकभेदे च । स्वरश्चेष्टा-
यां च ॥ चार् । अतिवन्धनम् ॥ चीर् । निष्पीडनम् ॥ तार् । तारणम् ॥ फुकार् ।
ऊष्मनिर्गमः ॥ मार् । मारणम् ॥ स्वर । चेष्टा स्युतिश्च ॥

॥ च्यलल्लज्जलतोलदलमेलां लात् ॥ १८ ॥

लकारान्तेषु धातुषु । च्यल बलात्प्रवेशने । ल्ल छलने । ज्जल नखैस्तक्षणे ।
तोल तालने । दल । वदारणे । मेल संगमे । एषां धातूनां भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ च्यल् । बलात्प्रवेशः ॥ ल्ल् । छलम् ॥ ज्जल् । नखक्षतम् ॥
तौल् । तौल्यम् ॥ दल् । अवखण्डनम् ॥ मेल् । सङ्गः ॥

॥ जुवडुवताववृहवां वात् ॥ १९ ॥

वकारान्तेषु । जुव जीवने । डुव संमार्जने । ताव तापने । वृहव शापे । इत्येषां
भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ जुव् । जीवः ॥ डुव् । नाशः ॥ ताव् ।
तापः ॥ वृहव् । शापः ॥

॥ रसह्रसवोः सात् ॥ २० ॥

रस सरसीभवने । ह्रमव श्वादिसूचनायाम् । इत्यनयोर्भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ ह्रमवो ऽत्रापि पूर्ववद्दकारलोप इष्यते ॥ रस् । रसः ॥ ह्रस् ।
सचना ॥

॥ गृहः सकारो वा ॥ २१ ॥

गृह घर्षणे इत्यस्य भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति । धातोरन्त्यस्य च विकल्पेन सकारो भवति ॥ गृह् । घर्षणम् ॥ पक्षे । गस् । घर्षणम् ॥

॥ च्छ् ॥ २२ ॥

च्छ् च्छे इत्यस्य भावे उन्प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ च्छ् । च्छणम् ॥

॥ स्त्रियाम् ॥ २३ ॥

इत उत्तरं ये वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ते स्त्रियां भावे विज्ञेयाः ॥

॥ चरचुवमोरवमर्चं नित्यमिञ् ॥ २४ ॥

चर अन्तःकोपे । चुव कलहे । मोरव पीडासहने । मर्च अमर्षे । इत्येषां भावे नित्यम् इञ् प्रत्ययो भवति स च स्त्रियामेव ॥ चरिञ् । अन्तःकोपः ॥ चुविञ् । कलहः ॥ मोरवूञ् । सहनम् ॥ मर्चूञ् । अमर्षणम् ॥

॥ मोरवमर्चस्वसफिचादिभ्य ऊदादेः ॥ २५ ॥

मोरव पीडासहने । मर्च अमर्षे । इत्याभ्यां परस्य उत्तरसूत्रे वक्ष्यमाणफि-
चादिभ्यश्च इञ् प्रत्ययस्य आदिस्वरस्य ऊमात्रादेशो भवति ॥ मोरवूञ् [। सह-
नम्] ॥ मर्चूञ् [। अमर्षणम्] ॥

॥ फिच [स्वस] कुहक्शवज्ववुचां वा ॥ २६ ॥

फिच विस्मरणे । [स्वस तनूहृकषणे ।] कुह क्श अन्तःकोपे । वज्व सार्द्धीकरणे । वुच दग्धी भवने । इत्येषां भावे स्त्रियां विकल्पेन इञ् प्रत्ययो

भवति ॥ फिञ्छुञ् । कार्यविस्मृतिः ॥ [ख्मूञ् । तनूरुह + + कर्षणम् ॥]
 फुट्टुञ् । अन्तःकोपः ॥ फृञ्छुञ् । अन्तःकोपः ॥ वज्रवूञ् [। सार्द्धीभावाय
 जलादौ स्थापनम्] ॥ वुञ्छुञ् । दाहः [अत्रापि क्रोधेनैवान्तर्दाह इव संताप
 इत्यर्थः] ॥ पक्षे । फिञ्चुन् । [ख्सुन् ।] फुहुन् । फृशुन् । वज्रवुन् । वुञ्चुन् ॥

॥ सारखुतटुवडुवडलत्रुकथ्यकनचनटनमवुज-
 वुठवुपां च ॥ २७ ॥

सार स्वारादिषु । खुत अन्तःखनने । टुव संकोचने । डुव संमार्जने ।
 डल उल्लङ्घने । त्रुक भक्षणे । थ्यक श्लाघायाम् । नञ् नर्तने । नट कम्पे । नम
 नम्रीभावे । वुज्ज जलादिव्यक्तीभावे । वुठ वेष्टने । वुप अन्तर्दाहे । इत्येषां भावे
 स्त्रियां विकल्पेन इञ् प्रत्ययो भवति ॥ सारिञ् । स्वारः ॥ खुतिञ् । अन्तः-
 खननम् ॥ टुविञ् । संकोचः ॥ डुविञ् । संमार्जना ॥ डलिञ् । प्रवणम् ॥
 त्रुकिञ् । कणभक्षणम् ॥ थ्यकिञ् । श्लाघा ॥ नञ्चिञ् । नर्तनम् नर्तकी च ॥
 नटिञ् । कम्पः ॥ नमिञ् । नम्रता ॥ वुज्जिञ् । जलादेराविर्भावः ॥ वुठिञ् ।
 वेष्टनम् ॥ वुपिञ् । अन्तर्दाहः ॥ तत्र प्रसङ्गागतस्तद्धितोक्तः अल्पत्ययश्चञ्जन्त-
 भावादेव व्यवह्रियते नान्यत इति धीमाद्भिरवधार्यम् । तद्यथा । थ्यकिञ्चल् ।
 श्लाघी ॥ नटिञ्चल् । कम्पवान् । इत्यादि ॥

॥ लिबल्यवोश्च ॥ २८ ॥

लिब लेपने । ल्यव लेहने । इत्यनयोर्भावे स्त्रियां विकल्पेन इञ् प्रत्ययो
 भवति ॥ लिबिञ् । लेपनम् ॥ ल्यविञ् । लेहनम् ॥

॥ लिवो वस्य पश्च ॥ २९ ॥

लिब लेपने । इत्यस्य वकारस्य पकारश्च भवति ॥ लिबिञ् । लेपनम् ॥

॥ करो लेपकायुधे ॥ ३० ॥

कर करणे । इत्यस्य लेपकायुधे गम्यमाने स्त्रियाम् इञ् प्रत्ययो भवति ॥
करिञ् । लेपकायुधः ॥ भावे करुन् इति पुंलिङ्गमेव भवति ॥

॥ वटः संग्रहे ॥ ३१ ॥

वट वेष्टने । इत्यस्य संग्रहार्थे स्त्रियाम् इञ् प्रत्ययो भवति ॥ वटिञ् । संग्रहः ॥

॥ फरश्चौरिण्याम् ॥ ३२ ॥

फर स्तेये । इत्यस्य चौरिण्या अर्थे स्त्रियाम् इञ् प्रत्ययो भवति ॥ फरिञ् ।
चौरिणी ॥

॥ च्वकतपलङ्गामिश् ॥ ३३ ॥

च्वक क्रोधे ऽम्कीभवने च । तप औष्ण्योपादाने । लङ्ग पङ्ग्वीभवने ।
इत्येषां भावे स्त्रियाम् इश् प्रत्ययो भवति ॥ च्वकिश् । क्रोधः । तपिश् । तापः ॥
कङ्किश् । पङ्गुता ॥

॥ मिलवो ऽन्त्यस्य मश्च ॥ ३४ ॥

मिलव संयोजने इत्यस्य भावे इश् प्रत्ययो भवति । अन्त्याक्षरस्य च मकारो
भवति ॥ मिलमिश् । संयोगः ॥

॥ कपटद्दननहावपिलफिरमाज्मिलवमुचरमूर-
ल्यववुठवुहामन् ॥ ३५ ॥

कपट कुन्तने । दून दूनव वस्त्रादिरजोपहरणे । नहाव क्रियाघाते । पिल

॥ नव उपधाया वश्च ॥ ३८ ॥

नव नूत्रतायाम् । इत्यस्य अन् प्रत्ययो भवति उपधाया अकारस्य
वकारश्च भवति ॥ न्वश्चरन् । दोषोपचयनम् ॥

॥ तञ्जूरतञ्चरस्यञ्जरां च क्वचित् ॥ ३९ ॥

तञ्जूर विरलीकरणे । तञ्चर तापने । स्यञ्जूर ऋज्वीकरणे । इत्येषां भावे
क्वचित् अन् प्रत्ययो भवति ॥ तञ्जूरन् । तनुता ॥ तञ्चरन् । तप्तता ॥
स्यञ्जूरन् । ऋजुता ॥

॥ लारः कम्पे ॥ ४० ॥

लार स्पर्शानुगमनस्निग्धीकरणेषु । इत्यस्य कम्पार्थे अन् प्रत्ययो भवति ॥
लारन् । कम्पः ॥

॥ चिखिह्यां पुंस्येव ॥ ४१ ॥

चि पाने । खि खादने । हि धारणादिषु । इत्येषां भावे पुंसि अन् प्रत्ययो
भवति ॥ च्यन् । पानम् ॥ ख्यन् । अशनम् ॥ ह्यन् । धारणम् ॥

॥ कडपांस्त्रश्रुकामञ् ॥ ४२ ॥

कड निष्कासने । पांस्त्र धिकरणे । श्रुक क्रन्दने । इत्येषाम् अञ् प्रत्ययो
भवति । तेषां तु नित्यं बहुत्वमेव ॥ कडञ् । धिकारः ॥ पांस्त्रञ् । धिकारः ॥
श्रुकञ् । रोदनम् ॥

॥ चेनश्चावागमः ॥ ४३ ॥

चेन चेतने । इत्यस्य अञ् प्रत्ययो भवति अच् आगमश्च ॥ चेनवञ् ।
संज्ञापनम् ॥

॥ अर्जवाववृषजश्रपस्यद्गरवटशहलह्यकामत् ॥४४॥

अर्ज अजने । वाव अभिप्रायाविष्करणे । वृषज उत्पत्तौ । श्रप जीर्णने ।
स्यद् विद्ध्यामृज्वीभवने च । गर घट्टने । वट वेष्टने । शहल शीतीभवने ।
शक शक्तौ । षां भाव । स्त्रियाम् अत् प्रत्ययो भवति ॥ वृषजो ऽन्त्यस्वरादि-
वाश्चेत्यने ॥ वटः संग्रहः ॥ गरः पुंसि च ॥ अर्जथ् । अर्जनम् ॥ वावथ् ।
अभिप्रायाविष्करणम् ॥ वृषथ् । उत्पत्तिः ॥ श्रपथ् । अन्नादेर्जीर्णनम् ॥
स्यदथ् । सिद्धिः ॥ गरथ् । घट्टना ॥ वटथ् । संग्रहः ॥ शहलथ् । शीतलता ॥
शकथ् । शक्तिः ॥

॥ पोठो ऽक् शक्तौ ॥ ४५ ॥

पोठ स्थूळीभवने । इत्यस्य धनादिशक्त्यर्थे अक् प्रत्ययो भवति ॥
पोठस्व । [धनादिसंचयेन] शक्तिः ॥

॥ वखनखारजागवालनचङ्खामनाम ऽय् ॥४६॥

वखन व्याख्याने । खार आरोहणे । जाग प्रतिजागरणे । वाल अवतारणे ।
नञ् नर्तने । हख शोषे । आमन वैवर्ण्ये । इत्येषां भावे स्त्रियाम् अय् प्रत्ययो भ-
वति ॥ खारवाळोर्निन्दार्थे तयोस्तु अन् आगमो वेष्टते ॥ वखनय् । व्याख्यानम् ॥
खारनय् वा खारय् । आरोहणम् ॥ जागय् । प्रतिजागरणम् ॥ वालनय् वा वालय् ।
अवतारणम् ॥ नञ् । नर्तनम् ॥ हखय् । शोषणम् ॥ आमनय् । वैवर्ण्यम् ॥

॥ मङ्गो दीर्घश्च ॥ ४७ ॥

मङ्ग याचने । इत्यस्य भावे अय् प्रत्ययो भवति पूर्ववर्णस्य च दीर्घः स्यात् ॥
माङ्गय् । याच्ञा ॥

॥ बांगूरो रलोपश्च ॥ ४८ ॥

स्पष्टम् ॥ बागय् । विभागः ॥

॥ जेन उपधाया इदाद्यन्तलोपो ऽपि प्रत्ययधात्वोः ॥ ४९ ॥

जेन जये । इत्यस्य अय् प्रत्ययो भवति उपधायाश्च इत्वं भवति प्रत्ययस्य
आद्यक्षरस्य धातोश्चान्त्याक्षरस्यापि लोपो भवति ॥ जिय । जयः ॥

॥ उदोपपदे साव उन्निद्रतायाम् ॥ ५० ॥

साव शायने । इत्यस्य उदशब्दे उपपदे सति उन्निद्रताया अर्थे अय्
प्रत्ययो भवति ॥ उदसावय् । उन्निद्रता ॥

॥ केवलात्मसुखार्थे ॥ ५१ ॥

साव शायने । इत्यस्मात्केवलात् सुखार्थे अय् प्रत्ययो भवति ॥ सावय ।
सुखम् ॥

॥ होपपदे आमनो मिथ्याभियोगे ॥ ५२ ॥

आमन वैवर्णे । इत्यस्य हशब्दे उपपदे सति मिथ्याभियोगार्थे अय् प्रत्ययो
भवति ॥ हापनय् । मिथ्याभियोगः ॥

॥ लागो ऽनय् कृष्यर्थे ॥ ५३ ॥

स्पष्टम् ॥ लागनय् । कृषिः ॥

॥ बांग्रो रलोपश्च ॥ ५४ ॥

स्पष्टम् ॥ बागनय् । विभागः ॥

॥ सादो निमित्ते ॥ ५५ ॥

स्पष्टम् ॥ सादनय् । मुख्यहेतुः ॥

॥ छकल्लिकचमकट्कफूँकशैँकामिञ्जो लोपः ॥ ५६ ॥

छक कीर्णने । लिक सेचने प्रमेहने च । चमक दीप्तौ । ट्क धावने । फूँक
आघ्राणे । शैँक शङ्कायाम् । इत्येषां धातूनां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥
छक् । कीर्णनम् ॥ लिक् । सिञ्चनम् ॥ चमक् । दीप्तिः ॥ ट्क् । धावनम् ॥
फूँक् । आघ्राणम् ॥ शैँक् । शङ्का ॥

॥ जागटाँगद्गमङ्गलगलागवुङ्गश्वङ्गां गात् ॥ ५७ ॥

गकारान्तेषु धातुषु । जाग प्रतिजागरे । टाँग घोरवाशिते । द्ग घातने ।
मङ्ग याचने । ल्ग सङ्गे पीडायाम् संगतीभवने च । लाग अनुकरणादिषु । वुङ्ग
श्वरवे । श्वङ्ग शयने । इत्येषां धातूनां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ जाग् ।
अवेक्षा ॥ टाँग् । घोरवाशितम् ॥ द्ग् । घातः ॥ मङ्ग् । याच्ना ॥ ल्ग् ।
सङ्गः ॥ लाग् । नियमाल्लगनम् ॥ वुङ्ग् । श्वादिश्वः ॥ श्वङ्ग् । निद्रा ॥ वुङ्गस्तु
अकारान्तस्वरूपं मनुष्याणां चिन्तया रात्रिक्षेपे चेति ॥ [वुङ्ग्] ॥

॥ पचरोचश्रोचां चात् ॥ ५८ ॥

अप्रसिद्धकारान्तेषु । पच ऋणादिविश्वासे । रोच रोचने । श्रोच श्रुचौ ।
इत्येषां धातूनां भावे स्त्रियाम् इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ पच्छ् । विश्वासः ॥
रुच्छ् । रुचिः ॥ श्रोच्छ् । शौचः ।

॥ इच्छप्रिच्छोश्छात् ॥ ५९ ॥

इच्छ इच्छायाम् । प्रिच्छ पृच्छायाम् । अनयोरप्रसिद्धकारान्तेषु इञ् प्रत्य-
यस्य लोपो भवति ॥ इच्छ् । इच्छा ॥ प्रिच्छ् । पृच्छनम् ॥ द्वितीयस्योदाहृति-
र्यथा । प्रिच्छ् प्यौव् । पृच्छनयोग्यः संपन्नः ॥ यथा च । प्रिच्छ-गोरू करूनम् ।
पृच्छनादिका रचिता तस्य ॥

॥ दून्छ्रो ऽन्त्यव्यञ्जनलोपः ॥ ६० ॥

दून्छ्र् पृथक्पृथकरणे । इत्यस्य भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति अन्त्य-
व्यञ्जनस्य च लोपो भवति ॥ दून्छ्र् । पृथक्पृथकरणम् ॥

॥ तछमन्दछरछां छात् ॥ ६१ ॥

अप्रसिद्धकारान्तेषु धातुषु । तछ तक्षणं । मन्दछ मन्दाक्षे । रछ रक्षायाम् ।
इत्येषां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ तच्छ् । कण्डूः ॥ मन्दच्छ् । लज्जा ॥
रंछ् । रक्षा ॥

॥ तछ ऊमात्रागमो वा ॥ ६२ ॥

रपष्टम् ॥ तंछ् । कण्डूः ॥

॥ रछो नित्यम् ॥ ६३ ॥

अस्य नित्यम् ऊमात्रागमः स्यात् न तु विकल्पेन ॥ रछू । रक्षा ॥

॥ ग्रजो ज़ात् ॥ ६४ ॥

जकारान्तेषु घातुषु । ग्रज गर्जने । इत्यस्य इञ् प्रत्ययलोपो भवति ॥ ग्रज् ।
गर्जनम् ॥

॥ चूँटछटफुटां टात् ॥ ६५ ॥

चूँट अपानशब्दे । छट उत्क्षेपणे । फुट भङ्गे । इत्येषाम् इञ् प्रत्ययलोपो
भवति ॥ चूँट् । पर्दनम् ॥ छट् । उत्क्षेपनम् ॥ फुट् । बलिः ॥

॥ व्यठः प्रयोजने ॥ ६६ ॥

व्यठ तिक्तीभवने । इत्यस्य प्रयोजनार्थे इञ् प्रत्ययलोपो भवति ॥ व्यट् ।
प्रयोजनम् ॥

॥ माँडवड्रोडात् ॥ ६७ ॥

माँड मिश्रीकरणे । वड्र निक्षेपे । इत्यनयोरिञ् प्रत्ययलोपो भवति ॥
माँड् । मिश्रणम् ॥ वड्रो ऽन्त्यव्यञ्जनलोप इष्यते ॥ वड् । उत्कोचः ॥

॥ छ़ाँड ऊमात्रागमो वा ॥ ६८ ॥

छ़ाँड अन्वेषणे । इत्यस्य ऊमात्रा आगमो वा स्यात् ॥ छ़ाँड् वा छ़ाँडू ॥
अन्वेषणम् ॥

[॥ छाडो नित्यम् ॥ ६८ क ॥

छाड अन्वेषणे । इत्यस्य धातोः स्त्रियां भावं इञ् प्रत्ययलोप ऊमात्रागमश्च नित्यं भवति ॥ छाडू । अन्वेषणम् ॥]

॥ न्यतलतोस्तात् ॥ ६९ ॥

न्यत पशुरोमकृन्तने । लतव लत्ताघाते । इत्यनयोः इञ् प्रत्ययलोपः स्यात् । लतवो वकारस्य च लोप इष्यते ॥ न्यथ् । पशुरोमकृन्तनम् ॥ लथ् । लत्ताघातः ॥

॥ पदप्यदप्वन्दां दात् ॥ ७० ॥

पद कुत्सिते शब्दे । प्यद वृत्तज्ञतायाम् । प्वन्द क्षुने । एषां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपः स्यात् ॥ पद् । पर्दनम् ॥ प्यद् । वृत्तज्ञता ॥ प्वन्दू । क्षुतम् ॥

॥ आमनजानोर्नात् ॥ ७१ ॥

आमन वैवर्ण्ये । जान अवबोधने । इत्यनयोर्भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ आमन् । आमता ॥ जान् । ज्ञानम् ॥

॥ छानदोनोरूदागमश्च ॥ ७२ ॥

छान उत्पवने शातने च । दोन पिचुवद्विवरणे । अनयोः इञ् प्रत्ययस्य लोप ऊमात्रागमश्च भवति ॥ छाञ्जू । उत्पवनम् ॥ दृञ्जू । पृथक्पृथक्करणम् ॥

॥ चापः पात् ॥ ७३ ॥

आप अदने । इत्यस्य इञ्जो लोपो भवति ॥ चाप् । भदनम् ॥

॥ वुफः फात् ॥ ७४ ॥

वुफ विहायसा गतौ । इत्यस्येञ्जो लोपो भवति ॥ वुफ् । उड्डीतिः ॥

॥ लेखो ऽन्त्यस्य च फः ॥ ७५ ॥

लेख लेखने । इत्यस्य इञ्ज् प्रत्ययलोपो भवति । अन्त्यस्य खकारस्य च फकारः ॥ लेफ् । लिपिः ॥ शास्त्रदर्शिनां मते एवायं प्रयोगः ॥

॥ रम्बशूबोवार्त् ॥ ७६ ॥

रम्ब शोभायाम् । शूब शोभायाम् । बान्तेष्वनयोः इञ्ज् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ रम्ब । शोभा ॥ शूब् । शोभा ॥

॥ प्रयो यात् ॥ ७७ ॥

प्रय प्रीणने । इत्यस्येञ्जो लोपो भवति ॥ प्रय् । प्रीतिः ॥

॥ आवरडंख्रतूरथाँधरदोरमूरलारसखरां रात् ॥ ७८ ॥

रकारान्तेषु । आवर व्यापने आवरणे च । डंख्र आधारीकरणे । तूर शीतलीभवने । थाँधर त्वरायाम् । दोर गतिचातुर्ये । मूर त्वचो निष्कर्षे भक्षणे च । लार स्पर्शानुगमनस्तिग्धीकरणेषु । सखर प्रस्थाने । इत्येषां भावे इञ्ज् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ [आवरडंख्रतूरापूमात्रागमश्च बोध्यः ॥] आवरू । आवृतिः ॥ डंख्रू । आधारः ॥ तूरू । शीतम् ॥ थाँधर् । [सभयं]

त्वरा ॥ दोर् । धावनम् ॥ मूर् । निष्कर्षणम् ॥ छार् । पलायनम् ॥
सम् । प्रस्थानम् ॥ [मूर् ऽन्च । मूर्न् ॥]

॥ धारवाँवरसारहृन्दृगमूदागमश्च ॥ ७९ ॥

धार त्वरायाम् । वाँवर त्वगयाम् । सार स्वारैकश्रीभवनक्रमानयनेषु ।
हृन्दृ शीतीभवने । एषां भावे इङ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ऊमात्रागमश्च स्यात् ॥
धाः । [सभयं] त्वग ॥ वाँवरु । त्वरा ॥ साः । स्वारः ॥ हृन्दुरु । शीतम् ॥

॥ गाँगलटालतम्बलम्बकलवूललशहलां लात् ॥ ८० ॥

गाँगल गाँगल परैश्चाञ्चल्ये । टाल उपेक्षागमने । तम्बल चाञ्चल्ये । म्बकल
मुक्तौ । वूलल अलंकरणे । शहल शीतीभवने । लकारान्तेषु एषां धातूनां भावे
इङ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ गाँगल् वा गाँगल् । चञ्चलता ॥ टाल् ।
उपेक्षागमनम् ॥ तम्बल् । चाञ्चल्यम् ॥ म्बकल् । मुक्तिः ॥ वूलल् । वेशः ॥
शहल् । शीतलता ॥

॥ दवो वात् ॥ ८१ ॥

दव शीघ्रगता । इत्यस्य भावे इङ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ दव् । शीघ्र
गतिः ॥

॥ वेतनार्थे धातोर्वञ् ॥ ८२ ॥

क्रियाया वेतने गम्यमाने सति धातोर्भावे स्त्रियां वञ् प्रत्ययो भवति ॥
करवञ् । कर्मवेतनम् ॥ परवञ् । पाठवेतनम् ॥ लोनवञ् । लवनवेतनम् ॥
रोजवञ् । स्थितिवेतनम् ॥

॥ व्यञ्जनान्तादकारागमः ॥ ८३ ॥

व्यञ्जनान्तादात्तोरकारागमां भवति उदाहरणानि पूर्वसूत्रे (८२)
उक्तानि ॥

॥ स्वरान्ताद्वः ॥ ८४ ॥

स्वरान्तादातोः वकारागमो भवति ॥ दिववञ् । दानवेतनम् ॥ निववञ् ।
हरणवेतनम् ॥ रुयववञ् । भुक्तिवेतनम् ॥ च्यववञ् । पानवेतनम् ॥

॥ छानद्वसिल्भ्यां वय् ॥ ८५ ॥

छानशब्द-द्वसिल्शब्दाभ्यां तयोर्वेतने गम्यमाने वय् प्रत्ययो भवति ॥
छानवय् । तक्षवेतनम् ॥ द्वसिल्वय् । लेपकवेतनम् ॥

॥ नावो वलोपश्च ॥ ८६ ॥

नाव् शब्दात्तद्वेतने अभिधेये वय् प्रत्ययो भवति वकारस्य च लोपो
भवति ॥ नावय् । आतरः ॥

॥ वार उपधाऽप्रसिद्धता ॥ ८७ ॥

वारशब्दात्तद्वेतने वाच्ये वय् प्रत्ययो भवति उपधायाश्चाप्रसिद्धता ।
तदप्रसिद्धत्वे सिद्धे । व्यञ्जनान्तात् (सू० ८३) इत्यादिसूत्रेणोक्ताकारा-
गमस्य च ऊमात्रादेशो ऽवगन्तव्यः ॥ वारूवय् । भारवेतनम् ॥

॥ क्रेयाद्वरु शिल्प्यर्थे ॥ ८८ ॥

[स्त्रियामिति निवृत्तम्] शिल्पिनः अर्थे तस्य [वि] क्रेयाद्वस्तुनः गरु

प्रत्ययो भवति ॥ लायगृह् । लाताविक्रेता ॥ गंडनगृह् । पुम्नकमंदर्भा ॥
कङ्कलगृह् । कङ्कतिकाविक्रेता ॥ मण्डनगृह् । आर्णपर्दकः ॥ एवमन्येषां
रूढपदव्यनिरिक्तानां पदानां बाध्यम् । यथा स्वनर् इति स्वर्णकारस्य र्छाढः
तस्य स्वनगृह् इति न भवति ॥

॥ दाञ् आदिर्डः ॥ ८९ ॥

दाञ्जशब्दान् क्रेयाद्वस्तुनः शिल्प्यर्थे गृह् प्रत्ययां भवति । आद्यक्षरस्य
दकारस्य डकारो भवति । उत्तरपदे परे तु ज्ञहामस्यानुम्वारः पूर्व (मृ० ३ । ८)
सिद्ध एव ॥ डाँगृह् । धान्यविक्रेता ॥

॥ योग्यार्थे लगो हार ॥ ९० ॥

लग संज्ञे पीढायां च । इत्यस्मान् हार प्रत्ययो भवति योग्यार्थे ॥ लगहार ।
योग्यः ॥

॥ धातोस्तयोग्यार्थे ऽनागमश्च ॥ ९१ ॥

तस्य धातोः क्रियाया योग्यत्वे अभिधेवे सति हार प्रत्ययो भवति अना
गमश्च स्यात् ॥ करनहार । करणयोग्यः ॥ गण्डनहार । ग्रन्थनयोग्यः ॥

॥ स्वरादागमः स्वरवृद्धः ॥ ९२ ॥

स्वरान्नाद्धातोः अन् आगमः स्वरवृद्धः स्वरंण अकारेण वृद्धः भवति
अर्थात् अन आगमो भवति ॥ रूपनहार । स्वादनयोग्यः ॥ च्यनहार । पान-
योग्यः ॥ ह्यनहार । धारणयोग्यः ॥ तत्र न्यादिभ्यस्त्रिभ्य आगमाद्विचर्णलांश्च
इत्येते ॥ निनहार । हरणयोग्यः ॥ यिनहार । आगमनयोग्यः ॥ दिनहार ।
दानयोग्यः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाष्यव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते कृदन्तप्रक्रियायां

भावपादो द्वितीयः ॥९।२॥ कृदन्तप्रक्रिया समाप्ता ॥ ९ ॥

समाप्तं चेदं कश्मीरशब्दामृतं नाम व्याकरणम् ॥

निष्प्रत्यूहानिर्गलत्वविषये योगं नृपद्भ्यामिव
 संप्रीत्या विषये^१ ऽत्र पण्डितपटुः प्रोद्धावितो ऽहं पुग ।
 तत्पादाभ्युपपत्तितः खलु सरस्वत्या^२ गणेशेन^३ च
 ग्रन्थं नूतनमेव पूर्तिमनयं सच्छाब्धिकोलासनम् । १ ॥
 वेदव्याकरणे किल त्रिनयनाभ्यस्ते च सारस्वत
 ऐन्द्रे सादर ऐन्दवे सुमनसां यो बाहुल्ये ऽपि च ।
 प्रीत्या ईश्वरकौल ईशनिरतः कश्मीरशब्दामृतं
 सद्दर्पे सुतिथौ शुभोडुनि शुभे घस्त्रे च मासे व्यधात् ॥ २ ॥
 दोषाच्छादनकृन्मर्त्यः किल देवप्रियो भवेत् ।
 स देवानां प्रियो यस्तु दोषाच्छादनकृद्भवेत् ॥ ३ ॥

इति श्रीकश्मीरमण्डलान्तर्मध्यनगरवर्तिसिद्धलक्ष्म्युपचितप्राशस्त्यवितस्ताकगला-
 प्लावितत्रीडामठप्रदेशनिवासिनेश्वरकौलेनैवा शारदाक्षेत्रभाषाव्याकृतिः कश्मीरशब्दामृताख्या
 यधामति विस्तरतां नीता ॥ शुभाय भवतु वाचकश्रोतृपाठकानामोम् ॥

भद्रं पश्येत् प्रचरेत् भद्रम् । समाप्तं चेदं साङ्गं शब्दशास्त्रम् ।

(१) ^१ विषये देशे च ^२ सरस्वत्या देवतया तन्नाम्नया मात्रा च ।

^३ गणेशेन देवेन तन्नाम्ना पित्रा च ॥

(२) वेदेति इदं पद्यं ग्रन्थारम्भ एव व्याख्याय प्रकाशितम् ॥

[३ । दोषेति दोषाणामाच्छादनं गोपनं शोधनं च करोतीति दोषाच्छादनकृन्
 तादृशो मर्त्यो देवप्रियो देवस्य प्रकाशात्मनो ज्योतिःस्वरूपस्येश्वरस्य प्रियो भवति ईश्वरस्तं
 प्रति प्रसन्नो भवतीत्यर्थः । यस्तु दोषाच्छादनकृन् दोषाणामाच्छादनं वस्त्रतुल्यं कृन्तानि
 छेदयतीति स देवानां प्रियो (देवानां प्रिय इति च मूर्धे पा० सू० ६। ३। २। स्थ-
 वार्तिकोक्त्या) मूर्धः पापी च भवतीत्यर्थः ॥]

अज्ज . कञ्ज . खञ्ज . ग्रज्ज . तेज्ज . दज्ज . न्यत्राज्ज . पज्ज . पलज्ज .
पाज्ज . पूज्ज . पिन्ज्ज . वज्ज . बावज्ज . वुज्ज . बोज्ज . व्रज्ज . माज्ज . रन्ज्ज .
रोज्ज . लज्ज . वज्ज . वुज्ज . वृपज्ज . सपज्ज . सोज्ज ॥

कपट . काँट . कृट . क्रट . खट . गुरट . ग्यपट . चट . चूँट . चेंट .
छुट . छाँट . छयट . छुट . ट्ट . डौँट . नट . पट . पलट . पिट . पीट .
प्रखट . प्राट . फट . फुट . म्वट . रट . रोट . लूट . वट . वाट . वुट . हट ॥

काठ . कुठ . केठ . चमठ . जंठ . व्यठ . टोठ . ट्रेँठ . नाँठ . पठ .
पाँठ . च्रेठ . मेठ . व्यठ . वुठ . शिठ . थ्रिठ . हाँठ ॥

अड . कड . मण्ड . छण्ड . छाड . छाँड . ताड . पेड . बड . वुड .
वुड . मण्ड . माँड . म्वण्ड . रड . लड . ल्यड . वुड . सड . ह्यड ॥

तूँण . प्राण . पिण . र्ण . वुष्ण ॥

कन . खन . छन . जोत . तंत . न्यत . मत . र्त . ल्यत . वात .
वृन्नत . थ्रुत . स्वत . स्त ॥

पाथ . मथ . वृथ ॥

अन्द . आरद . गुन्द . गिन्द . तुन्द . थद . पद . प्यद . प्वन्द . षाद .
ब्राद . मन्द . लद . वद . वन्द . व्यन्द . वुद . सपद . साद . स्यद ॥

श्वद्ध ॥

अन . आछ्न . आन . आमन . कान . कृहन . क्न . क्यन्न . खन .
गन . गुमन . चान . चैन . छन . छान . छाँछ्न . छ्यन्न . छुन . छुन्न .
जान . जैन . द्मन . तन . तीलन . दान . दून . नन . पछान . पजैन .
पाकन . पिलन . पुन्नन . पुन . प्रजन . प्रन . फान . वन . वसन . बाखन .
व्यन्न . मान . मुन . मेत . रन . लहन . लून . लोन . लहन . वखन . वन .

अकारादिवर्णान्तिक्रमेण धातुपाठसूची । २८१

व्यङ्गन . व्वगान . व्वन . व्वोन . शिग्न . सन . सपन . स्यन्न . दान . दामन .
होन . ह्न ॥

काम्प . कुा . कृा . खप . गृप . ज्ञाप . छप . ज्ञा . टप . व्यप .
तप . त्रप . थिप . दप . नप . नौप . पप . पप्प . याप . व्यप . वृप . श्रप .
हप ॥

बुफ ॥

क्व . ग्वव . च्वम्ब . ल्वम्ब . व्यम्ब . हुव . ल्यम्ब . त्वम्ब . व्वम्ब . [निव .]
फव . रम्ब . लव . ल्व . गूव ॥

खम . गर्म . चम . चुम . थम . दम . नम . ग्रम . लम . वाम . वृप .
शम . सम . हम . हुम ॥

काय . द्वय . वृय . पय . प्रय . विय . लय . लाय . ल्य . वय . वाय .
वृय ॥

अद्दर . अन्ज्ज . अत्र . अन्तर . आज्ज . अँट्ट . अँदर . आपर .
आवर . ईर . कतर . कँज्ज . कर . कहर . काच्चर . कायर . कार . काव्व .
कूर . कूर . खण्णर . खर . खार . ख्वखर . खोर . गँज्ज . गर . गार .
ग्रांजर . गीर . गेर . गोर . गोवर . चर . चर . चार . चार . च्यन्त्र . चीञ्जर .
चीर . चूकर . चूर . चोव्वर . छकर . छर . छर . छ्यंटर . छिन्दर .
छ्यंवर . छुञ्जर . छुंटर . छुंवर . छेर . छोर . जर . जर . जिङ्गर . जीटर .
ज्वङ्गर . ज्वज्जर . जुव्व . जूर . जाव्वर . ज्जर . ठहर . डंखर . डर . तँचर .
तँञ्जर . तर . तार . तीञ्जर . तूर . तोवर . त्रकर . त्रंवर . त्रोर . थँज्जर .
थर . थँथर . थार . थुर . दर . दर . दाञ्जर . दार . द्वदर . द्वंवर .
दुञ्जर . दूर . दोर . नेञ्जर . नांजर . निक्कर . न्वंवर . न्वंवर . नेर .

नोम् . पंजर . पंज़र . पंहर . पर . पार . पास् . प्यतर . पीठ . पीर .
 पशर . पठा . पूर . पैर . पोर . प्रार . फर . फंस् . फहर . फास् . फिर .
 फुकार . फुदर . फेर . फोर . फ्यार . वगार . वंहर . वंज़र . वर . वंल .
 वहर . वाग्र . वाज़र . वाँवर . विगर . व्यस् . व्रंस् . मठार . मंज़र .
 मर . मर . मंषा . महार . मार . मुचर . म्वंस् . म्वंण्डर . म्वंहर . मुसर .
 मुंन्द्रा . मुँत्र . मूर . मोर . यंतर . यार . येर . रंल . रावर . लतार .
 लार . लंहर . लूर . लोर . वंहर . वथर . वर . वहार . वार . विचार .
 व्यंज़र . व्यंज़र . व्यंठर . व्यंहर . व्यंप्र . व्यलर . व्यंवर . व्यसर . वुकर .
 वुखर . वुथर . वुदर . वुफर . वुवर . वुर . वुसर . वोर . वोवर . शूवर . शेर .
 सखर । संज़र . संज़र . सन्दर . सन्दार . सर . साँगर . सार . स्यंज़र .
 स्यंन्द्र . सीर . स्वंम् . स्वर . स्वसर . सार . डकर . डंहर . इन्द्र .
 डर . डहर . डार . डंम् . डंम् . डंप्र . डार . ड्र ॥

अल . अहल . कल . कुपल . कोल . खल . खोल . गल . गाँगल .
 गाल . गेल . गाँगल . जल . जाल . ज्यखल . ज्यल . छल . छल . कृकल .
 जल . जाल . जल . टल . टाल . डल . डाल . ड्यल . डुल . डाल .
 तम्बल . तल . ताल . तुल . तेल . तोल . थल . दल . न्यङ्गल . नील .
 पल . पाल . पिल . पिशल . पुल . पजल . फल . फाँफल . फुल . बल .
 बाल . मपल . मल . म्वकल . मेल . लुल . वल . वाल . विगल . वृजल .
 वृनल . वृलल . वृशल . वोल . शहल . संवाल . हल . हाँकल . हिल . हल ॥

अंहराव . अंज़राव . अवसाव . अंवाव . अपाव . अलराव . आहराव .
 आपराव . आयव . आरव . आलव . आवराव . कंज़राव . कपटाव .
 कपनाव . कपव . कोकव . कृचव . काव . कण्डराव . कुललाव . गंन्जराव .

अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठसूची । २८३

गिल्व . ग्यव . गुजराव . गुलव . गांश्राव . घताव . चाव . चीञ्गाव . चुकाव .
 चुकराव . च्वग्नाव . च्वमूराव . चुव . छक्काव . छञ्जराव . छाव . छ्यद्य्गाव . छिव .
 छिव्गाव . छ्यव . छ्यव्गाव . कृकव . कृञ्गाव . कृद्गाव . कृपगाव . जीद्गाव .
 जुव . जुव्गाव . जीव्गाव . ज्जव . टुव . टुकव . ठगाव . डखव . डम्बराव .
 हुलनाव . हुलव . हुव . तञ्जराव . तञ्जगाव . तव . ताव . तीजराव . तांवाव .
 त्रकराव . त्रग्नाव . त्रञ्जराव . त्रम्बराव . त्राव . त्रम्बव . त्रग्गाव . थञ्जगाव . थव .
 थाव . दद्गाव . दवव . दव . दाञ्जगाव . दाव . द्ढगव . द्ढगनाव . द्ढद्गाव . द्ढ्य्गाव .
 द्दन्जगाव . द्दनव . द्द्वग्गाव . द्द्वग्गाव . नञ्जगाव . नद्गाव . नव . नहाव .
 नाव . नांश्राव . निकराव . न्वम्गाव . न्वव्गाव . नेछव . नोम्गाव .
 न्याव . पछताव . पञ्जगाव . पञ्जगाव . पटाव . पद्गाव . पखवि . पर्जनाव .
 पाकव . पाव . पांस्त्राव . पिट्गाव . पिलनाव . प्यव . पीद्गाव . पीनव .
 पुशाव . पूद्गाव . पोरव . प्रजनाव . प्राव . फकीव . फालव . फांस्त्राव .
 फयञ्जव . फिख . फुद्गाव . वञ्जगाव . बडाव . बद्गाव . बद्गाव . वन्जगाव .
 बर्काव . बलराव . बांश्राव . बांजगाव . बाव . व्यञ्जगाव . वुव . व्रमूगाव .
 मञ्जगाव . मनव . मन्जगाव . मदीव . मष्गाव . मांश्राव . मिलनाव . मिलव .
 मुञ्जगाव . म्वद्गाव . म्वण्द्राव . म्वद्गाव . म्वलय . मुसराव . मुन्जगाव .
 मूत्राव . मारव . यत्गाव . रञ्जगाव . रन्जनाव . रन्जव . राव . रावराव .
 गिन्जव . गिव . हव . रूकव . लटाव . लडाव . लतव . ललव . लिथव .
 ल्यद्गाव . लिव . ल्यव . लृक्काव . वजव . वद्गाव . वथराव . वनव . वव .
 वहाराव . व्यञ्जगाव . व्यञ्जगाव . व्यद्गाव . व्यद्गाव . व्यपराव . व्यव .
 व्यव्गाव . वुक्काव . वुखगाव . वुग्गाव . वुडाव . वुथगाव . वुसराव .
 वुदव . वीव्गाव . शमाव . शृगाव . सपनाव . सगर्व . सञ्जगाव . सताव .

सन्दराव . साव . स्यज्गाव . स्यञ्गाव . सिव . स्वखनाव . स्वखव .
 स्वग्राव . स्वत्राव . सुरव . सुलव . सुव . स्रव . स्वग्गाव . हद्गाव .
 ह्न्दगाव . हाँद्गाव . हाव . ह्ख्राव . ह्त्राव . ह्त्राव . ह्मगाव . ह्सनाव .
 ह्सव ॥

कश . केश . वृश . नश . पश . फयश . फुश . (फृश) फेश .
 व्रश . शाश . स्वर्श ॥

डेप . तांष . द्वप . पांष . घाष . मष . मुष . रोष . वष . शष ॥

अवस . अस . आवस . आस . कस . कास . खस . ख्म . चस .
 ज्वस . द्म . ठास . डस . त्रस . दस . पिस . प्रस . फस . बस . पास .
 मुम . रस . र्म . लस . लिस . लोस . वस . विम . वृवस . वृलस . वृस .
 स्म ॥

कुह . खह . ग्वह . ग्द . च्द . पिह . फह . व्यह . मुह . ल्ह . बुह .
 सह ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
 अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठ-
 सूत्रीपत्रं समाप्तम् ॥

अथाकारादिक्रमेण सूत्रसूची ।

अकार इकारे ष १ । ६

अकारलोपोपधाह्रस्वौ चोनुज्ञोः २ ।

३ । ३७

अकारव्यञ्जनान्तानां पुस्येकवचने

वा ऽन ऽसर्वनाम्नाम् २ । १ । ५८

अकारान्तानां प्रथमैकवहृत्वे लिङ्ग-

वत् २ । १ । १

[अकारे ऽकारलोपः १ । ५ क ।]

अञ्जोरयोराहागमो निश्चयसामान्ये

२ । ३ । ३८

अङ्गीकारे संबोधनमुख्यप्रत्यया आह-

नृशब्दात्परा उक्त्युपक्रमे २ ।

२ । २६

अञ्ज आदेशलोपश्च ८ । ३ । ५७

अञ्जप्रसोराकारः ८ । ३ । ५२

अङ्गिशब्दादुर्दृष्टाविद् ४ । ३६

अटलपङ्कशब्दो विकल्पार्थे ४ । २६१

अतीते इध् ९ । १ । ५

अधिकरणे क्यथन्तौ २ । १ । ५३

अधीनार्थे बुज् ४ । १६०

अनः पूर्वमावा ८ । ४ । ११

अनादरापत्यार्थे ऽधमशब्देभ्यः कद्

४ । ५

अनादरार्थे कल्य् ६ । ३

अनादेशकर्तृधातुभूनादौ नो आदेशाः

८ । ३ । ६८

अनारब्धा क्रिया भविष्यत्काळः

८ । २ । १

अनि च ९ । १ । १८

अनु वा ९ । २ । ३

अनेककार्यवित्कर्तृमत्तायां तत्तत्क्रिया

धातुभ्यश्च ८ । १ । १०

अनेकपदेषु वाक्यारम्भपदान् ९ ।

१ । ४८

अन्ते सां प्रत्ययश्च ७ । २ । ३

अन्त्यस्य वान्तिः २ । ३ । ६

अन्द्रान्तानर्पारणे च २ । १ । ५७

अन्तो ऽपि च ४ । १२८

अन्यतो ऽपि च ४ । १४३

अन्यतो ऽपि पृशुजातेः ६ । २१

उतु वा ९ । १ । २२
 उन्वन्तं लिङ्गवत् ९ । १ । २३
 उपमाने थु ४ । १२६
 उभयेषां तम्यम्कम्डम्हुमो द्वितीया-
 धेकवचनेषु २ । ३ । ५
 उलु १ । ५ । ७२
 उल्लुन्ताभ्यां राहुद्भ्यामिः ४ । १४१
 उवर्णान्तानामिकारः २ । १ । ३०
 उ वा ४ । २९
 ऊकारादौकारस्य वत्वम् २ । १ । २०
 ऊदन्तवर्गस्य चवर्गः प्रथमावहुत्वा-
 दिषु २ । १ । २२
 ऊदन्तानां पुंसि २ । १ । २
 ऊदितोरकारागमः स्त्रियां सकारे
 २ । १ । २१
 ऊदोकारस्य ९ । १ । १५
 एकत्वनिर्दिष्टपरिमाणादिशब्दात्ख-
 ण्डा च २ । ३ । ४५
 एकत्वे ऊमात्रादेशः ८ । ३ । ८
 एकपदे भावनः परा वा ९ । १ । ४७
 एकानेकाभ्यां द्वे द्वे वचने ८ । १ । ४२
 एकार ऐ १ । ८
 एत ईत् ९ । १ । १४
 एभ्य एव संबन्धप्रत्ययाश्च ९ । १ । ४६

एयश्च पुंसि ८ । ३ । १८
 ऐठादिभ्यो ऽमरागमश्च २ । ३ । ४४
 ओकारस्योकारः सादेशपुंर्त्तरि च ८ ।
 ३ । २४
 ओदतौ वत्वाप्रसिद्धत्वे ८ । ३ । ४३
 ओदेहुपधाया ऊदीतौ ८ । २ । ७
 ओर्नुप्रत्ययौ वान्त्यलोपश्च ४ । १३६
 ओवावादयः सामान्यपूर्णयोः ८ । ३ ।
 ७८
 औकार औ १ । ९
 औ प्रत्ययः प्रियकनिष्ठयोः २ । २ । १७
 कंगो ऽल्पार्थे राकारश्च ६ । १२
 कडपास्त्रशुकामञ् ९ । १ । ४२
 कथादीनां च २ । १ । २५
 कपटद्वननहावपिलाफिरमाज्जमिलव-
 मुच्चरमूरल्यववृठवुहामन् ९ । २ । ३५
 करो लेपकायुधे ९ । २ । ३०
 कर्तरि वुनु ९ । १ । २५
 कर्तुः परौ वा ८ । २ । ३५
 कर्तृवृत्तीयायामिदौतौ २ । १ । ५६
 कर्तृधातूनामाख्यातभूतक्रियैव नित्यम्
 ९ । १ । ३९
 कर्तृयुक्तायाः कर्तुरन्ते च २ । २ । ३१
 कर्मणि पुंवहुत्वे इदाद्यस्वरस्य ८ । ३ । ४

कर्मण्यन् ८ । १ । ३४
 कर्मण्यस् भूते ८ । १ । ४३
 कर्मयुक्तायाः कर्मान्ते २ । २ । ३०
 कर्मोपपदे पुंस्यऽश्लीले ९ । १ । ३३
 कवर्गस्यैकत्वे ऽपि ८ । ३ । ७१
 कवर्गान्तानां चवर्गः ६ । ९
 कवर्गान्तातां चवर्गादेशः क्रमात् ४ ।
 ४७
 कशीर्देशभवे उह् अन्त्यस्वरादिलो-
 पोपधादीर्घां च ४ । ११८
 काँझाह्कँझाह्शब्दावेकत्वे २ । ३ । ३१
 कामप्रवेदने आपराः ८ । १ । १४
 काम्पकृपत्रापजपटपां पात् ९ । २ । १५
 कालत्रयनद्विशेषक्रियाकर्मकर्तृबोध-
 कृदारूपातः ८ । १ । १
 कालार्थे कालवाचिभ्यः ४ । १५४
 काव्नाग्वँद्भ्यश्च ६ । २०
 किञ्चिदर्थे पहान् ४ । १९३
 कितावनस् ९ । १ । २०
 कित्तिकिञ्जान्तौ कर्मबहुत्वतः २ । १ ।
 ५५
 कुन् एकार्थे ४ । १९१
 कृद्शब्दादल्पार्थे उन् ४ । ९७
 कृद्शब्दस्योपधायाः प्रथमाबहुन्वे

द्वितीयाद्येकवचनादिषु चाप्रसिद्धता
 २ । ३ । २५
 कूँहो ऽन्त्यस्य सश्च २ । ३ । २९
 कृतादेशव्यञ्जनान्तेभ्यश्च २ । १ । १४
 कृतादेशानामूपात्रा आगमः २ । १ । १६
 केन्त्रशब्दो नित्यं बहुत्वे २ । ६ । ३०
 केवलात्सुखार्थे ९ । २ । ५१
 केवलो हतशब्दः कचिन्नैकत्वे २ । २
 २४
 कोजुमिभ्युजुशब्दाभ्यां स् ४ । १४४
 काँतुके सर्वे प्रत्यया ह्यपराः ८ । २ ।
 ३३
 क्त्रखोत्रपत्रोत्रव्यत्रहत्रां चात् ८ ।
 ३ । ८१
 क्त्रहत्रोस्तः ८ । ३ । ६३
 क्याहः कर् ४ । १४०
 क्याहो ह्रस्वः ४ । १२९
 क्रियातिपत्तिः इहे अहान् अहाव् इ-
 हीव् अहा अहाव् प्रत्ययाः ८ । १ । ३२
 क्रियाऽभावे नपराः ८ । १ । १३
 क्रियायाः क्रिमादिशब्दस्वरूपेभ्यो वा
 सन प्रत्ययः शङ्कायाम् ८ । १ । २५
 क्रियासंबन्धिनो ऽव्यया नित्यम् ५ । १
 केयाद्गृह शिल्पार्थे ९ । २ । ८८

कचित्पूर्व एव ४ । ४४
 कचिदेकतरः ४ । ६०
 कचिद्युगपच्च ४ । ६१
 कचिल्लदपि ४ । २०
 कचिल्लोपः ९ । १ । ३६
 कङ्क्षब्दाद्भारिके ४ । ८१
 कंडो ऽल्पार्थे ४ । ७४
 कङ्क्षुगंशुभ्यां वा लोपः ४ । ४६
 खनञ्च्यनोर्नात् ९ । २ । १४
 खरतरफरफेरपरसोरां रात् ८ । ३ । ९१
 खरश्च ६ । ६
 खसत्रसोरन्त्यस्य रश्च ८ । ४ । २९
 खसवसोस्थः सर्वत्र ८ । ३ । ६६
 खार्मासार्शादीनां च २ । १ । १८
 ख्वतनिश वा ऽपायपञ्चम्याम् २ ।
 १ । ६२
 गङ्क्षुः पकः ८ । ४ । ३३
 गङ्क्षो गतागतप्रयोगा उदन्तभावतः
 कामार्थे ९ । १ । ४९
 गङ्क्षो ऽतीतानागतौ धातुभावतस्त-
 व्यार्थे ९ । १ । ४२
 गङ्क्षो ऽपि योग्यार्थे ऽत्र ८ । १ । ४७
 गङ्क्षो योग्यार्थे ८ । ३ । ८९
 गंडो ऽदात् ९ । २ । १३

गंडो वस्तुसाकल्ये ४ । ७५
 गतौ गङ्क्षो ऽन्त्यस्यैव ८ । ३ । ५८
 गदश्च ४ । ७७
 गरः काठिन्ये च ८ । १ । ५३
 गराबृहसंस्कारे ६ । २६
 गलत्रलडलडोलफलफवल्लुमेलां कात्
 ८ । ३ । ९३
 गांगलटालतंबकम्बकलषुलकशइकां
 कात् ९ । २ । ८०
 गाटशब्दान्निपुणे ४ । ७३
 गाव्शब्दस्यौकारः १ । १ । ७२
 गिल्लवश्चेष्टार्थे ऽन्त्यलोपश्च ९ । २ । ३६
 गौणे प्रत्ययस्वरात्तः ८ । २ । १४
 गूत्शब्दादतिशये ४ । ७६
 गृजो जात् ९ । १ । ६४
 गृहः सकारो वा ९ । १ । २१
 गृत्शब्दाच्चारे ४ । ८३
 चतुर्थ्यां कित्तु किञ्चान्तौ पुंस्त्रीकर्मेकतः
 १ । १ । ५४
 च्ररच्रुवमोरवमर्चां नित्यमिञ् ९ । २ ।
 २४
 च्ररफवशफुहमर्चवुच्चफिच्चां नित्यं
 संबन्धप्रत्ययाः ८ । १ । ४५
 च्ररादीनामिन्प्रत्ययसंबन्धप्रत्ययैर्वि-

धिः ८ । २ । ९
 झलञ्जनथकफसफुटफुल्लपथराव-
 हल्लहल्लभेभ्यो वा ८ । ४ । ११
 घाटते ऽनेककाळक्रियायुगपदुक्ताव-
 प्रधाना कृत्क्रिया ९ । १ । १
 घापः पात् ९ । २ । ७३
 चार्चरितारफुकारफयारमारस्वरां
 रात् ९ । २ । १७
 ज्ञासः कृत्त्रिमे सस्य च खः ६ । १३
 चिखिह्नां पुंस्येव ९ । २ । ४१
 चिख्योरौवादेशः ९ । १ । ३७
 चुवमोरवयोर्नित्यम् ८ । ३ । ९
 चुचौ च स्त्रियाम् २ । १ । ४९
 चूटल्लटफुटां टात् ९ । २ । ६५
 चूरशब्दाद्बालक्रीडायां च ४ । ३
 च्रेटलूटवाटां टात् ९ । २ । १२
 च्चैनश्चावागमः ९ । १ । ४३
 च्चोरश्चुपरः २ । ३ । ४०
 च्चोरश्चादेशो दशभ्यश्च ४ । १९०
 च्चोरो विश्वगर्थे च्चवचवादेशौ च ४ ।
 १५७
 च्चयल्लञ्जल्लतोळदळमेळां लात् ९ ।
 २ । १८
 च्चवकसपलंगाभिश्च ९ । २ । ३३

च्वच्छब्दात्स्वव्यभिचारे ४ । ८५
 च्वंदूशब्दस्य च्वंदू आदेशः सस्य-
 व्यतिरिक्ते ३ । १२
 च्वह्वहोश्च्यभ्यौ च २ । ३ । ८
 च्वहश्च ९ । २ । २२
 छकछिकञ्जमकट्टकफुंकुशैकापिञ्जो
 लोपः ९ । २ । ५६
 छकः स्वार्थे ८ । ४ । २३
 छपञ्चैनपानां भूतकर्मधातुषु ८ । ४ । १९
 छल्लतिल्लिमावन्यतश्च ४ । १६५
 [छ्लाडो नित्यम् ९ । २ । ६८ क]
 छ्लाँड ऊमात्रागमो वा ९ । २ । ६८
 छानदोनोरुदागमश्च ९ । २ । ७२
 छानद्वसिल्लभ्यां वय् ९ । २ । ८५
 छावो यखि यो वा ८ । २ । २७
 छ्यनसपनोर्नात् ८ । ३ । ८८
 छ्यह् छ्यह् छ्यख् छ्यव छ्यस्
 छ्यह् स्त्रियाम् ८ । १ । १२
 छुकवञ्जुकटकटुकटुकवटुकत्रुकथकपा-
 कवफुकफुकत्रकामुञ्जोपो वा ९ ।
 २ । ९
 छुकशब्दात्स्पृतायाम् ४ । ८२
 छुम्बज्जमवगारव्यहळमळोसवृता-
 मऽच्च ९ । २ । ७

जंङ्काञ्जुन्नुश्च शाककाष्ठभेदयोः ४।

१६८

जत्शब्दात्तद्धति ४। ३३

जलस्थानार्थ एव बल् ४। १७१

जलात्पादनिदाघे ६। २५

जागटाङ्गदगमङ्गलगलागवृङ्गश्वङ्गां गात्

९। २। ५७

जातेरपत्यार्थे पूतु ४। १

जानो भविष्यन्त्याश्च ८। १। ५८

जाम आत्वं परस्वरलोपश्च २। १। ७१

जिघत्सावलोपश्च ४। ३१

जीवादिष्यथाकारिभ्यो हंतु ४। २५

जुवहुवताववृहवां वात् ९। २। १९

जेन उपधाया इदाद्यन्तलोपो ऽपि

प्रत्ययधात्वोः ९। २। ४९

जेरन्त्यस्यौव् ८। ४। २६

जेरन्त्यस्वरस्य पूर्ववच्च ८। ३। ५४

ज्यवश्च ४। १८

ज्यवः सूचके ४। १७

ज्हशब्दस्य तु द्वितीयादिषु ३। ३।

३२

ट्टुशब्दान्मानावपने ४। ७८

ट्टुजटोर्जटाधारिणि ४। ८९

टवर्गान्तानां च २। १। २६

टवर्गान्तानां च ४। ४९

टोठोर्वा ऽनागमो ऽन्त्यस्वरलोपश्च ४

४३

ट्यठः प्रयोजने ९। २। ६६

ट्यठो वा ८। ४। १९

डास्फासोर्विनाशकभेदकयोः ४।

१००

डेषव्यहरोषमर्षां ठः सर्वत्र ८। ३। ६२

डेषो ऽनो लोपो द्वेष्टादेशश्च ८। १।

५४

डेषो हावो वा ८। ४। ३२

ड्यठातिशये पूर्वं च ८। १। २७

तकारादोकारः ८। २। १८

तगश्वंगलगां गात् ८। ३। ८०

त चार्थे ४। १७८

तच्छब्दस्यैकत्वेन क्रियासंबन्धे ऽस्

८। १। ३३

तच्छ ऊमात्रागमो वा ९। २। ६२

तच्छमंदछरछां छात् ९। २। ६१

तञ्ज्रतञ्ज्रस्यञ्ज्रां च क्वचित् ९। २।

३९

तत्परतो हत् ४। १७५

तत्परतो हस्य शः ४। ११६

तदतिपत्तौ हे पराः ८। २। २३

तदभावे नपूर्वाः २ । २ । २९
 तदस्यास्तीत्यलादयः ४ । १४
 तदात्वारब्धे वर्तमानां ८ । १ । ७
 तयोः पूर्वाकार ओदप्रसिद्धत्वे ८ ।
 ३ । ४२

तयोरनागमः ९ । १ । २९
 तयोरेकतराद्ये तदितरः ८ । १ । ३१
 तरपरडल्लगां हेतुप्रत्ययागमलोपो-
 पधादीर्घौ ८ । ४ । २८

तल्लवजोर्यागमो वा ९ । २ । ४
 तवर्गस्याप्रसिद्धचवर्गे रे ८ । ४ । २५
 तवर्गस्याप्रसिद्धः सर्वत्र सामान्यादौ
 ८ । ३ । ७२

तवर्गान्तानामप्रसिद्धः २ । १ । २३
 तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ४ । ५०
 तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ६ । ११
 तस्मात्परौ पाठि पाठिन्वा ४ । १२७
 तस्मादनऽनसौ वा ४ । १३३
 तिप्पियिम्कम्इम्हुमाश्चोभयेषाम् २ ।
 ३ । १६

तिहादिभ्यः काले ऽलिः ४ । १३८
 तिहादिभ्यः प्रकारोक्तौ धः ४ । १२५
 तिह् यिह् क्पाह् इह् हुह् शब्दाः पुंस्य-
 प्राणिनि २ । ३ । १

तेभ्यस्ताञ्जनाञ्जनां स्वाज्ञातायाम्
 ८ । १ । २६
 तौल्यपरिमिते युत्तु ४ । १०९
 त्यंको नित्यम् ८ । ३ । ४२
 त्रकस्तुछायाम् ६ । १४
 त्रकुरुशब्दस्य च ४ । ५३
 त्रिषहोरन्त्यलोपश्च २ । ३ । ३४
 त्रिहस्तारादेशः २ । ३ । ३९
 त्र्यक्षरादीनामुलोप उलोश्च ६ । ८
 त्र्यक्षराधिकानामात् ६ । ४२
 त्वच्छब्देन कर्मणि भूते च ८ । १ । ३६
 त्वच्छब्देनाय् ८ । १ । ४०
 त्वहेहन्दौ द्विलोपः पुंस्रियोर्वस्यात्वं
 च २ । ३ । १८

त्वञ्चऽस्यौ बहुत्वे २ । ३ । १५
 थकूपकोरोवादीनां पुंवर्तमानादेशा-
 च्छहोर्लोपश्च भूते ८ । ३ । ७७
 थारवाँवरसारहृन्द्गमूदागमश्च १ । २ ।
 ७९

दगादायुधे ६ । ९७
 दजरोज्वृपजां दः ८ । ३ । ६४
 दजो जालः ८ । ४ । ३१
 दन्दनस्तोरनिष्ठार्थे आन् ४ । २८
 दवो वात् ९ । ३ । ८१

दाञ्ज आदेर्हः ९ । २ । ८९
 दाञ्जशब्दस्यापि ३ । ८
 दारुशब्दाद्यागमो वा ४ । १९
 दाहः करुणायामुपधाह्रस्वश्च ४ ।
 ८९
 दिदावोर्नल्लौ व्यभिचारिण्याम्
 ९ । १ । ३२
 द्वगरङ्गसर्गां गात् ९ । २ । १०
 द्वगुर्ध्वतुशब्दाभ्यां सादृश्ये ४ । ७९
 द्वदरज्वजरस्वसरां च ७ । २ । ६
 द्वृशब्दात्सृगार्थे ४ । ६७
 द्वृशब्दादायुधे ६ । २७
 द्वषपोषमपरोषां षात् ८ । ३ । ९५
 द्वहः प्रधूलोपो वा ४ । १४७
 दून्धरो ऽन्त्यव्यञ्जनलोपः ९ । २ । ६०
 दूरविधौ जिप्रत्ययः सर्वेषु ८ । २ । २२
 दूरे पूर्वं हतोच् च २ । २ । २१
 देशकालभवे चोकृ अस्त्रियाम् ४ ।
 ११९
 देशभवे ह् प्रत्ययश्च ४ । ११७
 द्विषुशब्दस्य घारादेशश्च ४ । १३
 द्वितीयायां स्त्रावसंबन्धषष्ठ्यां च
 २ । १ । ३८
 द्विरुक्तेन च ३ । १४

द्व्यादिभ्यः पञ्चभ्यो युगपदर्थे
 शव्य ४ । १८६
 धातुभ्य आनव्यये ५ । २
 धातोः परे प्रत्ययाः ८ । १ । ६
 धातोरानागमः ८ । १ । १९
 धातोरे बहुत्वे ८ । ३ । ३६
 धातोस्तद्योग्यार्थे ऽनागमश्च ९ । २ ।
 ९१
 न क्त्त्रशुक्त्त्रश्च छुक्त्तेजपजरोक्त्त्रञ्ज-
 बावज्जल्यञ्जश्रोक्त्त्राम् ८ । ३ । ४९
 न क्त्त्रादिभ्यो ऽनो लोपादि ८ । ४ ।
 १७
 न क्त्त्रलादीनां शेषं कर्म २ । १ । ७४
 न ख्वन्तन्नान्स्वन्हन्वनादीनाम् २ ।
 १ । २४
 न ख्वंस्वकोः ६ । १०
 न गच्छो ऽप्रसिद्धचवर्गाच्च ८ । ३ ।
 ५१
 न गुहत्वं ह्रस्वस्य संयोगे २ । १ । ७९
 न क्वृक्त्त्रंशब्दयोः ४ । ४८
 नञर्थे धातोरनप् ९ । १ । ५१
 न मूलादीनाम् २ । १ । ३५
 नलो लो वा ९ । १ । ३४
 नव उपधाया वश्च ९ । २ । ३८

नक्व वा ऽर्वाच्चभ्यः ४। १८७
 न वाक्येषु १। २
 न संख्यावाचिभ्यः २। १। ५
 न संज्ञायाः ४। २
 न संयोगे तत्रोः २। १। ६८
 न हौ ८। २। ८
 नान्तस्य झः ८। १। ७३
 नावो वलोपश्च ९। २। ८६
 नाऽसमोर्लोपो ज्ञेः ८। १। २५
 निकटविधौ इत् इत् हि इत् प्रत्ययाः
 ८। १। ५
 निदियिभ्य इलोपः ९। १। ८
 निदियिभ्योकारलोपः ९। १। २१
 निघोरावादिलोपः ८। ४। १२
 नियमारब्धे च ८। १। ९
 निर्धारणे च ४। १८३
 निश्चयार्थे धातुलिङ्गस्वरूपान्ते यः
 प्रत्यययोर्मध्ये वा २। ३। २१
 नेरुदीतौ प्रत्ययोकारेकारयोः ८।
 ३। ३४
 नेरुक् ९। १। ३८
 नेरो द्रा च ८। ३। ५६
 नेश्चाञ्चल्येपि ८। १। ५५
 नैरन्तर्यारब्धे च ८। १। ८

नोदन्तानां पुंसि २। १। १३
 नोदन्तानां पुंसि २। १। ११
 म्प्रत्यये सर्वत्र २। १। १२
 न्यतलतोस्तात् ९। २। ६९
 न्यादीनामलोपः ९। १। ३१
 पञ्चरोच्चश्रोचां ज्ञात् ९। २। ५८
 पञ्चुअपञ्चुशब्दाभ्यां योर् ४। २२
 पञ्चम्यन्तादिगर्थे किन्ति ४। १५३
 पञ्चम्यामपर ओर् ४। १३७
 पञ्चम्यामिदौतौ प्यठान्तौ निशा-
 न्तावन्द्रान्तौ वा २। १। ६५
 पञ्चम्यां प्यठान्तोपि ४। १३४
 पञ्चाहः समासे ३। १०
 पटस्य त् ४। १६४
 पण्डितगुजरयोरां ६। ११
 पत्शब्दाद्दुपे ४। ८४
 पत्याहाने म्लेच्छयापि २। २। २२
 पथो रकारश्च ४। १५१
 पथ्शब्दस्य पुंलिङ्गे च ३। ९
 पदप्यदप्चन्दां दात् ९। २। ७०
 परशब्दाद्दु ४। १२४
 पाञ्चुशब्दस्य वस्य शश्च ४। ११०
 पाथो नित्यम् ८। १। ५९
 पानशब्दादिप्रत्ययलोपः २। ३। ३६

पानशब्दाद्गु उगधाह्रस्वश्च ४।१२३

पान्त्रः पेशः २ । ३ । ४१

पिगङ्गोर्भूते ८ । ३ । ४८

पिगङ्गोः स्त्रियामत्प्रत्ययस्वरस्य ८ ।

३ । ६०

पित्रोः सहजापत्नीयसंबन्धे पुंसि नुरु
४।८

पितृशब्दात्त्रलोपः ४।१०

पिद्योरिलोपश्च ८ । ४ । ९

पिहमुहसहगृह्णन्तां शः ८ । ३ । ७५

पुंकर्तरि ओन् एन् ओन् एव ओस्

एन् भूते प्रत्ययाः ८ । ३ । ३९

पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च ८ ।

३।१०

पुमादराहाने विशिष्टान्नाम्नो वा

पूर्वे हे २ । २ । ३

पुंमाणिन एकत्वसंबन्धे हस्य सः

सर्वत्र २ । १ । ४६

पुंसि संबन्धपठ्यां च २ । १। ४१

पुंस्युन् ८ । २ । २

पुंस्येकारस्य यदीतौ कर्मेकत्वानेकत्वे

८।३।२१

पूर्णभूते आन् आस् आथ् आव् आम्

आन् प्रत्ययाः पुमेकत्वे ८।३।३५

पूर्वतरार्थे प्रार्थादेशः ४ । १५२

पूर्वपदस्थे अस्यानुस्वारः ३ । ७

पूर्ववर्णोकारस्यौकारः स्त्रियाम् २ ।

१ । ३३

पूर्वे परे वा यिधातुरूपतः ८।१।५०

पूर्वोत्तरपदस्थभेद्यभेदकांभयविशिष्टा-

न्यपदबोधको बहुव्रीहिः ३।१३

पैस्युगले टूक् ४ । १७४

पोठो ङक् शक्तौ ९ । २। ४५

प्रत्ययस्य लोपो द्वितीयाकर्तृतृतीययोः

२।३।९

प्रत्ययादेरोत्पुंसि २ । ३ । १३

प्रत्ययादेर्यो रान्तेभ्यः ६ । ३०

प्रत्यये प्रत्ययखकारस्य ङः ८।१।३८

प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र ४।१३१

प्रथमैकानेकत्वे च ८ । १ । ४८

प्रथमोत्तमैकत्वे दीर्घः ८ । २ । ३१

प्रधानातीते उ ९ । १ । २६

प्रयत्नयत्रयां यात् ८ । ३ । ९०

प्रयोगलिङ्गस्यौकारोपधाया आत्वं

सर्वत्र २ । ३ । १४

प्रयो यात् ९ । २ । ७७

प्रसः पिच्च ८ । ३ । ५५

प्रसः पीनादेशश्च वा ८।४।१५

प्राणप्रकाशयोर्ल्थ् ४ । १६३
 प्राणिकृतादेशेभ्यो रंग च ४ । १२८
 प्राणिनि मिच्छोपो वा सकारे २।३।२०
 फट उपधादीर्घश्च ८ । ४ । १६
 फटफटरोटां टात् ८ । ३ । ८४
 फरश्चौरिण्याम् ९ । २ । ३३
 फश उन्मादिनि ४ । २१
 फिच्चफुह्फवशषजववृच्चां वा ९।२।१६
 फेरव्यहमेळां च ८ । ३ । २१
 फवतुशब्दस्य च ६ । १६
 बंगात्तत्पायिनि ४ । १०१
 बहृशब्दादीपी वा ४ । ५६
 बमोन्तरायिणि ४ । १०२
 बर्साशब्दादाढ्यार्थे ४ । २७
 बहुत्वे ऽकारागमः २ । १ । ११
 बहुत्वे आ अयपराः ८ । १ । १८
 बहुत्वे एकारः ८ । ३ । १५
 बहुत्वेनाख् ८ । १ । ३५
 बहुत्वे वैत्वम् २ । ३ । २६
 बहुत्वेस्मत्प्रयोगसंबन्धएव च ८।१।४४
 बहुत्वे हन्ज अन्तौ २ । १ । ४५
 बहुत्वे हन्घन्तौ २ । १ । ४३
 बहुषु पुंस्यप्रथमायाम् २ । १ । ३४
 बाग्रो रलोपश्च ९ । १ । ४८

बाग्रो रलोपश्च ९ । २ । ५४
 बा प्रत्ययः पुरोहितसामान्यदासेषु
 २ । २ । ५
 बायवायौ सामान्यसंज्ञायाश्च २।२।
 २०
 बार उपधाऽप्रसिद्धता ९।२।८७
 विर्ज्ञ सामान्यायाः २ । २ । १२
 बिय पुनरपरार्थे ४ । १८०
 बुगियुशब्दाद्यलोपश्च ६ । २४
 बोजः कर्मकर्ता चाक्षुषज्ञान एव
 नित्यम् ८ । १ । ५१
 बोजुशब्दाद् च ४ । ६९
 व्यञ्जरूशब्दाभ्यामश्लीके ४ । १८
 व्यञ्जबोयुशब्दाभ्यां पुमपत्ये यन्त्य-
 योर्नवौ च ४ । ११
 व्यहो हात् ८ । ३ । ९७
 व्याख्शब्दस्य बिय् प्रथमात्रहुत्वा-
 दिषु २ । ३ । २४
 ब्रमो भ्रमपदे ४ । १०७
 ब्रमो मात् ९ । २ । १६
 ब्राह्मण्यां पतिसंबोधनाभावः २ ।
 २ । २३
 ब्वटशब्दात्स्त्रियाम् ६ । २३
 ब्वहो हात् ८ । ३ । ८५

ब्रव इति यो वा ८ । १ । १३
 ब्रवरावोर्वात् ८ । ३ । ९४
 भविष्यति कितु पदम् ९ । १ । १७
 भविष्यद्वर्तमानोत्तमेप्यच् ८ । १ । ३७
 भविष्यन्ती इ अन् अस् इत् अ अत्
 प्रत्ययाः ८ । २ । २८
 भावकर्मणोरनी ९ । १ । ५०
 भावकर्मिणां भूते उन् उस् उथ् उव
 उम् उ प्रत्ययाः ८ । ३ । ३
 भावशब्देभ्यो हेर्भूतप्रयोगा वर्तमान-
 बोधकाः ८ । १ । ५७
 भावे ४ । ४०
 भावे ९ । २ । १
 भाव्यार्थे पञ्चश्च ९ । १ । ४४
 भूतपदान्मन्तु पदं कर्मणि ९ । १ । ४०
 भूतसामान्यपूर्णापूर्णभेदाच्चतुर्विधः
 ८ । ३ । २
 भूतोक्तस्त्रयेकत्ववदुपधादेशादयश्च
 ८ । ४ । २७
 मकशब्दाच्च प्रत्ययः ६ । १८
 मंगो दीर्घश्च ९ । २ । ४७
 मच्छब्देनाम् ८ । १ । ४२
 मङ्गस्त्रिहोः स्नेहवति ४ । ९२
 मध्यमानेकत्वे यत् ८ । ३ । ६१

मध्यमैकत्वादित्ये ऽपरा वा ८ ।
 १ । १५
 मनुष्यजातेरञ् ६ । २९
 मनुष्यजातेः सर्वत्र बाय् ६ । २
 मनुष्यसंज्ञयोनून्यौ पुंसि २ । १ । ५०
 मन्त्रपुत्रशब्दाद्द्वैतार्थे ४ । २३
 मन्दछमोदमानेभ्यो व्यन्तु ४ । २६
 मयार्थे उतु ४ । १५९
 मरश्च पुंसि ८ । ३ । २६
 मरश्च मरणे ऽस्त्रियाम् ८ । ३ । ६५
 मरश्चापुंभूते ८ । ३ । ५९
 मरः संधापने ८ । ४ । १०
 मरः स्त्रियां स्त्रीप्रत्ययादेशाः ८ । ३ ।
 ९२
 मरो वकारः ८ । ३ । ३०
 मलाद्यन्तु तद्वति ४ । ९६
 मपश्च र्व् ९ । २ । ५
 मप्रावो रलोपः स्वरविनिमयश्च
 मरणकर्मणि ९ । १ । १०
 माजूप्रत्ययो वृद्धस्त्रियो नाम्नः २ ।
 २ । ११
 माजूशब्दादपत्रापिष्णौ ४ । ९५
 माँडवर्द्धोर्डात् ९ । २ । ६७
 माशब्द आदावन्ते वा ८ । १ । २९

संबुद्धिगौणप्रत्यया मात्परा अपि
८।२।२०
सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात्
८।२।११
सर्वज्ञानः सकर्मकेभ्यः कर्मकर्त्तरि
८।१।४९
सर्वनामशब्देभ्यश्च ४।१।२
सर्वेभ्यो बहुवचनान्तंभ्यो ज् ४।६२३।
सर्वेभ्यो ऽसस्येभ्यो म्वया हना वा
लक्ष्यतः ४।१।७०
सर्वेभ्यः पारि च ४।१।५६
सर्वेषामुकारान्तानामुकारादेशः ६।४
सश्च २।३।१०
सस्यादीनां फलु ४।१।६९
सहार्थायां स्त्री २।१।६०
सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च
स्त्रियाम् ८।३।७०
सादेशानादेशभूतेभ्यस्त्रयक्षरधातुभ्यो
ऽनो लोपः ८।४।७
सादो निमित्ते ९।२।५५
सादृश्यार्थे हुह् ४।१।८२
सान्तानां वा छः ४।५५
सामान्यचतुर्थ्यां पुञ्य २।१।६३
सामान्यपूर्णयोः आच् आय् आग्

आच् आस् आय् प्रत्ययाः
८।३।४०
सारखुतृवहुवडञ्चुक्थ्यकनघ्ननट-
नपवृज्वृठवृषां च ९।२।२७
सामान्यपूर्णयोरन्तिमः सर्वत्र ८।३।२९
सामान्यपूर्णयोष्टवर्गस्य चर्चगः
८।३।६९
सामान्यभूते ओन् ओग् ओथ् ओव्
ओम् ओव् प्रत्ययाः पुंसि ८।३।१४
सामान्यवत्स्त्रीकर्मणि ८।३।३८
सालो जन्ये ४।१।०५
सुह्यम्क् सुहृद्दृशब्दाश्च प्राणिनि
२।३।२
सोरुशब्दस्वरूपेभ्यो नित्यमेव २।
३।२२
स्त्रियादराहूते पुंनाम्नो वा प्रत्ययः
२।२।१६
स्त्रियाम् ६।१
स्त्रियाम् ९।२।२३
स्त्रियां स्त्री च २।१।५१
स्त्रियामाकारः पुंनहृत्वे च २।३।१२
स्त्रियामिकारः २।१।३७
स्त्रियामिदूदन्तानाम् २।१।९
स्त्रियामिदंतौ सर्वत्र ८।३।२३

स्त्रियामृदोतौ ८ । ३ । २५
 स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदात्तावपसिद्धौ
 ८ । ३ । २८
 स्त्रियामेकवचन एव २ । १ । ६७
 स्त्रियाम् एय एय एयस् एव एयस्
 एय प्रत्ययाः ८ । ३ । ४४
 स्त्रियामेयादेशः सर्वत्र ८ । ३ । १६
 स्त्रियां त् ४ । ९
 स्त्रियां भूते ऽपि ८ । ३ । ३१
 स्त्रियां यत् ८ । ३ । ६
 स्त्रियां ह्रन्जू अन्तावेकत्वे २ । १ ।
 ४४
 स्त्रीसंबन्धकानेकत्वे स्त्री ह्रन्नुन्तावेकत्वे
 २ । १ । ४२
 स्त्रीसंबोधने पुंवत् २ । २ । २५
 स्त्र्यपत्ये जो नवौ च ४ । १२
 सत्ये इकारागमः २ । ३ । १७
 स्यक्तः स्वादादिसादृश्ये ४ । ९४
 सलोपः स्त्रियां सर्वत्र २ । १ । ४०
 स्वनरूपशब्दयोर्वा २ । १ । ४७
 स्वनशब्दाद्भृद् ४ । ६८
 स्वप्राधान्ये सान् ४ । १८५
 स्वमूर्तिवर्तमानद्रव्यगुणवत्त्वाभिधेये
 ऽन् ४ । १५

स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ १ । ५
 स्वरादल्लोपः ८ । १ । ३९
 स्वरादागमः स्वरद्वयः ९ । २ । ९२
 स्वरान्तात्सस्वरः ९ । १ । ३०
 स्वरान्तादितो ऽत् ९ । १ । ७०
 स्वरान्ताद्यागम इकारे ८ । २ । १०
 स्वरान्ताद्द्वः ९ । २ । ८४
 स्वरान्ताद्वा ९ । १ । १२
 स्वरान्ताद्वा ५ । ४
 स्वरान्तानामुत्तमे मागमः ८ । २ । २९
 स्वरान्तेभ्यो ऽनिदियिभ्य आदेरत्
 ९ । १ । २४
 स्वरान्तेभ्यो वपूर्वः ९ । १ । २७
 स्वस्वकार्योद्यमेनाभिधेये कटु ४ । ६
 स्वाकर्तृत्वावसरे परक्रियाकर्तृत्वारो-
 पो हेतुः ८ । ४ । १
 हतपूर्वो पूर्वे च २ । २ । १३
 हतपूर्वो पूर्वे च २ । २ । १८
 हतसाहे पूर्वे वा २ । २ । ४
 हतसाहे पूर्वे वा वृद्धेषु २ । २ । ६
 हतादिभ्यः संख्यायाम् ४ । ७०
 हताशब्दः पूर्वे च २ । २ । ८
 हतो वा २ । २ । १०
 हपूर्वाश्च केवलक्रियाया अन्ते २ । २ । २७

हृशब्दात्ताच्छील्ये ४ । ३२
 हृजोरौ युगलार्थे ४ । १९२
 हशो ऽश्लीले ४ । ४५
 हस्तुशब्दान्नित्यमिञ् ६ । १९
 हहरस्तु मध्यान्त्यवर्णविनिमये वा
 ८ । ३ । ७६
 हात्तो ऽभियोक्तरि ४ । १६
 हा दूरविषादयोरामत्ययस्य चाकारः
 २ । २ । ९
 हान्तानां शः ४ । ५४
 हान्तानां शश्च २ । १ । १९
 हाल्शब्दस्य स्त्रियां समासं ऽपि २ ।
 १ । २८

हा इत हता पूर्वः पूर्वे च २।२।१५
 हियोरत् ८ । ३ । ७
 हियोस्तकारागमः ८ । ३ । ३२
 हेतोः संबन्धपट्टीकर्तृतृतीययोः प्रयो-
 गलिङ्गात्प्रत्ययौ वा २ । १ । ६१
 हेतौ धातोराक् ८ । ४ । २
 हेतौ सूतिन्नन्तौ सूत्यन्तौ वा २।१।५९
 हेः पूर्वं भावपदं चारब्धे ९।१।४१
 हेर्वन्धने ऽपि ८।१।५६
 हेर्ह्रस्वः ८ । ४ । १३
 होपपदे आमनो मिथ्याभियोगे
 ९ । २ । ५२
 हौ धातोरेव ८ । २ । १५

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

अकारादिक्रमेण सूत्रसूचीपत्रं

समाप्तम् ॥

अकारादिक्रमेणोदाहरणसूची ।

5/ अकवन्जाद् ३ । १०	अडल्यचू कोम् ४ । १६१
6/ अकद्वैट् ३ । ११	अद्वातन् ४ । १४५
अकिरंग ४ । १३०	अंति ४ । १३२
अक्यम् ४ । ११४	अति ४ । १ । ३२
अक् २ । ३ । ३८	अंतु ४ । १३६
अक्त्रोर ४ । १९२	अंतुकुन् ४ । १५८
अक्वथ् ४ । ११५	अतुत् ४ । १३६
अक्वर्हृ ४ । १९२	अतुय् ४ । १३६
अखाद् २ । ३ । ३८	अत्यन् ४ । १३३
अखाद् खण्डा २ । ३ । ४५	अत्यनन् ४ । १३३
अछर् ४ । ५१	अत्यनस् ४ । १३३
अच्छि ४ । ३६	अथ सूतिन् ख्योनु २ । १ । ५९
अछीद् १ । ५—४ । ३६	अथकु माज् २ । १ । ४६
अच्छु ४ । ५१	अथौ सूतिन् ख्योनु २ । १ । ५९
अच्छ्याव् ८ । ३ । ४९	अथ कुन् ४ । १५८
अज्कनि ४ । १५४	अद् गच्छु तंतु गच्छुनु ९ । १ । ४८
अज्कुकु ४ । ११९	अद् पजि तति दपुनु ९ । १ । ४८
अज्जर् ४ । ५१	अद् लगि तति बिहनु ९ । १ । ४८
अडल्यकु ४ । १६१	अद्क-म्बडू ३ । १२

इषि संन्दु २ । ३ । २०	कृच्छ्र २ । १ । ६८
इवकनि ४ । १५३	कृथाह खण्डा २ । ३ । ४२
इसन्दु २ । ३ । २०	कृत्युन् ४ । ६४
इह् २ । ३ । १-२ । ३ । २	कृतपर २ । ३ । ४४
इहन्दु २ । ३ । २०	कृत्य २ । ३ । ४४
इहृस् ४ । १५०	कृतव्य ४ । १८८
ईनि २ । ३ । २७	कृति ४ । १६२
इत्युन् ४ । ११२	कृति सूतिन् २ । १ । ५
इत्युष् ४ । ११४	ओन्तु वान्तु ८ । १ । ३२
ईरञ्जू २ । १ । २३	ओम् ४ । ५५
ईरञ्जू सूतिन् २ । १ । २३	ओय् ८ । ३ । ४२
ईरन् २ । १ । २३	ओर् ४ । १३६
ईरानि गुरु ४ । ११७	ओर ४ । १३७
ईर्येव ८ । ३ । ३९	ओरकनि ४ । १५३
ईर्योख् ८ । ३ । ३९	ओर्कुन् ४ । १५८
ईश्वरन् दंपु २ । १ । ५८	ओम् ८ । ३ । २०—८ । ३ । ९६
ईश्वरौ दंपु २ । १ । ५८	कङ्गजगर्ह ९ । २ । ८८
ईश्वर छुह आसान् काशिय अन्दर् ८ । १ । २४	कञ्जन् ८ । ३ । ७२
ईश्वर जगतस् रछान् छुह ८ । १ । ८	कञ्जान् ८ । ३ । ४७
उदसावय् ९ । २ । ५०	कञ्जापन् ८ । ३ । ७२
उहर्षु पहान् ४ । १९३	कञ्जिष् ४ । ११४
ऊत्रकनि ४ । १५४	कञ्जुन् ८ । ३ । ७२
ऊर्ष ४ । १३६	कञ्जुष् ४ । ११४
	कञ्ज २ । १ । २७

कञ्जु सूतिन् २ । १ । २७	कनु ४ । १३६
कञ्जु २ । ३ । ४६	कनुकुन् ४ । १५८
कञ्ज हञ्जु छल् २ । १ । ४६	कतुत् ४ । १३६
कञ्ज हन्दि खत छह् त्रकुह् २ । १ । ६२	कतुष् ४ । १३६
कञ्ज हन्तु प्यतु २ । १ । ४६	कत्युक् ४ । ११६
कटञ्जु २ । ३ । ४६	कथ् २ । १ । १६—२ । १ । २५
कट पुङ्ग्य २ । १ । ६६	कथ २ । १ । २५
कट पुनु ४ । १	कथाह् २ । ३ । ३८
कटन् छह् मारान् २ । १ । १२	कथ् कुन् ४ । १५८
कटमलिञ्जार ४ । ५०	कथौ सूतिन् २ । १ । २५
कटमलिनु ४ । ५०	कन-चूटु ३ । १३
कट सञ्ज प्रोर्य २ । १ । ४६	कनुकु वाल् २ । १ । ४६
कट् २ । १ । ६६	कनक-चूटु ३ । १२
कडञ्ज ६ । २ । ४२	कपटन् ६ । २ । ३५
कतरनावान् छह् ८ । ४ । ७	कपटनावान् छह् ८ । ४ । ७
कति ४ । १३१	कपर्छल् ४ । १६५
कति आय् १ । १०	कपर्तर ४ । १६४
कति किनि ४ । १५३	कपर् तिलिम् ४ । १६५
कतिचू ४ । १२०	कपर् रेछ् ४ । १६७
कत्यन् ४ । १३३	कपर्ति ४ । १५६
कत्यनम् ४ । १३३	कपर्तिष् ४ । १२०
कत्यनी ४ । १३५	कमन् २ । ३ । १६
कतिप्यठ ४ । १३४	कमन् हन्तु २ । ३ । २०
कति सना ओसु ८ । १ । २८	कमवनावान् छह् ८ । ४ । ७

कमिकनि ४ । १५३	करन् हार ६ । २ । ६१
कमिपांरि ४ । १५६	करफलु ४ । १६६
कमिरंग ४ । १३०	करव् ८ । २ । २८
कमिंविजि ४ । १४३	करव ८ । २ । ३१
कमिस् २ । ३ । ५—२ । ३ । २०	करवञ् ६ । २ । ८२
कमिसंन्दु २ । ३ । २०	करवुनु ६ । १ । २५
कमिस् वनि २ । १ । ३६	करस् ८ । २ । २६
कर ४ । १४०—८ । २ । ५—८ ।	करहन् ८ । २ । २६
२ । ६	करहस् ८ । २ । २६
कर ८ । २ । २८	करहा ८ । २ । ३२
करख् ८ । २ । २८	करहाख् ८ । २ । ३२
करख ८ । २ । ३१	करहान् ८ । २ । ३२
करञ् कित्त ६ । १ । २३	करहानस् ह्य् ८ । २ । ३३
करञ् कित्तु ६ । १ । २३	करहान् नय् ८ । २ । ३४
करय् ८ । १ । ३७	करहान् ह्य् ८ । २ । ३३
करन् ८ । २ । २८—८ । २ । २६—	करहाव् ८ । २ । ३२
८ । २ । ३१	करा ८ । २ । ३१
करनय् ६ । १ । ५१	करान् ६ । १ । २
करनस् ८ । २ । २६	करानूय् छुह् २ । ३ । २१
करनस् कित्तु ६ । १ । २०	करान् छिख् ८ । १ । ३५
करनावान् छुह् ८ । ४ । २—८ । ४ । ३	करान् छ्यख् ८ । १ । १२
करनी ६ । १ । ५०	करान् छ्यख् ८ । १ । १६
करन्-ग्राख् ६ । १ । २६	करान् छ्यख्य् ८ । १ । १६
करन्-बोलु ६ । १ । २६	करान् छ्यख्य् ८ । १ । १३

करान् छ्यख्नय् ङ । १ । १६
 करान् छ्यख्ना ङ । १ । १६
 करान् छ्यत्या ङ । १ । १४
 करान् छिथ् ङ । १ । ३७
 करान् छिन ङ । १ । १३
 करान् छ्यन ङ । १ । १३
 करान् छ्यना ङ । १ । १४
 करान् छिम् ङ । १ । ४१
 करान् छिय् ङ । १ । ४०
 करान् छ्यय् ङ । १ । १८
 करान् छिव ङ । १ । १२—ङ । १ । १५—
 ङ । १ । ४१
 करान् छ्यव ङ । १ । १२
 करान् छिवख् ङ । १ । २६
 करान् छ्यवनय् ङ । १ । १६
 करान् छ्यवना ङ । १ । १६
 करान् छिवम् ङ । १ । ४१
 करान् छ्यवय् ङ । १ । १६
 करान् छिवस् ङ । १ । ३६
 करान् छिवा ङ । १ । १५
 करान् छिस् ङ । १ । ३३—ङ । १ । ३६
 करान् छ्यस् ङ । १ । १२
 करान् छ्यम ङ । १ । १७
 करान् छ्यसय् ङ । १ । १७

करान् छिह् ङ । १ । १२
 करान् छ्यह् ङ । १ । १२
 करान् छिह् अस्य ङ । १ । ४४
 करान् छुख् ङ । १ । १२—ङ । १ ।
 १५—ङ । १ । ३५
 करान् छुखा ङ । १ । १५
 करान् छुन ङ । १ । १३—ङ । २ । १६
 करान् छुना ङ । १ । १४
 करान् छुम् ङ । १ । ४१
 करान् छुय् ङ । १ । ४०
 करान् छुव ङ । १ । ४१
 करान् छुस् ङ । १ । १२—ङ । १ ।
 ३३—ङ । १ । ३६
 करान् छुस ङ । १ । १५
 करान् छुसख् ङ । १ । ३५
 करान् छुसथ् ङ । १ । ३७
 करान् छुसय् ङ । १ । ४०
 करान् छुसव ङ । १ । ४१
 करान् छुसस् ङ । १ । ३३
 करान् छुसा ङ । १ । १५
 करान् छुह् ङ । १ । १२—ङ । १ । १६
 करान् छुह् अस्य ङ । १ । ४४
 करान् छुह्ख् ङ । १ । ३८
 करान् छुह्म् ङ । १ । ४१

करान् छुह्म् ङ। १। ३४—ङ। १। ३८	करितोम् ङ। २। १८
करान् छ्या १। ५। --ङ। १। १४	करितोस् ङ। २। १८
करान् छ्या अमि ङ। १। १८	करित्या ङ। १। १४
करान् छ्या तिम ङ। १। १८	करिथ् ङ। १। ५—ङ। १। ६
करान् छ्या स्वह् ङ। १। १८	करिथ् क्यथ् ङ। १। ६
करान् छ्या १। ११—ङ। १। १४	करिन् ङ। २। ५—ङ। ३। ४६
करान् मा छुह् ङ। १। २६	करिन्तिम् ङ। २। ५
करान् वरान् छुह् ङ। १। ३०	करि-मति ङ। १। ४०
करि ङ। २। २८	करिष् २। ३। २१
करि करि ङ। १। ११	करिन् ङ। २। ५—ङ। २। १७-
करिजि ङ। २। २४	ङ। २। २८
करिजि न। ङ। २। १६	करिव ङ। २। ३१
करिजिय ङ। २। २५	करिस् छुह् गरान् २। १। ३६
करिजिहे ङ। २। २४	करिहीव् ङ। २। ३२
करिजिहेस् ङ। २। २५	करिहे ङ। २। ३२
करिज्यन् न ङ। २। १६	करिहे नय् ङ। २। ३४
करिज्यम् ङ। २। २५	करिहेस् ह्य् ङ। २। ३३
करिज्यस् ङ। २। २५	करु २। १। ८—ङ। ३। ३—
करिञ् ङ। २। ३०	ङ। १। ३६
करितन् ङ। २। १४	करुकु ४। ११६
करितव् ङ। २। १४	करुस् ङ। २। १६
करितोस् ङ। २। १८	करुस् ङ। ३। ३
करितोन् ङ। २। १५—	करु छुह् गरान् २। १। ३६
ङ। २। १८	करुथ् ङ। ३। ३

करुन् ङ । ३ । ४६

करुन् ङ । २ । २

करुन् ह्यन्तु मन्तु ङ । १ । ४१

करुन् कित्तु ङ । १ । २२

करुन् जानि ङ । १ । ५८

करुन् न ङ । २ । १६

करुन् ह्यतुन् ङ । १ । ५७

करुम् ङ । २ । १३

करुम् ङ । ३ । ३

करुपख् ङ । १ । ३६

करु मन्तु ङ । १ । ४०

करुव ङ । ३ । ३

करुम् ङ । २ । १६

करुन् ङ । ३ । ८

करु-मन्तु ङ । १ । ४०

करेयेख् ङ । ३ । ३६

करेयेथ् ङ । ३ । ३६

करेयेन् ङ । ३ । ३६

करेयेम् ङ । ३ । ३६

करेयेय् ङ । ३ । ३६

करेयेव ङ । ३ । ३६

करोथ् ङ । १ । ३७

करोन् ङ । २ । २६

करोम् ङ । २ । ३६

कर्त ङ । २ । १५

कर्तजू सूतिन् २ । १ । २६

कर्तन् ङ । २ । १५

कर्तल् २ । १ । २६

कर्तलि सूतिन् २ । १ । २६

कर्तस् ङ । २ । १६

कर् ताञ् आव् ङ । १ । २६

कर्यख् ङ । ३ । ५

कर्यन् ङ । २ । २६-ङ । ३ । ५

कर्य-मन्तु ङ । १ । ४०

कर्यस् ङ । २ । २६

कर्या ङ । २ । ३१

कर्यान् १ । ३-ङ । ३ । ४६

कर्याव ङ । ३ । १४

कर्युक् १ । १०

कर्युस् ङ । २ । १७-ङ । २ । २६

कर्येख् ङ । ३ । १५

कर्येथ् ङ । ३ । १५

कर्येन् ङ । ३ । १५

कर्येम् ङ । ३ । १५

कर्येय् ङ । ३ । १५

कर्येयख् ङ । ३ । १६

कर्येयन् ङ । ३ । १६

कर्येव ङ । ३ । १६

कयोस्व् ङ । ३ । १४	काञ्च सृतिन् २ । १ । ६६
कयोश् ङ । ३ । १४	काञ्च् २ । १ । ६६
कयोथस् ङ । १ । ४३	काञ्च्य २ । १ । ७०
कयोन् ङ । ३ । ४६-८ । ३ । १४	काञ्च्य छ्यद् २ । १ । २२
कयोन्स्व् ङ । १ । ३६	काञ्च्यन् छुह् फुटरान् २ । १ । २२
कयोन्स् ङ । १ । ४३	काञ्छि सृतिन् २ । १ । २२
कयोन्वू २ । ३ । २१	काञ्जिस् ४ । १४४
कयोन्त्या ङ । १ । १४	काञ्ज्राह् २ । ३ । ३१
कयोन्मा ङ । १ । २६	काञ्ज्रावान् छुह् ङ । ४ । ४७
कयोम् ङ । ३ । १४	काठ काञ् ४ । १६८
कयोव् ङ । ३ । १४	काठ जंद् ४ । १६८
करसना बाणि यिवान् छुह् ङ ।	काठतुल्यु ४ । १६८
१ । २६	काठ्वु ४ । १५६
करसना यियि ङ । १ । २८	काठ्वु २ । १ । ७०
कल् २ । १ । २७	कानियाव् ङ । ३ । ६८
कल्त्रावान् छुह् ङ । ४ । २०	कान्जून २ । १ । १३
कवकानि ४ । १५३	काँद् ४ । ६६
कस् २ । ३ । २०	काँद्ध्यस् ६ । ३०
कसन्दु २ । ३ । २०	कान्याव् ङ । ३ । ६८
कस्तूह् २ । १ । ३५	कान्योव् ङ । ३ । ६८
कहन्दु २ । ३ । २०	काँम्पनावान् छुह् ङ । ४ । ५-८ ।
काँग् ६ । १२	४ । १४
काञ्जरावान् छुह् ङ । ४ । ७	काँम्पवान् छुह् ङ । ४ । ५-८ ।
काञ्ज्यद् ४ । ४४	४ । १४

कांफ् ६ । २ । १५
 कार्यर् ४ । ४४
 कारि कारि ६ । १ । १३
 कालचनन् ४ । १४२
 कालि ४ । १४३
 कालिकयथ् ४ । १४३
 कालिकयथ् कनि ४ । १५४
 काव् २ । १ । ३६
 काव प्तु ४ । १
 कावर्गर् ४ । ४४
 काव सन्दु २ । १ । ३६—२ ।
 १ । ४८
 काविञ् ६ । २०
 कावौ सृतिन् २ । १ । ३१
 काशिरू कद् ४ । ११८
 काशुर् कंग् ४ । ११८
 काशुर् पशपीन ४ । ११८
 काशुर् पहान् ४ । १६३
 काशू २ । १ । १६
 काशून् सृतिन् २ । १ । १६
 काह् २ । १ । १६
 क्यञ्ज्रावान् लुह् ८ । ४ । २५
 काह् शथ् ४ । ११६
 क्यथ ४ । १२५

क्यथताञ् पांति ४ । १२६
 क्यथ पांति ४ । १२७—४।१२६
 क्यथय् ४ । १२६
 कियु ४ । १२६
 कयलि ४ । १३८
 कयलि ४ । १३८
 क-कठ् ४ । ५
 ककर-पुतु ४ । १
 कङ् ४ । ८१
 कङ्गल् २ । १ । ७४
 कङ्गुल् २ । १ । ७४—४ । ८१
 कङ्गु २ । १ । १६—६ । ११—६ ।
 १८
 कङ्गु छ्यह् २ । १ । २३
 कङ्गुन् छुह् नुठान् २ । १ । १४—२ ।
 १ । २३
 कङ्गुन् सृतिन् २ । १ । २३
 कठू २ । १ । १७
 कठू सृतिन् २ । १७
 कंद् ४ । ७४
 कुंढजू सृतिन् २ । १ । २६
 कुंढल् २ । १ । २६
 कुंढलि सृतिन् २ । १ । २६
 कुंढुल् ४ । ४७

कथ् २ । १ । १४-२ । १ । २३

कथु ६ । ११-६ । १८

कनवन्जाह् ३ । १०

कनहैव् ३ । ११

कनु ४ । १६१

कव्यर् ४ । ४३

कवृ ४ । ४६

कमज्यार् ४ । ५२

कमलावान् लुह् ८ । ४ । ७

कमल्येवस् ८ । ३ । ४१

कमल्येस् ८ । ३ । ४१

कमल्योस् ८ । ३ । ४१

कमृलु ४ । ५२

कलयवृज्य् ४ । १६०

कलिकि वथर् २ । १ । ४८

कलिकुन् ४ । १५८

कलि गच्छि खसनि ६ । १ । ४६

कलिच लज्ज्य २ । १ । ४६

कलित्चू लण्हू २ । १ । ४६

कलयन् २ । १ । ७३

कलयन् हन्ज लज्ज्य २ । १ । ४६

कलयन् हन्दि वथर् २ । १ । ४८

कलयन् हन्हु वथर् २ । १ । ४८

कलिस् २ । १ । ७३

कुम् २ । ३ । २

कस्स २ । ३ । ४

कृटि लट् ६ । १७

कृट् २ । १ । ३५-४ । ६७

कृट्नु ४ । ६७

कृति २ । ३ । २५

कृत्यन् २ । ३ । २६

कृतिस् २ । ३ । २५

कृतिसना आसहान् ८ । १ । २८

कृन् २ । ३ । २५

कृन् ताञ् दितुन् ८ । १ । २६

कृत्युन् ४ । ११२

कृत्यौ सृतिन् २ । ३ । २६

कृरु २ । १ । ३३

कृर् ४ । १३६

कृम् ४ । ५५

कृम् २ । ३ । २६

कृपञ्जर् ४ । ४४

कृपारामस व्यञ्ज २ । १ । ५१

कृपारामञ् माञ् २ । १ । ५१

कृफ् ६ । २ । १५

कृहञ्जर् ४ । ४४

कृहमाञ्छल् ४ । १६५

केन् २ । ३ । ३०

केञ्चन् २ । ३ । ३०

केञ्चौ २ । ३ । ३०

केङ्गाह् २ । ३ । ३१

केङ्गर् ४ । ५५

कैत्यन् २ । ३ । २६

कैत्यासा लूख् आसि ङ । १ । २६

कैत्यौ मूतिन् २ । ३ । २६

कैसर् ४ । ५५

कैसि दप् २ । ३ । २६

कैसि दंपु २ । ३ । २६

कैसि हन्दु २ । ३ । २६

कोछल् ४ । १५

कोतर्जूरि ४ । १६२

कोतर्-पुतु ४ । १

कोतर्-वाय् ६ । २

कोत्रु ६ । २

कोदबल् ४ । १७२

कोर् ४ । १३६

कोर ४ । १३७

कोरकनि ४ । १५३

कोरि दंपु २ । १ । ५६

कोरि-दाबल् ६ । १ । ३३

कोरि-दिनल् ६ । १ । ३३

कोरि-वालु ४ । १८—४ । २४

कोकुन् ४ । १५८

कोर्य २ । १ । ३३—२ । १ । ३४

कोर्य छुह रछान् २ । १ । ३३

कोर्यन् २ । १ । ३३

कोर्यन् छुह रछान् २ । १ । १२

कोर्यल् ४ । १८

कोर्यौ दंपु २ । १ । ५६

कोर्यौ सृत्यु २ । १ । ३३

कौल् ४ । १

कौल-कटु ४ । ६

कौल-पुतु ४ । १

कौलवाय् ६ । २

क्त्र ङ । ३ । ८१

क्त्रनावान् छुह ङ । ४ । १७

क्त्रु ङ । ३ । ८१

क्त्र्याव् ङ । ३ । ६३

क्त्र्योव् ङ । ३ । ६३—८ । ३ । ८१

क्त्र्याव् ङ । ३ । ४६

क्त्रि ङ । ३ । ६३—८ । ३ । ८१

क्त्रु ङ । ३ । ६३—८ । ३ । ८१

क्याह् २ । ३ । १

क्याह् छुह जान् लेखान् ङ । १ । १०

क्याह् छुह मुत्र् करान् ङ । १ । १०

क्याह् छुह इतु ग्यवान् । १८ । १ । १०

कयाह् तासन् वन्तुन् ङ । १ । २३
 कयाह् तासु वन्तुन् ङ । १ । २३
 कयाह् ताम् वन्तुन् ङ । १ । २३
 कयासन ख्यवान् छ्वा ङ । १ । २५
 कयासना ख्यवान् छुह् ङ । १ । २८
 क्रक २ । १ । १०—२ । १ । ११—२ । १ । १७
 क्रक् २ । १ । १०—२ । १ । १७
 क्रटियाव् ङ । ३ । ६८
 क्रथ्याव् ङ । ३ । ६८
 क्रथ्याव् ङ । ३ । ६८
 क्रीरि वोशु ३ । ६
 क्रीरिवल् ४ । १७१
 क्रुह् खण्ड् २ । ३ । ४५
 क्रुहात् खण्डा २ । ३ । ४५
 क्रुहंतु ४ । २५
 क्रीरिवल् ४ । १७१
 खन्न ङ । ३ । २१
 खण् ङ । ३ । १२—८ । ३ । ६६
 खण्णाय् ङ । ३ । १८
 खण्णाय् ङ । ३ । १७—८ । ३ । ५१
 खण्णव् ङ । ३ । ६६
 खण्णु ङ । ३ । ६६—८ । ३ । ६६
 खण्णोव् ङ । ३ । ६६
 खण्णय् ४ । ५२

खज्रावान् छुह् ङ । ४ । २०
 खण्डान् ङ । २ । ३७
 खण्णु ङ । ३ । ६६—८ । ३ । ६६
 खण्णि ङ । ३ । ६६
 खन् ङ । २ । १४
 खन्तु ङ । १ । ३३
 खरन् नञ् २ । १ । ५८
 खरि ङ । ३ । ६१
 खरिन् ६ । ६
 खरु ६ । ८—६ । १८—८ । ३ । ६१
 खरु ६ । ६—६ । ८—६ । १८
 खलु ४ । ५२
 खल्लावान् छुह् ङ । ४ । ७—८ । ४ । २०
 खार २ । १ । १८
 खारनय् ङ । २ । ४३
 खारवाय् ६ । २
 खारय् ङ । २ । ४६
 खारान् छुह् ङ । ४ । २६
 खारितन् ङ । २ । १४
 खारु २ । १ । १८
 खारुम् ङ । ३ । ८
 खार्युन् बोह् ४ । १०६
 खय खय ङ । १ । १२
 खयजि ङ । ३ । २४

खयथ् कयथ् गछान् छुह् ६ । १
 खयथ् खयथ् ६ । १ । १२
 खयथ् गछि ६ । १ । १
 खयथ् गयाव् ६ । १ । १
 खयन् ६ । २ । ४१
 खयन-ग्राख् ६ । १ । ३०
 खयन-बोलु ६ । १ । ३०
 खयनहार ६ । २ । ६२
 खयनि गछि ६ । १ । १८
 खयन्तु कित्तु ६ । २ । २४
 खयन्तु पजि ६ । १ । ४७
 खययन् ८ । ३ । ९-८ । ३ । ७
 खयल्लु वध् ३ । ६
 खयववञ् ६ । २ । ८४
 खयववुनु ६ । १ । २७
 खयवान् ६ । १ । ३
 खयवान् खयवान् ५ । ४
 खयवान् खयवान् परनस् कित्तु गयोव्
 ६ । १ । १
 खयवान् गछान् छुह् ६ । १ । १
 खयवान् गछि ६ । १ । १
 खयवान् छुह् ८ । १ । २०
 खयवान् छुहन् ८ । १ । ३४
 खयवान् छासन ८ । १ । २५

खयह् ८ । २ । ११
 खीति २ । १ । ३३
 खडबुज्य ४ । १६०
 खुतिञ् ६ । २ । २७
 ख्वन् २ । १ । २४
 ख्वन २ । १ । २४
 ख्वर सूत्य् आव् २ । १ । ५६
 ख्वरौ सूत्य् गौव् २ । १ । ५६
 ख्व्खु ४ । ४८-६ । १०
 ख्व्खु ६ । १०
 ख्व्ख्यर् ४ । ४८
 ख्व्त्रि ८ । ३ । ८१
 ख्व्त्रि ख्व्त्रि ६ । १ । १५
 ख्व्त्रिथ् ६ । १ । १५
 ख्व्त्रु ८ । ३ । ८१
 ख्व्त्रु-मन्तु ६ । १ । ४०
 ख्व्त्रु ८ । ३ । ८१
 खेत्य २ । १ । ३३
 खोत्र ८ । ३ । ८१
 खोत्राय ८ । ३ । १७-८ । ३ । ५१
 खोत्राव् ८ । ३ । ८१
 खोव्रि ४ । १५५
 खोव्रिकिनि ४ । १५३
 खोव्रिपांरि ४ । १५६

खोवर्यर् ४ । ४४
 खोवर्यकु ४ । १२०
 ख्यावनावान् छुह् ८ । ४ । ११
 ख्यावान् छुह् ८ । ४ । १०—८ । ४ । ११
 ख्योन् १ । ७
 ख्याव् ६ । १ । ३७
 खावहृ ४ । १६२
 ख्मन् ६ । २ । २६
 ख्मन् ६ । २ । २६
 गगर २ । १ । ७४
 गगर् ६ । ४
 गगृह् २ । १ । ७४—६ । ४
 गंगषळ् ४ । १७१
 गंग वोष् ३ । ६
 गंगाय गङ्गनावान् छुह् ८ । ४ । ३३
 गंगाय गङ्गान् छुह् प्रथ् कुं वस् ८ । १ । ६
 गच्यर् ४ । ४६
 गङ्गनावान् छुह् ८ । ४ । ३३
 गङ्गान् छुम् ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुम् ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुम् ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुव् ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुम् ८ । १ । ४८
 गङ्गान् छुम् ८ । १ । ४८

गङ्गि ८ । ३ । ५८—८ । ३ । ८२—८ । ३ । ८२
 गङ्गि ८ । ३ । ८२
 गङ्गु ८ । ३ । ५८—८ । ३ । ८२
 गङ्गुव् ८ । ३ । ८२
 गङ्गु गङ्गुन् ६ । १ । ४७
 गङ्गुन् गङ्गु ६ । १ । ४७
 गङ्गुय् करुन् ६ । १ । ४६
 गङ्गुम् ८ । ३ । ८२
 गङ्गुम् करुन् ६ । १ । ४६
 गङ्गु ८ । ३ । ६३
 गङ्ग्य ८ । ३ । ६३
 गङ्ग्यन् ६ । ३ । ७०
 गङ्ग्यान् ८ । ३ । ६६
 गङ्ग्येयन् ८ । ३ । ७०
 गङ्ग्योन् ८ । ३ । ६६
 गङ्गु ४ । ४६
 गङ्गु ४ । ७५—६ । २ । १३
 गङ्गन् गङ्गु ६ । २ । ८८
 गङ्गन् हार ६ । २ । ६१
 गङ्गु ४ । ७५
 गङ्गुन् ८ । ३ । ७०
 गङ्गुन् न्यचिवृ २ । १ । ५०
 गङ्गु ४ । ७७
 गङ्गान् २ । १ । १५

गंजून् छुह् पारान् २ । १ । १५

गंजून् सृत्य् २ । १ । ३१

गंय् ङ । ३ । ४३

गय् ङ । ३ । ४८-८ । ३ । ५८-८ । ३ । ६०

गयत् ङ । ३ । ६०

गयत् ङ । ३ । ६०-८ । ३ । ६१

गयस् ङ । ३ । ६०

गयात् ङ । ३ । ५१

गर अन्द्र छुह् जान् लौक २ । १ । ५७

गर अन्द्र द्रात् २ । १ । ६५

गरकुन् ४ । १५८

गरथ् ६ । २ । ४४

गरन् १ । ५ क

गरन् अन्द्र २ । १ । ५२

गरनय् ६ । १ । ५१

गरन यिवान् छुह् ङ । १ । ५३

गरप्यठ ४ । १३४

गरबोल्लु ४ । २४

गरस् अन्द्र २ । १ । ५२

गर सूतिन् २ । १ । ४

गरिञ् ६ । २६

गरि-मति ६ । १ । ४०

गरु ६ । ४

गरुकु ४ । ११६

गरु-मंतु ६ । १ । ४०

गरु ६ । ४

गरु-मंतु ६ । १ । ४०

गरौ अन्द्र छुह् जान् आँगुन् २ । १ । ५७

गर्य-मत्र ६ । १ । ४०

गर्वाज्यञ् ६ । २६-६ । २६

गर्वेठ् २ । १ । २६

गर्वेठि पुछ्य् २ । १ । २६

गर्वोल् ४ । २४

गल् २ । १ । २७

गलि ङ । ३ । ६३

गलु ङ । ३ । ६३

गलौ सूतिन् २ । १ । २७

गइयर् ४ । ४६-४ । ५४

गंशु ४ । ४६

गस् ६ । २ । २१

गह् ६ । २ । २१

गाँगल् ५ । २ । ८०

गाँस् ६ । ११

गाटल्यन् २ । १ । ७३

गाटलिस् २ । १ । ७३-२ । १ । ७५

गाटलिस् प्यठ २ । १ । ७३

गाटल्यौ २ । १ । ७३

गाटलु १ । ४-४ । ७३-६ । ८

गाटुल्य् २ । ३ । २१	ग्वगल् २ । १ । ७४
गाट्जू ६ । ८	ग्वग्लु २ । १ । ७४—६ । ८
गाट्जि २ । १ । ७५	ग्वग्लि वट्टु ४ । ७१
गाट्जि वट्टु २ । १ । ७५	ग्वग्लि पत् ३ । ६
गाट्जि सन्दि पुळ्य् २ । १ । ७५	ग्वग्लु ६ । ८
गाट्जि सन्टु २ । १ । ७५	गुजात् ६ । ३१
गान् ६ । ११	गुपन रुयलु ४ । १२१
गान-कट् ४ । ५	गुपन् वोलु ४ । २४
गाम प्यठ २ । १ । ६५—४।१.३४	ग्वंनु ४ । ५५
गामौ प्यठ २ । १ । ६५	ग्वंनु गुवु लुह पकान् ५ । ५
गाम्फुन् ४ । १५८	ग्वंनु पकान् लुह ५ । ५
गाव् २ । १ । ७२	ग्वव्यर् ४ । ५५
गाशल्य् ४ । १६३	ग्वव्याम् ८ । ३ । ३६
गामन् २ । १ । १५	ग्वंन्गावान् लुह ८ । ४ । २०
गामून् २ । १ । १५	गुपन्नार् ४ । ५०
ग्यञ्जल् ४ । १५	गुपलु ४ । ५०
ग्यञ्जलद् ४ । २०	गुमहंतु ४ । २५
गिन्जान् ८ । ३ । ४७	ग्वय् ८ । ३ । ४३
गिलन् ६ । २ । ३६	ग्वरन्तूय् अन्दर् २ । ३ । २१
ग्यवुनु हंतुपंतु ६ । १ । ४१	ग्वरन्तूय् हन्दि पुळ्य् २ । ३ । २१
ग्यडपाम्यर् ४ । ४४	ग्वरन् किञ्च २ । १ । ५५
गीटु २ । १ । ३३	ग्वरन् हन्दि पुळ्य् २ । ३ । २१
गीरि मूतिन् २ । १ । ३३	ग्वरन् हन्दिपु पुळ्य् २ । ३ । २१
गीरु २ । १ । ३३	ग्वर सन्दिख्त लुह गाटुलु २।१।६२

ग्वर सन्दिग् पुञ्ज्य् २ । ३ । २१
 ग्वर सन्हु च्चाद् २ । १ । ४१
 ग्वरसूय् अन्दद् २ । ३ । २१
 ग्वरस् कंगिजि नमस्कार् २।१।३८
 ग्वरस् किञ्च अञ्जन् पोध्य २।१।५५
 ग्वरस् छुह् नमस्कार् करान् २।१।४१
 गुरि ख्यल्लु ४ । १२१
 गुरिजू २ । ३ । ४६
 गुरिजूरि ४ । १६२
 गुरि मोह् २ । १ । ५६
 गुरि रेम्फ् ४ । १६६
 गुरि लोयु २ । १ । ४
 गुरि सन्जु जंग् २ । १ । ४६
 गुरि सन्दि सूतिन् २ । १ । ६१
 गुरि सन्हु २ । १ । ३६
 गुरि सन्हु लंहु २ । १ । ४६
 गुरि सूतिन् २ । १ । ४-२।१।३०
 गुरि मृत्य् आन् २ । १ । ६१
 गुरिस् किति अनिन् इव २।१।५५
 गुरिस् छुह् खसान् २।१।३०-२।१।
 २८
 गुरिस् प्यठ् २ । १ । ५२
 गृह् २ । १ । ३०-२ । १ । ३८-
 ६ । ४

गुरू ६ । ४--६ । ८
 गुर्यन् २ । १ । ३०
 गुर्यन् किति २ । १ । ५५
 गुर्यन् छुह् खसान् २ । १ । १२
 गुर्यन् छुह् रछान् २ । १ । ३८
 गुर्यन् प्यठ् २ । १ । ५२
 गुर्यो मोह् २ । १ । ५६
 गुर्यो सूतिन् २ । ३ । २३
 गुर्यनूय् सूतिन् २ । ३ । २३
 ग्वहनावान् छुह् ८ । ४ । १७
 गूजू ६ । ८
 गूठिञ् २ । १ । ३४
 गूरिल् ४ । ५६
 गूरिलाञ् ४ । ६१
 गूरिस् २ । १ । ३४
 गूह् २ । १ । ३४-६ । ८
 गुरू ६ । ८
 गूलि २ । १ । ३४
 गूलिस् २ । १ । ३४
 गूलु २ । १ । ३४-६ । ८
 गैय् १ । ८
 गौल्ल् ४ । १५
 गौल्लद् ४ । ३०
 गौराञ् ४ । ५६

गोर्षन् २ । १ । ३४
 गोर्षो सृतिन् २ । १ । ३४
 गोलयन् २ । १ । ३४
 गोवृ २ । १ । १७—२ । १ । ७७
 गोवृ ख्यलु ४ । १२१
 गोवृन् २ । १ । ७२
 गोवृन् प्रकनावान् छुह् ८ । ४ । ३३
 गोवृ सृतिन् २ । १ । ७
 गोवृ हन्तु वृह् २ । १ । ४६
 गोवृ हन्तु २ । १ । ४८—२ । १ । ७२
 गोवृ हन्तु वृह् २ । १ । ४६
 गोवृ १।६—८।३।४८—८।३।६८
 गति सृत्य २ । १ । २६
 गतलु ४ । ७६
 गथ् २ । १ । २६
 ग्रहनावान् छुह् ८ । ४ । १७
 ग्रज् ६ । २ । ६४
 ग्रजनम् कितु ६ । १ । १७
 ग्रजान् ८ । ३ । ४७
 ग्रजि कितु ६ । १ । १७
 ग्रवल् ४ । १७२
 ग्रन्तु २ । १ । १६
 ग्रंज छ्यह् २ । १ । २३
 ग्रन्तान् छुह् गन्तान् २ । १ । २३

ग्रन्तान् छुह् वृहान् २ । १ । १४
 ग्रन्द् २।१।१४—२।१।१६—२।१।२३
 ग्रांगल् ६ । २ । ८०
 ग्रुर्षान् ८ । ३ । ४६
 गृह्यन् ८ । ३ । ७२
 गृगुन् ८ । ३ । ७५
 गृह्येयन् ८ । ३ । ७५
 चपस् ६ । २ । ५६
 चार् ६ । २ । १७
 च्यथ् क्यथ् ६ । १ । ७
 च्यथ् क्यथ् असान् यिवान् छुह्
 ६ । १ । १
 च्यथ् च्यथ् ६ । १ । १२
 च्यन् ६ । २ । ४१
 च्यन-ग्रास् ६ । १ । ३०
 च्यन वोलु ६ । १ । ३०
 च्यनहारु ६ । २ । ६२
 च्यन् कितु ६ । १ । २४
 च्यमहा ८ । २ । ३२
 च्यमहात् ८ । २ । ३२
 च्ययन् ८ । ३ । ६—८ । ३ । ७
 च्ययिहीन् ८ । २ । ३२
 च्ययिहे ८ । २ । ३२
 च्यववस् ६।२।८४

चयवृत्तु ६ । १ । २७	च्यौक् ६ । १ । ३७
चयवान् ६ । १ । ३	चक २ । १ । ७४
चयवान् चयवान् आव् ६ । १ । ४	चकुलु २ । १ । ७३—६ । ८
चयवान् छुह् ८ । १ । २०	चकृजु ६ । ८
चयह् ८ । २ । ११	चचयान् ८ । ३ । ४७
चयहाम् ८ । २ । ३२	चंजु ८ । ३ । ७४—८ । ३ । ६३
चयहान् ८ । २ । ३२	चज्य ८ । ३ । ७४—८ । ३ । ६३
चीनि खोस् ४ । ११७	चज्याक् ८ । ३ । ४६—८ । ३ । ६३
चीर् ६ । २ । १७	चज्याक् ८ । ३ । ४३—८ । ३ । ६३
चीरि २ । १ । ३३	चट्लु ४ । ८३
चौखरावान् छुह् ८ । ४ । ७	चतुर् खयवान् छुह् ५ । ५
च्योश् २ । ३ । १२	चतुर् चतुर् ५ । ५
च्योञ्ज २ । ३ । १२	चतुर्गर् ४ । ४४
च्योनि न्यचिनि २ । ३ । १२	चप चफ् ३ । १४
च्योनि सन्दि सूतिन् २ । ३ । १४	चपल् ४ । १५
च्योनि सूतिन् २ । ३ । १४	चमूर् ४ । ६६
च्योन्यौ सूतिन् २ । ३ । १४	चरंतु ६ । २ । ३
च्योवनावान् छुह् ८ । ४ । ११.	चरान् छ्यस् ८ । १ । ४५
च्योवान् छुह् ८ । ४ । १०—८ । ४ । ११	चरिञ् ६ । २ । २४
च्येन् १ । ६	चग्निख् ८ । २ । ६
च्योन् १ । ७	चरेनय् ८ । २ । ६
च्योन् २ । ३ । ११—२ । ३ । १३—२ । ३ । १४	चरि नव ८ । २ । ६
च्योन् गळ् कर्हन् ६ । १ । ४५	चरिनस् ८ । २ । ६
च्योन् पञ्जि रनुन् ६ । १ । ४५	चर्यर् ४ । ५२
च्येन् लगि न दपुन् ६ । १ । ४५	

चरुन् ६ । २ । ३	चायाच् ८ । ३ । ५२-८ । ३ । ५७
चलनावान् लुह् ८ । ४ । २१	चायेय ८ । ३ । ५७
चलि ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६३-६ । १ । ३६	चायोच् ८ । ५७
चलु ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६३-६ । १ । ३६	चाव् ८ । ३ । ५७
चल्रावान् लुह् ८ । ४ । २१	चाव्यर् ४ । ५४
चसुन् ८ । ३ । ३	चाव्यर् ४ । ५४
चाख् ४ । १६२	चासिलक् ४ । २०
चाखाह् खण्डा २ । ३ । ४५	च्य गंछु करुन् ६ । १ । ४५
चाखर् ६ । १३	च्य गंछु गछुन् ६ । १ । ४२
चाँगिल्थ् ४ । १६३	च्य छुह् वनान् २ । ३ । ८-२ । ३ । ६
चाँग्युकु तील् २ । १ । ४६	चिन् २ । १ । २५
चाटहालम् अंदर् २ । १ । २८	चित्थ् २ । १ । २५
चाट् तिं गौव् न्यचिनुव् २ । ३ । २१	च्य पजि रतुन् ६ । १ । ४५
चाप २ । १ । ६७	च्यल् ६ । २ । १८
चाफ् २ । १ । ६७-६ । २ । १५-६ । ३ । ७३	च्य लमि दपुन् ६ । १ । ४५
चापंशू २ । १ । २३	च्य वंनुथ् २ । ३ । ६
चापंशू-म्वंद् ३ । १२	च्य सूतिन् २ । ३ । १०
चापंशूव् सूतिन् २ । १ । २३	चीञ्ज्रावान् लुह् ८ । ४ । २२
चापंति ६ । १ । ४०	चीटि चीटि ६ । १ । १४
चापंतु ६ । १ । ४०	चीटिन् ८ । ३ । २१
चापन् २ । १ । २३	चीटुन् ८ । ३ । २३-८ । ३ । ७०
चाप्फ् २ । १ । ६८	चीनि २ । १ । ७७
चाय् ८ । ३ । ४२	चीनिम् २ । १ । ७७
चाय ८ । ३ । ५७	चीरि पहान् ४ । १६३

चक्रयर् ४ । ४८	चुराह ४ । १६०
चक्रिग् ६ । २ । ३३	चुन् २ । ३ । ३२
चक्रु ४ । ४८-६ । १०	चुनव्य ४ । १८७
चक्रु ६ । १०	चुशारे ४ । १५७
चक्रान् छुह् ८ । ४ । २४	चुपर २ । ३ । ४०-२ । ३ । ४५
चक्रावान् छुह् ८ । ४ । २०-८ । ४ । २४	चुवापांरि ४ । १५७
चक्रावान् छुह् ८ । ४ । २०	चुविञ् ६ । २ । २४
चुच्यछल् ४ । १३५	चुव्यन् ८ । ३ । ६
चुच्य छुह् ख्यवान् २ । १ । २३-२ । १ । ३६	चुवृह् ४ । १६०
चुच्यतिलिम् ४ । १६५	चुवृन् ८ । ३ । ६
चुच्यन् छुह् ख्यवान् २ । १ । ३६	चुशव्य ४ । १८३-४ । १६०
चुच्यैव् ८ । ३ । ४६	चुशि च्चुशव्य ४ । १८६
चुच्यौ सृतिन् २ । १ । २६	चुंशल् ४ । १२
चुचु २ । १ । २३-३ । १२	चुंश् ६ । २ । ६२
चुत् ४ । ८५	चुंठिरेम्फ् ४ । १६६
चुत् २ । १ । २५	चुंशु २ । १ । ३२
चुत् प्यट् २ । १ । २५	चु-कट् ४ । ५
चुत् २ । १ । ७४	चु-पुत् ४ । ३
चुत् २ । १ । ७४-४ । ८५-६ । ८	चेच्यन् ८ । ३ । २३-८ । ३ । ७०
चुत् ६ । ८	चेच्यान् ८ । ३ । ६६
चुत्राक्युत् ४ । १०६	चेच्येयन् ८ । ३ । ७०
चुत्रोक् ४ । १०६	चेच्यान् ८ । ३ । ६६
चुय् २ । १ । २५	चेष्टनम् कितु ६ । १ । १७
	चेष्टम् कितु ६ । १ । १७

चेठ ६ । २ । १२

चेननावान् छुह् ८ । ४ । २२

चेनवञ् ६ । २ । ४३

चेन्यन् २ । १ । ७८

चेन्यन् प्यट् २ । १ । ७८

चेति स्मृतिन् २ । १ । २५

चेथ् २ । १ । २५

चेन्युकृ २ । १ । ७८

चेन्यौ स्मृतिन् २ । १ । ७८

चोय् ८ । ३ । ४२

चोर २ । ३ । ३५-२ । ३ । ४०

चोरन् २ । ३ । ३५

चोरय् २ । ३ । ४०

चोराह् खण्डा २ । ३ । ४५

चोरिपांरि ४ । १५७

चोर्ह्य् ४ । १७५

चोह् ४ । ५४

चञ्जकलु ४ । १६६

चञ्जम्बया ४ । १७०

चञ्जहना ४ । १७०

च्युतुन् ८ । ३ । २१

चान् ६ । ८

चालु ६ । ८

चान् ८ । ३ । ७२

चश्यन् ८ । ३ । ७५

चश्येयन् ८ । ३ । ७५

च्ह ६ । २ । २२

च्ह कर्गिजि ८ । २ । २४

च्ह गछ्ख्व् गछ्खुन् ६ । १ । ४६

च्ह गछ्ख्व् गछ्खुन् ६ । १ । ४६

च्ह त बहु परव् ८ । १ । ५

च्ह वृळ १ । ४

छकनावान् छुह् ८ । ४ । २३

छकान् छुह् ८ । ४ । २३

छकरनावान् छुह् ८ । ४ । २३

छकरान् छुह् ८ । ४ । २३

छक्कगवान् छुह् ८ । ४ । २३

छव् ६ । २ । ५६

छच्यन् ८ । ३ । ७१

छचुन् ८ । ३ । ७१

छचयान् ८ । ३ । ७१

छच्योन् ८ । ३ । ७१

छच्रावान् छुह् ८ । ४ । २५

छत्यौ गुर्यौ स्मृतिन् आव् ३ । २

छपनावान् छुह् ८ । ४ । २२

छप्पगवान् छुह् ८ । ४ । २२

छाञ् ६ । ११

छाञ् ६ । १२ । ७२

छान् ६ । ११
 छान कटु ४ । ६
 छान कल्य ६ । ३
 छानवय् ६ । २ । ८५
 छानाञ् ४ । ५६
 छानिल् ४ । ५६
 छानि लाञ् ४ । ६१
 छाट्यस् ८ । २ । २७
 छाव्यस् ८ । २ । २७
 छिस् ६ । २ । ५६
 छ्यञ् ८ । ३ । ७३
 छ्यञ् ८ । ३ । ७३
 छिह् ८ । १ । २१
 छक् ४ । ८२
 छकलद् ४ । २०
 छकुलु ४ । ८२
 छुस् ६ । २ । ६
 छुप्रावान् छुह् ८ । ४ । २२
 छुम्ब ६ । २ । ७
 छुम्बुन् ६ । २ । ७
 छुह् ८ । १ । २१
 छुल् २ । १ । ३५
 छुद् ६ । २ । ६५
 छुल् ६ । २ । १८

छौंछनावान् छुह् ८ । ४ । ७
 छाद् ६ । २ । ६८
 छाद् ६ । २ । ६८
 छाद् ६ । २ । ६८
 छ्यच्यर् ४ । ५७
 छ्यञ् ८ । ३ । ७०
 छ्यञ् ८ । ३ । ७०
 छ्यञ्वाव् ८ । ३ । ६६
 छ्यञ्प्रावान् छुह् ८ । ४ । २१
 छ्यट्टियारञ् ४ । ५८
 छ्यट्टियारु ४ । ५७
 छ्यट्टु ४ । ५७
 छ्यट्टगन् छुह् ८ । ४ । २४
 छ्यट्टरावान् छुह् ८ । ४ । २४
 छ्यन् ६ । २ । १४
 छ्यञ्जनावान् छुह् ८ । ४ । २१
 छ्यञ्ज्वरान् छुह् ८ । ४ । २४
 छ्यञ्ज्रावान् छुह् ८ । ४ । २४
 छुकलद् ४ । २०
 छुस् ६ । २ । ६
 छुत्रर् ४ । ५१
 छुत्रु ४ । ५१
 छुच्यौव् ८ । ३ । ४६
 छुट्टिस् ६ । ५

छुट् ६ । ९	जाम्नि ६ । १ । ४०
छुट् ६ । ९	जाम्तु ६ । १ । ४०
छुट् ६ । २ । ३७	जायात् ८ । ३ । ५४
छुट् ६ । ४ । २४	जायोत् ८ । ३ । ५४
छुट् ६ । ४ । २४	जाय्ज्यात् ४ । ५२
जत् ४ । ३३	जाल् २ । १ । २७
जट् ४ । ८६	जालान् छुट् ८ । ४ । ३१
जट्युल् ४ । ८६	जाळि मृत्यु २ । १ । २७
जथ् ४ । ३३	जात् ८ । ३ । ५४
जोराद् २ । ३ । ३८	जाति २ । १ । ७६
जोराहौ मूर्तिन् २ । ३ । ३८	जातिस् २ । १ । ७६
जंगि कोयु २ । १ । ५८	जानितुल् ४ । १६८
जनानख्यल् ४ । १२१	जाय् ६ । २ । ४६
जनिपञ्चाहपर ४ । १७६	जयत् ४ । १७—४ । ३८
जनिपथ्जनि ४ । १४६	जयवल् ४ । १७
जटिष् ६ । २५	जयविद् ४ । ३८
जाग् ६ । २ । ५७	जयवि-बोलु ४ । १७
जाग्य ६ । २ । ४६	जयविसंस्तु ४ । १७
जाजू २ । १ । २७	जीट् ६ । २ । ३७
जाजूव् मूर्तिन् २ । १ । २७	ज्वज् ६ । २ । ६
जाञ् बोलु ६ । १ । २६	ज्वजरुन् ६ । २ । ६
जान् ६ । २ । ७१	जृत् ६ । २ । १६
जानन्-बोलु ६ । १ । २६	जुवन् ६ । २ । ३
जाम् २ । १ । ७१	ज्वस ६ । २ । ७

जेङ्गयन् ८ । २ । २६	जर् हंरि ४ । १६२
जेठियाव् ८ । ३ । १०-८.३।६८	टेकु ४ । ४७
जेठ्याव् ८ । ३ । ६८	टख् ६ । २ । ६
जेठ्योव् ८ । ३ । ६८	टच्यर् ४ । ४७
जेठ्यौव् ८ । ३ । १०	टंहु ४ । ७८
जेवनम् कित् दवान् गच्छि ६ । १ । १	टव्लु ४ । ७८-६ । ८
जेनुन् जानि ८ । १ । १८	टव्जु ६ । ८
जोवन यिवान् छुह ८ । १ । ११	टप टफ् ३ । १४
जोतनावान् छुह् ८ । ४ । १७	टंघु ४ । ८६
जोतान् छुह् ८ । १ । ११	टप्युलु ४ । ८६
जोम् २ । १ । ७१	टफ् ६ । २ । १९
जोम् काकम् ३ । ३	टाँग् ६ । २ । १७
जोम् दंघु २ । १ । ७१	टाछ्यर् ४ । ४३
जोम् २ । १ । ७१	टाठझार् ४ । ४३
जोम् २ । १ । ७१	टाल् ६ । २ । ८०
जोम् वन् २ । १ । ७१	ट्यव् ६ । २ । ६६
जोम् हंन्दु २ । १ । ७१	टीवु २ । १ । ३३
जोव्रान् छुह् ८ । ४ । २६	टीरु २ । १ । ३३
जोव्रावान् छुह् ८ । ४ । २६	टुव् ६ । २ । ६
जल् ६ । २ । १८	टुव् ६ । २ । ६
ज्हु २ । ३ । ३२	टुव् ६ । २ । ६
ज्हु जोर ४ । १६२	टुव्रान् ६ । २ । ३७
ज्हु हथ् ४ । ११९	टुविम् ६ । २ । २७
ज्हुथ् लूक ४ । १७७	टुँकु ४ । १७४
	टुह् २ । १ । ३९

टोपि फलु ३ । ५
 टकनावान् लुह् ८ । ४ । १७
 ट्स् ६ । २ । ५६
 टीक्रियात् ८ । ३ । ६८
 टीकयान् ८ । ३ । ६८
 टीकयौत् ८ । ३ । ६८
 टीक्रावान् लुह् ८ । ४ । २०
 टुस् ६ । २ । ६
 टुञ् टुल् ३ । १४
 टुल्ल् ४ । १५
 टूक् टूस् ३ । १४
 टूकल् ४ । १५
 टूल् म्वंहू ३ । १२
 टल्ल् ६ । २
 टल्ल् ४ । १५
 टज्य ८ । ३ । ६३
 टंजू ८ । ३ । ६३
 टलि ८ । ३ । ६३
 टलिम् ६ । २ । २७
 टल्लु ८ । ३ । ६३
 टॉमह् ६ । २ । ८६
 टालान् लुह् ८ । ४ । २८
 टाम् ४ । १००
 टाम् ४ । १००

ड्यक २ । १ । १
 ड्यकन् कर् २ । १ । ५८
 ड्यकुक् १ । ४—२ । १ । ४१
 ड्यकुक् वत २ । १ । ५०
 ड्यकुक् रथ् २ । १ । ५०
 ड्यज्यह् ४ । १६२
 ड्यठ कन आव् ८ । १ । २७
 ड्यठ कनि ८ । १ । २७
 ड्यठ कर् आव् ८ । १ । २७
 ड्यठ कृति ८ । १ । २७
 ड्यठ क्याह् ८ । १ । २७
 डौजू ६ । ६
 डीठिन् ८ । ३ । ६२
 डीठुन् ८ । ३ । ६२—८ । ३ । ७०
 डुलिजि ६ । ७
 डुल्लु ६ । ७
 डुव् ६ । २ । १६
 डुविम् ६ । २ । २७
 डुजू ८ । ३ । ६३
 डूक् २ । १ । ३५
 डूलि ८ । ३ । ६३
 डूलु ८ । ३ । ६३
 डूस् २ । १ । ३५
 डेड्यन् ८ । ३ । ६२—८ । ३ । ७०

डेछ्यान् ङ । ३ । ६२-८ । ३ । ६६	तति ४ । १३१
डेछ्येयन् ङ । ३ । ६२-८ । ३ । ७०	तति ४ । १३१
डेछ्योन् ङ । ३ । ६२-८ । ३ । ६६	ततिकालिक्यथ् ४ । १४३
डेषन यिवान् लुट् ङ । १ । ५४	ततिकिनि ४ । १५३
डेषनावान् लुट् ङ । ४ । ३२	तत्यन् ४ । १३३
डोष्य ङ । ३ । ६३	तत्यनम् ४ । १३३
ड्युंगु ६ । ६	तत्यनी ४ । १३५
ड्युठुन् ङ । ३ । ६२	ततिप्यठ ४ । १३४
तंगि ङ । ३ । ८०	ततियाव् ङ । ३ । ४६-८ । ३ । ६८
तंगु ङ । ३ । ८०	तंतु ४ । ५०-४ । १३६
तन्नर् ४ । ५०	तंतुकुन् ४ । १५८
तन्नरन् ६ । २ । ३६	तंतु गच्छि गच्छुन् ६ । १ । ४२
तन्नावान् लुट् ङ । ४ । २५	ततुत् ४ । १३६
तच्छ ६ । २ । ६१	तंतु पजि गच्छुन् ६ । १ । ४४
तच्छु ६ । २ । ६२	तंतु पजिहे गच्छुन् ६ । १ । ४४
तज्य ङ । ३ । ८०	ततुय् ४ । १३६
तजू ङ । ३ । ८०	ततुह् ६ । १८
तज्याव् ङ । ३ । ८०	तंतु लगि गच्छुन् ६ । १ । ४३
तज्योव् ङ । ३ । ८०	तंतु लगि न गच्छुन् ६ । १ । ४३
तन्नर् ४ । ५०	तंतु लगि हे गच्छुन् ६ । १ । ४३
तज्य २ । १ । २१	तत्याव् ङ । ३ । ४६-८ । ३ । ६८
तंशु २ । १ । २१	तत्युकु ४ । ११९
तंशूरन् ६ । २ । ३६	तत्योव् ङ । ३ । ४६-८ । ३ । ६८
तंशूरावान् लुट् ङ । ४ । २५	ततरु ६ । १८

न्तथक् ४ । १५८
 तथ् छुह् चटान् २ । ३ । ७
 तथ्यकुन् ४ । १५८
 तन् २ । १ । २४
 तन २ । १ । २४
 तनिं २ । १ । ७०
 तनियाव् ८ । ३ । ६८
 तनु २ । १ । ७०—४ । ५०
 तनौ संत्य् २ । १ । २४
 तन्याव् ८ । ३ । ६८
 तन्योव् ८ । ३ । ६८
 तपारि ४ । १५६
 तपार्युष् ४ । १२०
 तपिश् ६ । २ । ३३
 तपञ्चार ४ । ९०
 तपेनु ४ । ५०
 तपिकनि ४ । १५३
 तपिपत ४ । १५३
 तपिपरि ४ । १५६
 तपिरंग ४ । १३०
 तपिबन्तु २ । १ । ९६
 तपिविजि ४ । १४३
 तपिस् २ । ३ । ९—२ । ३ । १७—
 २ । ३ । २०

तपिसन्तु २ । ३ । २०
 तपि सन्तुय् २ । ३ । २१
 तपिस्कुन् ४ । १५८
 तपिस् गङ्गान् छुह् जि परहा
 ८ । १ । ४७
 तपिस् चरान् छ्यह् ८ । १ । ४६
 तपिस् दपिजि २ । १ । ३६
 तपिस् ल्यावुथ् सोनु नपस्कार
 ८ । १ । ५८
 तम्बल् ६ । २ । ८०
 तम्बळियाव् ८ । ३ । ५०
 तम्युकु २ । ३ । २०
 तंरि ८ । ३ । ६१
 तंहु ८ । ३ । ६१
 तयाव् ८ । ३ । ४६
 तयोव् ८ । ३ । ४६
 तंळि ४ । १५५
 तंळिकिनि ४ । १५३
 तलुन् ६ । २ । ४
 तल्युन् ६ । २ । ४
 तल्युष् ४ । १२०
 तवकनि ४ । १५३
 तव पत ४ । १५३
 तव पत आसनम् प्यह् विरिथ्

पूजा करान् छुह् ८ । १ । २४
 तव षत छुह् आसनस् प्यट् विहित्
 पूजा करान् ८ । १ । २३
 तम् २ । ३ । २०
 तसन्दु २ । ३ । २०
 तसन्दुय् २ । ३ । २१
 तापस् प्यट् २ । १ । ६६
 ताप हंतु ४ । २५
 तापुकु १ । २
 ताफ् २ । १ । ६६
 ताफ् गंछु करुन् ६ । १ । ४६
 ताफ् गट ३ । १
 तारु ६ । २ । १७
 तार २ । ३ । ३६—२ । ३ । ४५
 तारान् छुह् ८ । ४ । २८
 तारि तारि ६ । १ । १३
 तारिथ् ६ । १ । १३
 तारिन् ८ । १ । १६—८ । १ । २०
 ताव् ६ । २ । १६
 तावहंतु बुतराथ् ४ । २५
 तावहंतु ४ । २५
 तिकि-पुनु ४ । १
 तिथ ४ । १२५
 तिथ पाठि ४ । १२७

तिथ पाठिन् ४ । १२७
 तिथय् ४ । १२६
 तिथु ४ । १२६
 तिमन् २ । २ । १६
 तिमन् प्यट् २ । ३ । १६
 तिमन् हंतु २ । ३ । २०
 तिम्र आय् १ । ३
 तिमौ प्यठ २ । ३ । १६
 तिमौ वंतु २ । १ । ५६
 तिमौ सूतिन् २ । ३ । १६
 तिम्र करिजि ८ । २ । २४
 तिम्र गछन् गछनि ६ । १ । ४६
 तिम्र छिह् परान् ८ । १ । ४
 तिम्र नय् करहान् ८ । २ । ३५
 त्यंबियेयस् ८ । ३ । ४५
 त्यंब्येयस् ८ । ३ । ४५
 तिम्र हय् करहान् ८ । २ । ३५
 त्यलि ४ । १३८
 त्यलि ४ । १३८
 तिह् २ । ३ । १
 तिहन्दि पुछ्य २ । ३ । १६
 तिहंतु २ । ३ । १६—२ । ३ । २०
 तीज्रावान् छुह् ८ । ४ । २०
 तीति २ । ३ । २७

तीत्युन् ४ । ११२	तूर्य ४ । १३३
तीत्युम् ४ । ११४	तूर्यकुन् ४ । १५८
तीरि ख्यलु ४ । १२१	तूलि तूलि ६ । १ । १५
त्वम्ल-चंद्र ३ । १२	तूलिथ् ६ । १ । १५
त्वम्ल फलि ४ । १६६	तूलिन् ८ । २ । ७
त्वम्लफलु ४ । १६६	तेजाय ८ । ३ । १७
त्वम्ल-म्बंदु ३ । १२	तेजेय ८ । ३ । १७
तुलान् छुह् ८ । ४ । ३४	तेज्याय् ८ । ३ । ४६
तुहंजु २ । ३ । १८	तोत जन् छुह् परान् ४ । १८१
तुहन्दि सूतिन् २ । ३ । १४	तोति सूतिन् २ । १ । २५
तुहंद् २ । ३ । १८	तोथ् २ । १ । २५
तुहंघौ सूतिन् २ । ३ । १४	तोर् ४ । १३६
त्वंहि २ । २ । १५	तोर् ४ । १३७
त्वह्य २ । २ । १५	तोर्कनि ४ । १५३
त्वंहि कंरिजि ८ । २ । २४	तोर्कुन् ४ । १५८
त्वंहि गंछिन् गच्छनि ६ । १ । ४६	तोल् ८ । २ । ८-६ । २ । १८
त्वंहि गंछिन् गच्छनि ६ । १ । ४६	त्यकु ४ । १
त्वह्य गंछु गच्छुन् ६ । १ । ४२	त्युन् २ । ३ । २७
त्वह्य छुह् वनान् २ । ३ । ६	त्रकज्यार् ४ । ५३
त्वह्य वंनुव २ । ३ । ६	त्रकर्यर् ४ । ५३
तूरज्जार ४ । ५०	त्रक सूतिन् २ । १ । ६६
तूरान् ४ । ५०	त्रकृह् ४ । ५३
तूरिहंनु ४ । २५	त्रकृ ६ । १४
तूरु २ । १ । ३५-६ । २ । ७८	त्रख २ । १ । ६६-६ । १४

अफ्यौव् ङ । ३ । ४६
 आक्युनु कर् ४ । १०६
 आक्युनु नर् ४ । १०६
 त्रिच ४ । १६२
 त्रिच्छि कोरि पुछ्य् ३ । ४
 त्रिछ्यर् ४ । ४७
 ज्यनवय् ४ । १८७
 त्रिय् २ । ३ । ३६
 ज्ययरंग ४ । १३०
 ज्ययौ सूतिन् २ । ३ । ३४
 ज्यशवय् ४ । १८६
 ज्यशिशि ज्यशवय् ४ । १८६
 त्रिह् २ । ३ । ३४—२ । ३ । ३६
 ज्यहजोर ४ । १६२
 त्रिहथ् ४ । ११५—४ । १७५
 त्रिहथ्लूक् ४ । १७७
 ज्यहठरि ४ । १६२
 त्रुकिञ् ६ । २ । २७
 त्रुव् ६ । २ । ६
 त्रेष ठन् ४ । १५
 ज्युखु ४ । ४७
 थकनावान् छुह् ङ । ४ । ७—ङ । ४ । २१
 थकि ङ । ३ । ११—ङ । ३ । ७७
 थक् ङ । ३ । ७७

थक्रावान् छुह् ङ । ४ । २१
 थव् ६ । २ । ६
 थच्य ङ । ३ । ११—ङ । ३ । ७१
 थचू ङ । ३ । ७१
 थच्याव् ङ । ३ । ७१
 थच्योव् ङ । ३ । ७१
 थजर ४ । ५०
 थजरावान् छुह् ङ । ४ । २५
 थङ् ४ । ५०
 थरू २ । १ । १७
 थरू सूतिन् २ । १ । ७
 थार्यरू ६ । २ । ७८
 थारू ६ । २ । ७६
 थालन् क्यथ् १ । १ । ५३
 थालस् क्यथ् २ । १ । ५३
 थ्यकिञ् ६ । २ । २७
 थ्यकिञ्जल् ६ । २ । २७
 थ्वत् २ । १ । २५
 थ्वति सूतिन् १ । १ । २५
 थ्वथ् २ । १ । २५
 दग् ४ । ६८—६ । २ । ५७
 दगुनु ४ । ६८
 दछिनि ४ । १९५
 दछिनि किनि ४ । १५३

दछिनिपांरि ४ । १५६
 दछिन्यकु ४ । १२०
 दड्यन् ८ । ३ । ७१
 दंजुन् ८ । ३ । ७१
 दड्योन् ८ । ३ । ७१
 दड्यान् ८ । ३ । ७१
 दज ८ । ३ । १२-८ । ३ । ७२
 ८ । ३ । ८३
 दजन यिवान् छुह् ८ । १ । ५१
 दजान् छुह् ८ । १ । ५१
 दजाय ८ । ३ । १७
 दजाव ८ । ३ । ८३
 दंजू ८ । ३ । ७२-८ । ३ । ८३
 दजोव् ८ । ३ । ८३
 दत २ । १ । २५
 दतौ पुङ्गच् २ । १ । २५
 दथ् २ । १ । २५
 दंदि ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३
 दंहु ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३
 दंदान् ४ । २८
 दंहु ४ । २६
 दंहु ४ । २६
 दय् २ । १ । ३
 दयि दंयु २ । १ । ५८

दर ४ । १
 दर-कंहु ४ । ६
 दर-पुनु ४ । १
 दरवाय् ६ । २
 दरियाव् ८ । ३ । ४३
 दर्याव् ८ । ३ । ४६
 दर्योव् ८ । ३ । ४६
 दल् ६ । २ । १८
 दव् ६ । २ । ८१
 दहन् हंहु दाँवु ४ । १११
 दहपर २ । ३ । ४४
 दंहु ४ । १६२
 दहुम्कनि ४ । १५४
 दक्षुम् ४ । ११४
 दक्षुलु छुह् वदान् ४ । ६०
 दहा खण्हा २ । ३ । ४५
 दाँ खारु ३ । ८
 दाञ्चू खारु ३ । ८
 दाञ्चुकु त्वमुल् २ । १ । ४८
 दाँदजुरि ४ । १६२
 दाँद संहु क्षंग् २ । १ । ४६
 दाँदरुरि ४ । १६२
 दाँदरु ४ । ६६
 दाँदर्यम् ६ । ३०

दानू २ । १ । २-२ । १ । ३१
 दानून् छुह् ख्यवान् २ । १ । १३
 दानून् मूतिन् २ । १ । २०-
 २ । १ । ३१
 दाँ फलि ४ । १६६
 दाँ फुत्तु ३ । ८
 दाँम्बया ४ । १७०
 दायपोनु ४ । ६३
 दारि-ङ्गुत्तु ३ । १३
 दारिथ् ६ । १ । ५-६ । १ । ६
 दारिथ् क्यथ् ६ । १ । ६
 दारियाल् ४ । १६
 दार्यल् ४ । १५
 दारू ४ । १६
 दावल् ६ । १ । ३२
 दावान् छुह् ८ । ४ । ६-८ । ४ । १२
 दाह् ४ । ६०
 दिख् ८ । २ । २६
 दिन्नन् ८ । ३ । ७
 दिन्नान् ८ । ३ । ३२-८ । ३ । ४७
 दिन्नायन् ८ । ३ । १७
 दिन्नोन् ८ । ३ । ३२
 दिज्जि ८ । २ । २४
 दित् ८ । २ । १५

दितुन् ८ । ३ । ३२
 दिथ् ६ । १ । ८
 दिथ् क्यथ् ख्यनस् कित्तु गच्छि ६ । १ । १
 दिथ् क्यथ् ट्कान् मौव् ६ । १ । १
 दिथ् दिथ् ६ । १ । १२
 दि दि ६ । १ । १२
 दिन् ८ । २ । २९
 दिन-ग्राख् ६ । १ । ३१
 दिनय् ६ । १ । ५१
 दिनल् ६ । १ । ३२
 दिन-बोलु ६ । १ । ३१
 दिनस् कित्तु ६ । १ । २१
 दिनहार ६ । २ । ६२
 दिनी ६ । १ । ५०
 दिनु कित्तु ६ । १ । २४
 दिम ८ । २ । २६
 दिमव् ८ । २ । २६
 दियि ८ । २ । २६
 दियिन् ८ । २ । १०-८ । २ । १७-
 ८ । २ । २६
 दिय्युस् ८ । २ । १७
 दिवनावान् छुह् ८ । ४ । ११
 दिववञ् ६ । २ । ८४
 दिववुत्तु ६ । १ । २७

दिवान् ६ । १ । ३
दिवान् छुद् ८ । १ । २०
दिवान् दिवान् गौव् ६ । १ । ४
दिस् ८ । २ । १६
दिह् ८ । २ । १—८ । २ । ११
द्वलळद् ४ । २०
द्वग् ६ । २ । १०
द्वग् ४ । ७६
द्वगुल् ४ । ७६
द्वदह् ६ । २ । ६
द्वदरुन् ६ । २ । ९
द्वन् २ । ३ । ३२
द्वनव्य् ४ । १८७
द्वपहरन् ४ । १४५
द्वविञ् ६ । २७
द्वव्यन् दिजि चादद् २ । १ । ३८
द्वविवाय् ६ । ४—६ । २७
द्वविल् ४ । ६७
द्वविस् दिजि चादद् २ । १ । ३६
द्ववु ६ । ४
द्ववुस् ४ । ६७
द्ववु ६ । ४—६ । २७
द्वयिरंग ४ । १३०
द्वयि सूतिन् २ । ३ । ३३

द्वयो सूतिन् २ । ३ । ३२—२ । ३ । ३३
द्ववन्जाह् ३ । १०
द्वु वरिश् ३ । १३
द्वु-वहह् ३ । १३
द्वशव्य् ४ । १८६
द्वशि द्वशव्य् ४ । १८६
द्वषि ८ । ३ । ६५
द्वष्य ८ । ३ । ६५
द्वषु ८ । ३ । ६५
द्वषु ८ । ३ । ६५
द्वष्याव् ८ । ३ । ६५
द्वष्योव् ८ । ३ । ६५
द्वसिळाज् ४ । ६०
द्वसिलिल् ४ । ६०
द्वसिल् वय् ६ । २ । ८५
द्वह् ४ । ८६
द्वह पथ् द्वह ४ । १४६
द्वहय् ४ । १४८
द्वहाह् खण्ठा २ । ३ । ४९
द्वहुल् ४ । ८६
द्वहैव् ३ । ११
द्वहलि ४ । १४१
द्वसू ६ । २ । ७२
द्वल् ६ । २ । ६०

दूरहंरु ४ । १६२	दूनन् ६ । २ । ३६
दूरु २ । १ । ३९	दहम्बया ४ । १७०
दूर पहान् ४ । १६३	दह्रिं ४ । १६२
दोर ६ । २ । ७८	दह्रना ४ । १७०
घारज ४ । १३	नक्ष्य ६ । २ । ४६
घारधर् ४ । १३	नक्षान् वसनस् किनु गञ्जान् लुह्
घारबोलु ४ । २४	६ । १ । १
घार् व्यार् अनिन् ८ । १ । ३०	नक्षिञ् ६ । २ । २७
द्युन् ६ । २ । २	नक्षुन् ८ । ३ । ३
द्राग लद् ४ । २०	नट २ । १ । ६७
द्राँछ्यर् ४ । ४६	नटिञ् ६ । २ । २७
द्रामंति ६ । १ । ४०	नटिञ्जल् ६ । २ । २७
द्रामंतु ६ । २ । ४०	नटि मृतिन् २ । १ । २६
द्राय् ८ । ३ । ४२	नट् २ । १ । २६-२ । १ । ६७
द्राय ८ । ३ । ५६	नद्वरि-म्बद् ३ । १२
द्रायाव् ८ । ३	नव् नम् फल् ३ । ३
द्रायेय् ८ । ३ । ५६	नपवूय् सूतिन् २ । ३ । २३
द्रायोव् ८ । ३ । ५६	नमिञ् ६ । २ । २७
द्राव् ८ । ३ । ५६	नमियाव् ८ । ३ । ४६
द्रुगु ४ । ४७	नंसु ४ । १६२
द्रुज्यर् ४ । ४७	नमौ सूतिन् २ । ३ । २३
द्रेठ् यिवान् लुह् ८ । १ । ५४	नम्याव् ८ । ३ । ४६
द्रौठु ४ । ४६	नम्याव् ८ । ३ । ४६
द्रौय् ८ । ३ । ४२	नह् ६ । १८

नरु ६ । १८

नवपर २ । ३ । ४४

नवय् २ । ३ । ४४

नववय् ४ । १८८

नवियेव ८ । ३ । ४४

नव्यर् ४ । ५२

नव्येव ८ । ३ । ४४

नवशथ् ४ । ११६-४ । १७५

नस्त २ । १ । ६८

नस्तान् ४ । २८

नस्तु ४ । २६

नस्तृह् २ । १ । ३५-४ । २६

नहावन् ६ । २ । ३५

नागच नारिज २ । १ । ४६

नागचू नारिजू २ । १ । ४६

नागन् हञ्ज नारिज २ । १ । ४६

नाग बोष् ३ । ६

नागिष् ६ । २०

नान् २ । १ । २४

नान २ । १ । २४

नानौ सूतिन् २ । १ । २४

नावन् वयथ् २ । १ । ५३

नावन् मञ्ज् २ । १ । ५२

नावय् ६ । २ । ८६

नावि अन्द्र दाव् २ । १ । ६५

नावि वयथ् २ । १ । ५३

नावि मञ्ज् २ । १ । ५२ :

नावि सूत्य् वीतु २ । १ । ६१

नावि हन्दि सूत्य् वीतु २ । १ । ६१

निकु ४ । ४७

निकु सकु ८ । १ । ३२

निच्यर् ४ । ४७

न्यचिवि वीलु ४ । २४

निथ् ६ । १ । ८

न्यथ् ६ । २ । ६६

निन-ग्राम् ६ । १ । ३१

निन यिवान् लुह् ८ । १ । ५५

निन-वीलु ६ । १ । ३१

निनस् कितु ६ । १ । २१

निन हार् ६ । २ । ६२

निनु कितु ६ । १ । २४

न्यदूरि हतु ४ । २५

न्यर्ष्युष् ४ । १२०

नियन् ८ । ३ । ६-८ । ३ । ७

नियिच् ८ । २ । १०

निवनावान् लुह् ८ । ४ । १२

निववञ् ६ । २ । ८४

निववृन् ६ । १ । २७

निवान् छुह् ङ । १ । २०
 निस् ङ । २ । १६
 निह् ङ । २ । ६-८ । २ । ११
 न्यहफुलि ४ । १४३
 नीन् ङ । ३ । ३४
 नीरिन् ङ । २ । ७
 नील्यन् २ । १ । ७७
 नीलिस् गुरिस् ३ । २
 नील्यौ सूतिन् २ । १ । ७७
 न्वमिस् २ । ३ । ५
 न्व्वरन् ६ । २ । ३८
 नेर् ङ । २ । ८
 न्यावान् छुह् ङ । ४ । १०-८ । ४ । १२
 न्युन् ङ । ३ । ३४
 न्यूरु पहान् ४ । १६३
 न्यूलु २ । १ । ७७
 न्यूव् ६ । १ । ३८
 पकनावान् छुह् ङ । ४ । ३३
 पकनी ६ । १ । ५०
 पकि ङ । ३ । ७७
 पकिव ङ । ३ । ७७
 पकु ङ । ३ । १६-८ । ३ । ७७
 पकुव् ङ । ३ । ७७
 पकुम् ङ । ३ । ७७

पगाह् कनि ४ । १५४
 पच्य २ । १ । ६-२ । १ । ११-
 २ । १ । २१-२ । १ । ३०-
 ङ । ३ । ७७
 पच्य कूच्य ३ । ३
 पच्य छल् ४ । १६५
 पच्य छ्यह् २ । १ । २२
 पच्यन् २ । १ । ३०
 पच्यन् छुह् गरान् २ । १ । १४-
 २ । १ । २२
 पच्यव ङ । ३ । ७७
 पचि सूतिन् २ । १ । ३०
 पच्य सूतिन् २ । १ । २२
 पच्य ह्नुह् २ । १ । ३७
 पंचू ङ । ३ । ७७
 पंचूव् ङ । ३ । ७७
 पंचूम् ङ । ३ । ७७
 पच्याव् ङ । ३ । ७८
 पच्योव् ङ । ३ । ७८
 पचाय ङ । ३ । १७-८ ३ । ५१
 पचि ङ । ३ । ८१
 पंचू ङ । ३ । ८१
 पछिन्-पुनु ४ । १
 पछ् ६ । २ । ५८

पंछि इम् १ । ५
 पञ्जर ४ । ५१
 पञ्जि ख्यन् ६ । १ । ४७
 पञ्जयम् परुन् ६ । १ । ४६
 पञ्जियारज्ञ ४ । ५६
 पञ्जियोह ४ । २२
 पञ्जयम् परुन् ६ । १ । ४६
 पञ्जु ४ । २२—४ । ५१
 पंजु ४ । १६२
 पञ्जयौव् ८ । ३ । ४६
 पंदि २ । १ । ७०
 पथ्यकि पृष्ठ्य् २ । १ । ६४
 पंदित्र ४ । १६४
 पंहु २ । १ । ७०—६ । ४
 पंहु अन् १ । ११
 पंहु २ । १ । ९—२ । १ । २१—
 २ । १ । ३०—६ । ४
 पंण्डिताज्ञ ४ । ५६
 पंण्डिताञ् ६ । ३१
 पंण्डितिल् ४ । ५६
 पंति ४ । १५५
 पंतिकिन्नि ४ । १५३
 पतिम् पहरन् ४ । १४५
 पतिमिपारि ४ । १५६

पतुलु ४ । ८४-६ । ८
 पतुनु ६ । ८
 पत्युम् ४ । १२०
 पथ् पहान् ४ । १६३
 पद् ६ । २ । ७०
 पनेञ् २ । ३ । ३७
 पनुनु २ । ३ । ३७-४ । १२३
 पण्यर् ४ । ५२
 पंपु ४ । ५५
 परनय् ६ । १ । ५१
 परनस् किञ्चु ६ । १ । १७
 परनस् किति ६ । १ । १७
 परनस् कित्तु ६ । १ । १७
 परनस् कित्तु गच्छि ६ । १ । १
 परनावान् छुह् ८ । ४ । २-८ । ४ । ३
 परनि गछान् छुह् ६ । १ । १८
 परन् ग्राख् ६ । १ । २६
 परन्-बोलु ६ । १ । २६
 परवञ् ६ । २ । ८२
 परवुनु ६ । १ । २५
 परान् ६ । १ । २
 परान् छुह् ८ । १ । ६-८ । १ । ७
 परान् परान् करुन् ६ । १ । ४
 परि ८ । १ । ६

परिथ् ६ । १ । ६-६ । १ । ६

परिथ् क्यथ् ६ । १ । ६

परिथ् जेननम् कित्तु गच्छान् छुह्

६ । १ । १

परु ६ । १ । ३०

परुहु ४ । १२४

परुन् ८ । १ । ६

परुन् ६ । २ । २

परुन् जानि ८ । १ । ५८

परुन् लमि ६ । १ । ४७

परुम् ४ । १९१

पर्सम् ८ । २ । १६

परु वरु ८ । १ । ३१

परुसुकु ४ । ११६

पाख् ६ । २ । ६

पाञ्जुकु त्रख् ३ । ७

पान्त्र् २ । ३ । ४१

पाँत्र पत्रुह् ३ । १३

पान्त्रय् २ । ३ । ४१

पाँत्रवय् ४ । १८६-४ । १८७

पाँत्रहथ् ४ । १७९

पाँत्रि पाँत्रु ४ । ६३

पाज्यन् ८ । ३ । ७४

पाँजुन् ८ । ३ । ७४

पाज्येयन् ८ । ३ । ७४

पाँजुशुनु ४ । ११०

पाँजुनु ४ । ११०

पाथ ८ । १ । ५६

पाथख् ८ । १ । ५६

पाथन् ८ । १ । ५६

पाथन् ८ । १ । ५६

पाथहाख् ८ । १ । ५६

पाथहान् ८ । १ । ५६

पाथि ८ । १ । ५६

पाथिन् ८ । १ । ५६

पाथिहीन् ८ । १ । ५६

पाथिहे ८ । १ । ५६

पाथिहेहय् ८ । १ । ५६

पान् २ । ३ । ३६

पान २ । ३ । ३६

पान्चू २ । ३ । ३७

पानञ्जारु ४ । ५०

पान पानम् रछान् छुह् ८ । १ । ८

पानय् छुह् यिवान् करन ८ । १ । ९०

पानम् २ । ३ । ३६

पानुकु २ । ३ । ३७

पाँत्रख् ३ । ७

पाँनटु ३ । ७

पारिमू ४ । १२०	पिशज्यार् ४ । ५२
पार्युमु ४ । १२०	पिश्यन् ८ । ३ । ७५
पावान् लुह् ८ । ४ । ६	पिशून् ८ । ३ । ७५
पाशू २ । १ । १६	पिशयेयन् ८ । ३ । ७५
पास्त्रञ्ज ६ । २ । ४२	पीठान् ६ । २ । ३७
पाह् २ । १ । १६	पीडिन् ८ । २ । ७
प्यति ४ । १५५	पीति सूत्य् २ । १ । २५
प्यति किनि ४ । १५३	पीथ् २ । १ । २५
प्यञ्जुमु ४ । १२०	पीनवान् लुह् ८ । ४ । १५
पितुरुत् ४ । ६४	पीरू २ । १ । ३३
पितुरु वांशु ४ । १०	पुत्ररिवल् ४ । ४७१
पित्र् वायि काकञ् ४ । १०	पुत्रु ४ । ७६
पित्र् व्यञ्ज ४ । १०	पुत्रुलु ४ । ७६
प्यद् ६ । २ । ७०	पुत्रतोनु ४ । ६३
प्यनु किनु ६ । १ । २४	पुत्रन् इन्दि पुञ्च २ । १ । ६३
प्यय् ८ । ३ । ४३	पुत्र पुञ्च आव २ । १ । ६३
प्यय ८ । ३ । ४८ — ८ । ३ । ६०	पुत्र सन्दि पुञ्च २ । १ । ६३
प्ययस् ८ । ३ । ६०	पुत्रौ पुञ्च २ । १ । ६३
प्ययव ८ । ३ । ६० — ८ । ३ । ६१	प्वन्द ६ । २ । ७०
प्ययम् ८ । ३ । ६०	पुंद् ४ । १५
प्ययाव् ८ । ३ । ५०	पुफत्तु-वांशु ४ । ८
पिञ्जन् ६ । २ । ३५	पुफत्र् वायि काकञ् ४ । १०
पिञ्जनावान् लुह् ८ । ४ । १४	पुफत्र् व्यञ्ज ४ । ६
पिञ्जवान् लुह् ८ । ४ । १४	पुञ्जह् ४ । १६२

पूर्यञ् ६ । ३०	पोध्यौ पुष्ण् २ । १ । ३३
पूत्रि पात्रवय् ४ । १८६	पोर्यौव् ८ । ३ । २४
पूठिन् ८ । २ । ७	पोष् २ । १ । ६६
पूत्रान् लुह् ८ । ४ । २४	पोषकाञ् ४ । १६८
पूत्रावान् लुह् ८।४।२०-८।४।२४- ८ । ४ । २७	पोषजंद् ४ । १६८
पूथि २ । १ । ६-१ । १ । २१— २ । १ । ३३	पोषतुलु ४ । १६८
पूषि ८ । ३ । ६५	पोषम्बया ४ । १७०
पूषु ८ । ३ । ६५	पोष वंध्र् ३ । ६
पूषु ८ । ३ । ६५	पोष सृतिन् २ । १ । ६६
पेड्यौव् ८ । ३ । २१	पोषइना ४ । १७०
पैश १ । ३ । ४१	पोष्य ८ । ३ । ६५
पैस वैस दितिन् ८ । १ । ३१	पोष्यनय् ८ । २ । २६
पोग-कद् ४ । ५	पोष्याव् ८ । ३ । ६५
पोठख् ६ । २ । ४५	पोष्योव् ८ । ३ । ६५
पोठनय् ६ । १ । ५१	प्यामंति ६ । १ । ४०
पोठवुनु ६ । १ । २६	प्यामंतु ६ । १ । ४०
पोठ्यौव् ८ । ३ । २४	प्यायाव् ८ । ३ । ५२—८।३।५५
पोध्य २ । १ । ६—२।१।११— २ । १ । २१—२।१।३३— २ । १ । ३४	प्यायेय ८ । ३ । ५५
पोध्य लुह् परान् २ । १ । ३३	प्यायोव् ८ । ३ । ५५
पोथि सृतिन् २।१।६—२।१।३३	प्याव् ८ । ३ । ५५
	प्युय् ८ । ३ । ४३
	प्यैय् १ । ८
	प्यौव् १ । ६—८ । ३ । ४८
	प्रय् अकिस् ४ । १४६

मथ्जनानि ४ । १४६
 मथ्द्वङ् ४ । १४६
 मथ्द्रह्य् ४ । १४८
 मथ् पहर ४ । १४६
 मथ्महनिविस् ४ । १४६
 मथ्वरिह्य ४ । १४६
 मथ्विजि ४ । १४६
 मय् ६ । २ । ७७
 मयि ८ । ३ । ६०
 मयु ८ । ३ । ६०
 मय्याव् ८ । ३ । ५०-८ । ३ । ६०
 मयोव् ८ । ३ । ६०
 मसनावान् लुह् ८ । ४ । १५-८ । ४ । १५
 मसवान् लुह् ८ । ४ । ९
 माञ्जर् ४ । ४६
 माणल्थ् ४ । १६३
 मार्युसु ४ । १५२
 मार्येय् ८ । ३ । ३६
 मिह् ६ । २ । ५६
 मिह् गारु करुनस् ६ । २ । ५६
 मिह् प्याव् ६ । २ । ५६
 मोणु ४ । ४६
 फकलद् ४ । २०
 फच्य ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ८४

फच्याव् ८ । ३ । ६६-८ । ३ । ८४
 फच्योव् ८ । ३ । ८४
 फज्य ८ । ३ । ७४-८ । ३ । ६३
 फजू ८ । ३ । ७४-८ । ३ । ६३
 फटि ८ । ३ । ८४
 फट्टु ८ । ३ । ८४
 फट्टु ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ८४
 फफयर् ४ । ५५
 फफु ४ । ५५
 फरि ८ । ३ । ६१
 फरिञ् ६ । २ । ३२
 फरिश्यर् ४ । ५४
 फह् ८ । ३ । ६१
 फलि ८ । ३ । ६३
 फलु ८ । ३ । ६३
 फलु फय्तु ८ । १ । ३२
 फग् ४ । २१
 फशल ४ । १५-४ । २१
 फशलद् ४ । २१
 फस ८ । ३ । ६६
 फसनावान् लुह् ८ । ४ । २१
 फसाव् ८ । ३ । ६६
 फसि ८ । ३ । ६६
 फसु ८ । ३ । ६६

फंसू ङ । ३ । ६१	फुटनावान् छुह् ङ । ४ । २१
फसोव् ङ । ३ । ६६	फुटि ङ । ३ । ८४
फसौव् ङ । ३ । ४८	फुड् ङ । ३ । ८४
फस्यौव् ङ । ३ । ४८	फुड्लु ६ । ८
फस्रावान् छुह् ङ । ४ । २१	फुट्टु ङ । ३ । ८४
फहर्यर् ४ । ५२	फुट्टु ६ । ८
फाटनावान् छुह् ङ । ४ । १६	फुट्टान् ६ । २ । ३७
फाटवान् छुह् ङ । ४ । १६	फुट्टावान् छुह् ङ । ४ । २१
फाम् ४ । १००	फुट्ट् ६ । २ । ६५
फामर् ४ । १००	फुत्तु ६ । १६
फिन्नान् छ्यस् ङ । १ । ४५	फुत्तर् ६ । १६
फिचुन् ६ । २ । २६	फुत्ति ८ । ३ । ६३
फिचुञ् ६ । २ । २६	फुत्तु ८ । ३ । ६३
फिरन् ६ । २ । ३३	फुशान् छ्यस् ङ । १ । ४५
फीरि ङ । ३ । २२-ङ । ३ । ६१	फुशुन् ६ । २ । २६
फीरु ङ । ३ । २३	फुशुञ् ६ । २ । २६
फुकार् ६ । २ । १७	फुहान् छ्यस् ङ । १ । ४५
फुव् ६ । २ । ६	फुहुन् ६ । २ । २६
फुव् ६ । २ । ६	फुहुञ् ६ । २ । २६
फुच्य ङ । ३ । ८४	फुँस् ६ । २ । ५६
फुच्याव् ङ । ३ । ८४	फेर्य ङ । ३ । २३
फुच्योव् ङ । ३ । ८४	फयूह् ङ । ३ । २२-ङ । ३ । ६१
फुज्य ङ । ३ । ७४-ङ । ३ । ६३	बकलद् ४ । २०
फुँनु ङ । ३ । ७४-ङ । ३ । ६३	बगार ६ । २ । ७

बंगालुकु पहान् ४ । १६३	बंडु ४ । ४६—४ । ५१
बंगर् ४ । १०१	बंडु पहान् ४ । १६३
बट-कंडु ४ । ६	बहु २ । १ । २—२ । १ । २२
बज्य २ । १ । २	बध्ययस् ८ । ३ । ४४
बज्य ग्रन्जु इन्दु ३ । ४	बह्रन् ६ । २ । ३७
बज्य छ्यह् २ । १ । २२	बतक् २ । १ । ७४
बज्यन् छुह् दपान् २ । १ । २२	बत छुह् रनन यिवान् ८ । १ । ५०
बज्यर् ४ । ४६—४ । ५१	बत छुह् सुह् ख्यवान् ८ । १ । २२
बजि करि प्यठ ३ । ४	बत दवन् ४ । १४५
बज्यां सूतिन् २ । १ । २२	बतन्यंगन् ४ । १४९
बजुन् ६ । २ । ४	बतफल्वा ४ । १७०
बज्युन् ६ । २ । ४	बतम्बया ४ । १७०
बज्रावान् छुह् ८।४।७—८.४।२५	बत बत ख्ययिन् ८ । १ । ३०
बटकूल्य् १ । ३	बत सुह् ख्यवान् छुह् ८ । १ । १२
बट कैत्यासन आसान् छिह् ८।१।२५	बतहना ४ । १७०
बट कार्य इन्दु ३ । ५	बतुकु २ । १ । ७४—६ । ६
बटल् १ । २८	बत्च २ । १ । ६८
बट वाय् ६ । २	बत्चू ६ । ६
बठिफल् ४ । १६६	बनि सूतिन् २ । १ । २५
बज्यन् धारन् छुह् जेनान् ३ । ४	बन्दुत् ४ । ६४
बडियाव् ८ । ३ । ५०	बबल् ४ । १९
बडियेयस् ८ । ३ । ४४	बमूर् ४ । १०२
बडिस् गुरिस् प्यठ् ३ । ४	बसर्व्यंतु ४ । २७
बडीमी ४ । ५१	बस ८ । ३ । १३—८ । ३ । ६६

बसाव् ङ । ३ । ६६
 बसि ङ । ३ । ६९
 बसु ङ । ३ । ६६
 बसु ङ । ३ । ६६
 बसाव् ङ । ३ । ९६
 बागनय् ङ । २ । ५४
 बागय् ङ । २ । ४८
 बांग्रन् ङ । २ । ३७
 बाञ्चन् २ । १ । १५
 बाञ्चु २ । १ । ६
 बाञ्चन् छह् प्यतरान् २ । १ । १५
 बाञ्चुत् सूत्य् २ । १ । ३१—२ ।
 १ । २१
 बाञ्जि बठ् ४ । ६६
 बाञ्जि बट्टु ४ । ६६
 बाव थर् ४ । ११
 बाँवरियेय ङ । ३ । ४४
 बाँवरु ङ । २ । ७६
 बाँवर्येय ङ । ३ । ४४
 बायि २ । १ । ६६
 बायि तोनु ४ । ६३
 बायिम् २ । १ । ६९
 बायि संन्दु २ । १ । ६६
 बायिम् सूतिन् म्गुलु २ । १ । ६०

बाह्वय् ङ । २ । ८७
 बाव्ज ४ । १२
 बावजाय ङ । ३ । १७
 बावजेय ङ । ३ । १७
 बावज्यौव् ङ । ३ । ४६
 बावथ् ङ । २ । ४४
 बांगू २ । १ । १६
 बाह् २ । १ । १६
 बाह् शथ् ४ । ११६
 व्यञ्ज २ । १ । १
 व्यञ्ज दावल् ङ । १ । ३३
 व्यञ्ज दिनल् ङ । १ । ३३
 व्यञ्जल् ४ । १८
 व्यञ्ज-बोलु ४ । १८
 व्यन थर् ४ । ११
 व्यनज ४ । १२
 विय् २ । ३ । २४
 विय करिञ्जि ४ । १८०
 वियन् २ । ३ । २४
 विय पाठिन् ४ । १२८
 विय वति ४ । १८०
 विट्यर् ४ । ५२
 वियौ २ । ३ । २४
 व्यह् ङ । २ । ७

विहि विहि ६ । १ । १४
 बीठि ङ । ३ । २२-८ । ३ । ६७
 बीठू ङ । ३ । २३-८ । ३ । ६७
 वृक्त् २ । १ । १८
 वृगिञ् ६ । २४
 वृगिष् ६ । २४
 वृच्छंतु ४ । २५
 वृज्य ङ । ३ । ७०-८ । ३ । ८५
 वृज्याव् ङ । ३ । ६६-८ । ३ । ८५
 वृज्याव् ङ । ३ । ८५
 वृजायन् ङ । ३ । १७
 वृट्वाय् ६ । २३
 वृटिञ् ६ । २३
 वृटिष् ६ । २३
 वृडनावान् लुह् ङ । ४ । ७-८ ।
 ४ । १४
 वृडवान् लुह् ङ । ४ । १४
 वृडि ङ । ३ । ८५
 वृडियाव् ङ । ३ । ६८
 वृद्धु ङ । ३ । ८५
 वृद्धु ह्रस्व अन्विज्यन् ४ । १८३
 वृद्धु ङ । ३ । ७०-८ । ३ । ८५
 वृड्याव् ङ । ३ । ६८
 वृड्याव् ङ । ३ । ६८

वृन्कुन् ४ । १५८
 वृन्युम् ४ । १२०
 वृयिन् ङ । २ । १३
 वृयन् ङ । २ । २३
 वृज्जिञ् ४ । १६५
 वृज्जितिलिम् ४ । १६५
 वृवे ङ । ३ । ६४
 वृव्य ङ । ३ । ६४
 वृविन् ङ । २ । १३
 वृवु ङ । ३ । ६४
 वृवु ङ । ३ । ६४
 वृह् गच्छ गच्छन् ६ । १ । ४६
 वृह् गच्छुम् गच्छुन् ६ । १ । ४६
 वृह् मा कर ङ । १ । २६
 वृजिथ् ६ । १ । १५
 वृजिन् ङ । ३ । २४
 वृजि वृजि ६ । १ । ११—६ । १ । १५
 वृजुन् ङ । ३ । २४
 वृजुन् ङ । ३ । २८
 वृथ् २ । १ । ३५
 वृलिन् ङ । ३ । २४
 वृलुन् ङ । ३ । २४
 वृल्य ङ । ३ । २३—८ । ३ । ६७
 वृल्य्याव् ङ । ३ । ६२-८ । ३ । ६७

बेछ्योव् ङ । ३ । ६७
 बोजन् ङ । ३ । २५
 बोजन आव् ङ । १ । ५२
 बोजन यियि ङ । १ । ५२
 बोजन यिवान् छ्ह् ङ । १ । ५२
 बोजनस् अन्दर् यिवान् छ्ह् ङ ।
 १ । ५२
 बोजाख् ङ । ३ । ३५
 बोजाथ् ङ । ३ । ३५
 बोजान् ङ । ३ । ३५-६।१।२
 बोजान् छ्ह् ङ । १ । ५२
 बोजाम् ङ । ३ । ३५
 बोजायेन् ङ । ३ । ३७
 बोजाव् ङ । ३ । ३५
 बोजाव ङ । ३ । ३५
 बोञ्जि वर्ध् ३ । ६
 बोष् २ । १।६६
 व्याख् २ । ३ । २४
 व्युक् ङ।३।२२-८।३।६२-८।३।६७
 ब्रख् ६ । २ । ६
 ब्रज्योव् ङ । ३ । ४६
 ब्रम् ६ । २ । १६
 ब्रम् ४ । १०७
 ब्रिठिळाञ् ४ । ६१

ब्रीद्रावान् छ्ह् ङ । ४ । २७
 ब्रूठि ४ । १५५
 ब्रूठिकिनि ४ । १५३
 ब्रूठिपारि ४ । १५६
 ब्रूत्युम् ४ । १२०
 ब्रेठ्योव् ङ । ३ । २२
 ब्रौठुस् ४ । १५०
 ब्रौठ् पहाद् ४ । १६३
 म कर् ङ । २ । १६
 म करिन् ङ । २ । १६
 म करिव् ङ । २ । १६
 मक्त् २ । १ । ६८
 मङ् ६ । २ । ५७
 मच्चर् ४ । ५०
 मंचू ६ । ११
 मछ्य ङ । ३ । ७०-८।३।६५
 मछ्यद्यचल् ४ । १५
 मछ्याव् ङ । ३ । ६२-८।३।६५
 मछ्योव् ङ । ३ । ६५
 मङ् ४ । ६२
 मङ्गन् ङ । ३ । ७२
 मङ्गान् ङ । ३ । ४७
 मङ्गायन् ङ । ३ । ७२
 मङ्गुन् ङ । ३ । ७२

मङ्गुलु ४ । ६२	मनर् ४ । ६६
मंजिमूयार्ज् ४ । ५८	मनर् कंटु ४ । ६
मन्ज्युमूयोर् ४ । २३	मवा करु ८ । २ । २०
मंठि ८ । ३ । ६५	म बुट्यन् ८ । २ । २६
मंठु ८ । ३ । ६२—८ । ३ । ६५	मरनावान् लृह् ८ । ४ । २८
मंठु ८ । ३ । ७०—८ । ३ । ६५	मंरि ८ । ३ । ६१
मण्डन्गर् ६ । २ । ८८	मरिन् ८ । ३ । ६१
मत कंरितन् ८ । २ । २०	मंरु ८ । ३ । ६१
मत कंरितव् ८ । २ । २०	मंरुन् ८ । ३ । ६५—८ । ३ । ६१
मत कर्त ८ । २ । २०	मरुन् माषविथ् ६ । १ । १०
मत वा कर्त ८ । २ । २०	मंरु ८ । ३ । ६२
मतसा कर्त ८ । २ । २०	मरुन् ८ । ३ । ६५
मता कर्त ८ । २ । २०	मर्त्तान् छ्यस् ८ । १ । ४६
मतिल् ४ । ६१	मर्त्तयस् ८ । ३ । १७
मंतिळाज् ४ । ६१	मर्त्तुन् ६ । २ । २४—६ । २ । २३
मंतु ४ । ५०—६ । ११	मर्य ८ । ३ । ६१
मनिज् कार्य २ । १ । ५१	मल्युनु ४ । ६६
मनिज् कूरु २ । १ । ५१	मषुन् ६ । २ । १
मन्जर् ४ । ५०	मष्वर् ६ । २ । ५
मन्दर् ६ । २ । ६१	मसा करु ८ । २ । २०
मंदछ व्यंतु ४ । २६	मस्त २ । १ । ६८
मन्दछावान् लृह् ८ । ४ । ७	महनिवि ख्यलु ४ । १२१
मन्दिज् ४ । १४६	महनिवि ति गुणन् ति आय् ४ ।
मंठु ४ । ५०	१७६

महनिव्यन् हन्दि सृत्य गौव् २।१।६१	माज्य हन्जु माजू २।१।४६
महनिव्यरेम्फ् ४।१६६	माज्य हन्दि न्यचिवि २।१।४३
महन्युव् २।१।७६	माज्य हन्हु न्यचिवु २।१।४२
महनिव्यौ सृत्य गौव् २।१।६१	माज्य हन्हु मोलु २।१।४६
महार्यञ् ६।३०	माजू २।१।७०-६।८
मा कर् ८।२।२०	माज्युलु ४।६५
मा करान् लुह् ८।१।२६	माजन् ६।२।३५
मागकि ब्रह् २।१।४८	माञ् रावान् लुह् ८।४।२१-४।२।२७
माङ्गय् ६।२।४७	माँड् ६।२।६७
मा लुह् करान् ८।१।२६	मातामाल् रेँल् छ्यह् ४।१६७
माज्य २।१।७०	माननावान् लुह् ८।४।२२
माज्यकुन् ४।१५८	मानव्यन्तु ४।२६
माज्यकोर्य ३।३	मापतुह् वीयु ४।८
माजितोनु ४।६३	मापत्स् वीयि काकञ् ४।१०
माज्य-दावल् ६।१।३३	मापत्स् व्यञ्ज ४।६
माज्य-दिनल् ६।१।३३	मार २।१।१८-६।२।१७
माज्य-दिल् ६।१।३५	मारनावान् लुह् ८।४।१८
माज्य-दिलल् ६।१।३४	मारान् लुह् ८।४।१८-८।४।२८
माज्यन् हन्ज कोर्य २।१।४५	मारिथ् क्यथ् ६।१।१३
माज्यन् हन्जु कूरु २।१।४४	मारि मारि ६।१।१३
माज्यन् हन्दि न्यचिवि २।१।४३	मारु २।१।१८
माज्यन् हन्हु न्यचिवु २।१।४२	मारुथ् ८।३।८
माज्य हन्ज कोर्य २।१।४५	मारुन् ८।१।१६
माज्य हन्जु कूरु २।१।४४	मारुवल् ४।१७१

माह् वोञ् ३ । ६
 माल् २ । १ । ३७
 मालि २ । १ । ६६
 मालि लृद् लृनान् २ । १ । ४०
 मालितोनु ४ । ६३
 मालि पृथ् ३ । ३
 मालिस् २ । १ । ६६
 मालि सञ्ज कोर्य २ । १ । ४६
 मालि संद् २ । १ । ६६
 मालि संद् न्यचिवृ २ । १ । ४६
 मालि मूतिन् २ । १ । ४
 मालिस् कित् भञ्जुन् गाव् २ । १ । ५४
 मालिस् कित् अन्तुन् षोञ् २ । १ । ५४
 मालिस् कुन् ४ । १५८
 मालिस् जन् लृद् रञ्जान् ४ । १८१
 मालिस् सान् आव् ४ । १८२
 मालिस् मूतिन् आव् २ । १ । ६०
 मालिस् मूत्य आव् ४ । १८४
 मालिस् लृद् [हिद्] ४ । १८२
 मालि ह्न्द् २ । १ । ३७
 मालि ह्न्द् पाष् २ । १ । ४०
 मालि मूतिन् २ । १ । ३७
 मासतुह् वोयु ४ । ८
 मासतुर् वायि काकञ् ४ । १०

मासतुर् व्यञ्ज ४ । ६
 म्यञ्जि फून् थव् ३ । ५
 म्यञ्ज्यफलु ४ । १६६
 म्यञ्ज्यम्वया ४ । १७०
 म्यञ्ज्यहना ४ । १७०
 म्यञ्ज्युवृ ४ । १५६
 मिञ्ज पून् ४ । ४
 म्यंद् ल्यंद् ८ । १ । ३२
 म्यत्रुन् ४ । ६४
 मिमिञ्जिस् ४ । १४४
 मिञ्जमिग् ६ । २ । ३४
 मिञ्जवन् ६ । २ । ३५
 मिष् ४ । ६३
 मिष्युल् ४ । ६३
 म्य मूत्य् २ । ३ । १०
 मीजू ८ । ३ । २३-८ । ३ । ६३
 मीद्गवान् लृद् ८ । ४ । २७
 मीलि ८ । ३ । १२-८ । ३ । ६३
 म्वकज्याद् ४ । ४२-४ । ५२
 म्वकल् ६ । २ । ८०
 म्वकलियाख् ८ । ३ । ४०
 म्वकलियाय् ८ । ३ । ४०
 म्वकलियाव् ८ । ३ । ४०
 म्वकलियास् ८ । ३ । ४०

म्बकलियेष् ८ । ३ । ४०

म्बक्त जूरि ४ । १६२

म्बंगफल्लु ४ । १६६

म्बंगर् २ । १ । ७४

म्बगुरु २ । १ । ७४-६ । १८

म्बंगुरु ६ । १८

म्बचि च्चुचि सूतिन् ३ । ४

म्बच्यर् ४ । ४६

मुन्नरन् ६ । २ । ३५

मुज्यतुल् ४ । १६८

मुजि पतर ३ । ६

मुजि बंदु ४ । ७१

म्बज्ज-पुनु ४ । ४

म्बज्यर् ४ । ४६

म्बटि गुरि सूतिन् गौव् ३ । १

म्बंदु ४ । ४६-६ । ४

म्बंदु ६ । ४

म्बंदरन् ६ । २ । ३७

म्बंद् ४ । ६६

म्बंदु ३ । १२-४ । ४६-६ । १५

म्बंदुस् ४ । ६६

म्बंदु ३ । १२

म्बंदर् ६ । १५

मुनुल्लु ४ । ८७

म्बय ८ । ३ । ३१-८ । ३ । ५६ - ८

३ । ६५-८ । ३ । ६२

म्बयव् ८ । ३ । ६२

म्बयव ८ । ३ । ६२

म्बयस् ८ । ३ । ६२

म्बयाय् ८ । ३ । ३०

म्बयाय ८ । ३ । ३०

म्बयाव् ८ । ३ । ३०-८ । ३ । ४६

८ । ३ । ५०-८ । ३ । ५६

म्बयेय् ८ । ३ । ३०

म्बयेय ८ । ३ । ३०-८ । ३ । ५९

म्बयोव् ८ । ३ । ३०-८ । ३ । ४६

८ । ३ । ५६

म्बल् ४ । ८०

म्बलुल्लु ४ । ८०

मुश्यन् ८ । ३ । ७५

मुशुन् ८ । ३ । ७५

मुश्येयन् ८ । ३ । ७५

मुसल्मानञ् ६ । २८

मुँदु ४ । ४६

मुदि ८ । ३ । २६-८ । ३ । ६५

८ । ३ । ६१

मुदु ८ । ३ । २६-८ । ३ । ३१-८ । ३ ।

५६-८ । ३ । ६५-८ । ३ । ६१

मृदु मंतु ६ । १ । ४०
 मृन् ४ । ८७
 मृपत्र ६ । १ । ४०
 मृपत्रु ६ । १ । ४०
 मृपंतु ६ । १ । ४०
 मृर् ६ । २ । ७८
 मूरन् ६ । २ । ३५-६ । २ । ७८
 मूर् २ । १ । ३५
 मूल् २ । १ । ३५-२ । १ । ३५
 मूलन् २ । १ । ३५
 मूढनिश २ । १ । ३५
 मूढन् प्यठ् २ । १ । ३५
 मूढन् हल् २ । १ । ३५
 मूढ पुञ्य् २ । १ । ३५
 मूढस् २ । १ । ३५
 मूढ सूतिन् २ । १ । ३५
 मूढस् प्यठ् २ । १ । ३५
 मूलुकु २ । १ । ३५
 मूळौ निश २ । १ । ३५
 मूळौ पुञ्य् २ । १ । ३५
 मूळौ सूतिन् २ । १ । ३५
 मूष् २ । ३ । २८-४ । ७
 मेज्य ८ । ३ । २३-८ । ३ । ६३
 मेज्यात् ८ । ३ । ५०

मेज्यात् ७ । ३ । २२
 मेल् ६ । २ । १८
 मेछ्यर् ४ । ४६
 मैत् ४ । ६५
 मैतुन् ४ । ६५
 मैष २ । ३ । २८
 मैष-कटु ४ । ७
 मैषन् २ । ३ । २८
 मैषौ सूतिन् २ । ३ । २८
 मोदव्यंतु ४ । ७६
 मोरव्यन् ८ । ३ । ६
 मोरव्यन् ९ । २ । २४-६ । २ । २५
 मोरव्यन् ८ । ३ । ६
 मोलु २ । २ । ६६-६ । ८
 म्यानि न्यचिन् २ । ३ । १२
 म्यानि सन्दि सूतिन् २ । ३ । १४
 म्यानि सूतिन् २ । ३ । १४
 म्योन् २ । ३ । ११-२ । ३ । १३-
 २ । ३ । १४
 म्यान्यौ सूतिन् २ । ३ । १४
 म्याँ-पृन् ४ । १
 म्युलु ८ । ३ । २२-८ । ३ । ९२
 यच्चिरंग ४ । १३०
 यच्चूकान्ति ४ । १४३

यड-बहु ३ । १३

यडल् ४ । ३०

यडू २ । १ । १७

यडूव् पुङ्ग्य् २ । १ । २०

यडू सतिन् २ । १ । ७

यडल् ४ । ३१

यति ४ । १३१

यतिकिनि ४ । १५३

यत्यन् ४ । १३३

यत्यनन् ४ । १३३

यत्यनस् ४ । १३३

यत्यनी ४ । १३५

यतिप्यठ ४ । १३४

यतृ ४ । १३६

यतृकुन् ४ । १५८

यतृत् ४ । १३६

यतृय् ४ । १३६

यत्यृक् ४ । ११६

यथ् २ । ३ । ७

यथ्कृन् ४ । १५८

यथ्यृक् ४ । १५८

यद्वनै करस् ५ । १

यपारि ४ । १५६

यपर्युष् ४ । १२०

यमिकनि ४ । १५३

यमिपारि ४ । १५६

यमिरंग ४ । १३०

यमि विजि ४ । १४३

यमिस् २ । ३ । ५—२ । ३ । २०

यमि सन्दु २ । ३ । २०

यमिस् कुन् ४ । १५८

यत्रकनि ४ । १५३

यस् २ । ३ । २०

यसन्दु २ । ३ । २०

यह्युन्दु पदान् ४ । १६३

यारवल् ४ । १७३

यारज् ४ । ५६

यिथ् ६ । १ । ८

यिथ ४ । १२५

यिथ पाठि ४ । १२७

यिथ पाठिन् ४ । १२७

यिथय् ४ । १२६

यिथु ४ । १२६

यिथ् यिथ् ६ । १ । १२

यिन-ग्रास् ६ । १ । ३१

यिन वोलु ६ । १ । ३१

यिनस् कितु ६ । १ । २१

यिनहार ६ । २ । ६२

यितु कितु ६।१।२४
 यिमन् २।३।१६
 यिमन् ह्यन्तु २।३।२०
 यि यि ६।१।१२
 य्यलि ४।१३८
 य्यलि ४।१३८
 यिव व्तु ६।१।२७
 यिवान् छुह् ८।१।२०
 यिह् २।३।१-८।२।११
 यिह्यन्तु २।३।२०
 यीति २।३।२७
 यीतिम् ४।११४
 यीत्युन् ४।११२
 यीत्युम् ४।११४
 युस् २।३।२
 य्यस्त २।३।४
 युतु २।३।२७
 य्य ४।१३६
 य्यकृन् ४।१५८
 योर ४।१३६
 योर ४।१३७
 योरकानि ४।१५३
 योर्कृन् ४।१५८-४।१५८
 य्यतु २।३।२७

रङ् ६।२।१०
 रंग् ४।६६
 रंग्यञ् ६।३०
 रञ् २।१।६७
 रञ्यन् ८।३।५
 रञ् ६।२।६१-६।२।६३
 रञ् २।१।६७
 रञ् ८।३।७०-८।३।७३
 रञ् ८।३।६६-८।३।७३
 रञ्यन् ८।२।२६
 रञ् ८।३।७०-८।३।७३
 रञ्यन् ८।३।७०
 रञ् ८।३।६६-८।३।७३
 रथ् २।१।६८
 रनन यिवान् छुह् वत ८।१।५०
 रननस् कित् ६।१।१७
 रननस् कित् ६।१।१७
 रननस् कितु ६।१।१७
 रननावान् छुह् ८।४।२-८।४।३
 रननि किति ६।१।२३ ;
 रननि गौव् ६।१।१८
 रनुतु कितु ६।१।२३
 रन्जनावान् छुह् ८।४।१४
 रन्जवान् छुह् ८।४।१४

रम् ६ । २ । ७६
 रम् ४ । ६१—६ । २ । २०
 रस्युलु लुह् ग्यवाम् ४ । ६१
 राञ्जू २ । १ । १६
 राञ्जू छ्यह् २ । १ । २३
 राञ्जुन् लुह् निवान् २ । १ । २३
 राञ्जुन् लुह् परान् २ । १ । १४
 राञ्जुन् सूतिन् २।१।२०—२।१।२३
 राज्यर्षञ् ६ । ३०
 राज न्यचिवि पुञ्ज्य् ३ । ५
 राज न्यच्युनु ३ । १
 राजवल् ४ । १७२
 रात् २ । १ । १४—२ । १ । १६—
 २।१।२३—४ । ८६
 रातुकु ४ । ११६
 रातुलु ४ । ८६
 रात्कितु ४ । १४२
 रात्लि ४ । १४१
 राधाकृष्णनि गुरि २ । १ । ५०
 रात्रि ८ । ३ । ६४
 राव्य ८ । ३ । ६४
 रात्रू ८ । ३ । ६४
 राव्याव् ८ । ३ । ६४
 राव्योन् ८ । ३ । ६४

राश् २ । १ । १८
 रांशू २ । १ । १८
 रास-कट् ४ । ५
 रूपञ्जू रज् २ । १ । ४७
 रुप निश लुह् स्वन् जान् २।१।६२
 रुपयञ्जू २ । ३ । ४६
 रुपयाह खण्डा २ । ३ । ४६
 रुप संञ्जू लृट् २ । १ । ४७
 रुप संन्दु खोस् २ । १ । ४७
 रुपकु धाल् २ । १ । ४७
 रुपौ खूत छिह् घारु जान् २।१।६२
 रुत्रि ८ । ३ । ८१
 रुचु ८ । ३ । ८१
 रुचू ८ । ३ । ८१
 रुङ् ६ । २ । ५८
 रुजिन् ८ । २ । ७
 रुजू ८ । ३ । ८३
 रुटि ८ । ३ । ८४
 रुटु ८ । ३ । ८४
 रुटु ८ । ३ । ८४
 रुठि ८ । ३ । २४
 रुटु ८।३।२४—८।३।२५—८।३।२९
 रुटु ८ । ३ । ६५
 रुट् २ । १ । ३५

रुद् वोञ्जु ३ । ६
 रुदि ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३
 रुद् ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३
 रूप् ४ । ३७
 रुपिद् ४ । ३७
 रेम्फ् २ । १ । ६८
 रोच्य ८ । ३ । ८४
 रोच्याव् ८ । ३ । ८४
 रोच्योव् ८ । ३ । ८४
 रोच ८ । ३ । ८१
 रोचाय ८ । ३ । १७
 रोच्योव् ८ । ३ । ८१
 रोच्योव् ८ । ३ । ४६
 रोच्य ८ । ३ । २५-८ । ३ । ६५
 रोच्याव् ८ । ३ । ६२-८ । ३ । ६६
 ८ । ३ । ९२
 रोच्योव् ८ । ३ । ६५
 रोज् ८ । ३ । ८
 रोज ८ । ३ । ८३
 रोजवञ् ६ । २ । ८२
 रोजाय ८ । ३ । १७-८ । ३ । ५१
 रोजाव् ८ । ३ । ८३
 रोजोव् ८ । ३ । ८३
 रोच्याव् ८ । ३ । ८४

रोच्योव् ८ । ३ । ८४
 रोवु ८ । ३ । ६४
 र्तु ४ । ४१
 र्ष् ४ । ३५
 र्षद् ४ । ३५
 लग् ६ । २ । ५७
 लगनावान् लुद् ८ । ४ । २८
 लगहार ६ । २ । ६०
 लंगि ८ । ३ । ८०
 लगि परुन् ६ । १ । ४७
 लगिय् करुन् ६ । १ । ४६
 लंगु ८ । ३ । ८०
 लग्यम् करुन् ६ । १ । ४६
 लग्यम् करुन् ६ । १ । ४६
 लङ्गिन् ६ । २ । ३३
 लङ्यवद् ४ । ७०
 लज्य ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०
 लजू ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०
 लज्याव् ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०
 लज्योव् ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०
 लजन् ८ । ३ । ७२
 लजायन् ८ । ३ । ७२
 लजून् ८ । ३ । ७२
 लुद् ६ । १७

लट् ६ । १७
 लत २ । १ । २५
 लतौ मृत्यु २ । १ । २५
 लथ् २ । १ । २५—६ । २ । ६६
 लदाव् ६ । २ । ८
 लप ६ । २ । ७
 लम् ४ । १०३
 लयि ८ । ३ । ६०
 लयु ८ । ३ । ६०
 लय्याव् ८ । ३ । ६०
 लय्योव् ८ । ३ । ६०
 लरि ग्रास् ४ । २४
 लरिवोलु ४ । २४
 लवहंतु ४ । २५
 लश्यन् ८ । २ । २६
 लश्यनय् ८ । २ । २६
 लसाव् ८ । ३ । ६६
 लसाव् ८ । ३ । ६६
 लाग् ६ । २ । ५७
 लागनय् ६ । २ । ५३
 लागान् लुह् ८ । ४ । २८
 लाङ् ८ । ३ । २८—८ । ३ । ६७—
 ८ । ३ । ६६—८ । ३ । २८
 लाङ्गव् ८ । ३ । २८०

लाङ्गाय् ८ । ३ । १८—८ । ३ । २६
 लाङ्गाय् ८ । ३ । १८—८ । ३ । २६
 लाङ्गायि ८ । ३ । २६
 लाङ्गाव् ८ । ३ । २६—८ । ३ । ३३
 ८ । ३ । ६३
 लाङ्गोव् ८ । ३ । २६—८ । ३ । ६६
 लाङ् ४ । ६२
 लाङ्गिल् ४ । ६२
 लावर् ४ । १०४
 लायगह् ६ । २ । ८८
 लार् ६ । २ । ७८
 लारन् ६ । २ । ४०
 लारनावान् लुह् ८ । ४ । १४
 लारवान् लुह् ८ । ४ । १४
 लारियेयस् ८ । ३ । ४४
 लारुन् २ । १ । १३
 लार्येयस् ८ । ३ । ४४
 ल्यकलूट् ४ । ३६
 ल्यस् ४ । ३६
 ल्यङ्यौव् ८ । ३ । ४६
 ल्पिङ् ६ । २ । २६
 ल्यवन् ६ । २ । ३५
 ल्पिङ् ६ । २ । २८
 ल्यविङ् ६ । २ । १८

लीखि ङ । ३ । ४
 लीखिख् ङ । ३ । ४
 लीखिथ् ङ । ३ । ४
 लीखिन् ङ । ३ । ४—ङ । ३ । २१
 लीखिम् ङ । ३ । ४
 लीखि लीखि ङ । १ । १४
 लीखिव ङ । ३ । ४
 लीलून् ङ । ३ । ७१
 लूति लूति ५ । ५
 लूतु करान लूह् ५ । ५
 लूतु लूतु ५ । ५
 लूकवृज्य् ४ । १६०
 लूक्य् ४ । १२२
 लूकुरावान् लूह् ङ । ४ । २७
 लूव् २ । १ । ३५
 लूँछिल् ४ । ६२
 लूञ् ङ । ३ । २८—ङ । ३ । ६७—
 ङ । ३ । ६६
 लूञ् ङ । ३ । ३३
 लूञ्ख् ङ । ३ । २८
 लूञ्स् ङ । ३ । २८
 लूर् ४ । १०६
 लूर् ६ । २ । १२
 लूर् २ । १ । ३५—४ । १०८

लूति ६ । १ । ११
 लूर् ४ । ३७
 लूर्विद् ४ । ३७
 लूर्वू २ । १ । ३५
 लूसि ङ । ३ । ६३
 लूसु ङ । ३ । ६६
 लूसु ङ । ३ । ८६
 लूस्ति ङ । ३ । २७—ङ । ३ । ३३—
 ङ । ३ । ६६
 लूस्तिव ङ । ३ । २७
 लूस्तु ङ । ३ । २७—ङ । ३ । ३३—
 ङ । ३ । ६७—ङ । ३ । ६६
 लूस्तुख् ङ । ३ । २७
 लूस्तुस् ङ । ३ । २७
 लेखुन् जानि ङ । १ । ५८
 लेछ्यन् ङ । ३ । ५ —ङ । ३ ।
 ७१
 लेछ्यान् ङ । ३ । ७१
 लेछ्योन् ङ । ३ । ७१
 लेफ् ६ । २ । ७५
 लेक्क ङ । ३ । १३—ङ । ३ । ६६
 लोनवर्त् ६ । २ । ८२
 लोस ङ । ३ । १३—
 ङ । ३ । ६६—६ । २ । ७

लोसाव् ङ । ३ । ६६
 लोसोव् ङ । ३ । ६६
 ल्यूखुन् ङ । ३ । २१
 वखनय् ङ । २ । ४६
 वछ् ङ । ३ । ६६
 वछ्त् ४ । ५०
 वछ्त्वाय ङ । ३ । १७
 वछ्त्वाव् ङ । ३ । ८७—ङ । ३ । ६६
 वंछ् ङ । १८
 वंछ् ङ । ३ । ६६—ङ । ३ । ६६
 वंछ्त्वाव् ङ । ३ । ६६
 वछ्त् ६ । १८
 वज्रवुन् ङ । २ । २६
 वज्रवुञ् ङ । २ । २६
 वज्रान् ङ । ३ । ४७
 वञ् ङ । ११
 वञ्जान् ङ । ३ । ४७
 वड्थ् ङ । २ । ४४
 वटिञ् ङ । २ । ३१
 वड् ङ । २ । ६७
 वड् २ । १ । १७
 वड् मूर्तिन् २ । १ । ७
 वत २ । १ । ६७
 वथ् २ । १ । २५—२ । १ । ६७

वथि ङ । ३ । ६६
 वथु ४ । ५०—८ । ३ । ६६—८ । ३ । ६६
 वन् ६ । ११
 वयि ङ । ३ । ६०
 वयु ङ । ३ । ६०
 वय्याव् ङ । ३ । ६०
 वय्याव् ङ । ३ । ६०
 वरिह्य पथ् वरिह्य ४ । १४६
 वव्यान् ङ । ३ । ४६
 वव्योन् ङ । ३ । ४६
 वाँ कुरु ३ । ८
 वाँगन् पाँगन् अन् ङ । १ । ३१
 वाञ् ङ । ३ । १२—८ । ३ । ४७—
 ङ । ३ । ७२—ङ । ३ । ८६
 वाञ्जाव् ङ । ३ । ८६
 वाञ्चु ङ । १ । १६—ङ । ३ । १०—
 ८ । ३ । ४७—ङ । ३ । ७२—
 ङ । ३ । ८६
 वाञ्चोव् ङ । ३ । ८६
 वाँञ् ६ । १ । ११
 वाञ्जू २ । १ । २७—६ । ७—६ । ३०
 वाञ्जुन् ङ । ३ । ७४
 वाञ्जूव् मूर्तिन् २ । १ । २७
 वाज्येयन् ङ । ३ । ७४

वाज-कट् ४ । ५
 वाज पाज छिह् ८ । १ । ३१
 वाङ्मयञ् ६ । २८
 वाट् ६ । २ । १२
 वातल् २ । १ । ७४
 वाति ८ । १ । १६—८ । ३ । ८६
 वातुलु २ । १ । ७४-६ । ८
 वातजू ६ । ८
 वाँदरु २ । १ । ३२
 वाँदरी सूत्य् २ । १ । ३२
 वाँदुरु २ । १ । ३२
 वाँ द्रलु ३ । ८
 वारिकुन् ४ । १५८
 वारि कुलि फल जल पुच्छ् आव्
 ३ । ३
 वाँर्ष्युन् ४ । ११३
 वाल् २ । १ । २७
 बालनय् ६ । २ । ४६
 बालय् ६ । २ । ४६
 बाल सूतिन् २ । १ । ४-२ । १ । २७
 बालान् छुह् ८ । ४ । २६
 बालि २ । १ । ६६
 बालितन् ८ । २ । १४
 बालि दंपु २ । १ । ६६

बालिस् २ । १ । ६६
 बालि ह्रु ४ । १६२
 वावम्बया ४ । १७०
 वावरिगु ४ । १६२
 वावहना ४ । १७०
 व्यन्न ८ । ३ । ८१
 व्यन्नि ८ । ३ । ८१
 व्यन्तु ८ । ३ । ८१
 व्यन्तु ८ । ३ । ८१
 व्यन्तोव् ८ । ३ । ८१
 व्यन्तौव् ८ । ३ । ४६
 व्यच्छ्यौ सूतिन् २ । १ । ३१
 व्यठनस् किति आय् २ । १ । ५५
 व्यठनस् कितु आव् २ । १ । ५५
 व्यठनावान् छुह् ८ । ४ । १६
 व्यठवुन् ६ । १ । २६
 व्यठान् आव् ५ । २
 व्यठान् व्यठान् गौव् ५ । ३
 व्यठिञ् ६ । २२
 व्यठियेय ८ । ३ । ४४
 व्यठु पहान् ४ । १६३
 व्यठु ६ । २२
 व्यठ्ये-मति ६ । १ । ४०
 व्यठ्येय ६ । १ । ३६

व्यक्त्येय ८ । ३ । ४४
 व्यक्त्यो-मन्तु ६ । १ । ४०
 व्यक्त्योव् ६ । १ । ३६
 व्यक्त्रावान् छुह् ८ । ४ । १६-
 ८ । ४ । २०
 व्यथ् २ । १ । २५
 व्यथवल् ४ । १७१
 व्यथ वाञ्छु ३ । ६
 व्यथि इन्दि पाञ्च सूतिन् ३ । ६
 विद्या ज्ञानि ८ । १ । ५८
 व्यस पानु ४ । ६३
 विसम्यत् ४ । ४४
 वुग वाञ्छु ३ । ६
 वुक् ९ । २ । ५७
 वुक् ६ । २ । ५७
 वुत्रान् छ्यस् ८ । १ । ४५
 वुचुन् ६ । २ । २६
 वुचुञ् ६ । १ । २६
 वुच्यौव् ८ । ३ । ४६
 वुक् ८ । ३ । ७२-८ । ३ । ८७
 वुक्त्राय ८ । ३ । १७
 वुक्त्रु ८ । ३ । ७२-८ । ३ । ८७
 वुक्त्रोव् ८ । ३ । ८७
 वुजिथ् गौव् ६ । १ । ६

वुज्ज्यात् ४ । ४२-४ । ५२
 वुज्जनावान् छुह् ८ । ४ । ५-
 ८ । ४ । १४
 वुज्जलावान् छुह् ८ । ४ । ७
 वुज्जवान् छुह् ८ । ४ । ५-८ । ४ । १४
 वुजिञ् ६ । २ । २७
 वुञ् ४ । १३६
 वुञ् ४ । १३६
 वुठन् ६ । २ । ३५
 वुठिञ् ६ । २ । २७
 वुतलियाव् ८ । ३ । ४६
 वुतल्याव् ८ । ३ । ४६
 वुतल्याव् ८ । ३ । ४६
 वुथनावान् छुह् ८ । ४ । ३४
 वुथनी ६ । १ । ५०
 वुथि ८ । ३ । ८७
 वुथु ८ । ३ । ८७
 वुन ६ । २ । ७
 वुपज् ८ । ३ । ८३
 वुपजाव् ८ । ३ । ८३
 वुपजावान् छुह् ८ । ४ । ७
 वुपजू ८ । ३ । ८३
 वुपजोव् ८ । ३ । ८३
 वुपथ् ६ । २ । ४४

वृषेदि ङ । ३ । ६४-ङ । ३ । ८३
 वृषेदु ङ । ३ । ६४-ङ । ३ । ८३
 वृषि ङ । ३ । ८६
 वृषिञ् ६ । २ । २७
 वृषियाव् ङ । ३ । ८६
 वृषु ङ । ३ । ८६
 वृष्याव् ङ । ३ । ८६
 वृष्याव् ङ । ३ । ८६
 वृष् ६ । २ । ७४
 वृफनावान् छुह् ङ । ४ । ४
 वृफलावान् छुह् ङ । ४ । ४
 वृफयाव् ङ । ३ । ४०
 वृफयेय् ङ । ३ । ३६-८ । ३ । ४०
 वृफयाव् ङ । ३ । ३६
 वृफयाव् ङ । ३ । ३६
 वृवरावान् छुह् ङ । ४ । ७
 वृवल् ४ । १७२
 वृरुहु ६ । ११
 वृरुञ् ६ । ११
 वृळ् ङ । २ । १२
 वृळल् ६ । २ । ८०
 वृलिन् ङ । २ । १२
 वृळिब् ङ । २ । १२
 वृपुण् पदान् ४ । १६३

वृष्कि-वृष्टु ३ । १२
 वृष्णावान् छुह् ङ । ४ । ८
 वृहन् ६ । २ । ३९
 वृहव् ६ । २ । १६
 वृह्यु ४ । ११४
 वृष्टिञ् ६ । २०
 वृष्ट् २ । १ । ३५
 वृलु ४ । ५२
 वृस् ४ । ३४
 वृसद् ४ । ३४
 वृज्यर् ४ । ५२
 वृत्तु ङ । ३ । १०-—ङ । ३ । २०-
 ङ । ३ । ८६
 वृलु २ । १ । ६६-—६ । ७-
 ६ । ३०
 वृवर्ह ६ । ४
 वृवर्ह ६ । ४
 वृव्रन् ६ । २ । ३७
 वृव्रिवाय् ६ । ४
 व्याकरण् परान् छुह् ल्वकुहु ङ । १ । ६
 व्युत्तु पोत्तु ङ । १ । ३१
 शहल् ६ । २ । ८०
 शहकथ् ६ । २ । ४४
 शतरुत् ४ । ६४

संचू २ । १ । १६	सर्व वय मूर्तिन् ३ । २
सट्ट २ । ३ । ४३	सर्पो निश २ । १ । ६५
सत् २ । १ । १६—२ । ३ । ४३	सश्यन् ८ । ३ । ७५
सत वोचू ३ । १३	संगृन् ८ । ३ । ७५
सतय् २ । ३ । ४३	सश्ययन् ८ । ३ । ७५
सति मूर्तिन् २ । १ । ५	साजू २ । १ । २७
संतु ४ । १६२	साजूव मूर्तिन् २ । १ । २७
सपञ् ८ । ३ । ८८	साञ् २ । ३ । १६
सपञ्ज ८ । ३ । ८८	साञ्ज २ । ३ । १६
सपञ्जाव् ८ । ३ । ८८	साद् ४ । ८०
सपञ्जाव् ८ । ३ । ८८	सादनय् ६ । २ । ५५
सर्पनि ८ । ३ । ८८	सादुल्लु ४ । ८०
सर्पन्तु ८ । ३ । ८८	सांनि २ । ३ । १६
सववल् ४ । १७२	सानि मूर्तिन् २ । ३ । १४
समखन एङ्ग्य् रुद् ६ । १ । १६	सान्यौ मूर्तिन् २ । ३ । १४
समखनि गौव् ६ । १ । १६	सार २ । १ । १८
समखावान् लुद् ८ । ४ । ७	सांरि २ । ३ । २२
सर्पस्त्रि ८ । ३ । ७६	सांरिञ् ६ । २ । २७
सर्पस्त्रु ८ । ३ । ७६	सांरिय् २ । ३ । २२
समछ्य ८ । ३ । ७६	सांरिय् पाठिन् ४ । १२८
सर्पल्लु ८ । ३ । ७६	सांरिङ्ग ४ । १३०
समछ्याव् ८ । ३ । ७६	सांरु २ । १ । १८-६ । २ । ७६
समछ्याव् ८ । ३ । ७६	साल् २ । १ । २७
सर्प निश २ । १ । ६५	साल्द् ४ । १०५

सावय् ६ । २ । ५१
 सावान् लुह् ८ । ४ । ३०
 सासबहु ४ । ७०
 सास्यु ४ । ११४
 साम् जनि ४ । १७७
 सयक् ४ । ६४
 सयकिजू वृतराथ् ४ । ६४
 सयक्युलु चूँटु ४ । ६४
 सयज्जरन् ६ । १ । ३६
 सिठाहिरंग ४ । १३०
 सयठाह् जनि ८ । १ । ५८
 सयदथ् ६ । २ । ४४
 सिनि तुलु ४ । १६८
 सयसल् ४ । १५
 सयसलद् ४ । २०
 सीर्युनु धाल् ४ । १०६
 सीर्युनु बान ४ । १०६
 सीरू २ । १ । ३३
 स्व-कठ् ४ । ५
 स्वख-कठ् ४ । ५
 स्वगियाव् ८ । ३ । ६८
 स्वग्याव् ८ । ३ । ६८
 स्वग्योव् ८ । ३ । ६८
 स्वञ्जगवान् लुह् ८ । ४ । २५

स्वङ्गयञ् ६ । ३०
 स्वन् २ । १ । २४-४ । ६८
 स्वन २ । १ । २४
 स्वनचू वाजू २ । १ । ४७
 स्वन डव अन् ३ । ५
 स्वन बहु ४ । ६८
 सु नय् करिहे ८ । २ । ३५
 स्वन संञ्जू गंजू २ । १ । ४७
 स्वन संन्दु कंहु २ । १ । ४७
 स्वनुकु छथ् २ । १ । ४७
 स्वनुवु ४ । १५६
 स्वनौ सूतिन् २ । १ । २४
 स्वनर् ४ । ६६
 स्वनर्-कठु ४ । ६
 स्वनर् बाय् ६ । २
 स्वनर्यञ् ६ । ३०
 स्वन लुह् लुह् नाँपान् ४ । १८२
 सुव्हन् ४ । १४२
 सुय् करिहे ८ । २ । ३५
 स्वर ६ । २ । १७
 स्वरहाजू अंदर् २ । १ । २८
 सुलि ४ । १४३
 स्वसह् ६ । २ । ६
 स्वसरुन् ६ । २ । ६

स्वह् २ । ३ । ३	हृच्य २ । १ । २१
सुहृय् करिषे ८ । २ । ३६	हृष्टि २ । १ । ७०
सुहृ करिञि ८ । २ । २४	हृद् २ । १ । ७०
सुहृ गच्छि गच्छुन् ६ । १ । ४६	हृद् २ । १ । २१
सुहृ लुह परान् ८ । १ । ४	हतवद् ४ । ७०
सुहृ त च्छ ४ । १७८	हत वा काक २ । २ । १६
सुहृ त च्छ त बृह परव् ८ । १ । ५	हत वा काकौ २ । २ । १८
सुहृ त च्छ परिव् ८ । १ । ५	हत वा महादेव वाय २ । २ । २०
सुहृ त बृह परव् ८ । १ । ५	हत वा हे जन वा २ । २ । ६
सुहृ ति च्छ ति ४ । १७६	हत विञ् पार्वत् माञ्जू २ । २ । १३
सुहृ मा करि ८ । १ । २६	हत विञ् सरस्वत् विञ् २ । २ । १३
सूर २ । १ । ३६	हत माञ्जू पार्वत् माञ्जू २ । २ । १३
सूरि ८ । ३ । ६१	हतय् वङ्गरिय् २ । २ । १६
सूरु ८ । ३ । ६१	हतसांहे गण सां २ । २ । ४
सैर्य २ । १ । ३३	हतसांहे नारान् जुव् २ । २ । ४
सोनु २ । ३ । १४-२ । ३ । १६	हतसांहे नारान् जुव् सां २ । २ । ४
सोहृ २ । ३ । २१	हतसांहे रामकौल् २ । २ । ४
सोहृय् २ । ३ । २२	हतसांहे रामकौल् सां २ । २ । ४
सोव् पूरि नाव् ४ । ११७	हतसांहे सहज् वा २ । २ । ६
सूच् २ । १ । ६८	हता गुल्या २ । २ । ८
सिहृ ४ । ९२	हता मान कौला २ । २ । ८
सिहृल् ४ । ६२	हता माना २ । २ । ८
सृग् ४ । ४७	हताय् वङ्गरिय् २ । २ । १६
सृज्यर् ४ । ४७	हतुकृ २ । १ । ६६

हतो पर्यो २ । २ । १०

हतोव् मनसारामौ २ । २ । २१

हतौ काकौ २ । २ । १८

हतौ गण २ । २ । १६

हतौ महादेव षायौ २ । २ । २०

हतौ हिमत् कोलौ २ । २ । १८

हत्युप् ४ । ११४

हथ् २ । १ । ६६

हथाह् खण्डा २ । ३ । ४५

हथ् जनि ४ । १७७

हथ् लूक ४ । १७७

हनि सूतिन् २ । १ । २४

हन्वुरू ६ । २ । ७६

हर ४ । ३२

हरंशून् ८ । ३ । ७६

हरल् ४ । ३२

हलि पाठिन् ४ । १२८

हलु कलु ८ । १ । ३२

हलु वलु ८ । १ । ३२

हश् ४ । ४५

हशतोनु ४ । ४५-४ । ६३

हश न्वष ३ । ३

हशर् ४ । ४५

हसाहे नारान् जुब् २ । २ । ४

हस्तिञ् ६ । १६

हस्तिहाञ्जू अंदर् २ । १ । २८

हहंरून् ८ । ३ । ७६

हाककाञ्जू ४ । १६८

हाकग्राकञ्जू ६ । २८

हाकजंद् ४ । १६८

हाकतुलु ४ । १६८

हाकतुला ४ । १७०

हाकवंदु ४ । ७१

हाकम्बया ४ । १७०

हाक वंथर् ३ । ६

हाकहना ४ । १७०

हा काको २ । २ । ६

हाचल् ४ । १६

हाछ् ४ । १६

हाञ्जू किन्त्य् २ । १ । २८

हाञ्जू प्यर् २ । १ । २८

हाञ्जू २ । १ । १६

हान् २ । १ । १६

हा नारानो २ । २ । ६

हान्जन् २ । १ । १५

हान्जु गान्जु ८ । १ । ३२

हान्जुन् लुह् रछान् २ । १ । १५

हान्जुन् सूत्य् २ । १ । ३१

हामनय् ६ । २ । ५२
 हा मूञ् २ । १ । ३५
 हा मूलौ २ । १ । ३५
 हाय् वञ्जरिष् २ । २ । १५
 हार कनि ४ । १५४
 हारुकु म्वंग् २ । १ । ४८
 हाल् २ । १ । २८
 हावान् छुह् ८ । ४ । ३२
 हाकथ् ६ । २ । ४४
 हाङ्गल् ४ । १५
 हाञ्जन् ८ । ३ । ७
 हाञ्जान् ८ । ३ । ३२-८ । ३ । ४७
 हाञ्जायन् ८ । ३ । १७
 हाञ्जायेथ् ८ । ३ । ३७
 हाञ्जोन् ८ । ३ । ३२
 हातुस्व् परुन् ८ । १ । ५७
 हातुन् ८ । ३ । ३२
 हाथ् कयथ् ६ । १ । ७
 हाथ् कयथ् दवान् पंकि ६ । १ । १
 हान् ६ । २ । ४१
 हानय् ६ । १ । ५१
 हान यिवान् छुह् ८ । १ । ५६

हानहार ६ । २ । ६२
 हानी ६ । १ । ५०
 हानु कितु ६ । १ । २४
 हिन्दुस्तानि कपुर् ४ । ११७
 हिरुकुन् ४ । १५८
 हवनावान् छुह् ८ । ४ । १३
 हववुनु ६ । १ । २७
 हिङ्गयर् ४ । ५४
 हिह् ४ । ५४
 हह् ८ । २ । ११
 हीर्षुष् ४ । १२०
 हखय् ६ । २ । ४६
 हखि ८ । ३ । ७६
 हखु ४ । ४७-६ । ६-८ । ३ । ७६
 हञ्ज ८ । ३ । ८१
 हञ्जाय् ८ । ३ । ६३
 हञ्जू ८ । ३ । ८१
 हञ्जोव् ८ । ३ । ६३-८ । ३ । ८१
 हञ्ज्य ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ७६
 हञ्ज्यर् ४ । ४७
 हञ्जू ८ । ३ । ७६-६ । ६-
 ८ । ३ । ७१

हृत्तयाव् ङ । ३ । ७१

हृत्तयोव् ङ । ३ । ७१

हृद् २ । १ । २६

हृदि मूर्तिन् २ । १ । २६

हृति ४ । १३२

हृति ४ । १३२

हृति ङ । ३ । ६३-ङ । ३ । ८१

हृति किन्ति ४ । १५३

हृतिप्यठ ४ । १३४

हृत् ४ । १३६

हृत् ङ । ३ । ६३-ङ । ३ । ८१

हृत् कुन् ४ । १५८

हृत् ४ । १३६

हृत् ४ । १३६

हृत्यनी ४ । १३५

हृत्यकु ४ । ११६

हृथ् २ । ३ । ७

हृथ ४ । १२५

हृथ पाठि ४ । १२७

हृथ्य ४ । १२६

हृथ्य ४ । १२६

हृथ्यकुन् ४ । १५८

हृषारि ४ । १५६

हृषार्यु ४ । १२०

हृमन् २ । ३ । १६

हृमन् हृन्दु २ । ३ । २०

हृमिकानि ४ । १५३

हृमि पारि ४ । १५६

हृमिरंग ४ । १३०

हृमिस् २ । ३ । ५-२ । ३ । २०

हृमि संन्दु २ । ३ । २०

हृमौ २ । ३ । ६

हृसन्दु २ । ३ । २०

हृद् २ । ३ । १-२ । ३ । २

हृद् २ । ३ । ३

हृद्वन्दु २ । ३ । २०

हृन् ६ । ११

हृनि वृथु ३ । १-३ । १३

हृन् ६ । ११

हृस् २ । १ । ३५

हे गणकौल् २ । २ । २

हे नारान् जुव् २ । २ । २

हे नारान् जुव् सां २ । २ । ३

हे नारान् वा २ । २ । ५

हे नारान् सां २ । २ । ३	होर्कुन् ४ । १५८
हे राम कौल् सां २ । २ । ३	हूर्कुन् ४ । १५८
होर् ४ । १३६	हूर्कुन् ४ । १५८
होर ४ । १३७	घावान् लुट् ८ । ४ । १३
होरकानि ४ । १५३	ह्स् ६ । २ । २०

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते अकारादिवर्ण-
क्रमेणोदाहरणसूचीपत्रं समाप्तम् ॥

अथ गणपाठः ।

तत्रादौ ॥

कथादयः ॥ २।१।२५ ॥

कथ् । वथ् । व्यथ् । लथ् । दथ् । ध्वथ् । च्वथ् । चित्थ् । च्चैथ् । ग्थ् ।
पीथ् । तोथ् । इति कथादयः ॥

कळलादयः ॥ २।१।७४ ॥

कळलु । च्वलु । चकुलु । ग्वगुलु । वातुलु । वतुकु । गगुरु । म्वंगुरु ।
इत्यादयः कळलादयः ॥

क्चादयः ॥ ८।४।१७ ॥

क्च आर्द्राभवने । ग्वह दीप्तौ । ग्रक चाञ्चल्यपाकातिशययोः । जोत
दीप्तौ । द्रक धावने । तेल विस्फोटादिदंशे । तोष तोषे । दोर गतिचातुर्ये ।
नाँप दीप्तौ । नील हरितीभवने । पिस पाकेन बहिर्निःसरणे । पेड नि-
र्यासे । पोर पर्याप्त्यनार्द्रत्वयोः । प्रार समीक्षणे । फव प्रशस्तीभवने ।
फर स्तेये । फल वस्त्रजीर्णने । फुह फुश अन्तःकोपे । फेर भ्रमणादिषु ।

फोर स्फुरणे । वाद प्रवलीभवने । वाम भामने । वुड स्थविरीभवने ।
व्रज दीप्तौ । याप व्याप्तौ । रम्ब शोभायाम् । रस मरसीभवने । रोन्न
रोचने । रोट अवष्टम्भे । रुड रुढीभवने । रुण जीर्णने । ल्यड पराजयी-
भवने । लोर वैकल्ये । इत्यादयः कृत्त्रादयः ॥

चरादयः ॥ ८।१।४५ ॥

चर अन्तःकोपे । फ्रश फुह अपर्षे । मन्त्रे अन्तःकोपे । वृन्न दग्धीभ-
वने । फिन्न विस्परणे । इति चरादयः ॥

तिहादयः ॥ २।३।१ ॥

तिह् । यिह् । वयाह् । इह् । हुह् । इति तिहादयः ॥

मूलादयः ॥ २।१।३५ ॥

मूल् । कस्तृह् । कुट्टु । चूँट्टु । छल् । दृह् । दृह् । दूस् । तृह् । दृह् ।
नस्तृह् । वृथु । मृह् । रुह् । लम् । लृह् । लृह् । हूँट्टु । सृह् । हूम ।
इत्यादयो मूलादयः ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते गणपाठः समाप्तः ॥

समाप्तं चेदं साङ्ग कश्मीरशब्दामृतं नाम व्याकरणम् ॥

मुदे भूयात्सताम् ॥

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

P.	L.	For	Read.
2	3	इश्वरकौल	ईश्वरकौल
7	12	पटु	पटु
11	13	कञ्जुन्	कञ्जुन्
13	3	सूतिन्	सूतिन्
17	1	अन्	अन्
19	15	करिञ्जि	कंरिञ्जि
20	6	दपिञ्जि	दंरिञ्जि
26	14	तत्रेदानन्तिन	तत्रेदानीन्तन
30	1	वत्च	वत्च्
„	9	वायिस	वायिस्
37	13	सामान्य संज्ञायाः	सामान्यसंज्ञायाः
40	10	युस् यः	युस् । यः
41	14	अपि	अंरिपि
42	9	वनथ	वंनथ
46	14	तसंन्दुय, संन्दुय्	तसंन्दुय्, संन्दुय्
„	19	गादुलुय्	गादुलुय्
57	2	मारु	मारु [सू० २।१।१८]
59	15	कञ्जुञ्चादि	कञ्जुञ्चादि
81	17	कत्यती	कत्यनी

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

P.	L.	For	Read.
91	9	चाँगिल्थ्	चाँगिल्थ्
93	15	मारुवल्	मारुवल्
"	16	कूरिवल्	कूरिवल् [क्रीरिवल्] (कूरिवल् is the form given in the Ms. but is incorrect.)
108	2	धातु पाठः	धातुपाठः
122	12	After this line, insert [अ भा । छुक । वाङ्मैर्वल्ये (सू० ६।२।९)]	
133	16	After this line, insert [अ क । निव । उलङ्घने (सू० २।१।२३)]	
141	16	For	Read
		बेन	बन
148	3	रङ्ग	रङ्ग
150	3	लताघाते	लताघाते
153	6	पव	वष
156	13	<i>Dele</i> अ क	
180	6	For	Read
		लुम्	लुम्
194	3	करुव	करुव (which is more correct).
"	9	लीखिव	लीखिव (which is more correct).
213	9	वर्जयित्वा	वर्जयित्वा
218	16	गंडून्	गंडून्
236	19	नाम्न	नाँप
272	6	चूँट	चूँट
"	7	चूँट	चूँट
278	11	खरच	खरच

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

3

P.	L.	For	Read.
284	9	इस	इस
307	14,16	ख्योत्	ख्योन्
330	11,12	छ्यन्, छ्यन्न	छ्यन्, छ्यन्न, and transfer to proper place.
365	17	लुँञ्जिल्	लुँञ्जिल्

In a few instances, the dot under अ has been omitted. This will cause no confusion, as अ without the dot cannot appear in any Kāçmirī word.

891.494

I 79K

Acc. no. 4331

SRI PRATAP COLLEGE LIBRARY, SRINAGAR.

Extract of the Rules.

1. The undermentioned shall be eligible to take books from the Library:—

- A. Members of the College teaching staff, including the Librarian.
- B. Members of the establishment of the College.
- C. Students on the rolls of the College.
- D. Other persons whether connected with the College or not, who have obtained special permission from the Principal.

2. The maximum number of books that may be borrowed at any time, is

A	... 10 volumes.
B & D	... 2 "
M.A.	... 6 volumes.
Hons.	... 4 "
C {	... 2 "
All others	... 2 "

3. Books may be retained by A and M.A. and honours students, in class C for one month.

4. Books in any way injured or lost and all others for fourteen days.

5. Books in any way injured or lost shall be paid for or replaced by the borrower, in case the book is belongs to a set or series, unless the price of the whole set must be replaced, the price of the whole set must be paid.